Jukka Ammondt

NISKAVUOREN TALOSTA JUURAKON TORPPAAN

Gaudeamus

JUKKA AMMONDT

NISKAVUOREN TALOSTA JUURAKON TORPPAAN

Hella Wuolijoen maaseutunäytelmien aatetausta

Gaudeamus

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN THE ARTS 14

Copyright © 1980 Oy Gaudeamus Ab ja Jyväskylän yliopisto

Verkkoversio julkaistu tekijän ja Gaudeamuksen luvalla.

URN:ISBN:978-951-39-8222-5
ISBN 978-951-39-8222-5 (PDF)
ISSN 0075-4633

Karprint
Huhmari 1980

ISBN 951-662-277-1
ISSN 0075-4633

ALKUSANAT

Nummisuutarien Eskon ensimmäinen sana isänsä Topiaksen muistitiedon mukaan oli – ”leipää!”. Luonnon ja ihmistyön tuloksena syntynyt leipä liittyy oleellisesti sekä yksityisten ihmisten elämään että kansakunnan vaiheisiin. Hella Wuolijoen näytelmätuotannossa olen kokenut erityisen kiehtovana väkevästä mullasta nousevan leivän, sen jakamisen ongelman ja näin syntyvien aatteiden myötä avautuvan maailman. Kiintymykseni lisääntyi vuosi vuodelta. Aluksi koin vaivaavani Hella Wuolijokea, mutta pian huomasinkin, että Hella Wuolijoki alkoi vaivata minua. Tulokset tästä olen kirjoittanut väitöskirjaksi.

Työni valmistuessa minulla on mieluisa tilaisuus kiittää niitä lukuisia henkilöitä, jotka ovat ystävällisesti ja pitkämielisesti suhtautuneet minuun suorittaessani tutkimustehtävääni ja jotka monin eri tavoin ovat olleet minulle avuksi. Heihin kuuluvat professori Aatos Ojala, joka on uskonut assistenttinsa tutkimuksen onnistumiseen ja antanut mahdollisuuden sen suorittamiseen ja jonka johtamissa tutkijaseminaareissa työ on ollut esillä. Tutkimuksen toisen esitarkastajan, professori Jaakko Nousiaisen, arvokkaita ohjeita olen kykyjeni mukaan koettanut ottaa huomioon. Apulaisprofessori Pekka Lappalainen on hyödyllisin neuvoin ja aatehistoriallista asiantuntemustaan käytten seurannut tutkimukseni kehittymistä alusta alkaen. Erityistä kiitollisuutta tahdon osoittaa apulaisprofessori Onni Rantalalle. Jo opiskeluvuosieni varhaisina aikoina pääsin seuraamaan hänen opetustaan politologian alalta, johon oleellisesti sisältyy lämminhenkinen pyrkimys auttaa ja kannustaa opiskelijoita. Se on jäänyt pysyväisesti mieleeni. Tutkimuskohteeni yleisestä luonteesta johtuen olen usein joutunut kääntymään apul. prof. Onni Rantalan puoleen, joka vaivojaan säästämättä on opastanut minua. Olen kokenut omakohtaisesti sen, mitä nuoremmalle tutkijalle merkitsevät sekä asiantuntevat ohjeet ja kritiikki että henkilökohtainen rohkaisu.

Olen käynyt keskustelua tutkimukseeni liittyvissä asioissa vuosien varrella monien kanssa. Kiitän rouva Vappu Tuomiojaa, jota olen joutunut vaivaamaan useasti. Maisteri Toini Havu on vuosikymmenien ajan läheltä seurannut suomalaista kulttuurielämää. Lukuisat hänen kanssaan käymäni keskustelut ovat antaneet minulle hedelmällisiä virikkeitä. Vierailuni Toini Havun luona ovat olleet minulle tavallaan juhlahetkiä, joiden en soisi päättyvän, vaikka tutkimukseni onkin lopussa. Ystävällistä ajatuksenvaihtoa olen käynyt mm. kirjailijoiden Brita Polttilan ja Pekka Lounelan kanssa.

Olen voinut keskustella Hella Wuolijoen näytelmistä ja myös osallistua ohjaustyöhön. Kiitän näistä tilaisuuksista ohjaajia Kaija Loikkasta, Tapio Parkkista sekä näyttelijä Eeva-Kaarina Volasta. Kiitän teatterinjohtajia Ari Kalliota ja Lasse Pöystiä luottamuksesta minua kohtaan.

Professori Edvin Laineen supisuomalainen olemus ja henki ovat tehneet minuun suuren vaikutuksen. Kiitän häntä mielenkiinnosta ja alttiudesta keskusteluun

samoin kuin professori Hannu Soikkasta, jolle olen esittänyt kysymyksiä Suomen työväenliikkeen alkuvaiheista. Samoin kiitokseni annan Hella Wuolijoen virolaista tuotantoa tutkivalle kirjastonhoitaja Kristiina Koskivaaralle, jonka kanssa olen keskustellut useissa yhteyksissä. Kiitokseni kohdistuu myös apulaisprofessori Sirkka Heiskanen-Mäkelälle, joka kauan sitten rohkaisi minua suuntaamaan tutkimukseni Hella Wuolijoen tuotantoon. Professori Timo Tiusasen neuvot lisensiaattityövaiheessa ovat auttaneet minua eteenpäin.

Lähdeaineistoa etsiessäni olen käyttänyt hyväkseni useiden arkistojen palveluja sen lisäksi, että olen tullut tutuksi Jyväskylän yliopiston kirjaston henkilökunnalle. Saamastani hyvästä palvelusta kiitän yhteisesti niitä virkailijoita, joiden kanssa olen asioinut. Arkistoista olen ylivoimaisesti eniten käyttänyt Valtionarkistoa. Erityisesti kiitän arkistonhoitaja Yrjö Kihlbergiä tutkimukseni tiimoilta käymästämme keskustelusta.

Vanha suomalainen sananlasku sanoo: "Akassaan huononkin miehen turva on." Paitsi, että sananlaskua sopii muistaa Hella Wuolijoen maaseutua kuvaavien näytelmien käsittelyn yhteydessä, tunnustan, että vanhaa viisautta voin soveltaa hyvin myös niihin pitkiin vuosiin, jolloin olen kamppaillut tutkimukseni parissa. Kiitän vaimoani Raijaa siitä suurenmoisesta työstä ja kärsivällisyydestä, jota hän on osoittanut virkaäitinä kodin ja lasten, Sonjan ja Jonnin, hyväksi – isän vetäytyessä säännöllisesti työpäivänsä jälkeen, viikonloppuisin ja loma-aikoinakin työhuoneeseensa. Tämän kaiken lisäksi vaimoni on vielä ilmaissut kiinnostusta työtäni kohtaan sen eri vaiheissa ja osallistunut tutkimuksen painokuntoon saattamiseen.

Lopuksi kiitän Jyväskylän yliopistoa ja kustannusyhtiö Gaudeamusta myönteisestä suhtautumisesta tutkimukseeni ja yhteistyöstä sen julkaisemisessa.

Lievestuoreella kesäkuun 1. päivänä 1980

Jukka Ammondt

SISÄLLYS

ALKUSANAT 3
HELLA WUOLIJOEN ELÄMÄNVAIHEET JA TUOTANTO 8

I TUTKIMUKSEN ONGELMA JA KULKU 11
1. Tutkimustehtävä 11
2. Aatetausta 12
3. Näytelmien valinta 14

II SOSIAALISESTA TAUSTASTA JA SEN MERKITYKSESTÄ 17
1. Murrikin suvun vaiheet sekä suvun ja kodin henkinen anti 17
2. Kansallisen nousun aatteet koulutytön elämässä 23
3. Myöhäinen esimerkki kansallisuusaatteen vaikutuksesta – Koidula (1932) 26

III YLIOPISTOVUODET JA ELÄMÄNKOKEMUKSET 29
1. Hämäläisosakunnan vaikutus ja "kaksoiselämä" alkavat 29
2. Ylioppilaiden Sosialidemokraattinen Yhdistys – Hella Wuolijoen yhteydenotto sosialismiin 32
3. Yhteiskunnallisen murroksen ongelma – luokkaristiriita vai yhteiskunnallinen eheyttäminen? 36
   a. Suurlakko 37
   b. Viron veripäivät ja Viaporin kapina 39
4. Yliopistovuodet kannustajana kirjailijantyöhön 43
   a. Kiinnostus historiaan ja historialliseen materialismiin 43
   b. Elämänkokemukset kirjailijatoiminnan vaikuttimina 45

IV MYÖHEMMÄT VAIHEET JA KIINNOSTUKSEN KOHTEET VAKAUMUKSEN OSOITTAJINA 53
1. Poliittinen salonki (1918–1920) 53
2. Myötäeläminen ja uudet yhteiskunnalliset murroskaudet 56
3. Naisasia 59
   a. "Tulinen luonto hyppää yli kylmän säännön" 59
   b. August Bebel, naisasian auktoriteetti 60
   c. Kuunsillan mystiikan ratkaisu 62
   d. Hella Wuolijoen maanläheinen naisasialinja 64
   e. Tuntematon tuomari – naisen kohtalon myötäeläminen 67
   f. Kauppiaan rohkeus 69

V YHTEENVETO HELLA WUOLIJOEN YHTEISKUNNALLISESTA IDEOLOGIASTA 72

VI TALON LAPSET 77
1. Turpeeseen sidottu pientilallinen 77

2. Ehdoton Marianne 80
3. Maanomistuskysymys 83
4. Irtautuminen maalaisidyllistä – Maria Jotuni ja Hella Wuolijoki 87
5. Maaseutuyhteiskunnan sovittamattomat luokkaristiriidat 89

VII JUSTIINA 91
1. Patriarkaalista kartanoelämää 92
2. Harmaalahden naiset 93
3. Vahva Justiina – heikko Robert 97
4. Justiina vastaluonnoksena O'Neillin Electralle 100
5. Sosialistiseen agraariyhteiskuntaan humaanein keinoin 102

VIII JUURAKON HULDA 105
1. Hulda – maan suola 107
2. Hulda järjestyksen kourissa 109
3. Tuomari Soratie ja Hulda 110
   a. Poikamiehen porvarillinen elämä 110
   b. Huldan muodonmuutos 112
   c. Rakkauden voitto 114
4. Sosialisti Purtiainen ja konservatiivi Norko 116
5. Ali-Lehtonen, Puntila ja tytär – kiinnostus hämäläisisännän ja uuden naishahmon kuvaamiseen 119
   a. Juurakon Hulda ja Alku-Puntila 119
   b. Sahanpuruprinsessa ja Vihreä kulta – Hella Wuolijoen ihanneminän rakentuminen 121
6. Juurakon Hulda – unohdetun maahengen puolesta 123

IX NISKAVUOREN NAISET 126
1. Esityö suuren talon kuvaamiseksi: Honkavuoren Herra 127
2. Luonnonläheinen Ilona 131
3. Loviisa, omaisuuden vartija 134
4. Niskavuorelaisen avioliiton arkipäivä 138
5. Vanha ja uusi maahenki vastakkain 141
6. Korostunut Loviisa 143
7. Yleisöä hämmentänyt Niskavuoren naiset 144
   a. Niskavuoren naiset kotimaassa 144
   b. Niskavuoren naiset ulkomailla 147
8. Vanha maahenki ja uusi luonnonläheisyys – Hella Wuolijoen "kaksoiselämän" tilitystä 150

X NISKAVUOREN LEIPÄ 153
1. Martan emännyys – Loviisan isännyys 153
2. Kauppatavaraksi muuttunut Martta 156

3. Aarnen tragiikka 158
4. Rengit alkavat nousta 160
5. Uusi nousukasporvaristo syömässä Niskavuoren leipää 161
6. Porvarisrouvan kohtalo Martan osana 162
7. Ilonan juurtuminen Niskavuoreen 163
8. Loviisan maahengen voitto 166

XI NISKAVUOREN NUORI EMÄNTÄ 168
1. Tuttu aihepiiri 168
2. Viattomuus kohtaa arkipäivän 169
3. Perisynnin hedelmä 170
4. Nouseva luokka – nouseva sivistys 171
5. Suomalaisuustaistelun salattu puoli 174
6. Suomalaisuutta ja maahenkeä 177

XII NISKAVUOREN HETA 180
1. ”Draamallinen kertomus” 180
2. Kaksi erilaista renkihahmoa 181
3. Rengistä isännäksi 182
4. Omistushaluinen Heta – avoin Akusti 183
5. Akustin ja luonnon keskinäinen sopimus 187
6. Akusti – kolmannen tien kulkija 188
7. Heikkilän Roopen ja Akustin kuolemat 189
8. Vastaluonnos edellisille Niskavuori-näytelmille 193
9. Sosialismille kiperä maanomistuskysymys jälleen esiin 195
10. Lehdistökritiikistä 199
11. Omaisuuden myönteiset ominaisuudet 200

XIII ENTÄS NYT, NISKAVUORI? 204
1. Valmistautuminen ratkaiseviin hetkiin 205
2. Shakaalit saapuvat Niskavuoreen 206
3. Kulkurivalssin Antti ja Juhani Multia 209
4. Juhani ja Niskavuoren naiset 211
5. Loviisan kuolema 213
6. Ohjaukset ja alkuteksti 217
7. Uusi maahenki 219

XIV LOPPUPÄÄTELMÄT 220
LÄHDEVIITTEET 231
LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO 246
HENKILÖHAKEMISTO 258
KUVALUETTELO 260

HELLA WUOLIJOEN ELÄMÄNVAIHEET JA TUOTANTO

1886 Hella Wuolijoki (Ella Murrik) syntyy Viljandin maakunnassa Etelä-Virossa, Helmen pitäjässä. Vanhemmat: asioitsija Ernst Murrik ja Kardi Kokamägi.

1897 Perhe muuttaa Valgan kaupunkiin Latvian rajalle. Tytär aloittaa koulunkäyntinsä.

1901-1903 Ella Murrik jatkaa koulunkäyntiään Tartossa Puškinin tyttökimnaasissa. Hän liittyy Jaan Tónissonin ja Postimees-lehden johtamaan kansalliseen liikkeeseen.

1904 Ylioppilastutkinto. Siirtyminen Helsingin yliopistoon opiskelemaan kansanrunoutta, historiaa ja estetiikkaa. Liittyminen ulkojäsenenä Hämäläiskansakuntaan.

1905-1906 Isoisä Ott Kokamägi kuolee. Suomen suurlakko. Liittyminen ylioppilassosialisteihin. Viron veripäivien ja Viaporin kapinan seuraaminen.

1908 Filosofian kandidaatin tutkinto. Avioliitto Sulo Wuolijoen kanssa. Maksim Gorkin Tunnustuksen suomennos ja muita kirjallisia töitä.

1911 Perheeseen syntyy tytär Vappu (vuodesta 1939 Vappu Tuomioja).

1912 Esikoisnäytelmä Talulapsed (Talon lapset) painetaan Tartossa.

1913-1914 Talon lapset kielletään sekä Virossa että Suomessa. Romaani Udutagused (Usvantakaiset). Hella Wuolijoki ryhtyy opiskelemaan lakitiedettä, mutta opinnot päättyvät ensimmäisen maailmansodan syttymiseen.

1914-1917 Agentuuriliike Kontro & Kuosmasen edustajana.

1917-1918 Hella Wuolijoki siirtyy amerikkalaisen vientiliikkeen Grace & Co:n edustajaksi. Tuottavia vilja-, kahvi-, ja sokerikauppoja vaikeutuneessa elintarviketilanteessa.

1918-1920 Hella Wuolijoen poliittinen salonki. Marlebäckin maatila Iitistä ostetaan.

1923 Avioero Sulo Wuolijoesta.

1923-1931 Hella Wuolijoki ostaa Suojärveltä metsää ja perustaa sinne sahat, Carelia Timber Co:n ja Aunuksen puuliikkeen, joiden toimitusjohtajana hän toimii.

1929 Äiti kuolee.

1931 Sahat pankin haltuun. Hella Wuolijoki kirjoittaa näytelmän Minister ja kommunist (Ministeri ja kommunisti).

1932 Näytelmä Koidula valmistuu ja esitetään Tallinnassa.

1933 Ministeri ja kommunisti näyttämölle. Romaani Udutaguste Leeni Tartus (Usvantakaisten Leeni Tartossa) painetaan. Näytelmät Laki ja järjestys,

Palava maa ja Niskavuoren naiset valmistuvat. Laki ja järjestys esitetään, mutta saa hetkeksi esityskiellon. Tuloksena teatterit sulkevat ovensa Hella Wuolijoelta.

1935 Kulkurivalssi salanimellä Felix Tuli.

1936 Palava maa näyttämölle. Niskavuoren naiset esitetään salanimellä Juhani Tervapää.

1937 Juurakon Hulda, Justiina (Juhani Tervapää)

1938 Vihreä kulta (Juhani Tervapää).

1939 Niskavuoren leipä, Vastamyrkky (Juhani Tervapää).

1940 Hella Wuolijoki toimii talvisodan aikana Suomen hallituksen lähettämänä rauhantunnustelijana Tukholmassa. Yhteistyö maanpakolaisena saapuneen Bertolt Brechtin kanssa, kohteena Wuolijoen aikaisemmin kirjoittama näytelmä Sahanpuruprinsessa. Marlebäckin kartano myyntiin. Niskavuoren nuori emäntä (Juhani Tervapää).

1941 Jatkosota. Hella Wuolijoki ostaa Jokelan kartanon.

1943 Hella Wuolijoki vangitaan. Syyte vakoilusta ja maanpetoksesta.

1944 Elinkautistuomio Sotaylioikeudessa äänin 3-2. Vähemmistö kannattaa kuolemantuomiota. Sodan päätyttyä Wuolijoki vapautetaan ja hän aloittaa poliittisen toimintansa SKDL:ssä. Muistelmateos Enkä ollut vanki.

1945 Yleisradion pääjohtaja. Näytelmät Kuningas hovinarrina ja Tuntematon Tuomari. Vankilassa kirjoitetut muistelmat Koulutyttönä Tartossa ja Yliopistovuodet Helsingissä ilmestyvät.

1946 Hella Wuolijoki eduskuntaan. Iso-Heikkilän isäntä ja hänen renkinsä Kalle (yhdessä Brectin kanssa).

1947 Muistelmateos Kummituksia ja kajavia.

1948 Uudet eduskuntavaalit. Hella Wuolijoki jää valitsematta.

1949 Hella Wuolijoki erotetaan Yleisradion johdosta.

1950 Niskavuoren Heta (Juhani Tervapää).

1953 Entäs nyt, Niskavuori? (Juhani Tervapää), muistelmateos Minusta tuli liikenainen.

1954 Hella Wuolijoki kuolee.

Kuunnelmia: Heta-Muorin pitkä reissu (1948), Oppinut kissa kultaisessa ketjussa (1949), Ei se ollut rakkautta, Omalla ajalla, Salaperäinen sulhanen (1950), Kuunsilta (1951).

Pienoisnäytelmäkokoelmat: Naiset ja naamarit (1937), Häijynpuoleisia pikkunäytelmiä (1945).

Postuumi teos: Työmiehen perhe (1970), muokattu samannimisestä kuunnelmasarjasta, jonka Wuolijoki kirjoitti radiolle Yleisradion pääjohtajakautenaan.

Hella Wuolijoki 1906.

I TUTKIMUKSEN ONGELMA JA KULKU

1. Tutkimustehtävä

Hella Wuolijoki (1886-1954), vuoteen 1908 Ella Murrik, tunnetaan sekä näytelmäkirjailijana että yhteiskunnallisena osallistujana ja vaikuttajana. Hänen draamatuotannostaan ovat tulleet erityisen kuuluisiksi näytelmät, jotka kuvaavat maaseutuelämää ja maaseutuyhteiskunnan edustajia. Ne Hella Wuolijoen näytelmät, joissa agraariyhteiskunnan edustaja esiintyy keskeisenä roolihenkilönä, ovat tämän työn tutkimuskohteena. Näitä näytelmiä nimitetään tässä tutkimuksessa lyhyesti maaseutu- tai agraarinäytelmiksi. Kyseiset näytelmät ovat jo sukupolvien ajan olleet suosituimpia myös harrastajanäyttämöillä, yhtä hyvin työväen kuin maamies- ja nuorisoseurojenkin näyttämöillä.

Hella Wuolijoen yhteys vasemmistolaiseen liikkeeseen syntyi hänen opiskeluvuosinaan Helsingissä (1904-1908). Hänet tunnetaan kuitenkin ennen kaikkea Suomen Kansan Demokraattisen Liiton jäsenenä. Hän kuului SKDL:n eduskuntaryhmään vuosina 1946-1948.

Esimerkin Hella Wuolijoen näytelmien laaja-alaisesta suosiosta tarjoaa hänen pääteoksensa, *Niskavuoren naiset.* Jo vuosikymmenien ajan Hella Wuolijoen nimi on totuttu liittämään näytelmäkirjallisuutemme tunnetuimpiin hahmoihin: Niskavuoren Loviisaan. Loviisa on niitä suomalaisen draaman henkilöluomuksia, jotka ovat jääneet elämään koko kansan tietoisuuteen. Kyseessä on ennen kaikkea järkähtämätön maauskon sekä perinteisen agraariyhteiskunnan tuotanto- ja omistussuhteiden monumentaalinen edustaja. Esimerkiksi Lauri Viljanen toteaa Loviisan olevan "omistusylpeä", mutta samalla "juhlallinen".[1]

Toinen maaseutunäytelmien keskeisistä henkilöhahmoista on herättänyt huomiota vanhoista elämänmuodoista poikkeavien katsomustensa ja päämääriensä vuoksi. Ilona edustaa Hella Wuolijoen maaseutunäytelmille tyypillisiä nuoria tai nuorehkoja naishahmoja. Ilonaa voidaan luonnehtia vaikkapa Sylvi-Kyllikki Kilven tavoin uuden ajan "elämänuskallusta" ilmentäväksi. [2]

Koska sama näytelmä saattaa herättää voimakasta ihailua näkemyksiltään hyvin erilaisissa katsojissa, tulee kysyneeksi kaikkien kansalaispiirien suosimien Hella Wuolijoen näytelmien aatepohjaa. Tästä muotoutuu tutkimuksen perusongelma: missä määrin Hella Wuolijoki ilmaisee näytelmissään yhteiskunnallisen ideologiansa?

Ongelma pyritään ratkaisemaan (a) selvittämällä, mikä oli Hella Wuolijoen maailmankatsomus ja mitkä olivat hänen yhteiskunnallisen ideologiansa ainekset elämänkokemustensa valossa, sekä (b) tutkimalla näiden Hella Wuolijoen yhteiskunnallista ideologiaa määräävien perustekijöiden heijastumista hänen maaseutunäytelmissään. Hella Wuolijoen aatetaustaa kartoittavan osan lopussa tarjoutuu mahdollisuus esittää – ja samalla perustella – odotukset Hella

Wuolijoen maaseutunäytelmissä esiintyvistä yhteiskunnallisista aineksista. On oletettavissa, että vastaus siihen, miksi ja miten Hella Wuolijoki solmi yhteyden sosialismin aatteisiin, on hänen näytelmätuotantonsa kannalta tärkeää.

2. Aatetausta

Hella Wuolijoen aatetaustan tutkiminen koostuu kahdesta toisiinsa liittyvästä ainesosasta: (a) Hella Wuolijoen aatteellinen käyttäytyminen pyritään selvittämään tutkimalla dokumentteja hänen elämänvaiheistaan ja aatteellisista ilmauksistaan, esimerkiksi kirjoituksistaan. (b) Tähän kytkeytyy samalla tarkastelu, jonka kohteena ovat Hella Wuolijoen aatteellisiin asenteisiin liittyvät käsitykset kirjailijan asemasta ja hänen yhteiskunnallisista vaikutusmahdollisuuksistaan tuotantonsa välityksellä sekä ylipäänsä yhteiskunnan ja kirjallisuuden yhteydet. Selvitystyön perusteella hahmotetaan Hella Wuolijoen kokemusmaailman kokonaisrakenne eräänlaiseksi ideologiseksi viitekehykseksi (luku V), johon agraarinäytelmien yhteiskunnallinen sanoma suhteutetaan tutkimuksen näytelmäanalyyttisessä osassa.

Hella Wuolijoen aatetaustan tutkimisessa nojaudutaan Valtionarkistoon deponoituun laajaan ja monipuoliseen kokoelmaan, joka sisältää Hella Wuolijoen käsikirjoitukset, hänen kirjeenvaihtonsa sekä muut asiakirjansa. Päämäärän saavuttamiseksi haastatellaan myös kirjailijan ystäviä ja aikalaisia. Hella Wuolijoki välittää elämänkertatietojaan sekä selittää aatteellista käyttäytymistään suurelle yleisölle muistelmateoksissaan, joiden tarjoamia tietoja on myös tarpeen käyttää hyväksi. Muistelmateosten tietojen retrospektiivisyys on kuitenkin otettava huomioon.

Lähtökohdan Hella Wuolijoen aatetaustan tutkimiselle antaa suomalaisen työväenkirjallisuuden hänestä käyttämä luonnehdinta "käännynäinen". Termi tarkoittaa työväenliikkeeseen mukaan tullutta kirjailijaa, joka esimerkiksi syntyperältään, lapsuus- ja nuoruusvuosien elämänkokemuksiltaan, ylipäänsä sosiaaliselta taustaltaan poikkeaa proletariaatin elämästä tai joka jollakin muulla tavalla on ollut tai joutunut olemaan siitä erillään. [3] Omakohtaisesti köyhälistön elämää kokeneen kirjailijan nähdään teoksessaan tavallisesti edustavan köyhälistön elämännäkemystä ja aatemaailmaa. [4] Kysymys "käännynnäiskirjailijan" aatemaailmasta on siis ilmeisesti monitahoisempi. Erityisesti näin on asianlaita Hella Wuolijoen kohdalla, jonka elämänvaiheet ovat jo tässä mielessä omiaan herättämään huomiota ja tämän tutkimuksen kannalta tähdellistä tuntea.

Hella Wuolijoki polveutui virolaisesta talonpoikaissuvusta, kävi Tarton tyttökimnaasin, pääsi opiskelemaan Helsingin yliopistoon ja lukeutui ensimmäisten virolaisten naismaistereiden etuoikeutettuun joukkoon. Kun Hella Wuolijoen

"ansioluetteloa" jatketaan, välimatka työväestön elämään vain kasvaa. Yleisesti tiedetään, että kirjailija nuoruusvuotensa ohitettuaan toimi menestyksekkäänä liikenaisena ja lopulta perustamiensa sahalaitosten pääjohtajana. Liikenaistoimintansa hän joutui lopettamaan 1930-luvun alussa, mutta eli sen jälkeen varakkaana kartanonrouvana – ja kirjoitti suosittuja näytelmiään. Ennen kansanedustajaksi tuloaan Hella Wuolijoki valittiin vuonna 1945 Yleisradion pääjohtajaksi. Hänet erotettiin tästä virasta vuonna 1949. Se tosiasia, ettei sosialismin aatteita kannattavalla Hella Wuolijoella ollut koskaan omakohtaisia kokemuksia köyhälistön elämästä, yhä lisää mielenkiintoa kysymykseen, miten yhteiskunnallisten muutosten vaatimus saa näytelmissä ilmaisunsa.

Aatetaustaa kartoittavassa tutkimusosassa esitetään runsaasti Hella Wuolijoen elämänmaisemaan ja kirjailijanrooliin liittyvää tutkimuksellista ainesta. Hella Wuolijoen aatteellisen asenteen huomioon ottaen tutkimusaines on huomattavalta osaltaan, mutta ei yksinomaan, marxilaista ja sosialistista. Kirjallisuusteoreettisia taustatietoja ja yhtymäkohtia esillä olevan tutkimusongelman selvittämiseksi tarjoavat mm. Albert Camus ja Christian Enzensberger. Camus näkee taiteen kapinoitsijana "keskeneräistä maailmaa" vastaan. Taiteilija tahtoo antaa todellisuudelle muutetun hahmon, mutta hänen on samanaikaisesti pidettävä kiinni tästä todellisuudesta, joka on hänen havaintojensa ainoa lähde. Camus avaa näköalan kirjailijan toiminnalle, jonka lähtökohtana on puutteen, epäkohdan tiedostaminen. [5] Havaitun maailman epätäydellisyys saa ilmaisunsa ja oman ratkaisunsa teoksessa. Kirjailijan kokemat yhteiskunnalliset puutteet ja niiden taiteellisen ilmaisun pakko ovat Christian Enzensbergerin mukaan kirjailijan pyrkimystä eksistentiaaliseen tasapainoon. Marxilaisena Enzensberger painottaa yhteiskunnallisten puutteiden historiaa, luokkaristiriitoja, jotka tekevät yksilön kokemista epäkohdista ja puutteista yhteiskunnallisia. Kirjailijan luova mielikuvitus etsii fiktiivejä esimerkkejä käytännöstä, olosuhteista, jotka hänelle ovat läheisiä tai kiinnostavia. Kirjailija käyttää eeppisiä tai draamallisia hahmoja, jotka ilmaisevat elämänkokemuksen muovaamaa asennoitumista. [6]

Sama problematiikka sisältyy erityisesti Hella Wuolijoen maaseutunäytelmiin. Sen ohella, että maaseutunäytelmät edustavat kiistattomasti keskeisintä osaa Hella Wuolijoen tuotannosta, kirjailijalle juuri maaseudun ihmiset ja agraariset olosuhteet olivat tutuimmat. Viron vuosiensa jälkeen hän Suomessa säilytti avioliittonsa kautta yhteyden agraarielämään. Lisäksi hän – kuten sanottu – hankki varakkaana liikenaisena itselleen kartanon. On luonnollista, että agraaristen elämänkokemustensa vuoksi Hella Wuolijoki voi juuri maaseutunäytelmissään koetella porvarillista taustaansa uuden ideologiansa valossa. Talonpoikaisjuurta edustava Hella Wuolijoki joutuu maaseutuelämään liittyvien henkilöhahmojen kuvauksen myötä ottamaan yhteyden maahenkeen. Nykysuomen sanakirja määrittelee maahengen seuraavasti: kyseessä on "kiintymys maahan, maatalouteen, halu toimia maaseudun hyväksi, sen henkisen ja aineellisen tason

parantamiseksi".[7] Maaseudun ongelmia lähestyttäessä maahenki on yleisenä maaseutuun liittyvänä käsitteenä erityisen käyttökelpoinen. Se liittyy mielekkäästi tutkimuksen perusongelmaan: toimiko Hella Wuolijoki – ja jos, niin miten – näytelmissään maaseudun hyväksi, sen henkisen ja aineellisen tason nostamiseksi.

Suorittamassaan Shakespearen Venetsian kauppiaan analyysissä Enzensberger todistaa, että Shakespeare kuvaa näytelmissään kahden eri talousmuodon välistä konfliktia. Koronkiskontaa edustavan juutalaisen Shylockin maailma tuhoutui täydellisesti uuden, merikauppaan perustuvan talousmuodon ja sen moraalia edustavan Bassanion tieltä. Koronkiskontaan perustuva elämänmuoto asettui niin jyrkästi uuteen kauppamoraaliin rakentuvaa inhimillisyyttä vastaan, että edellisen oli hävittävä kokonaan. Lukijalle avautuu koettavaksi omaisuuden ja ihmisyyden suhde. [8] Enzensberger on tavoittanut Karl Marxin Pyhässä perheessä ilmaiseman keskeisen ajatuksen siitä, että jokaisen yhteiskuntaluokan, joka astuu aikaisemmin hallinneen luokan tilalle, täytyy päämäränsä saavuttaakseen kuvata pyyteensä yhteiskunnan kaikkien jäsenten pyyteenä eli pukea pyyteensä aatteeksi. Shakespearen näytelmässä on koronkiskontaan perustunut talousmuoto kuvattu jyrkäksi inhimilliseksi epätäydellisyydeksi. Uusi omaisuuteen solmittu yhteys, jota Bassanio merikauppamoraalillaan ilmaisee, on Shakespearen antama vastaus siihen, miksi vanhan talousmuodon pitää tuhoutua. Venetsian kauppias on taiteen tasolla hahmottunut uuden, yhteiskunnalliseen valtaan kohoavan luokan aatteellinen ilmaus.

Niskavuoren Loviisassa ja Ilonassa Hella Wuolijoki keskittyy kuvaamaan omaisuuteen solmittua yhteyttä. Onnistuuko kirjailijan tällöin esittää yhteiskunnallisia muutosvaatimuksiaan, siihen voidaan tämän tutkimuksen pohjalta antaa vastaus. Niskavuoren Loviisan nimittäminen "omistusylpeäksi" viittaa omistamiseen perustuvan elämäntapaan, joka maaseudulla liittyy erityisesti talonpitoon. Hella Wuolijoella näyttää olevan pyrkimys taas toisen henkilöhahmon myötä kritisoida omistamiseen liittyvää talonpoikaselämää. Tämän työn perusongelman selvittämiseksi tullaan siis itse asiassa tutkimaan juuri sitä, miten Hella Wuolijoen aatteet saavat ilmaisunsa ennen kaikkea näytelmien henkilöhahmojen ja niiden välisten konfliktien kautta, toisin sanoen, miten henkilöhahmot edustavat kirjailijan elämää ja elämänkokemuksia ja miten henkilöhahmot ja niiden väliset suhteet ovat yhteydessä Hella Wuolijoen yhteiskunnalliseen ideologiaan – vahvistavatko vai kumoavatko ne sitä.

3. Näytelmien valinta

Hella Wuolijoki aloitti draamatuotantonsa kolmella vironkielisellä näytelmällä: *Talulapsed* (kantaesitys vuonna 1913), *Koidula* (1932), *Minister ja kommunist*

(1933), joista käytetään suomenkielisiä nimiä *Talon lapset, Koidula, Ministeri ja kommunisti.* Siirryttyään kirjoittamaan suomeksi Hella Wuolijoki hämmästytti pian yleisön pääteokseksekseen muodostuneella näytelmällään *Niskavuoren naiset* (1936; näytelmä valmistui kolme vuotta aikaisemmin). Tämä ensimmäinen Niskavuori-sarjan näytelmä oli myös ensimmäinen, jossa Hella Wuolijoki käytti kuuluisaksi tullutta salanimeä Juhani Tervapää.

Tutkimuksen kohteeksi on valittu sellaisia Hella Wuolijoen näytelmiä, jotka kuvaavat maaseudun ihmisiä, nimenomaan maaseudun perinteisistä toimeentulomuodoista elantonsa saavia henkilöitä ja heidän elämäänsä. Omaa maaseudun sosiaaliryhmäänsä ja sen katsomustapoja sankari tai sankaritar voi edustaa muuallakin kuin maaseudulla siinä tapauksessa, että hän selvästi ilmentää maaseudun elämää ja siihen yhteydessä olevaa sosiaalisen taustansa tai yhteiskuntaluokkansa katsomusta ja päämääränasettelua. Kuitenkin vain yksi maaseutumiljöön ulkopuolella tapahtuva näytelmä tulee kysymykseen: *Juurakon Hulda* kuuluu jo nimensä vuoksi tutkimuksen kohteisiin. Näytelmässä kuvataan Juurakon torpan tyttären vaiheita pääkaupungissa. Sankaritar edustaa maaseudun köyhälistöä ja tuo uuteen ympäristöönsä maaseutuyhteiskunnan ajattelutapaa ja erityisesti oman yhteiskuntaluokkansa katsomuksia. Muut mukaan otettavat näytelmät ovat varsinaisia agraariyhteiskuntaa kuvaavia näytelmiä, joissa maaseudun elämä konkreettisesti ilmenee.

Niihin näytelmiin, joita maaseutumiljööstään huolimatta ei ole valittu, kuuluu *Ministeri ja kommunisti.* Draaman keskushenkilöistä kukaan ei edusta varsinaista maaseudun asujaimistoa, vaikka näytelmän tapahtumat sijoittuvatkin maanviljelystilalle. Näytelmän sankaritar on ministerin entinen sihteeri – ja samalla tämän rakastettu – josta ministeri sittemmin on kouluttanut agronomin maatilalleen. Sinänsä mielenkiintoisella tavalla huvin ja hyödyn yhdistänyt ministeri kuuluu näytelmän toimiviin henkilöihin samoin kuin hänen vaimonsa ja maatilalla lepäilevä, rappiolle joutunut sanomalehtimies. Draamallisen liikkeen alkusyy on viranomaisia pakeneva kommunisti. Hänkään ei kuulu agraariyhteiskuntaan. Maanviljelystilaan liittyvät draaman keskushenkilöt poikkeavat siis täysin tavanomaisen maalaistalon asukkaista.

Näytelmässä *Vihreä kulta* (1938) tapahtumat keskittyvät maaseudulle, Lapin maisemiin, tukkisavotoille. Sankaritar on metsäteollisuuden johtajiin kuuluvan vuorineuvoksen nuori vaimo, joka ikävöi kaukaisiin ja jylhiin suomalaisiin metsiin. Sankariksi Hella Wuolijoki taas on valinnut metsänhakkuista vastaavan metsänhoitajan, joka joutuu huolehtimaan kauniin vuorineuvoksettaren matkasta halki pohjolan talvisen luonnon. Tässäkään näytelmässä Wuolijoki ei ota agraariyhteiskuntaa kuvauksensa kohteeksi.

Näytelmä *Palava maa* sitä vastoin esittää jo todellista maaseudun kansaa. Teos on kuitenkin vahvasti historiallinen, sillä se kuvaa Viron tapahtumia venäläisen rankaisuretkikunnan päivinä talvella 1905-1906. *Palavan maan* historiallista

sisältöä korostettiin myös esiteltäessä näytelmä kantaesitystään varten, joka tapahtui Tampereen Työväen Teatterissa 6.2. 1936. [9] Näytelmän agraariaiheisuus kaventuu ratkaisevasti, joten se jää pois varsinaiseen analyysiin otettavista näytelmistä, vaikka onkin tärkeä henkilökohtaisen, aatteellisen suuntautumisen kannalta.

Merkittävin osa Hella Wuolijoen maaseutunäytelmistä kuuluu Niskavuori-sarjaan, jonka viidestä näytelmästä seuraavat neljä kuvaavat Niskavuoren sukutilan vaiheita:
Niskavuoren naiset (kantaesitys vuonna 1936)
Niskavuoren leipä (1939)
Niskavuoren nuori emäntä (1940)
Entäs nyt, Niskavuori? (1953)
Viidentenä näytelmänä Niskavuori-sarjaan kuuluu talon vanhimman tyttären Hetan elämää kuvaava *Niskavuoren Heta* (1950). Näytelmän tapahtumat sijoittuvat ensimmäistä kuvaelmaa lukuun ottamatta Niskavuoren talon ulkopuolelle, joten *Niskavuoren Heta* on edellä mainittujen Niskavuoren sukutilaa koskevien näytelmien sivuepisodi.

Niskavuori-sarjan ulkopuolelta maaseutunäytelmiin kuuluvat seuraavat kolme draamaa:
Talon lapset (kantaesitys Tallinnassa vuonna 1913, Helsingissä vuonna 1914)
Justiina (1937)
Maaseutua edustavan sankarittarensa vuoksi näytelmä *Juurakon Hulda* (1937) tulee otettavaksi mukaan.

Analysoitaviksi tulee siis kahdeksan Hella Wuolijoen näytelmää, joista jokainen on saanut painoasun ja joista miltei kaikki ovat tälläkin hetkellä teatteriemme suosituimpia kotimaisia näytelmiä. *Talon lapset* tuntuu vieraalta tuttujen joukossa. Se on poikkeuksellinen kahdestakin syystä. Tsaarinsantarmi kielsi näytelmän ensiesityksen jälkeen Tallinnan Estoniassa. Sama kohtalo tuli näytelmän osaksi myös Helsingin Kansanteatterissa, joten se jäi oman aikansakin teatteriyleisölle miltei tuntemattomaksi. *Talon lasten* jälkeen Wuolijoki vaikeni näytelmäkirjailijana pitkäksi ajaksi, sillä seuraavat näytelmänsä hän kirjoitti vasta 1930-luvun alussa.

Hella Wuolijoen varsinainen ja samalla tuottoisa näytelmäkirjailijanura alkoi vasta verraten myöhään. Maaseutunäytelmiin ja niiden henkilökuvaukseen vaikuttaneita aatteellisia perustekijöitä selvitettäessä ei siis voida tukeutua vain kirjailijan yliopistovuosiin ja välittömästi niiden jälkeiseen aikaan, jolloin *Talon lapset* kirjoitettiin. Kirjailijan mielenkiinnon kohteissa ja aatteellisessa kehityksessä on saattanut tapahtua vielä myöhempien vuosien varrella muutoksia. Vasta primaarilähteisiin perustuva tutkimus tähän asti selvittämättä jääneestä kysymyksestä, mitä yhteiskunnallisia aatteita Hella Wuolijoki omaksui ja miten, tarjoaa lähtökohdat näytelmien tarkasteluun niiden aatepohjan selvittämiseksi.

II SOSIAALISESTA TAUSTASTA JA SEN MERKITYKSESTÄ

1. Murrikin suvun vaiheet sekä suvun ja kodin henkinen anti

Hella Wuolijoen sukujuurten selvittäminen ei virolaisillekaan tutkijoille ole ollut helppo tehtävä. Oskar Kruus lienee saanut selvitetyksi sen, mikä ylipäätään Viron olosuhteissa on mahdollista. Nojautumalla kirkonkirjoihin ja moision tilikirjoihin Kruusin on onnistunut jäljittää Hella Wuolijoen sukujuuria Pohjan sotaan saakka, mutta hän joutuu pysähtymään lopullisesti 1700-luvulle tutkimusta haittaavaan sukunimen puutteeseen, kuten Kruus itse ilmoittaa. Itse asiassa suurin osa virolaisista talonpojista sai sukunimensä vasta maaorjuuden poistamisen jälkeen vuosina 1816–1818. [1]

Perimätiedon mukaan Murrikin sukunimi oli otettu koiran mukaan, joka auttoi suvun kahta esi-isää, Piiteriä ja Annusta, pakenemaan Suuren Pohjansodan jälkeen Pärnumaan Surnun moisiosta metsien kautta Karksin moisioon. Molemmat saivat uudelta isännältään talon. Annuksen taloa alettiin nimittää Murrikin taloksi ja Annuksen poika otti isänsä tarunomaisen koiran mukaan sukunimekseen Murrik. [2]

Avioliiton kautta Piiterin ja Annuksen suvut myöhemmin yhtyivät, ja vaurastunut Murrikin talo vuokrasi itselleen kahdeksan taloa käsittävän karjatilan. Hella Wuolijoen isän isä kuoli varhain ja lesken elätettäväksi jäi kuusi alaikäistä lasta. Perhe joutui taloudelliseen ahdinkoon, joten vuokramaista piti luopua. Leski meni uusiin naimisiin ja aviopuoliso anasti talon isännyyden poikapuoleltaan, talon vanhimmalta ja sairaalloiselta lapselta. Viimeksi mainitun kuoleman jälkeen suvun päämieheksi nousi Ernst Murrik, Hella Wuolijoen isä (1863-1942), joka aloitti pian oikeudenkäynnin saadakseen kotitalonsa takaisin. Lukuisat ja monivaiheiset käräjöinnit eivät tuottaneet toivottua tulosta. Taloa ei saatu eikä liioin perintöäkään. Oikeudenkäynnit paljastivat kuitenkin Ernst Murrikin lahjakkuuden. Hän oppi käräjöintien ansiosta niin paljon lakia, että häntä ruvettiin pitämään asiantuntijana lainopillisissa kysymyksissä. Muutettuaan myöhemmin Valgan kaupunkiin hän alkoi toimia erityisesti talonpoikien asianajajana ja julkaisi perintö- ja siviilikysymyksiä käsittelevän käsikirjan vuonna 1901. [3]

Ennen Valgaan siirtymistään Ernst Murrik oli käynyt Helmen kihlakunnan koulun ja siirtynyt Taageperaan kunnankirjuriksi ja opettajaksi. Siellä hän tutustui vauraan Luppen talon vanhimpaan tyttäreen Katarina (Kadri) Kokamägiin (1862-1929), joka äitinsä kuoleman (1879) jälkeen oli joutunut ottamaan emännyyden haltuunsa. Kun häät vietettiin Helmen kirkossa vuonna 1886, olisi tavan mukaan vävystä tullut Luppen isäntä, sillä talon vanhin poika oli kuollut

Luppen päärakennus Taageperassa.

eikä nuorempi veli ollut vielä isännän iässä. Mutta Luppen vanha isäntä Ott Kokamägi (1836-1905) oli elinvoimainen ja tahtoi itse toimia isäntänä. Lisäksi Ernst Murrik oli jo vieraantunut maataloustöistä eikä maalaissivistyneistöön kuuluvana enää tahtonut tarttua auran kurkeen. Nuorikko tiedotti ennen esikoisen syntymää kirjeessään äidin puoleiselle sukulaiselle, tunnetulle virolaiselle koulumiehelle Hugo Treffnerille, että hän oli alkanut pitää Alan majataloa, joka sijaitsi Taageperan kirkon lähellä teiden risteyksessä. [4] Niinpä juliaanisen kalenterin mukaan heinäkuun yhdeksäntenä vuonna 1886 syntyi Alan kapakan peräkamarissa esikoinen, joka sai nimen Ella Marie Murrik. [5] Kummina oli Ado Grenzstein (1849-1916), kuuluisa sanomalehtimies, pedagogi ja kirjailija, joka oli astunut Viron kansallisen liikkeen johtopaikalle C. R. Jakobsonin (1841-1882) jälkeen tämän jouduttua vuonna 1880 vetäytymään syrjään sairauden vuoksi. Ella Murrik alkoi käyttää virallisesti nimeä Hella avioiduttuaan Suomessa vuonna 1908 hämäläisen ratsutilallisen pojan ja sosialidemokraattien kansanedustajan Sulo Wuolijoen kanssa. [6]

Hella Wuolijoen lapsuuteen liittyvistä henkilöistä tuli muistelmateoksen perusteella muita tärkeämmiksi kaksi, äiti ja äidin isä. Molempien kautta hän sai lujan yhteyden maaseutuun ja maaseutuelämään.

Muistelmateoksensa ensimmäisen kappaleen Hella Wuolijoki omistaa vuonna 1929 kuolleen äitinsä muistolle. Kadri Murrik "kuului Viron Hämeen, Viljandinmaan, valtavien emäntien sukuun, jotka syntyivät silmä tiukkana, toisessa esiliinan taskussa avainnippu ja toisessa lempeä käsi". [7] Viljandissa vanha kansa muisti äidin ennen kaikkea seuraavan tapahtuman johdosta. 1870-luvun lopulla rakennettiin Viljandin maanviljelysseuran suurta taloa, ensimmäistä rakennusta, jonka tsaarinvallan alainen Viron kansa yhteisvoimin pystytti. Tähän kansallisen heräämisen konkreettiin näyttöön osallistuivat koko Viljandin talonpojat. He lahjoittivat hirret, jotka mielenosoituksellisesti ajettiin Viljandiin jopa 30–40 virstan takaa:

Silloin lähti Helmen ja Hallisten pitäjistä liikkeelle virstan pituinen hirsikuormajono, jonka etunenässä, hirsikuorman päällä, ajoi nuori tyttö, Luppen talon tytär, äitini, Helmen kansallispuvussa, kymmenet rivit kotisepän takomia hopeaketjuja ja merenvahahelmiä kaulassaan. Jono oli äitini järjestämä, ja hän lauloi koko kolmekymmentä virstaa Viljandiin saakka yhä uusien miesten ja hevosten liittyessä mukaan ja lakkaamattomaan lauluun läpi kukkivan Viron kevään. Laulua kuului riittäneen Viljandiin saakka, mutta hän olikin suurten laulajain sukua. [8]

Hella Wuolijoki näki äidissään eräänlaisen kansan äidin. Miesten ollessa usein poissa, sodassa tai muussa vieraan vallan alaisessa palveluksessa, kotiin jääneiden naisten osa oli vaativa, sillä usein juuri heidän työstään oli riippuva Viron kansan tulevaisuus. Omaisuuden vaaliminen jäi naisten tehtäväksi. Myös tässä suhteessa äiti tarjosi Hella Wuolijoelle sopivimman esimerkin. Viron kansan myöhempiin vaiheisiin viitaten Wuolijoki kirjoittaa toisen maailmansodan aikana:

Ja nytkin: Viron kansa on saanut uudelleen kokea kaikki keskiajan kauhut, mutta kansan äidit ovat varmasti katsoneet eteensä 'hädän varalta'. Eikä se kansa kuole, vaikka miehet on viety sotaan, niin kauan kuin äitien suojelevat kädet keräävät 'hädän varalta'. [9]

Virolaisen naisen voimakkuus ja sitkeys tarkoittaa epätoivoisissakin olosuhteissa sen puolustamista, mihin on juurtunut tai juurrutettu. Sama piirre on ilmeinen varsinkin Hella Wuolijoen Niskavuori-näytelmissä. Niissäkin kuvataan naisen yksinäistä taistelua juuri sen puolesta, mihin nainen on luotu, kuten kirjailija esitelmässään Niskavuori-sarjasta lausuu. [10] Hella Wuolijoen äiti, Viron kansallisen säilymisen tahdon sekä maahengen ruumistuma, osoitti omaperäistä, omiin elämänihanteihinsa sopivaa humanismia. Hänelle ei näytä olleen tärkeintä lastensa menestyminen ja heidän hankkimansa maailmankatsomus. Pääasia oli, että keittiö ja ruokasali olivat tarkoituksenmukaiset ja koti siisti. Tämä yksityiskohta ilmaisee ihmisestä enemmän kuin muut yhteensä.[11]

Äidin isän Luppen Ottin vauras talo tarjosi siellä usein asuneelle nuorelle tyttären tyttärelle lujan yhteyden maaseudun elämään. Muistot ja suvun yhteys saivat Hella Wuolijoen kirjoittamaan vuonna 1913 usvan taakse jääneestä kotiseudustaan. Alun perin laajaksi sukuromaaniksi tarkoitettu *Udutagused (Usvantakaiset)* jäi kuitenkin torsoksi, koska rahanpuutteen vuoksi kirjailijan piti saada teoksensa nopeasti painokuntoon. Myöhemmin suunniteltu *Usvantakaisten* suomennos ei koskaan toteutunut. [12]

Usvantakaisissa on näkyvillä eräitä varhaisia alkuideoita ja yhtymäkohtia Hella Wuolijoen Niskavuori-sarjaan. Kummassakin kuvataan suuren talon elämää ja sen lasten kohtaloita. Romaani kertoo Valkeamäen talosta, jonka emäntänä on naimattomaksi jäänyt tytär Leeni ja isännyys on Villem-isän jykevissä käsissä. Teoksen epäsuhtaisuus johtuu valtavasta hääkuvaelmasta, joka kattaa noin kaksi kolmannesta koko teoksesta. Siinä kerrotaan talon tyttären Annan lopullisesta päätymisestä ns. raha-avioliittoon vieraalta paikkakunnalta olevan rikkaan talollisen kanssa. Raha-avioliiton takana ei ole pelkästään isä Villem, vaan myös Anna itse on taipuvainen siihen. Hän tahtoo kostaa rakastetulleen, joka oli kehunut haluavansa rikkaan vaimon. Onneton valinta vie Annan lopulta tuhoon. Perimmäisenä syynä on vetovoima entiseen rakastettuun ja sen hedelmänä syntynyt lapsi. Niskavuori-sarjassa Hella Wuolijoki palasi uudelleen raha-avioliittoaiheeseen.

Usvantakaisissa kuvataan myös avioliittoa, joka solmitaan talon tyttären ja rengin välillä. Valkeamäen Marie oli rakastunut moision kotiopettajaan, joka kuitenkin intensiivisen kesän jälkeen hänet jätti. Huomattuaan olevansa raskaana Marie kosi Valkeamäen renkiä Juhania. Heille ostettiin talo, jonka hyväksi he alkoivat raataa. Sävyisän Juhanin rinnalla Mariesta tuli kova. He kävivät Valkeamäellä vasta seitsemän vuoden kuluttua, kun heillä oli valjastaa reen eteen tulinen ori. *Niskavuoren Hetassa* Hella Wuolijoki kuvasi samanlaista "vertikaalista" avioliittoa talon tyttären ja rengin välillä.

Usvantakaisten patriarkkaan Hella Wuolijoki on sisällyttänyt oleellisesti näkemyksiään oman isoisänsä piirteistä. Kirjallinen kiinnostus Luppen Ottia kohtaan näkyy jo varhaisesta, harjoitelmaksi jääneestä lyhyestä kertomuksesta Lapsuuden muisto Viljanninmaalta. Konsepti todistaa paitsi Hella Wuolijoen pyrkimystä kirjata muistojaan suomen kielelle, myös sitä, että kertomuksen keskushenkilö, isoisä, on erityisesti saanut osakseen Wuolijoen ihailun. Kirjoittaja kuvaa talon iltapuhteita, joita isoisän elämäntavat säätelivät. Ankaruus, mutta samalla isällinen huolenpito myös palkollisista kiinnittää huomiota. Talossa asuu esimerkiksi armonleipää syövä liikuntavammainen renki, joka oli ennen kaikkea lasten ystävä järjestäessään heidän leikkejään ja kertoessaan heille kansantarinoita. Kuvattuun patriarkaaliseen idylliin sekoittuu voimakasta kansallisuusaatetta. Kertomukseen sisältyy kuvaus siitä, miten talon väen piti olla hiljaa kuin kirkossa silloin, kun isoisä otti Olevik- tai Postimees-lehden

käteensä. Hän saattoi lukea lehteään ääneen ja selvitellä kuulijoille poliittista tilannetta eli nuoren tytön näkökulmasta:

Minun pikkuisille aivoilleni olivat pääkirjoitukset tietysti hirmuisen ikävät. Mutta minullakin oli suuri kunnioitus niitä vastaan (kohtaan), isoisä kun sanoi, että niiden kautta meidän omat miehet johtavat meidän valtiollista elämää ja omia miehiä pitää hirmuisesti kunnioittaa. [13]

Jo varhain Hella Wuolijoen mieleen iskostunut kunnioitus valtiollisilla johtopaikoilla vaikuttaneisiin "omiin miehiin" on osoitus kansallistunteen vaikutuksesta.

Vappu Tuomioja muistelee äidilleen olleen läheinen *Usvantakaisissa* ensi kertaa julkaistu kertomus hänen omasta lapsuudestaan. Siinä Valkeamäen pikku Jaan – eli kirjailija itse – yritti myydä sieluaan tulihäntäiselle vihtahousulle saadakseen tältä rahaa. Vaari oikaisi tytön käsitykset. Hän vei tämän pellonpientareelle ja osoitti sadonkorjuussa hyörivää väkeään ja lausui, että muita rahaa tuovia tulihäntiä ei ollutkaan. Ihmiset, jotka tekivät hänen työtään, olivat hänelle hankkineet omaisuuden. Hella Wuolijoki nimitti tapahtumaa myöhemmin ensimmäiseksi marxilaiseksi oppitunnikseen. [14]

Isoisä ei ollut marxismin kannattaja, vaan tuki Viron kansallisen liikkeen radikaalisemman suunnan johtajaa, ystäväänsä Carl Robert Jakobsonia. Tämä nojautui Viron "kansalliseen selkärankaan", talonpoikaisluokkaan. Kansallisten pyrkimysten perustana hän piti talonpojan varallisuutta ja lausui tunnetut sanansa: "Vain sellainen kansa voi olla rohkea vapaudestaan, jolla on lihaa ja leipää omasta takaa." Jakobsonin niin kuin koko kansallisen heräämisen päämääränä oli "kerran vielä virolainen moisionomistaja". [15] Auktoriteeteista vapaata mieltä korostava Jakobson joutui mm. pappisvihansa vuoksi ristiriitaan kansallismielisen maltillisemman suunnan kanssa. Viimeksi mainitun johtohenkilönä toimi J. W. Jannsen, kuuluisan kansallisrunoilijatar Koidulan isä. Maltillisiin lukeutui myös arvovaltainen Viron sivistyksen tutkija Jakob Hurt.

Hella Wuolijoen muistelmissaan suorittama värikäs selonteko isoisänsä toimista ja temperamentista antaa kuvan miehestä, jonka elämäntapa jo sinänsä yhtyi radikaalin kansallisen suunnan päämääriin. Esimerkiksi kirkon vihastaan huolimatta hän oli sangen jumalinen ja luki ahkerasti Raamattua. Hän tarjoutui soittamaan intohimoisesti rakastamaansa kirkkomusiikkia ilmaiseksi kirkonmenojen aikana, niin että seurakunta säästi rahaa. Tosin isäntä tapasi saarnojen aikana ottaa sanomalehtensä ja lukea sitä julkisesti kirkkokansan nähden. Rovasti kertoi myöhemmin Hellan äidille huomanneensa, että isoisän vaikutus alkoi näkyä tytössä jo tämän ollessa viisivuotias. Havainto osoittaa, että Hella Wuolijoki oli altis vaikutteille, joissa oli tehoisaa näyttävyyttä. Isoisän kansallinen ajattelu ja individualismi vaikuttivat. Hella Wuolijoki toteaakin tästä muistelmateoksessaan:

... vaarin suhtautuminen kirkkoon vaikutti minuun jo pienestä pitäen ja ennen kaikkea hänen ylpeä väitteensä, että hän tulee itse toimeen Jumalansa kanssa eikä tarvitse huonoa viroa puhuvia huonoja välittäjiä. [16]

Tiiviisti aikaansa seuraava Luppen isäntä saattoi sanomalehtiin suututtuaan ajaa hevosellaan jopa Tarttoon asti ja nyrkkiään pöytään iskien ilmoittaa mielipiteensä Grenzsteinille, Olevik-lehden päätoimittajalle, joka suorastaan pelkäsi isoisää. [17] Syitä mielenilmaisuihin Luppen isännällä oli täytynyt ollakin. Hänen ystävänsä C. R. Jakobson oli lehden päätoimittajana taistellut Viron maaseudulla vallitsevaa saksalaisten taloudellista ylivaltaa vastaan, mutta hän kuoli juuri silloin, kun venäläistyttämispolitiikka alkoi. Hänen seuraajansa Ado Grenzstein osoitti pian myöntyväisyyttä venäläistyttämistä kohtaan ja hänen linjansa tuli ennen pitkää näkyviin hänen vuonna 1881 perustamansa Olevikin sivuilla. Hän alkoi 1890-luvulla jopa pitää oikeutettuna Baltian maiden venäläistyttämispolitiikkaa ja joutui mielipiteittensä vuoksi, kuten Friedebert Tuglas toteaa, poliittiseen ja moraaliseen umpikujaan. Hän luopui lehden toimituksesta vuonna 1901 ja siirtyi Ranskaan. [18]

Kansallisten päämäärien rappioitumisen aikoina Hella Wuolijoki näki isoisänsä toimintaan sisältyvän positiivisia arvoja. Isoisä edusti sitä sukupolvea, jolla haltuun saadun maan säilyttäminen virolaisten käsissä oli samaa kuin kansallinen itsemääräämisoikeus. Se oli tärkeämpää kuin yksilöllinen onni. Juuri näitä piirteitä Hella Wuolijoki korosti *Usvantakaisten* Villem-patriarkassa. Kun Villem kuolee, koko luonto ikään kuin ottaa siihen osaa. Hella Wuolijoki virittää tässä yhteydessä sanansa niin mahtavaksi säveleksi, että se hämmensi aikalaiset. [19] Valkeamäen vanhan isännän kuolemaa Wuolijoki kuvaa näin:

Kaevukook kukkus kóverdi, aidakatus läks viltu. Aiatoed nórkusid ja väravatulp nihkus kohalt. Talu seinad sammeldusid, vana veskikivi ukse ees lóhkes. Valgemäe kased kolletasid, lilled peenardel närtsisid ja roosipóósa kóljes kasvasid okkad roosidest üle. Taevas läks pilve ja Krants ulus ja Valgemäe noor peremees seisis kesk Valgemäe óue ja kordas alalópmata: 'Vanaätt on surnud, vanaätt on surnud!' [20]

(Kaivonvintti putosi väärään, aitankatto vajosi vinoon. Aidan tukkipuut tulivat heikoiksi ja veräjän pylväs liikkui paikaltaan. Talon seinät sammaloituivat, vanha myllynkivi oven edessä halkesi. Valkeamäen koivut kellastuivat, pientareen kukat kuihtuivat ja ruusupensaassa kasvoivat piikit pitemmiksi ruusuja. Taivas meni pilveen ja Krants ulvoi ja Valkeamäen nuori isäntä seisoi keskellä Valkeamäen pihaa ja toisti lakkaamatta: 'Isoisä on kuollut, isoisä on kuollut!')

Voidaan olettaa, että Hella Wuolijoki on sisällyttänyt Niskavuoren Loviisaan sosiaalisesta tustastaan juuri sitä samaa kansallista henkeä, jota sisältyi sekä hänen isoisänsä että äitinsä elämään. Kun Loviisa kuolee viimeisen Niskavuorinäytelmän lopussa, Hella Wuolijoki saa aikaan yhtä mahtavan tunnelman kuin

miltei tasan neljäkymmentä vuotta aikaisemmin kertoessaan Villem-isännän kuolemasta. Hella Wuolijoki kuvaa Ilonan suulla Loviisan kuolinhetkeä:

Kuulitteko, kuinka Niskavuoren maa tärähti ja pulterit vierivät rinnettä alas, portinpielet murenivat ja Louhikoira ulkona ulvoo. Usva järvestä nousee ja verhoo Niskavuoren haavat. [21]

Hella Wuolijoen äiti ja isoisä edustivat ajalleen ominaisia päämääriä ja toiveita. Miten voimakkaana vallitsi virolaisissa kansankerroksissa haave maanomistuksesta, sitä kuvastaa kyseistä tarkoitusperää ajavien lukuisien teosten syntyminen, esimerkiksi Jakob Pärnin kuuluisa Oma tuba, oma luba. [22] Teoksessaan Pärn esittää, että virolainen talonpoika voisi maata ostamalla vapautua balttilaisten paronien ikeestä.

Hella Wuolijoen sosiaalisesta taustasta näyttää koostuvan myöhemmälle sosialismin omaksumiselle vastavoima, jonka voidaan odottaa konkretisoituvan maaseutunäytelmien henkilöasetelmissa.

2. Kansallisen nousun aatteet koulutytön elämässä

Ado Grenzsteinin aforismikokoelma Eesti Küsimus (Viron kysymys), joka ilmestyi vuonna 1894, oli surullista luettavaa Hella Wuolijoen isoisän kaltaisille vanhoille C. R. Jakobsonin linjan kannattajille. Kirjassaan Grenzstein näki jo suorastaan vahingolliseksi sen, että Viron kansa pyrki rakentamaan omaa kulttuuriaan, itsenäistä kansankulttuuria, sillä siihen voivat ryhtyä hänen mukaansa ainoastaan suuret kansat. Pienen olisi liityttävä suuren yhteyteen. Näin Grenzstein sai aiheen julistaa kansallisuusaatteen puolesta puhujat kansanvillitsijöiksi. Hän näki, että kaihtaessaan venäjän kielen oppimista virolaiset myrkyttävät sen kaivon, josta uuden nuorison – siis myös hänen kummityttönsä – oli sivistyksensä ammennettava. [23]

Grenzsteinin nimittämiä kansanvillitsijöitä alkoi kuitenkin 1890-luvun puolivälissä esiintyä jo siinä määrin, että alkavaa ajanjaksoa on myöhemmin nimitetty uuden kansallisen nousun ajaksi. Sen tukialueeksi muodostui Etelä-Viro ja henkiseksi keskukseksi Tartto, joka yliopistonsa ja muiden oppilaitostensa vuoksi keräsi runsaasti Viron sivistyneistöä. Uuden kansallisen nousun aatteita alkoi ajaa tarmokkaasti Viron vanhin sanomalehti Postimees, jonka vuonna 1896 oli ostanut joukko nuoria kansallisidealisteja: pastori ja kulttuurihistorijoitsija Villem Reiman, kansanrunouden tutkija Oskar Kallas, lääkäri Heinrich Koppel ja lainoppinut, myöhemmin pääministeri ja presidentti Jaan Tónisson. Lehteä on nimitetty Viron kansallisen ja henkisen uudestisyntymisen kehdoksi. [24]

Postimees-lehden ympärille ryhmittyneeseen piiriin lukeutui myös Hella Wuolijoki, joka oli siirtynyt Tarttoon Puškinin tyttökimnaasin oppilaaksi vuonna 1901. Hän puuhasi koulussaan ministeriölle lähetettävää adressia viron kielen saamisesta kouluaineeksi ja toimi näin mahdollisimman selvällä tavalla kummisetänsä päämääriä vastaan. Rahankeruumatkoillaan hän kävi Postimees-lehdessä ja tutustui toimitusta johtavaan Tónissoniin (1868 – kuolinvuosi tuntematon), joka ajoi äidinkieltä oppiaineeksi. Alkoi ehkä kestävin ystävyyssuhde Hella Wuolijoen elämässä. Hän piti Tónissonia majakkana, joka kokosi ihmisiä ympärilleen ja antoi heille "kansallisen itsetietoisuuden ja taistelumielen". [25]

Venäjän kieli tuli vuonna 1886 jo Viron koulujen yleiseksi opetuskieleksi lukuunottamatta kyläkouluja. Hella Wuolijoen kimnaasivuosina elettiin aikoja, jolloin tsaarinhallitus pyrki Virossa sisäiseen venäläistyttämiseen. [26] Hella Wuolijoen aktiivisuutta Tarton koulunuorison keskuudessa osoittaa se, että hän oli järjestämässä kansallisen liikkeen nimissä nuorisojuhlia, joista tieto kantautui aina Pietarin opetusministeriöön saakka. Seuraus oli, että ministerin lähettämä erikoisvirkamies pidätti tytön epäiltynä kansallismielisestä kiihotuksesta ja tietysti yhteyksistä Venäjän vallankumouksellisiin, joita hänellä ei kuitenkaan vielä Viron aikoina ollut. Pälkähästä päästäjänä toimi arvovaltainen sukulainen, yksityiskimnaasin rehtori Hugo Treffner. [27]

Jaan Tónissonin sekä Oskar Kallaksen kotona pidetyissä neuvotteluissa ja kutsuilla Hella Wuolijoki tutustui tuleviin itsenäisen Viron johtomiehiin sekä myös kirjallisesti lahjakkaisiin nuoriin. Viimeksi mainitut olivat tuolloin perustamassa Noor-Eestin ryhmää, Nuorta Suomea vastaavaa kansallista kulttuuriliikettä. Noor-Eesti alkoi vuonna 1902 julkaista albumia Kiired Gustav Suitsin johdolla. Virallisesti ryhmä perustettiin vuonna 1905, jolloin tällä nimellä laadittujen albumien ensimmäinen osa ilmestyi. Albumit liittyvät tavallaan myös Hella Wuolijoen henkiseen kehitykseen.

Jaan Tónissonista auktoriteettinä ja isähahmona tuli Hella Wuolijoen kehityksessä isoisän ja samalla C. R. Jakobsonin aatteellisen vaikutuksen luonnollinen jatkaja. Postimees-lehden pääkirjoitus tuli tytölle "jokapäiväiseksi saarnaksi". [28] Tónisson piti korkeimpana sanomalehtimiehen tehtävänään kansan itsetunnon sekä kansallisen omaperäisyyden lujittamista venäläistyttämisen vastapainona. Käytännön vaikuttajana hän elvytti maataloutta toimimalla Viron maamiesseuran puheenjohtajana vuodesta 1898 kaksi vuosikymmentä ja perustamalla Tarttoon ensimmäiset Viron osuuspankit vuonna 1902. Maanviljelijät saivat lainoja tilojensa kehittämiseksi ja moision velkojen maksamiseksi. Tónissonilla ja Postimees-lehdellä oli vuosisadan alussa ratkaiseva vaikutus maatalouden kehittämistyössä. C. R. Jakobsonin toiminta oli saanut jatkajan. [29]

Viron kansan elämisen oikeutta kansallistunnon herättämisen pohjalta julistava Tónisson ja Postimees saivat vastaansa Viron sosialidemokraattisen liikkeen, jota tuki P. Speekin Uudised sekä osittain myös sosialidemokraatteja lähellä

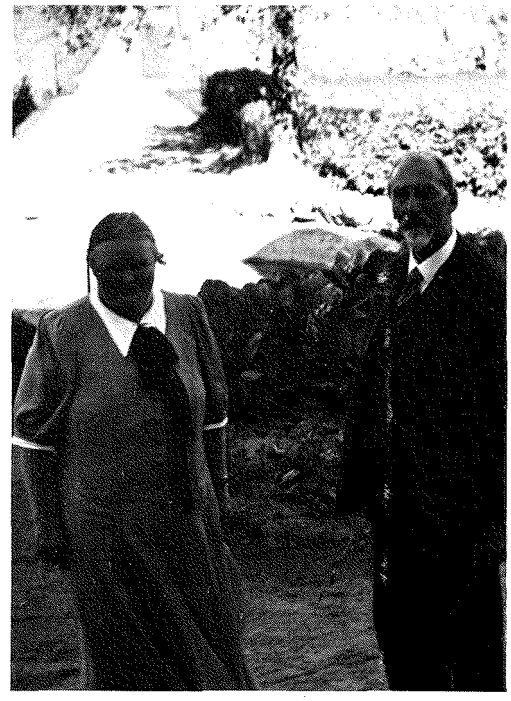

Hella Wuolijoki ja Jaan Tónisson Marlebäckissä 1939.

oleva nuori Konstantin Päts Teataja-lehdessään. Maanomistuskysymyksessä Postimees-lehden kannattamaa yksityisomistusta vastaan taisteleva Teataja kannatti maanvuokrausjärjestelmää. [30] Hella Wuolijoki kirjoittaa itkeneensä katkerasti, kun oli saanut kuudennella luokalla käsiinsä ensimmäisen kerran sosialidemokraattien jakaman lentolehtisen ja huomannut, että:

löytyy ihmisiä, jotka ovat valmiit kylvämään eripuraisuutta juuri ikeen alta vapautuvaan kansaani ja maattomien nimessä repimään Tónissonin työtä, kun tiesin, että Tónissonkin olisi suonut maata koko Viron kansalle. [31]

Tosin jo Tarton aikanaan Hella Wuolijoki pohti maattomien kysymystä, jonka puolesta puhui Tartossa myös Viron sosialistijohtaja Mihkel Martna. Isoisän tyttärentyttärelleen antama "marxismin oppitunti" pellon pientareella jäi vaikuttamaan. Toisaalta tulevaa kirjailijaa oli jäänyt askarruttamaan jo varhain kysymys maatilojen nuoria uhkaavasta proletarisoitumisesta. Esimerkkiä ei tarvinnut hakea kaukaa, sillä hänen äitinsä sisaren lasten kohtalo tarjosi sitä yllin kyllin. Täti oli nuorena jäänyt leskeksi ja asui isoisän luona kahden lapsensa kanssa, joista talo sai työväkeä. Talon siirryttyä enolle lapset saivat lähteä. Toisesta tulikin paikkakunnan "maattomien" johtaja ja kommunisti. Naapuritalojen lasten kohtalo oli samankaltainen. Hella Wuolijoen epäilys siitä, että kansallisen liikkeen ohjelma oli riittämätön auttamaan maaseudun köyhimpien asemaa, syntyi siis arkielämän havainnoinnin tuloksena. Vappu Tuomioja

muistelee, että hänen äitiään askarrutti koko elämän ajan talonpoikaistaloista lähteneitten lasten juurettomuus. [32]

Maattomien kysymys sai Hella Wuolijoen ajattelemaan sosialidemokraattista ohjelmaa ja kyselemään Tónissoninkin mielipidettä siitä. Hän ei kuitenkaan saanut tyydyttävää vastausta:

En oikein voinut tyytyä selitykseen, että renki on ikuisesti luotu olemaan renkinä ja isäntä isäntänä, ellei rengissä itsessään ollut miestä tulla isännäksi... jos vain hosui tarpeeksi. [33]

Nämäkin muistelmiensa sanat Wuolijoki kirjoitti Helsingin lääninvankilassa toisen maailmansodan aikana. Näytelmä, jossa renki "hosui tarpeeksi", sai kantaesityksensä vasta vuonna 1950 nimellä *Niskavuoren Heta*. Huomataan, miten hedelmälliseksi kahden eri aatesuunnan välisen ristiriidan tajuaminen saattoi muodostua Hella Wuolijoen näytelmätuotannolle. Tulevan kirjailijan oli kuitenkin vielä irrottauduttava kansallisen liikkeen piiristä jotta edellytykset kyseisten ristiriitojen ymmärtämiselle olisivat selkiytyneet. Sosialidemokraattiset päämäärät ja koko liike jäivät Hella Wuolijoelle koko Virossa olon ajan vieraiksi. Minkäänlaisia yhteyksiä siihen ei voinut syntyä, koska hän ei voinut olla ärsyyntymättä ja tuntematta katkeruutta liikettä kohtaan, joka kiihkeästi vihasi Tónissonia. Tämähän tarkoitti "sekä elämällään että toiminnallaan kansan parasta". [34]

Hella Wuolijoen suhde yhteiskunnalliseen perimäänsä on näkyvillä hänen neljännesvuosisata myöhemmin kirjoittamassaan näytelmässä *Koidula*. Koska tämä nuoruuden kokemuksille perustuva draama monessa suhteessa ennakoi Wuolijoen maaseutunäytelmiä ja samalla on osoitus hänen sosiaalisen taustansa merkityksestä erään keskeisen henkilöhahmonsa laadulle ja ristiriidoille, käsitellään *Koidulaa* jo tässä.

3. Myöhäinen esimerkki kansallisuusaatteen vaikutuksesta – Koidula (1932)

J. W. Jannsenin tyttärenä ja "jannsenistina" Lydia Jannsen, runoiljanimeltään Koidula, jäi Viron kansallisen liikkeen päämäärien kannalta vanhoillisten leiriin. Vanhan polven vakaumusta vastaan hyökkäsi C. R. Jakobson, jonka innokkaana kannattajana toimi Hella Wuolijoen isoisä.

Koidulan henkilökuvassa Wuolijoki kuitenkin asettuu sovittavalle kannalle. Sankaritar taisteli kirjailijan isoäidin tavoin juuri niiden ihanteiden puolesta, joiden hengessä hänet oli kasvatettu. Näytelmän päähenkilön keskeinen piirre

on se, ettei häntä kuvata taistelevana Jeanne d' Arcena, jollaisena Viron kansa häntä myöhemmin piti. Uusi tapa, jolla Wuolijoki asetti Koidulan kansalliselle jalustalle, osoittaa, että hän oli kyennyt saavuttamaan hedelmällisen etäisyyden kansalliseen liikkeeseen. Korostaen Koidulan humaania, aikojen yli ulottuvaa esikuvaa Wuolijoki kirjoittaa:

Mutta Viron kansalle hän oli sanonut suuren sanansa silloin, kun se vielä oli yhtenäinen, sorrettu kansa, ja siksi hänessä vielä tänä päivänäkin on jotakin, mikä kykenee herättämään vastakaikua kaikissa kansan jäsenissä luokkien ja puolueitten yläpuolella.

Hella Wuolijoki valittaa samalla, että itsenäisessä Virossa "melkeinpä hävetään sitä, että on oltu 600 vuotta orjana ja isänmaallisuuteen taitaa kuulua kansan kärsimysten unohtaminen". [35]

Koidula joutui, kuten Hella Wuolijoki näytelmää selostavassa kirjoituksessaan lausuu, "olosuhteiden pakosta" edustamaan isänsä kanssa Virossa yhä vanhoillisempaa suuntaa. [36] Traaginen ristiriita kärjistyy entisestään, kun kirjailija kuvaa *Koidulassa* sankaritarta orjuuttavaa avioliittoa, jonka ahtaissa rajoissa tämä yrittää jatkaa yhteiskunnallista tehtäväänsä.

Traaginen ristiriita vallitsee siis kahdella, toisiinsa liittyvällä tasolla. Toisaalta sankaritar taistelee sellaisen yhteiskunnan puolesta, jonka merkitys kansakunnan kehityksen kannalta on jo täytetty. Kyseessä on yhteiskunnallisen perimän ja uusien yhteiskunnallisten aatteiden yhteensovittamattomuuden taso. Kirjailija siis käyttää historiallista perspektiiviä tuodakseen esille sankarittarensa saavutukset, ei tuomitakseen niiden riittämättömyyttä. Toinen ristiriita muodostuu Koidulan avioliitosta. Wuolijoki kuvaa, miten Koidula yrittää taistella runoilijana isänmaallisten päämääriensä puolesta ja miten hän menehtyy avioliiton orjuuteen, miehensä armottomaan käskyvaltaan, joka nähdään sankarittaren varhaisen kuoleman pääasialliseksi syyksi. Tosin näytelmästä käy esiin myös eräänlaisena ulkonaisena syynä Koidulan vakava sairaus, syöpä. Näin naiskysymys, naisen alisteinen asema miehen käskyvallan alla, liittyy elimellisesti sankarittaren kuvaukseen.

Koidulan ja *Niskavuoren naisten* kirjoittamisen välinen aika oli lyhyt. Niskavuoren sukutilaa kuvaavia näytelmiä hallitsee voimakas, kirjailijan sosiaalisesta taustasta piirteitä saanut sankarihahmo. Jos Loviisa "juhlallisena" [37] saa ihailua kaikkien kansalaispiirien osalta, tätä samaa päämäärää Hella Wuolijoki tahtoi toteuttaa ristiriitojensa kanssa kamppailevassa Koidulassa. Jo tämä – eräänlaisena kokeena suoritettu – Koidulan henkilöhahmon luonnehdinta on osoitus siitä, että Hella Wuolijoki saattaa kääntyä myöhemminkin sosiaaliseen taustaansa positiivisella tavalla.

Ennen varsinaisten maaseutunäytelmien aatepohjan tutkimista on lopullisesti selvitettävä, mikä jo useissa yhteyksissä mainittu Hella Wuolijoen maailmankat-

somus oli, mikä oli kypsän kirjailijan sosialismin omaksumisen tapa ja lopullinen aste. Näin voidaan myös tarkemmin luoda mahdollisuudet sen tutkimiseen, mitä ylipäänsä tarkoittaa, että kirjailija ainakin osassa maaseutunäytelmiään tuo näyttämölle vanhaa yhteiskuntaa edustavan ”juhlallisen” hahmon.

III YLIOPISTOVUODET JA ELÄMÄNKOKEMUKSET

1. Hämäläisosakunnan vaikutus ja ”kaksoiselämä” alkavat

Venäjän kansanvalitusministeriön suostumuksella sekä Jaan Tónissonin myötävaikutuksella Helsingin yliopiston konsistori myönsi Hella Wuolijoelle vapauden opiskella yliopistossa olematta varsinaisesti kirjoissa. Varotoimenpiteellä ehkäistiin venäläisten ylioppilaiden tulva Helsinkiin. Tämä erikoisjärjestely hankaloittaa Hellan yliopistovuosien seuraamista, koska hänen liittymisensä Hämäläisosakuntaan ja myöhemmin Ylioppilaiden Sosialidemokraattiseen Yhdistykseen ei ollut virallista. Kokousten pöytäkirjat eivät tunne kansanrunoutta, historiaa ja venäjän kieltä opiskelevan Hella Wuolijoen – paremminkin Ella Murrikin – nimeä. Tärkeintä oli kuitenkin se, että hän sai olla jo syksystä 1904 mukana Hämäläisosakunnan kokouksissa ja seurata siellä käytyjä poliittisia riitoja. Innokkaasti hän niitä kuuntelikin. [1]

Eräät osakunnan aktiiviset jäsenet, etunenässä Hellan tuleva aviomies Sulo Wuolijoki (1881-1957, avioliitto 1908-1923) ja tämän veli Wäinö, olivat olleet ensimmäisiä sosialististen aatteiden levittäjiä. Veljekset kuuluivat siihen sosialisti-intellektuellien kantajoukkoon, joka taustaltaan oli vanhasuomalaista. He kumpikin olivat tutustuneet marxismin teorioihin. Wäinö oli lisäksi saanut sosialistia vaikutteita matkaltaan Saksaan vuonna 1903, kun taas hänen nuorempi veljensä sai vahvistusta sosialistisille aatteilleen Hauhon torppareita tutkivasta laudaturkirjoituksestaan. [2]

Hämäläisosakunnassa marraskuussa 1903 Sulo Wuolijoki avasi ensi kertaa tieteelliseltä pohjalta keskustelun sosialismista eli ”sen synnystä, kehityksestä ja sen moninaisista liikkeistä eri suurvaltioissa”. Otsikosta huomaa Wäinö Wuolijoen ulkomaanmatkan vaikutuksen. Osakunnan inspehtori Allan Serlachius osoitti kiinnostusta ja katsoi, että Sulon asettama kysymys sosialistisen tuotantotavan toivottavuudesta vaati osakunnalta asiaan perehtymistä. Inspehtori ilmaisi samalla tyytymättömyytensä siihen, että ylioppilaat olivat pysytelleet liian vieraina työväen asialle. Pöytäkirja kertoo myös, että osakunnan nuorsuomalainen, vanhasuomalaistenkin piirissä vielä tuolloin arvostettu kuraattori Julius Ailio suhtautui positiivisesti Sulon alustukseen ja kehotti osakuntalaisia tutustumaan myötämielisesti työväenliikkeeseen. [3] Ailio otti asian vakavasti omakseen ja myönteisestä tuloksesta kertoo Ylioppilaiden Sosialidemokraattisen Yhdistyksen pöytäkirja elokuulta 1906, jolloin Ailio hyväksyttiin jäseneksi edellisenä vuonna perustettuun poliittiseen ylioppilasjärjestöön. [4]

Hella Wuolijoen – epävirallinen – liittyminen nimenomaan Hämäläisosakuntaan johtui pelkästään siitä, että hänen lähimmät ystävänsä Maija Danielson ja Helvi Genetz olivat hämäläisiä ja että tyttöjen mielestä ”Viron Hämeestä”

tulevan opiskelijan ainoa paikka oli Hämäläisosakunta. Näin Hella tuli osakuntaan, jossa poliittiset aallot löivät erikoisen kiivaasti. Hän kirjoittaa ihailleensa Julius Ailiota siitä syystä, että tämä oli sekä "innostunut tulisielu" että "sovitteleva ja kaikkien kanssa toimeen tuleva". [5] Aivan kaikkien kanssa Ailio ei tullut toimeen, sillä Hämäläisosakunnassa vaikuttanut ailiolaisuus on nähty yhteiskunnalliseksi radikalismiksi, johon kuului jyrkkiä kannanottoja mm. kirkkoa ja papistoa vastaan.[6] Juuri tämä lienee sitä Hella Wuolijoen tarkoittamaa "tulisieluisuutta". Sosialismiin johtavassa ailiolaisuudessa Wuolijoki tapasi peruspiirteen, jota hänen isoisänsä korostuneesti esitti.

Ailiolaisuuden ilmapiirin on todettu vaikuttaneen kuuluisimman suomalaisen kommunistin Otto Wille Kuusisen aatteelliseen orientoitumiseen. Kuusinen on esimerkki siitä, miten kansallisromanttisen estetisoinnin harrastaminen Aiiion johtamassa osakunnassa saattoi muuntua tietoiseksi sosialismiksi. Julius Ailion aika kuraattorina päättyi syyslukukauden lopussa 1905. Tiukassa äänestyksessä hän tuolloin hävisi Gunnar Palanderille (Suolahti). [7]

Lukuvuoden 1904-1905 Hämäläisosakunnan pöytäkirjojen jäljelle jääneistä rippeistä päätellen juuri Hella Wuolijoen osakuntaan saapumisen aikoina oli syntynyt sosialistinen osakuntaryhmä Sulo Wuolijoen johdolla. [8] Sulo Wuolijoen sosialismi-keskustelun avauksen suotuisasta vastaanotosta lankeaa ansio myötämieliselle osakunnan johdolle jo Serlachiuksen edeltäjän, sijaiskansleriksi v. 1903 siirtyneen J. R. Danielsonin (Danielson-Kalmari) aikana. Hän jatkoi keväällä 1901 Hälläpyörän aloittamaa keskustelua työväenkysymyksestä [9] puolustaen ponnekkaasti työläisten oikeutta lakkoon sekä suhtautui positiivisesti ajatukseen supistaa yksityisomistusta, mikäli se tapahtuisi yleisen edun nimissä. Näissä keskusteluissa vanhasuomalainen ylioppilas Antti Thulé (Tulenheimo) jopa ehdotti ylioppilaiden liittymistä Helsingin työväenyhdistykseen. [10] Vielä sijaiskansleriksi siirtymisensä jälkeen J. R. Danielson piti yhteyttä nimenomaan Hämäläisosakunnan vanhasuomalaiseen ydinjoukkoon järjestämällä kotonaan illanistujaisia. Näissä tilaisuuksissa oli mukana Hella Wuolijoki, Maija Danielsonin ystävä ja opiskelutoveri. [11]

Hämäläisosakunnassa arvovaltaiselta taholta korostettua kansan yhteenkuuluvuutta sekä työväenliikkeelle suopeata mieltä Hella Wuolijoki kunnioitti suuresti. Hän ei voinut nähdä omalta puoleltaan mitään syytä, mikä estäisi häntä vierailemasta sijaiskanslerin kodissa huolimatta siitä, että hänellä alkoi olla yhä kiinteämpiä yhteyksiä myös sosialisteihin, jotka olivat lopullisesti irrottautumassa päämäärätietoiseksi ryhmäkseen. Vaikka Hella Wuolijoki piti Danielsonia samoin kuin useimpia muitakin professoreita henkisesti jäykkinä, hän ei voinut yhtyä vasemmistolaisten toveriensa arvosteluun, että:

Almbergit, professorit Krohn, Hjelt, Danielson ja Serlachius olivat suunnilleen isänmaansa kavaltajia, olivat myyneet itsensä venäläisille saadakseen virkoja. [12]

Hella Wuolijoen oli mahdotonta käsitää, että nuo "innostuneet isänmaanmiehet" olisivat toimineet maatansa vastaan. [13] Ainakin osakunnan inspehtorien syyttely lienee ollut suurelta osin kuumenneen poliittisen tilanteen aiheuttamaa pyrkimystä aatteellisten linjojen selkeyttämiseen. Hella Wuolijoki tahtoi nähdä isänmaan edun mahdollisimman yhtenäisenä, ja näin hänen eräänlainen "kaksoiselämänsä" eli yhteytensä vastakkaisten aatesuuntien kannattajiin saa selityksensä.

Yliopiston johtomiesten lisäksi Hella Wuolijoki kohtasi myös muita henkilöitä, joiden toiminnan hän näki suuntautuneen luokkarajojen yläpuolelle humaanin yhteenkuuluvuuden korostamiseen. Hän tutustui Sulo Wuolijoen vanhempiin ja havaitsi Hauhon rustholllissa samanlaista talonpoikaishenkeä ja kansallismielisyyttä kuin varhaisina vuosinaan "Viron Hämeessä". Valtionarkistossa säilytettävässä kirjoitelmassaan Hella Wuolijoki puhuu apestaan, talonpoikaissäädyn varapuheenjohtajasta Juho Robert Wuolijoesta (1843-1911):

Oli kerran vanha, arvokas kokoomukselainen [14] joka sanoi pojilleen, joista oli tullut sosialisteja: Hyvä on, minulla on omaisuutta ja minä kuulun puolueeseen, joka puolustaa omaisuuttaan. Teillä ei ole omaisuutta ja olette irrallisia. Menkää niitten mukana, joilla ei ole omaisuutta. Tapellaan kun pitää, mutta mahdutaan sentään pöydän ympärille. Ja Niskavuoren vanha emäntä on samaa sorttia. [15]

On tärkeää todeta, että Hella Wuolijoki – ajatuksissaan hämäläisen maanomistaja-patriarkan humanismi – ulottaa humaanit päämääränsä ja ajattelutapansa keskeisen sankarittarensa, Niskavuoren Loviisan, luomiseen.

Hella Wuolijoen sanat ilmaisevat, miten helposti Juho Robert Wuolijoen sosialistipojat jäivät isänsä varjoon. Tämä ei suinkaan tapahtunut vain Hellan silmissä, sillä veljeksistä nimekkäämpi, Sulo, ei saanut nuorena puolueessaan sitä arvostusta, jota hänen teoreettinen tietämyksensä ja asemansa ylioppilassosialismissa olisivat edellyttäneet. Sulo Wuolijoen aktiivista puoluetoimintaa todistaa se, että hän matkusti Berliiniin kysymään neuvoa itse Erfurtin ohjelman kirjoittajalta Karl Kautskyltä sekä Edvard Bernsteinilta. Ongelmana oli puoluehallinnon sihteerin Juho Kyösti Karin omavaltaiseksi tulkittu meno Leo Mechelinin senaattiin. Voidaankin todeta, että Sulo Wuolijoen määrätietoisen toiminnan vuoksi suomalaista sosialidemokraattista liikettä sisäisesti raastava kysymys saatiin ratkaistuksi mahdollisimman oikeaoppisella tavalla. Kari erotettiin puolueesta Oulun puoluekokouksessa (1906). Parodoksaalista kyllä, Sulo Wuolijoki ei itse saapunut Oulun kokoukseen. Syyksi on mainittu se, että hänellä ruumiillista työtä tekevien puolueeseen kuuluvana oli arkaluontoinen sosiaalinen tausta. [16] Niinpä Otto Wille Kuusinen toimi ikään kuin Sulon puolestapuhujana J. K. Karin kysymystä käsiteltäessä.[17] Kuitenkin Sulo Wuolijoen vanhempi veli Wäinö oli jo ehtinyt saada puolueessa suurta arvostusta: hän toimi Oulun kokouksessa maatalouskysymyksen alustajana.

Juho Robert Wuolijoelle ominaista avarakatseisuutta Hella Wuolijoki näki Augusta af Heurlinissä (o.s. Bergbom), jonka taloon hän muutti kevätlukukauden 1906 alussa. Lämpimästi Hella kirjoittaa, että Augusta ei kauhistunut poikansa Laurin sosialismista eikä Hellan vallankumouksellisista ajatuksista. Hän hymyili suvaitsevasti huolimatta kiivaaksi luonnehditusta vanhasuomalaisesta vakaumuksestaan ja puolueensa hänelle osoittamasta kunnioituksesta. [18] "Kaksoiselämäänsä" viitaten Hella Wuolijoki kirjoittaa:

Toisaalla kaikki ne kansalliset ihanteet, jotka olin Virosta tuonut mukanani ja toisaalla nouseva käsitys työväen ja sosialismin sekä kansainvälisyyden merkityksestä. Mutta Augusta af Heurlinin viisaassa, suvaitsevassa ympäristössä nämä ristiriidat eivät päässeet myrkyttämään elämääni. [19]

On omituinen sattuma, että Hella Wuolijoki pääsi läheltä seuraamaan Kaarlo ja Emilie Bergbomin sisaren ja tämän perheen elämää. Talon nuorinta polvea edustanut Lauri af Heurlin asetetaan nimittäin Wuolijoen veljesten rinnalle, kun puhutaan sosialismin aatteiden tuojista Hämäläisosakuntaan. Lauri oli perehtynyt sosialismin aatteisiin Ranskassa. [20]

Humaanisen velvollisuuden vuoksi Hella Wuolijoki alkoi kansanrunouden professorinsa tapaan auttaa Virosta tulleita pakolaisia. Innokkaana Hella kuitenkin eteni vaarallisille alueille, sillä ennen pitkää hänestä tuli venäläisten vallankumouksellisten suojelija. On luonnollista, että Augusta af Heurlinin tai Kaarle Krohnin tapaiset, puolueiden yläpuolelle yltäneet humanistit antoivat esimerkillään Hellalle enemmän liikkumavaraa kuin aatetietoinen Tónisson Suomenlahden takaa.

2. Ylioppilaiden Sosialidemokraattinen Yhdistys – Hella Wuolijoen yhteydenotto sosialismiin

Suurlakon aattopäivien kuumeinen ilmapiiri aiheutti Hella Wuolijoen tempautumisen Ylioppilaiden Sosialidemokraattiseen Yhdistykseen, joka tuolloin seurasi tiiviisti Venäjän tapahtumia ja antoi horjumattoman tukensa Suomen suurlakkoliikkeelle. [21] Tarkkaa liittymispäiväänsä Hella ei ilmoita eivätkä asiakirjat voi tuntea virolaisen ylioppilastytön nimeä. Ylioppilaiden Sosialidemokraattinen Yhdistys oli pitänyt perustaa salaisena maaliskuun 12. päivänä 1905. Sen kantajoukkoon kuului huomattava määrä juuri hämäläisosakunnan jäseniä, mm. Sulo ja Wäinö Wuolijoki, Otto Wille Kuusinen, Väinö Hakkila, Erland Aarnio ja Linda Anttila (Tanner). Vuoden 1905 marraskuussa yhdistys hyväksyttiin Suomen sosialidemokraattisen puolueen osastoksi. Näin uuden puolueosaston aktiivisimmat jäsenet, Sosialistista Aikakauslehteä toimittavat Sulo Wuolijoki

yhdessä Otto Wille Kuusisen, Yrjö Sirolan ja Edvard Gyllingin kanssa nousivat nuoresta sivistyneistöstä selvimmin esille.

Nuoren lukeneiston muodostaman sosialidemokraattisen yhdistyksen jäsenet eivät ainoastaan olleet vain vanhasuomalaiselta pohjalta lähteneitä sosialisti-intellektuelleja, kuten Sulo Wuolijoki, tai nuorsuomalaiseen ryhmittymään lukeutuvia Julius Ailion tavoin, vaan joukkoon luonnollisesti kuului myös köyhälistökodeista lähteneitä. Viimeksi mainitut olivat uuden akateemisen köyhälistön ydinjoukkoa, jonka elämää varakkaammista kodeista lähtenyt akateeminen nuori polvi joutui läheltä seuraamaan. Tyyppiesimerkki akateemisesta köyhälistöstä oli Otto Wille Kuusisen perhe. Esimerkiksi Sulo Wuolijoki selostaa järkyttyneenä tulevalle vaimolleen Hellalle vuoden 1908 keväällä lähettämässään kirjeessä Kuusisten rahavaikeuksia. Perheen pää – nelilapsisesta perheestä jo yksi lapsi oli kuollut – joutui lainaamaan milloin mistäkin rahaa vekselien suorittamiseksi. Sulo Wuolijoki kirjoittaa, että Otto Wille Kuusisella ei ole rahaa edes kahdenkymmenen pennin maitoon, ja hän toteaa ystävästään näin:

Kuusinen juuri lähti luotani ja en juuri pitkiin aikoihin ole nähnyt niin surullista näkyä kuin hän nykyään... Mies on luonteeltaan ja taipumuksiltaan esteetikko... Nyt pitäisi hänen velkamiehilleen maksaa se 700 markkaa... Sitäpaitsi lääkkeet maksamatta, kätilöt maksamatta, ei ruokaan rahaa, vuokraa kiristetään, puhumaan (eduskuntavaalien ehdokkuus) pitäisi mennä, lehteä pitäisi toimittaa... Ämmä itkee ja haukkuu kotona. Sitäpaitsi hänessä on keuhkotauti – voi jumalauta, se kaikki on niin pohjattoman karmeata onnettomuutta. Merkillistä ettei hän hae sopivaa lyhtytolppaa! Ja nuoranpätkää...'' [22]

Hella Wuolijoen sydämeen jäi vaikuttamaan pysyväisesti kuva akateemisesta köyhälistöperheestä, jonka esimerkkinä oli Otto Wille Kuusisen perhe. Se yllättävä tosiasia, että maisteriperhekin saattaa elää köyhyydessä, jopa kurjuudessa, vaikutti Hella Wuolijokeen; enää eivät voineet päteä aikaisemmat käsitykset herroista ja työläisistä. Vanha jako yhteiskuntaluokkiin ei pitänyt paikkaansa. Kirjoittamissaan Saima Kuusisen muistosanoissa – hän kuoli vuonna 1919 – Hella Wuolijoki painottaa juuri mainittua uutta yhteiskunnallista tilannetta, jolloin akateeminenkin perhe saattoi riutua köyhyydessä. Jo Hella Wuolijoen kirjoituksen ensimmäinen virke paljastaa, mitkä havainnot olivat jääneet päällimmäisiksi. Hän kirjoittaa:

Otto Ville Kuusisen perhe oli niitä samoja köyhien ministereiden perheitä, joita joukossamme oli monta vuosisadan alkupuolella. [23]

Puutteelliset olosuhteet tulivat tutuiksi Hella Wuolijoellekin, sillä hän joutui avioliittonsa alkuaikoina elättämään perhettään mm. käännöstöillä. Sulo Wuolijoen pikainen ero ensimmäisestä vaimostaan (ensimmäinen avioliitto: 16.1.1907-11.8.1908) ja välittömästi solmittu uusi avioliitto olivat harvinaisia ja

herättivät närkästystä ympäristössä sekä saattoivat myös omaiset kiusallisen huomion kohteeksi. Tilanne oli omiaan vain hankaloittamaan nuoren parin taloudellisia olosuhteita. Sulo Wuolijoen sisar Tyyne Haveri muistelee, ettei varaa sormuksien hankkimiseen ollut. [24] Nuoren maisteriperheen Sulo ja Hella Wuolijoen taloudellinen asema ei ollut kadehdittava.

Ylioppilaiden Sosialidemokraattisen Yhdistyksen johtajiin lukeutuville Wuolijoen veljeksille avautuivat puoluekokousten ovet. Sivutöikseen virolaisena sanomalehtikirjeenvaihtajana toiminut Hella pääsi näin läheltä näkemään puolueen toimintaa. Molemmista Wuolijoen veljeksistä puolue sai maatalouskysymyksen ja torppariasioiden tuntijat.

Torpparit ja yleensä maanvuokraajat alkoivat suurlakon jälkeen yhä ponnekkaammin vaatia epävarman asemansa korjaamista ja monet työväenyhdistykset järjestivät paikallisia torpparikokouksia. Sosialidemokraattien puoluehallinnon toimeenpaneva valiokunta ymmärsi valtakunnallisen torpparikokouksen valmistamisen ja koolle kutsumisen merkityksen kannattajakunnan lisäämiseksi. Se asetti tehtävää varten nelimiehisen komitean, jonka ensimmäiseksi nimeksi kirjoitettiin Sulo Wuolijoki. [25] Näin Hella Wuolijoki sai tilaisuuden matkustaa tutussa seurassa ensimmäiseen torpparien edustajakokoukseen (huhtikuun 9-12 1906) Tampereelle.

Tampereen torpparikokous sujui sosialidemokraattisen puolueen periaatteita tiiviisti noudattaen. Niinpä kokouksen tärkein kohta, kysymys omistus- tai vuokraoikeudesta, päätyi selvään vuokraoikeuden vaatijoiden voittoon. Tämä tapahtui äänin 337-27. Esimerkiksi Edvard Gylling vastusti torppien itsenäisyysvaatimuksia mm. siksi, että omistusoikeus hänen mukaansa jo siveellisesti olisi vaarallista vietellessään omistajaa keinotteluun tai tuhlaamaan metsärahansa ja omaisuutensa. "Vuokra-oikeus estää kaikki ne turmiolliset seuraukset, mitä omistusoikeudesta voi olla", painottaa puhuja. [26] Gyllingillä oli takanaan Suomen sosialidemokraattisen puolueen maatalousohjelma, jonka alussa mainittiin viljctäväksi jaetun maan omistusoikeutta koskeva tärkeä periaate:

Valtion ja kuntain omistamat asumattomat maa-alat ovat saatettavat viljeltäviksi, mutta ei omistusoikeudella. [27]

Tampereen torpparikokouksen jälkeen maanomistuskysymys ei suinkaan jäänyt unhoon, vaan päin vastoin, asiaa alettiin puida usealla taholla sosialidemokraattisen liikkeen piirissä. Esimerkiksi Ylioppilaiden Sosialidemokraattisessa Yhdistyksessä Sulo Wuolijoki teki 21.10. 1906 maatalouskysymyksestä alustuksen, jossa hän nosti esiin mm. Sosialistisen Aikakauslehden palstoilla ajankohtaisen ristiriidan maaomaisuuden keskittämisen ja pienviljelyn välillä. Sulo Wuolijoki toteaa, että vaikka suurviljelyn periaate on jo vuosikymmenet ollut arvostetuimpien sosialismin teoreetikkojen päämääränä, on myös ennätetty

esittää painavia syitä, joilla pienviljelyksiä puolletaan. [28] Tampereen torpparikokousta seurannut Hella Wuolijoki kirjoitti muistelmissaan vaikutelmiaan tapahtumasta. Häntä ei sosialidemokraattien ajama vuokraoikeuden voitto näytä ollenkaan kiehtoneen. Hän kertoo kiinnittäneensä huomiota torppareihin, lukeneensa hätää "kyhmyisistä ja kumarista selistä, kaskenkaatajain, raatajain ja ajurien selistä ja kourista". Hän näkee ehdottomasti tärkeimpänä vaatimuksen täydellisestä torpparivapautuksesta ja kytkee sen samalla osaksi suomalaisuustaistelua. Tunnepaatoksella hän kirjoittaa vaikutelmansa torpparikokouksesta:

'Vannokaamme vala vapaudelle' ... Maa elää. Minä tunsin, miten se eli, ja metsänsyrjät kahisivat: maa omaksi, torpat vapaiksi! Ja kumarat selät oikenivat! Oli kummallinen tunne. [29]

Hella Wuolijoen sanat kielivät ylösnousemuksen tunnelmasta, jonka raatajien näkeminen työväentalolla oli hänessä herättänyt. Tämän tunnelman inspiroimana hän kertoo käyneensä torpparikokouksen aikana Tampereen Johanneksen kirkossa, vaikka palattuaan työväentalolle hän häpesi kertoa siitä. Hella Wuolijoki kirjoittaa tässä yhteydessä siitä, mitenkä Magnus Enckellin alttaritaulu oli häneen vaikuttanut:

Haudat olivat auki, ja kivien alta katsovat silmiä hieroen ylösnousseet ihmiset. Olin juuri nähnyt tällaisen ylösnousemuksen, työkansan ja torpparien heräämisen vuosisatojen kivien alta. [30]

On täysi syy suhtautua vakavasti Hella Wuolijoen muistelmissaan paljastamaan uskonnollisen tunteen kytkemiseen sosialidemokraattisen liikkeen päämääriin. Pari vuotta myöhemmin (1908) Hella Wuolijoki nimittäin suomensi Gorkin laajan kertomuksen Tunnustus ja kirjoitti siihen esipuheen, josta ilmenee täysin samanlainen, tunnepohjainen ja uskonnollissävyinen yhteydenotto sosialismiin. Eräistä realistisista piirteistään huolimatta Gorkin Tunnustus olikin sopiva kirvoittamaan Hella Wuolijokea juuri mainittuun suuntaan. Tässä Gorkin teoksessa esiintyy, kuten Eino Karhu toteaa, eräitä "utopistisiksi" paljastuvia piirteitä, "jotka muuten ovat ominaisia itse ei-proletaarisille joukoille, jotka ensi kerran pääsivät tutustumaan sosialistisiin ihanteihin". [31] Tunnustuksessa kuvataan Hella Wuolijoen mukaan nuoren Matvein Jumalan etsintää, jonka kuluessa hän vihdoin taistelee itsensä yksilöllisestä Jumala-uskosta "köyhälistön maailmankatsantokantaan". [32] Teoksen "utopistinen" aines sisältyy nimenomaan siihen marxilaisittain epäonnistuneeseen rinnastukseen, että päähenkilön sosialismin omaksuminen tapahtuisi uskonnollisen tunteen myötä. Eino Karhun sanojen mukaan Gorki vertasi "joukkojen sosialismiin tuntemaa vetoa

ja sosialististen aatteiden herättämiä humanistisia toiveita ... uskonnolliseen tunteeseen". [33]

Hella Wuolijoen esipuhe osoittaa, että hän ei ainostaan hyväksynyt Gorkin "hairahduksia", vaan myös omaksui ne ja tukeutui niihin. [34] Wuolijoki kirjoittaa:

Uskonnon siinä muodossa kun se nyt on, sosialismi kerran tulee hävittämään, mutta uskonnollinen tunnelma ... onnen tunnelma ... se tunnelma tulee jäämään ja vahvistumaan... [35]

Sosialistisen aatteen ja uskonnollisen tunnelman samastaminen tulee selvästi näkyviin Gorkin teoksen loppusivuilta. Uskonnollisessa kulkueessa taivaltavat ihmiset tuntuvat samastuvan yhdeksi ainoaksi ruumiiksi. Tuhansien yksilöiden voiman kuvataan näynomaisessa ilmestyksessä yhtyvän valtavaksi tahdoksi, joka saa aikaan ramman tytön terveeksi muuttumisen. Tämän tapahtuman kokeminen saa Matvein sielun lopullisesti yhtymään "kansan sieluun, maan herraan ja ihmeittentekijään". [36] Tunnustuksen sankarin päämäärä muotoutuu lopullisesti:

Ja sentakia minä palaan sinne, jossa ihmiset vapauttavat lähimmäistensä sielut pimeyden ja epäuskon vankeudesta, kokoavat kansan yhteen, valaisevat hänen... salaisia kasvojansa, auttavat sitä käsittämään, ymmärtämään tahtonsa voimaa... [37]

Juuri tuohon Gorkin jumalanetsinnän lopputulokseen, uskonnollisen hurmionomaisesti kansan sieluun yhtymiseen, Hella Wuolijoki suhtautui erityisen myötämielisesti puhuessaan sosialismissa vallitsevasta onnen tunteesta ja uskonnollisesta tunnelmasta. Hella Wuolijoen kirjoittamasta Tampereen torpparikokouksen kuvauksesta ilmenee selvästi hänen näkemyksensä siitä, että puolueen toiminnan päämääränä olisi edellä kuvattu kansan sielun vapauttaminen ja sen salattujen kasvojen paljastaminen. Gorkin ilmaisemassa kansan voiman näynomaisessa paljastamisessa on samaa "utopismia", jota näyttää sisältyvän Hella Wuolijoen solmimiin ensimmäisiin sosialismin yhteyksiin.

3. Yhteiskunnallisen murroksen ongelma – luokkaristiriita vai yhteiskunnallinen eheyttäminen?

Hella Wuolijoen yliopistovuosien murrosvaiheet ilmaisivat valtiolliseen ja yhteiskunnalliseen muutokseen pyrkivien voimien nousua. Seuraavassa tarkastellaan Hella Wuolijoen toimintaa suurten yhteiskunnallisten tapahtumien pyörteessä.

a. Suurlakko

Hella Wuolijoen yliopistoajan kolmesta suuresta yhteiskunnallisesta murroksesta ensimmäinen oli suurlakko. Suomessa ryhdyttiin yleislakkoon 31. lokakuuta 1905 kansan yhteisestä tahdosta. Hella Wuolijoki oli perinyt Virosta vastenmielisyyden maassa toimivaa vierasta miehitysvaltaa kohtaan. Tämä sekä kansallisuusaatteen voimakas tunnepaatos saivat ylioppilastytön liittymään tilanteeseen aktiivisimmin reagoiviin ylioppilaisiin. Suurlakon aattopäivien kokoukset ylioppilastalon kellarissa öljylampun kelmeässä valossa yllyttivät Hella Wuolijoen mielikuvitusta samastamaan ylioppilaiden poliittisen järjestön pariisilaisen jakobiiniklubiin pelottavine ja salaperäisine osanottajineen. [38] Hellan "ohjelma" käy vakuuttavasti esiin hänen sanoistaan:

Oli niin itsestään selvää, että minun oli autettava niitä, jotka taistelivat itsevaltiuden ja keskiajan karistamiseksi niskoiltamme. Kaikkien oli autettava ja kärsittävä, koska se oli ainoa tie vapauttaa Viro ja Suomi ja Venäjä. [39]

Suurlakon takana olivat laajat yhteiskuntakerrokset. Hella Wuolijoki ei liioittele puhuessaan yhteisistä päämääristä; tuossa ilmapiirissä ne olivat todellisuutta. [40] Konkreettisen esimerkin opiskelijatytön monipuolisesta toiminnasta tarjoaa hänen työnsä poliisilaitoksella, jossa hän avusti järjestystä ylläpitävää punakaartia. Mitenkään kummastelematta käytöstään Wuolijoki muistelee lähteneensä työvuorostaan suoraan suomalaisen puolueen kokoukseen Maija Danielsonin haettua hänet sinne punakaartin keskuksesta. Nämä vierailut suomalaisen puolueen tilaisuuksissa veivät Maijan sittemmin avioliittoon nuoren puhujan kanssa, joka oli Hämäläisosakunnan vanhasuomalaisuuden johtohenkilö K. N. Rantakari – henkilö, jota kohtaan myös Hella tunsi haltioitunutta ihailua. [41]

Tamperelaisen Yrjö Mäkelinin johtama linja ilmeni Hella Wuolijoen suurlakon aikana ilmaisemissa aatteellisissa käsityksissä: patriotismissa, yhteiskunnalliseen eheyteen pyrkivässä yhteistyöhalukkuudessa sekä hänen uskossaan tsaarinvallan pikaiseen romahtamiseen. Yrjö Mäkelin oli vaatinut patrioottisin ottein jo Forssan kokouksessa (1903) yhteistyötä perustuslaillisten kanssa huolimatta puolueelleen tekemästään radikaalisesta äänioikeusjulistuksesta. [42]

Mäkelinin tunneperäistä patriotismia vastaan ryhmittyi Edvard Valppaan henlsinkiläislinja. Historaintutkimus luonnehtii Valppaan teoreetikoksi, jolle "luokkataisteluajatus on luovuttamaton oikeaoppisuuden tae". Taktisista syistä hän noudatti varovaisuutta suhteessaan tsaarinvaltaan ja kaihtoi tästä syystä yhteistyötä perustuslaillisten kanssa. [43] Hänen kannattajakseen lukeutui Amerikasta palannut Matti Kurikka sekä nuori Väinö Tanner, joka teki kauaskantoi-

sen poliittisen ratkaisun – myös Hella Wuolijoen suhteen – äänestämällä Valpasta Helsingin ylimääräisessä puoluekokouksessa vuonna 1904. Tannerin käytös nostatti välikohtauksen Valppaan ryhmässä. Tannerin ratkaisu oli ymmärrettävää: Valppaan tavoin Tanner oli Saksassa tutustunut voitokkaaseen kautskyläiseen luokkataistelulinjaan. [44] Muistelmissaan Hella Wuolijoki suhtautuu viileästi Edvard Valppaaseen, mutta julkaisemattomat kirjoituskonseptit paljastavat, että Hella suorastaan inhosi tätä. Niinpä esimerkiksi yhdessä Valtionarkistoon tallennetussa konseptissaan Hella Wuolijoki ilmaisee halveksumistaan Valppaan luokkataistelulinjaa kohtaan. Hän näkee sen elämälle vieraaksi ja avoimelle oman sisimpänsä esittämiselle vastakohtaiseksi. Hella Wuolijoki näkee ihailemassaan Ida Aalbergin elämäntyylissä Valppaan vastakohdan. Wuolijoki kirjoittaa:

Silloin kun Ida tarjoaa itseään kukkuroille täytetyllä tarjottimella, huumaten elämän runsaudella, piilottaa Valpas oman itsensä mitä loistavimman luokkatietoisen faktojen esittämiseen, jääkylmän objektiivisuuden, jopa ruokottomuuksien taakse... [45]

Sanoissaan Hella Wuolijoki paljastaa jo varhaisen yhteensopimattomuutensa Valppaan – Tannerin kylmän järjen ajattelun kanssa. Hella Wuolijoen linjan jatkuvuutta osoittavat Tannerin muistelmat vuoden 1940 tapahtumista. Kyynisesti hän toteaa Hellasta:

Tunsin vanhastaan rouva Wuolijoen lennokkaan mielikuvituksen samoin kuin hänen vaikeutensa pysytellä jalat maassa. [46]

Tämä ajatus soveltuisi hyvin valpaslaisten mäkeliniläisiä kohtaan suurlakon aikana esittämäksi kritiikisi, josta parhaana esimerkkinä on Mäkelinin ns. Punaisen julistuksen kohtalo Helsingissä. Kyseisessä Julistuskirjassa Suomen kansalle, joka julkaistiin 11.11. 1905, esitettiin isänmaallisessa hengessä sekä ajatus kansalliskokouksesta että väliaikaisesta hallituksesta, joka sivuuttaisi täysin tsaarin vallan. [47]

Hella Wuolijoki toimi suurlakon aikana lähinnä tamperelaisessa hengessä. Hän kirjoittaa suurlakon alkupäivistä:

Kun Tampereelta tuli 'punainen juna' tamperelaisine työmiehineen, jotka tulivat helsinkiläisille sanomaan, että nyt oli irtaannuttava Venäjän valtakunnasta ja otettava koko valta omiin käsiin ja että mitä ne helsinkiläiset oikein vielä nukkuivat, kun Tampereella asiat tiedettiin paremmin, niin olimme haltioissamme, ja poliisilaitoksella kuiskailtiin: Tamperelaiset tulivat ja ovat 'kapteenin', so. Kockin puheilla, ja nyt varmasti mennään ja valloitetaan Viapori! [48]

Ajatus Viaporin valloittamisesta ja vallan ottamisesta omiin käsiin oli yltiöpäistä ja kansalliskiihkon sokaisemaa. Vallitsevia tosiasioita ei otettu huomioon. Näin ajatteli mm. Punakaartin päällikkö Johan Kock. Hän pyrki kaikin keinoin hillitsemään tällaisten kiihkomielisten suunnitelmien esittäjiä. Näihin Hella Wuolijoki näyttää lukeutuneen. Kock keskusteli vaarallisesta tilanteesta kenraalikuvernööri Ivan Obolenskin kanssa peläten jatkuvasti suhteiden katkeamista. [49] Niinpä Punaisen julistuksen hyväksyminen Rautatientorin joukkokokuksessa ja ns. torisenaatin valinta olivat niin pelottavaa kapinaa, että valpaslainen lakkojohto mitätöi päätöksen ja Punaisen julistuksen kärki taitettiin. Wuolijoki kuvaa pettymystään suurlakon lopputulokseen ja yhteenkuuluvuuden puutteeseen mm. seuraavasti:

Oli saavutettu kaikki, mitä porvaristo ja perustuslailliset puolueet vaativat, eikä kukaan puhunut mitään Tampereen 'punaisen junan' vaatimuksista, väliaikaisesta hallituksesta, kansalliskokouksen kokoon kutsumisesta eikä valtakunnan yhteydestä eroamisesta. Yrjö Mäkelin sai palata Tampereelle ilman, että kukaan olisi hänelle suurta kiitosta lausunut. [50]

b. Viron veripäivät ja Viaporin kapina

Pian suurlakon jälkeen vuonna 1905 Hella Wuolijoki matkusti Viroon viettääkseen – ainakin nimellisesti – joululomaa. Todellisena syynä lienevät olleet kuitenkin tiedot, joiden mukaan Virossa, siis Vironmaan kuvernementissa, oli käynnissä kapina. Tónisson sähkötti ja pyysi ystäväänsä matkustamaan Pietarin kautta. Pietariin oli kokoontunut Tónissonin johdolla virolainen valtuuskunta, joka yritti luovuttaa keisarille Viron kansan suurta autonomia-anomusta, mutta turhaan.

Viron kapinoinnin syynä oli Venäjän Itämerenmaakunnissa harjoittama ja ylläpitämä poliittinen, taloudellinen ja kansallinen sorto. Maaseudun olot aiheuttivat väkivaltaista liikehdintää. Saksalaiset olivat vielä maanomistajina suurin ryhmä ja muodostivat yläluokan. Kapinointi kohdistui saksalaisten saavuttamien etuoikeuksien kumoamiseen. Talonpoikien asema vaati edelleen parantamista, sillä maanostoista aiheutuneet velat mm. kartanonomistajille painoivat. Maattomat, maaseudun suurin väestön osa, muodostivat tyytymättömän maalaisproletariaatiston. Kaupunkeihin kehittyi juureton, kurjistunut proletariaatisto omaksi ryhmäkseen. Osa vallankumouksellisista näki päämääräkseen jopa Itämeren maakuntien irrottamisen Venäjän yhteydestä. Pidättyvimmin liikehdintään suhtautui Jaan Tónisson, joka oli juuri perustanut kannattajistaan Viron ensimmäisen poliittisen puolueen (Eesti Rahvameelne Eduerakond

eli Viron kansallismielinen puolue). Vasemmiston nousua ja ryhmittymistä hän ei voinut estää, sillä maattomat pitivät Tallinnassa työläisten kanssa kokouksen ja päätöksensä mukaisesti ryhtyivät polttamaan ja ryöstämään moisioita. Maaseudun kansaa aseistettiin ja kapina alkoi. [51] Kapinoinnin ehdittyä puhjeta Hella Wuolijoki saapui Jaan Tónissonin lähetystön mukana Viroon. Pohjois-Viron läpi kulkevan junan ikkunoista lähetystö sai nähdä, miten kartanot olivat tulessa, maa paloi. [52]

Paluumatkaa olivat edeltäneet Tónissonin Hella Wuolijokeen kohdistamat käännytysyritykset. Tónissonin maltillinen linja oli se, että virolaisten ei pidä sekaantua Venäjän sisäisiin asioihin ja että Viron kansan aktiivisuus Venäjän valtiojärjestyksen muuttamiseksi koituisi kohtalokkaaksi omalle tulevaisuudelle. Erityisesti Jaan Tónisson vastusti niitä, jotka solmivat yhteyksiä Venäjän vallankumouksellisiin piireihin. [53] Niinpä Hella Wuolijoki tuskin liioittelee, kun kuvaa, miten vakavasti Tónisson yritti poistaa entisen opetuslapsensa mieleen tarttunutta sosialismia. Opiskelijatytön oli kuitenkin jo mahdotonta unohtaa suurlakon ajan kokemuksia. [54]

Suomen Sosialidemokraatille antamassaan haastattelussa 25.1. 1936 Hella Wuolijoki muistelee Viron kapinointia ja puhuu, miten "voimastaan juopunut ryysyköyhälistö" toteutti hetken ajan Viron kansan unelmaa, jota kuvaavat vanhan laulun sanat: "Moisiot palavat, Saksat kuolevat, Saksojen maa tulee meitille." Kartanoitten tuhoamista näkemään joutunut nuori opiskelija tiesi olevansa maaorjien jälkeläinen. Hän polveutui kansasta, joka oli vuosisatoja uneksinut moisioiden polttamisesta. Nyt hän näki itsensä ja kaltaistensa olevan ristiriitaisessa tilanteessa. Hän kirjoitti:

> Emme me enää laulaneet ääneen sitä laulua. Olimme päässeet osalliseksi sortajien sivistyksestä, meillä oli maata ja leipää ja omaisuutta. Me olimme kauhistuneet ryysyköyhälistön mielettömyydestä... siitä huolimatta joku sokea ilo pani sydämet värisemään... [55]

Viron ja samalla koko Itämerenmaiden kapinoinnin lopettivat sinne lähetetyt venäläiset rankaisuretkikunnat, jotka saivat poikkeusvaltuuksin yhdessä aateliston kanssa suorittaa mielivaltaisesti joukkopieksemisiä, -teloituksia ja hirttämisiä. Rankaisuretkikuntien kenttäoikeudet tuomitsivat Itämeren maissa kuolemaan 2 041 henkeä, 2 652 karkoitettiin Siperiaan ja 1 871 maanpakoon. [56]

Nuoreen Hella Wuolijokeen vaikutti voimakkaasti yksityisten ihmisten kärsimys pelkästään jo sen vuoksi, että hän joutui kotonaan Valgassa pelottavalla tavalla kokemaan tapahtumat muualtakin kuin rautatievaunun toisen luokan ikkunan takaa. Hella Wuolijoen isä, jota tytär luonnehtii kansallismieliseksi porvariksi, oli toiminut julkisten kansalaiskokousten puheenjohtajana. Hänet pelasti rankaisuretkikuntien vangiksi joutumiselta kaupungin poliisimestarin ystävällisyys. Murrikien talosta tuli pakolaisten kätköpaikka. Hella Wuolijoki

piilotti kellariin kidutuksilta ja kuolemantuomioilta pakoon päässeitä tuttavia, talonpoikia ja koulujen opettajia ja sai nähdä heidän silmissään "hyytävää kuolemankauhua". Hella Wuolijoen ilmaisemat ajatukset noista ajoista ovat mitä vakuuttavin hätähuuto ihmisen ja inhimillisyyden puolesta. Hella Wuolijoki sai kokea, miten Viron ensimmäinen vapausunelma kirjaimellisesti sammutettiin verellä. Omin silmin hän näki, miten Viljandissa mäenrinne hikoili verta seitsemänkymmenenkahdeksan yhtä aikaa ammutun ihmisen alla. [57]

Viron kansannousu osoitti Hella Wuolijoelle konkreettisesti sivistyneistön aseman ja tehtävän: sen oli taisteltava vuosisataisten vapaudenunelmien puolesta ja osoitettava kansallista yhteenkuuluvuutta. Viron veripäivät vaikuttivat nuoreen sivistyneistöön kuuluvan Hella Wuolijoen elämään. Niinpä hän tuskin liioittelee todetessaan, että Viron veripäivät määräsivät hänen elämäänsä "ehkä enemmän kuin kaikki järkyttävät ajat paljon kauheampine veripäivineen", joita hän kertoo kokeneensa Suomessa. [58]

Hella Wuolijoki irtautui Viron kansallisesta johtajasta käytännöllisistä eikä teoreettisista syistä. Vielä yliopistoajan alussa Tónisson oli ollut Hella Wuolijoelle ehdoton aattellinen auktoriteetti. Tätä todistaa Hella Wuolijoen Tónissonille Helsingistä 2.3. 1905 kirjoittama kirje. Siinä Hella kiittää Tónissonia kasvatuksesta, jonka ylioppilas uskoo pysyvän muuttumattomana elämänsä ajan. Hän kirjoittaa:

Inimestelt ilmas ei ole mina ialgi rohkem saanud, kui Teilt. Mind olete Teie üles kaswatanud teadmata ja ehk tahtmata. Wanaisa enne ja siis Teie. Olete kóik andnud mis minu elu täidab ja temale mötet annab. Kui minul kord wóimalik on tundmuste, jóu ja tahtmise vastingust midagi selged luua, siis pean selle eest Teid tänama. [59]

(Keneltäkään ihmiseltä maailmassa en ole saanut koskaan enempää kuin teiltä. Te olette minua kasvattanut tietämättänne ja ehkä tahtomattannekin. Ensin isoisä ja sitten Te. Olette antanut kaiken sen, mikä minun elämääni täyttää ja antaa sille ajatusta. Jos minulla on joskus mahdollista luoda tunteiden voiman ja tahdon kaaoksesta jotain selkeää, on minun siitä Teitä kiittäminen.)

Samoihin aikoihin Tónisson tunnustaa herkin sanakääntein syvän kiintymyksensä ystäväänsä ja toteaa valittaen olevansa "vanha ja yksinäinen". Hän tunnustaa Hella Wuolijoen kuuluvan niiden harvojen joukkoon, jotka täydellisesti ymmärtävät Tónissonin elämäntehtävän. [60]

Viron veripäivien jälkeisenä keväänä Hella Wuolijoki solmi yhteyden Helsingissä toimiviin maanalaisiin bolševikkeihin, joita hän sitten Viaporin kapinan (heinä-elokuu 1906) jälkeen piilotteli ja suojeli kodissaan. Hän auttoi heitä pakenemaan maasta. Erityisesti peitenimeä Anatoli (oikealta nimeltään Trilliser) käyttävään nuoreen bolševikkiin hän tutustui läheisesti. Tämä oli Venäjän bolševistisen vasemmiston sotilasvallankumouksellisen komitean jäsen ja Helsin-

gin osaston johtaja. Muistelmateoksen mukaan Anatoli vaikutti Hella Wuolijokeen syvästi:

Hän kieltäytyi näkemästä sitä, mitä olin – Viron talonpojista polveutunut, maahan kiinni juurtunut nationalisti, pikkuporvarillinen, kesytetty hanhenpoikanen – ja uskoi voivansa antaa minulle siivet ja tehdä minusta villijoutsenen, vapaan ja ihmiskunnan vapauden puolesta itsensä uhraavan, itsetietoisen ihmisen. En tosin jäänyt pikkuporvariksi – minusta tuli suurporvari, kapitalistinen työnantaja, jolla oli marxilainen maailmankatsomus ja usko kapitalismin vararikkoon... mutta noiden siipien havina on jäänyt johonkin sieluni soppeen. [61]

Säälimättömästi kirjailija tilittää alkavaa "kaksoiselämäänsä".

Vielä ennen suurlakkoa kirjeessään Tónissonille Hella Wuolijoki asettaa kyseenalaiseksi, voiko sen ajan nuoriso kyetä sellaisiin uhrauksiin kuin Viron kansallinen johtaja. [62] Kun Hella Wuolijoki näki läheltä "ammattivallankumouksellisten" toimintaa, hänen alttiin ihailutaipumuksensa kohde muuttui. Ohranaa välttelevästä Anatolista hän sai uuden esikuvan:

...hän opetti minulle omalla elämäntavallaan ja esimerkillään ihmisen arvoa, uhrautuvaisuutta ja hyvyyttä. [63]

Hella Wuolijoki koki Viaporin kapinan bolševikkien uhrimielen konkreettisena ilmauksena. Tätä osoittaa hänen järkytystä ja tunnekuohua ilmaiseva kirjeensä vanhemmilleen elokuussa 1906. Hella Wuolijoki kertoo järkyttyneensä siitä, että sotilaiden rakastamat kapinalliset upseerit Jemeljanov ja Kašanski teloitettiin. Kirjoittaja kuvaa heidän järkyttäviä kuolemanhetkiään myötätuntoisesti: "Molemmat ovat olleet suurenmoisia ihmisiä." [64] Myös muistelmissaan Hella Wuolijoki palaa tapahtuneeseen. Hän toteaa, että olisi voinut järjestää vielä vapaana olevalle Jemeljanoville turvapaikan ja pakomatkan. Tämä tahtoi kuitenkin palata Viaporiin: hän ei milloinkaan voisi tehdä enemmän elämänsä hyväksi kuin kuolemalla miestensä mukana. Vuosikausia Hella muistaa tunteneensa kädessään ystävänsä jäähyväistervehdyksen. [65] Hella Wuolijoki ihaili uusia ystäviään: hän arvosti heitä esimerkillisinä ihmisinä eikä marxilaisina teoreetikkoina. Tätä osoittaa Hella Wuolijoen rakastuminen Anatoliin, joka näkyy hänen kirjekonsepteistaan. [66]

Hella Wuolijoen yliopistovuosien toiminta vahvistaa aikaisempia päätelmiä: tuleva kirjailija solmi yhteyden sosialismiin ennen kaikkea empaattisten elämysten eli voimakkaan tunteen, sosiaalisen myötätunnon avulla. Hän kaihtoi kansainvälisen sosialismin ajatuksia sovittamattomista luokkaristiriidoista ja toimi yhteiskunnallisen eheyttämisen puolesta. Hän eli omakohtaisesti sosialismin puolesta taistelevien ihmisten kohtalon ja samastui kärsivään kansaan.

4. Yliopistovuodet kannustajana kirjailijantyöhön

a. Kiinnostus historiaan ja historialliseen materialismiin

Hella Wuolijoen kokemat kriisiajat saivat kiinnostuksen heräämään yhteiskunnan liike- ja kehityslakeja kohtaan. Tärkeää oli myös Anatolin kannustus. Hella Wuolijoen käsitykset historiallisesta materialimista ja kirjailijan tehtävistä alkoivat muotoutua Viron veripäivien jälkeisenä keväänä. Tuolloin hän kiinnostui erityisesti Ranskan vallankumoushistoriasta, josta hän laati seminaaritutkielman. Marxilaisesta historiankäsityksestään hän tuli tunnetuksi myös keväällä 1907 järjestetyillä Tallinnan yliopistollisilla kesäkursseilla. [67] Luennoitsijana toiminut Hella Wuolijoki asetti päämääräkseen herättää Ranskan vallankumoushistorian avulla Viron kansan "vallankumoukseen niitä vastaan, jotka siltä olivat historian riistäneet", kuten hän kirjoittaa. [68] Wuolijoki alkoi luennoida myös Suomessa marxilaisesta historiankäsityksestä. [69]

Hella Wuolijoen uutta historiankäsitystä valaisee hyvin hänen Tallinnan luentosarjansa ydinkohdasta tekemänsä julkaisu, joka painettiin Sosialistisessa Aikakauslehdessä. Siinä Wuolijoki ilmaisee marxilaisen johtoajatuksen: Jean Jaurésiin nojautumalla hän kiistää kaikkien "taloudellisista seikoista riippumattomien syiden" olemassaolon. Hän viittaa kirjailijan tehtävään taloudellisten olosuhteiden vaikutuksesta syntyvien ajatusten ilmentäjänä. Näin kirjallisuus on ihmisen elämälle välttämätöntä "abstraheerauksen metoodia", joka "hakee tyyppejä, tekee ulkomaailman tosiseikkojen suunnattoman paljouden järjen käsiteltäväksi". [70]Eräässä todennäköisesti juuri samoilta ajoilta peräisin olevassa konseptissaan Hella Wuolijoki toteaa kapitalistisen yhteiskunnan muuttuvan sosialistiseksi ihmisestä riippumatta. Taas hän kääntyy kirjailijan tehtävään ja korostaa, että kirjailijan on autettava yhteiskuntaa tiedostamaan "yhteiskunnalliset työsuhteet", jotka määräävät ihmisten tietoisuuden. Kirjailija toimii tulitikun tavoin kansan sytyttäjänä. [71]

Jo edelliset Hella Wuolijoen ilmaukset paljastavat, että hän pyrki soveltamaan historiallisen materialismin suuntaviivoja kirjalliseen toimintaan. Tässä yhteydessä hän mainitsi tyypin käsitteen, jonka hän periaatteessa asetti marxilaisittain oikeille linjoille. Tyypillistämisen lähtökohdaksi voidaan Karl Marxin ydinteesin mukaan määritellä henkilöhahmon asettaminen marxilaisen historiankäsityksen mukaisiin yhteyksiin, aineellisten tuotantovoimien määräämiin tuotantosuhteisiin, joihin hänen on elämässään välttämätöntä astua. [72] Näin voidaan realistisesti hahmottavaa muuttuvaa todellisuutta eli Georg Lukácsin mukaan yhdistää tyypissä yksilön luonne ja yhteiskunnallinen tilanne omalaatuiseksi yksilöllisen ja yleisen synteesiksi. Tyypissä osoitetaan inhimillisten mahdollisuuksien kautta niin ihmisten kuin myös aikakauden rajat ja mahdollisuudet. [73]

Kirjoittamassaan Maksim Gorkin Tunnustuksen esipuheessa Hella Wuolijoki kiinnitti huomiota Gorkin kulkurityyppiin. Hän korosti sen olevan reaktio Venäjän vuosisatoja kestäneelle taloudelliselle jähmettyneisyydelle. Kulkurityyppi ilmentää vallitsevien yhteiskunnallisten laitosten järjettömyyttä. [74] Hella Wuolijoen esipuheessa on selviä yhtymäkohtia Friedrich Engelsin Anti-Dühringiin, jonka Hella Wuolijoki muistelmissaan mainitseekin itselleen tärkeimmäksi marxilaiseksi kirjaksi. [75] Esipuhe todistaa kirjoittajansa marxilaista pyrkimystä havaita tyypeissä kiteytyvän yhteiskunnalliselle murroskaudelle tunnusomaisia piirteitä päämääränä uusien olemassaolon mahdollisuuksien luominen. [76] Gorki -tulkinnallaan Wuolijoki ylittää selvästi venäjän kielen opettajansa Joseph Mandelstamin näkemykset. Viimeksi mainittu vertaa Gorkin kulkuria ja talonpoikaa keskenään ja toteaa edellisen olevan porvarillisuuden vastustajana ritarillinen ja omaavan sydämen hyvyyttä. Mandelstam ei Wuolijoen tavoin korosta, että kyseisen talonpoikaisluokan ulkopuolelle muodostuneen ihmisryhmän syntyminen olisi historiallinen tosiasia. [77]

Hella Wuolijoen pyrkimys soveltaa historiallisen materialismin suuntaviivoja kirjailijan toimintaan käy jo esiin hänen kirjallisuuden seminaarityöstään Die Grundidee im Laokoon von Lessing. Tutkielma oli alun perin tarkoitettu vain cum laude -arvosanaa varten, mutta professori Söderhjelm kelpuutti sen laudaturkirjoitelmaksi. Työ oli esillä skandaalinkäryisessä kirjallisuuden seminaarissa, jossa Hella Wuolijoki sanojensa mukaan "historiallisen materialismin kalliovuorella" seisten katseli opiskelijaystäviensä rämpimistä "kirjallisuuden suossa". Hän ei suinkaan jättänyt kysymättä, oliko esitetyillä tutkielmilla kenties muitakin funktioita kuin teoksen sisällön selostaminen. [78] Työmies-lehdessä julkaisemissaan kirjallisuus- ja teatteriarvosteluissa (1907-1913) Wuolijoki jatkoi selvästi samaa linjaa. Hän pyrki tietoisesti välttämään teoksen referointia. Tuolloinkin hän käsitteli kirjailijaa ja teosta "yhteiskunnallisena ilmiönä" työväenliikkeen historian kannalta, kuten hän itse toteaa. [79]

Lessing-tutkielmassaan Hella Wuolijoki todistaa mm. Engelsiin, Mehringiin, Lunatšarskiin ja Plehanoviin viitaten, että Lessingin teokset antoivat Saksan porvariston nousulle ja feodalismin kahleiden katkaisemiselle välttämättömän tuen. Wuolijoen mukaan Lessing korjasi aikalaistensa käsityksiä antiikin draamasta. Sen sankari oli nimenomaan inhimillinen: hän ei ole luonteeltaan pehmeä eikä kova, vaan molempia. Antiikin draama ei perustu pelon, vaan lämpimän tunteen herättämiseen. [80]

Lessingin draamoista Wuolijoki käsittelee nimenomaan Philotas-tragediaa. Kohtalonsa jumalilta omiin käsiinsä ottanut sankari oli porvaristolle malli, jonka mukaan se voisi nousta ja alkaa toteuttaa historiallista tehtäväänsä. Taloudellisesti heikko saksalainen porvaristo näki kirjallisuudessa vallankumouksellisuutta. Näin Wuolijoki ilmaisee, että kirjailijan ja kirjallisuuden tehtävä on ottaa yhteys kuvattavan aikakauden yhteiskunnallisiin voimiin ennen kaikkea sankarin välityksellä. Philotas-tragediaan viitaten hän kirjoittaa:

Handlung vor allem, ja, Taten soll man vollbringen, solche herrliche Taten, wie sie der Philoktet von Sophokles vollbracht, wie sie das tatenreiche Griechenland damals, und nun das erwachende Deutschland verlangt. [81]

Hella Wuolijoki toteutti selvästi *Koidula*-näytelmänsä sankarittaressa korostamaansa antiikin ihannetta laskemalla tämän korkealta sädekehäjalustaltaan yleisön hämmästykseksi takaisin inhimilliselle tasolle. Koidulasta tuli inhimillisin kyvyin varustettu sankaritar, jota kohtaan kirjailija herätti yleisössään lämmintä tunnetta ja uskoi sen yltävän puoluekatsomusten yläpuolelle. Wuolijoki kuvaa riutuvaa Koidulaa juuristaan vieraantuneen balttilaisen sivistyneistön ympäröimänä ja eristämänä. Sankarittaren ainoa ymmärtäjä on rappiolle joutunut lääkäri, alkoholisoitunut Dippe. Tämän suusta seurapiiri saa kuulla kiertelemättömiä ajatuksia isänmaan isänmaallisuuden myymisestä ja kansan hylkäämisestä:

Olemme myyneet työvoimamme venäläisille ... meillä ei ole isänmaata, meillä ei ole kansaa... [82]

Hella Wuolijoki on luonut gorkilaisen kulkurityypin kaltaisen hahmon, joka on reaktio sivistyneistön vieraantumiseen ja joka samalla ilmentää Koidulan traagista kamppailua. *Koidulassa* Hella Wuolijoki tarjoaa historiallisen perspektiivin sivistyneistön asemaan ja tehtäviin. Vaikka Koidula ei ottanutkaan kohtaloaan omiin käsiinsä, katsoja myötäelää hänen tragiikkansa, sillä hänen päämääriinsä Hella Wuolijoki kätkee suurta myötämielisyyttä, jonka näkee tarpeelliseksi 1930-luvun virolaiselle yhteiskunnalle.

b. Elämänkokemukset kirjailijatoiminnan vaikuttimina

Hella Wuolijoen yhteiskunnallisia aatteita ilmaisevien dokumenttien joukkoon voidaan lukea kuuluvaksi myös elämänkokemuksiin läheisesti liittyvät kirjalliset teokset tai niiden yritykset. Seuraavaksi käsitellään niitä kirjallisia töitä, joissa Hella Wuolijoki selvästi tilittää ennen kaikkea yliopistovuosiensa kokemuksia.

Koidulassa Hella Wuolijoki puuttui itseään askarruttaneeseen sivistyneistökysymykseen, mutta hän piti kuitenkin vielä selvän välimatkan omaan persoonaansa, subjektiivisiin elämänkokemuksiinsa. Kuuluisuutta saavuttaneena näytelmäkirjailijana 1930-luvulla Hella Wuolijoki kuitenkin viittasi mm. sanomalehtihaastatteluissa elämänkokemuksiinsa siten, että tämä panee odottamaan persoonallisesti koettujen tapahtumien suoraa vaikutusta näytelmätuotantoon, esimerkiksi

keskeisten henkilöhahmojen ja aiheen valintoihin. Sosialisti-lehdelle Hella Wuolijoki kertoo 20.1. 1934 mm. seuraavaa:

Olen saanut istua aikakauteni valtavan maailmanteatterin katsomossa. Olen itkenyt ja nauranut muiden mukana, joskus pahasti haavoittunutkin. Mutta olen nähnyt aikakauteni kurjuuden alta nousevan esiin niin paljon ihmeellistä ja suurta, että kaikesta huolimatta en vaihtaisi millään näkemääni valtadraamaa menneitten vuosisatojen näytelmiin... Minulla on ollut suuri ilo elää aikamme yhteiskunnallisten taistelujen vuodet uudestaan näytelmissäni kirjoittaessani niistä. Uskaltaisin vain toivoa, että ne katsojallekin toisivat edes pienen osan luomisilostani. Minusta tuntuu kuin minulla olisi jotakin sanottavaa kanssaihmisilleni. Minua aivan kuin vaivaa puoleksi tukahdutettu avunhuuto. Ja minkä ihastuttavan tilaisuuden onkaan minulle suonut teatteri, jossa olen voinut saattaa elävät ihmiset huutamaan julki tuskani ja iloni, jotka ovat samat meille kaikille.[83]

Tunnepitoista lausuntoaan kirjailijatoimintansa vaikutteista Hella Wuolijoki ei antanut turhaan. Hän oli jo tuolloin kirjoittanut näytelmänsä *Palava maa*, joka tosin sai ensiesityksensä vasta vuoden 1936 helmikuussa Tampereen Työväen Teatterissa. Tämä näytelmä kuvaa Viron veripäiviä ja siitä käy esimerkillisesti näkyviin Hella Wuolijoen tunteenomainen samastuminen kärsivään kansaan. Näytelmän sankarittaressa, kartanonvuokraajan nuoressa Linda--rouvassa, kirjailija tilittää selvästi omaa irtautumistaan maltillisista linjoista ja liittymistään sosialisteihin. Lindan taistelu muistuttaa ulkonaisilta puitteiltaan Murrikin tuttavapiiriin kuuluneen maanviljelyskoulun opettajan, tohtori Jaan Raamotin, vaimon Marin urheaa kamppailua miehensä pelastamiseksi. Monien vaiheiden jälkeen vaimo onnistuikin tässä. Hella Wuolijoki muistuttaa, että myöhemmin Kerenskin vallankumouksen jälkeen Raamot toimi ensimmäisenä valtakunnan duuman komissaarina Suomessa eli Hella Wuolijoen sanoin "ensimmäisenä vallankumouksen kenraalikuvernöörinä". [84]

Palavan maan sankaritar Linda herää yhteiskunnallisesti nähdessään kansan kärsimyksen ja huomatessaan olevansa yksi monista. Hän ei voikaan enää tyytyä siihen, että saa vihdoin pelastetuksi miehensä rankaisuretkikunnalta. Hän oivaltaa paikkansa kuuluvan muiden joukkoon eikä voi enää tyytyä pelkkään henkilökohtaiseen onneen:

Käsitän nyt, että kuulun noiden joukkoon, joiden elämä on yhtä ainoaa kärsimystä ja kurjuutta. Tulkaa katsomaan miltä heidän maailmansa näyttää. Nyt sen käsitän. En ole yksin, olen yhtä heidän kanssaan, meitä on paljon. He ovat paljastaneet minulle elämän kauheat kasvot. [85]

Sosiaalinen myötätunto korostuu myös *Palavan maan* sivuepisodissa esiintyvän kerjäläisen kohtalossa. Lasten iloksi sammakoita ja hiiriä syövä kerjäläinen Kulta-Jaan on Gorkin kulkurityyppien tavoin luonnollisuudellaan ja boheemi-

suudellaan ikään kuin jatkuva protesti kuvatulle yhteiskunnalliselle tilalle. Santarmit ampuivat heitä pilkkaavan Kulta-Jaanin kyläkapakan edustalla. Samoin kävi hänen esikuvalleen, Hella Wuolijoen tuntemalle boheemille ja lasten ystävälle Sikk-Willemille Viron veripäivien aikana. [86] *Palavan maan* Kulta-Jaanin kohtalo on reaalinen yksityiskohta Hella Wuolijoen Viron veripäivien aikana kokemasta todellisuudesta.

Viron veripäivät innoitti Hella Wuolijoen kirjoittamaan vuonna 1907 Noor-Eestin II-albumiin runon Ajalugu (Historia), jossa hän selvästi ilmaisee uuden historiankäsityksensä. Runossa kysytään kuumeisesti, miksi taistelijat niin varhain joutuivat antamaan itsensä uhriksi ja värjäämään verellään hanget. Kärsivien tuskaiseen kysymykseen kaatuneitten sielut antavat vastauksen. Historialle tämä näennäinen häviö on ollut voitto kuten runon viimeiset säkeet kertovat:

Wennad, me oleme jumalust näinud,
ajalugu koorem meist üle on läinud.

Ajalugu meid ohwriks noudis,
aegade koorem meist üle joudis.

Ajalugu me ahelab lohub,
aegade hoop me rohujab rohub! [87]

(Veljet, me olemme jumaluuden nähneet/historia on ylitsemme käynyt/Historia vaati meidät uhriksi/aikojen taakka meidät sorti./Historia meidän kahleemme murtaa,/aikojen isku meidän sortajamme sortaa!)

Ajalugu tarjoaa esimerkin, miten tunne ikään kuin peittää kirjoittajansa historiankäsityksen rationaaliset ainekset. Runo kielii selvästi sitä, miten Wuolijoki asetti koko inhimillisen myötätuntonsa vapauteen pyrkivän kapinoivan kansanosan puolelle ja kärsi heidän tuskansa. Tunteen taakse kätkeytyy Wuolijoen aattellinen varmuus, usko omaksuttuun näkemykseen yhteiskunnallisesta kehityksestä ja luottamus sen voittoon. Hella Wuolijoki loi subjektiivisten kokemustensa pohjalta myöhemmin *Palavan maan* Lindan, joka kirjailijan itsensä tavoin omaksui korostuneen tunnepohjaisesti työväenaatteen. Lindassa Wuolijoki esitti subjektiivisia, yksilöllisiä näkemyksiään.

Jos Linda kuvasi Hella Wuolijoen tietä kansan luo, saman tien kulkijaksi kirjailija näkee Johan Vilhelm Snellmanin (1806-1881), suomalaisen suurmiehen, josta hän alati haaveili tekevänsä päänäytelmänsä. Snellman-näytelmä ei koskaan valmistunut. Viimeisen Niskavuori-näytelmänsä jälkeen Wuolijoki taas kerran yritti tarttua siihen. [88] Kirjailijan jäämistössä on suunnitellun suurteoksen kaksikymmentäneljä alkusivua sekä vuosien varrella koottua aineistoa: doku-

mentteja Snellmanista sekä niistä muodostettuja kirjailijan omakohtaisia näkemyksiä ja suunnitelmia näytelmän sisällöstä.

Säilyneet Snellman-näytelmän alkusivut paljastavat, että Wuolijoki näki suurmiehen nimenomaan kansantribuunina, joka ei horjunut päämäärissään kansallisen herätyksen puolesta. Ensimmäinen näytös tapahtuu Helsingissä, Vuorikadun pensionaatin vinttikamarissa, jonne Snellmanin piti asettua asumaan palattuaan kotimaahan kuuluisuutta saaneena tiedemiehenä vuonna 1842. Asuntoon kokoontuneet ystävät, lähinnä Cygnaeus, Nordström ja Nervander, eivät ole onnistuneet taivuttamaan yliopistoa vastaanottamaan Snellmania ja moittivat tätä keisaria, esivaltaa ja uskontoa vähättelevistä ajattelemattomista sanoista. Hegeliläisfilosofin luo saapunut ylioppilaiden lähetystyö enteilee levottomia aikoja. Snellman ei suostu ottamaan professuuria Lundista, vaan ystäviensä ällistykseksi ilmoittaa muuttavansa Kuopioon suomalaisen talonpojan tähden. Hän sanoo vakaasti:

Koska en voi vaieta kuin te, koska olen huutanut ja tulen huutamaan ja ravistamaan teidät hereille. Tulen huutamaan hereille tämän kansan. Istukaa virastoissanne ja lihokaa jalka talonpojan niskassa. Tulen herättämään sen talonpojan. Luon teidän virkamiesparatiisiinne valtion ja kansakunnan. Sinä suomalainen kansa, katso ulos kylistä ja pitäjistä! Olemme kansakunta, olemme valtio, vaadimme tilaa auringon alla.

Cygnaeukselle Snellman toteaa:

Erehdyt veli jos luulet että pidän itseäni epäonnistuneena siksi, että troglodyyttein yliopisto ja virkamiehistö koittaa tappaa minut nälkään. Tulen ottamaan omani. [89]

Vertaus Suomesta troglodyyttien, luolaihmisten maana on lausuttu Snellmanin kuuluisassa kirjeessä Cygnaeukselle vuonna 1840. Snellman-näytelmän aineisto ja valmiit sivut osoittavat kirjailijan lukeneen tarkkaan erityisesti ne Snellmanin kirjeet ja muut dokumentit , jotka paljastavat tämän peittelemätöntä antipatiaa yliopistoa kohtaan. Yliopiston on lakattava valmistamasta kansaa sortavia virkamiehiä ja sen on vihdoinkin ”nöyränä palattava kansan luo vaalimaan sen omaa kieltä ja sivistystä”, kuten näytelmässä Snellman toteaa. [90] Maa säilyy troglodyyttien maana niin kauan kuin ruotsinkielinen virkamieskunta pitää sitä pimeydessä. Omintakeinen sivistys on maan ainoa pelastus.

Snellmanin suulla Hella Wuolijoki purkaa myös omaa vihaansa Suomen yliopistolaitosta kohtaan. Muistelmissaan hän alleviivaa väkevin sanoin käsitystään sivistysyliopistosta todeten seuraavaa:

Ehkäpä yliopisto tosiaankin tarkoitti meitä maan suolaksi – säilytysaineeksi – konservoimaan tätä maata sellaisena kuin se oli, jotteivät vaaralliset ideologiset

tartunnat muualta maailmasta aiheuttaisi pilaantumista vapaamielisyyden muodossa kansakunnan itsetyytyväiseen ruumiseen. [91]

Hella Wuolijoen ajatuksella on selvä yhteytensä Snellmaniin, sillä juuri hänet muualta maailmasta tulleena eristettiin Helsingin yliopistosta ideologisen tartuntavaaran vuoksi. Kuopioon lähtemisensä myötä Snellman osoitti olevansa "maan suola" sanan varsinaisessa merkityksessä ja juuri se inspiroi näytelmäkirjailija Hella Wuolijokea, joka tunsi paitsi myötätuntoa myös voimakasta henkistä sukulaisuutta "outona lintuna" Helsinkiin saapunutta Snellmania kohtaan.

Esseekokoelmassaan Suuri Linja Raoul Palmgren tarttuu Snellmanin Cygnaeus-kirjeessä ilmaisemaan ajatukseen kansan herättämisestä tietoisuuteen omasta itsestään ja taisteluun suomen kielen oikeuksien puolesta. Palmgren katsoo viisaimmaksi korostaa poleemisesti, että kirjeeseen ei sisälly missään muodossa "kansalliskiihkon ja Suur-Suomi -imperialismin" ohjelmaa. [92] Myös Hella Wuolijoki näkee Snellmanin käsittelevän kielikysymystä sosiaalisena kysymyksenä: Snellmanilla on päämääränä saada laajat suomenkieliset kansankerrokset mukaan taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan. [93] Wuolijoelle Snellmanin ajama kansallinen liike on yhteiskunnallista ja edistyksellistä: sen voittaessa juuri Niskavuoren kaltainen suomalainen talonpoikaistila kohosi vaurauteensa.

Tärkeäksi lähtökohdaksi Hella Wuolijoen suunnittelemalle Snellman-näytelmälle tuli kenraalikuvernööri Aleksader Menšikovin kirje Viipurin läänin kuvernööri Kasmir v. Kothenille vuonna 1848. Siinä ilmoitetaan, että Snellman kiihottaa kartanoiden ja lahjoitusmaiden talonpoikia ja samalla Snellmania nimitetään kommunistiksi. Hella Wuolijoelle merkitsi paljon tuo Snellmaniin talonpoikien auttajana kohdistunut yleinen haukkumasana. Niinpä myös Snellman-näytelmän suunnittelukonseptissaan hän kirjoittaa, että Snellman oli Suomen ensimmäinen kommunisti. [94] Samaa kirjailija toisti myös kertoessaan suunnittelemastaan näytelmästä Toini Havulle. [95] Näkemys Snellmanista kommunistina on puhtaasti mielipiteenomainen arviointi, joka taas paljastaa sen, miten Wuolijoki kaihtoi teoreettisesti perusteltuja määrityksiä. Hän kajosi näin myös yliopistovuosiensa tapahtumiin: luopuminen etuoikeutettujen pyrkimyksistä sai aikaan leimautumisen.

Hella Wuolijokea kiehtoi selvästi ajatus, että kansallinen suurmies joutui kohtaamaan samaa vastustusta, jonka uhriksi hän katsoi itsekin joutuneensa. Esimerkiksi kirjoittamalla muistelmissaan voimakkain tunnesävyin torpparien vapautuksen ja omistusmaan saannin puolesta Hella Wuolijoki tahtoi ilmaista myötäelämistään kärsivää kansanosaa kohtaan ja taistella näkemiensä epäkohtien poistamiseksi. Katkerasti hän muistelee, miten hänen osoittamansa pyrkimys johti diskriminaatioon jo opiskeluaikana:

Karsaasti katsoivat minuun yliopistopiirit, joiden keskuuteen olin tullut. Karsaasti katsoivat kaikki ne vanhasuomalaisuuden johtohenkilöt, jotka olivat olleet minulle niin kovin ystävällisiä. Kylmästi nyökättiin päätä. Harvoin pysähdyttiin juttelemaan. Ei minua enää kutsuttu niihin koteihin, joissa olin saanut osakseni paljon ystävällisyyttä ja lämpöä. [96]

Hella Wuolijoki näki oman kohtalonsa yhtyvän Snellmanin kovaan osaan.

Snellman-näytelmää varten Wuolijoki tutustui paitsi Th. Reinin laajaan Snellman-elämäkertaan myös historianopettajansa ja kuraattorinsa Gunnar Palanderin (Suolahti) tutkimukseen Vanhempi fennomania ja Suomen itsenäisyyden aate. Siinä tekijä todistaa, että jo vanhemman fennomanian taistelu ruotsinkielistä yläluokkaa vastaan oli edistyksellistä, koska se tähtäsi sosiaaliseen ja sivistykselliseen kumoukseen. Suolahti viittaa paitsi Snellmanin herätyshuutoon, myös Yrjö-Koskisen ja muun nousevan nuorison myötätuntoon suomalaista sorrettua kansaa kohtaan. [97]

Myötätuntoa Hella Wuolijoki sai opiskeluaikansa Hämäläisosakunnassa myös niiltä, jotka olivat kaukana sosialidemokraattien päämääristä. Kuraattori Palanderin lisäksi tällaisiin henkilöihin kuului mm. vanhasuomalaisia aatteita ajava ja tovin vt. kuraattorinakin toiminut Antti Thulé (Tulenheimo), josta tuli näytelmän *Kuunsilta* miespääosan esikuva.[98] Radioteatteri esitti näytelmän 15.1. 1951. Kirjailija itse toimi ohjaajana. Näytelmä on syntynyt Hella Wuolijoen osakuntamuistojen ja -tunnelmien pohjalta. Se kertoo osakunnan kesäjuhlista ja nuoresta opiskelijaneitosesta, joka hurmaantuu kuraattoriinsa tämän isänmaallisen puheen vuoksi. Kuraattori luopuu myöhemmin aatteellisesta innostuksestaan, sillä avioliiton kautta hänestä tulee teollisuusjohtaja. Lienee selvyyden vuoksi paikallaan mainita, että todellisuudessa Antti Tulenheimosta tuli yliopiston professori, rehtori ja kansleri sekä Helsingin kaupunginjohtaja.

Näytelmän tapahtumat kehittyvät lopulta mystisiin ulottuvuuksiin: Opiskelijaneidon mieleen jäänyt kuva isänmaallisesta kuraattorista säilyy vuosien varrella. Hän solmii avioliiton, mutta lapset muistuttavatkin nuoruusvuosien ihailun kohdetta.

Kuunsillan kuraattorin kohtalon, vieraantumisen opiskeluajan aatteista, koki tavallaan myös Eino Leinon Tuomas Vitikka -romaanin päähenkilö. Kirja ilmestyi Hella Wuolijoen yliopistoaikana vuonna 1906 ja siitä keskusteltiin kuraattori Palanderin johdolla osakunnassa. [99] Hella Wuolijoki valmisti teoksesta yllättävän mittavan arvostelun, ja syykin paljastuu nopeasti: Romaani sai Wuolijoen tuntemaan inhoa sitä sovinnaisuutta kohtaan, jolla Leino ratkaisi Tuomaan kohtalon eli asetti päähenkilön myymään ”intelligenssinsä kapitaalille”. [100] Tuomas jatkoi sukunsa traditioita, sillä hän palasi lopulta perintötilalleen arkielämän piiriin aatteellisen murrosvaiheensa jälkeen. Tuomas Vitikan kitkerä arvostelu osoittaa selvästi, miten Hella Wuolijoki yliopistoaikanaan muodosti isänmaallisuusihanteensa ja tahtoi sitä toteuttaa.

Yliopistovuosina Hella Wuolijokeen vaikuttaneet tapahtumat ja hänen omakohtaiset havaintonsa ja kiinnostuksen kohteensa näyttävät helposti välittyvän suoraan hänen näytelmiinsä: *Palavan maan* Linda huutaa Hella Wuolijoen tuskan julki yhteiskunnallisen katastrofin aikana. Snellman puolestaan kiroaa hänelle selkänsä kääntävän suomalaisen sivistyneistön ja yliopiston, ja tahtoo jakaa maata maaseudun köyhälistölle muodostaakseen itsestään tietoisen suomalaisen kansan – ja saa, kuten Wuolijoki itse, otsaansa leiman: kommunisti. Hella Wuolijoen nuorena ylioppilaana kokema isänmaallinen henki on nostattanut hänen mielikuvituksensa todelliseen lentoon vielä iäkkäänä kirjailijana ja tuloksena on äärimmäiseksi romantiikaksi helposti tulkittavaa kuvittelua. Subjektiiviset kokemukset näyttävät vyöryllään hautaavan alleen omaksutun historiallisen materialismin mukaisen maailmankatsomuksen.

On oletettavissa, että juuri maaseutunäytelmissä kirjailijan subjektiivinen linja säilyy, vaikuttihan maaseutu ja sen elämä syvästi Hella Wuolijokeen jo lapsesta alkaen. Subjektiivisten tunne-elämysten suora välittyminen tutkimuksen kohteena oleviin maaseutunäytelmiin olisi marxilaisittain arveluttavaa. Hella Wuolijoen alttius subjektiiviseen myötäelämiseen poikkeaa ratkaisevasti siitä "intuiitiivisesta myötäelämisestä", jonka marxilaisen estetiikan oppi-isä Georg Lukács näkee realismin tärkeäksi edellytykseksi:

Die wirkliche Totalität eines Kunstwerkes beruht auf der gestalteten Totalität der wesentlichen gesellschaftlichen Bestimmungen. Deshalb muss sie auf dem intensiven Miterleben des gesellschaftlichen Prozesses beruhen. [101]

Lukács erottaa kirjailijan myötäelämisen yhtäältä pysähtyneestä tarkkailusta, joka ei ole todellisuuspohjaista, vaan etenee kirjailijan subjektiivisen mielivallan mukaan. Esimerkkinä Lukács tarjoaa Emil Zolan tuotantoa. Toisaalta – mikä erikoisesti on Hella Wuolijoen suhteen todettava – lukácsilainen myötäeläminen ei tarkoita kirjailijan välitöntä yhteyttä tapahtumiin, vaan realistin elintärkeätä valmiutta erottaa "elämänolosuhteista ja -ilmiöistä historiallisyhteiskunnallisen todellisuuden olemus". [102]

Esimerkin "oikeasta" myötäelämisen kyvystä tarjoaa Lukácsin mukaan Maksim Gorki – tosin Lukács ei nojaudu Tunnustus-kertomukseen. Aikakautensa suurissa tapahtumissa Gorki tiedosti yhteiskunnalliset lainalaisuudet ja kykeni objektiivisesti hahmottamaan teoksissaan aikakautensa historialliseen todellisuuteen kuuluvat piirteet. Niinpä hän ei kuvaa teoksissaan tietään sosialismiin välittömästi eikä toisaalta jää ilmiöiden mekaanisen kirjaajan rooliin, vaan kuvaa elämänolosuhteita, tapahtumia ja henkilöitä, jotka ovat edistäneet hänen kasvuaan sosialistiksi. Edelleen Lukács toteaa, että vain tietyissä solmukohdissa Gorki osoittaa kokoavasti, "miten maailman kokeminen on nostanut hänen persoonallisuuttaan korkeammalle asteelle". Jopa tällöinkin Gorki välttää

”välittömästi subjektiivisten yhteyksien” käyttöä ja antaa lukijoiden itse tehdä havintoja, kokea sosialismiin kasvaminen ”aus der objektiv gestalteten Reaktion auf die Ereignisse”. [103]

IV MYÖHEMMÄT VAIHEET JA KIINNOSTUKSEN KOHTEET VAKAUMUKSEN OSOITTAJINA

Ajatus selvästä poliittisesta sidonnaisuudesta ei miellyttänyt Hella Wuolijokea vielä senkään jälkeen, kun hän oli avioitunut tunnetun sosialistikansanedustajan Sulo Wuolijoen kanssa. Tätä todistaa hänen vastauksensa vuonna 1913 saamaansa kirjeeseen Kuopion sosialidemokraattiselta piiritoimikunnalta. Hella Wuolijoki torjuu kylmän päättäväisesti järjestön houkutukset eduskuntavaaliehdokkuudesta ja varmasta läpimenosta. Hänen lähettämästään kirjeestä käy selville, että kyseessä ei suinkaan ole ensimmäinen kerta, jolloin hänelle tarjotaan kansanedustajan paikkaa. [1]

Hella Wuolijoki liittyi SKDL:ään pian sen perustamisen jälkeen. Niihin Wuolijoen ulkomaisiin ystäviin ja tukijoihin, jotka tunsivat hänet ennen kaikkea kuuluisien maaseutunäytelmien tekijänä, saattoi kirjailijan paljastuminen sosialistiksi vaikuttaa shokin tavoin. Valaisevana esimerkkinä tästä on Irja Spira -nimisen teatteriagentin kirje Pariisista, jossa ilmoitetaan *Niskavuoten naisten* harjoitusten keskeytymisestä: "Kappaleenne amerikkalainen rahoittaja oli yht'äkkiä pannut kukkaronsa kiinni saatuaan tietää, että olette kommunisti." [2]

1. Poliittinen salonki (1918–1920)

Hella Wuolijoen tempautuminen yliopistovuosinaan sosialidemokraattien mukaan synnytti ennakkoluuloja hänelle aikaisemmin ystävällisissä porvarillisissa piireissä. Ne johtivat yhteyksien katkeamiseen, josta Hella Wuolijoki muistelmissaan mainitsee. [3] Hän nimittää osakseen saamaansa kylmyyttä ja vihamielisyyttä seuraukseksi suomalaisesta "varoitussystemistä", poliittista epäluuloa herättäneestä henkilöstä oli varoitettava niitä, jotka saattoivat joutua tekemisiin tämän kanssa. Esimerkkinä Wuolijoki mainitsee, että ulkoministeriö antoi hänen ns. poliittisen salonkinsa (1918-1920) vuoksi ulkomaalaisille "varoituksia". [4]

Hella Wuolijoen vuonna 1914 aloittama ennakkoluuloton toiminta liike-elämässä tarjosi mahdollisuudet salongin pitämiseen. Liiketoiminnassaan hän saavutti suuria voittoja ja pystyi hankkimaan itselleen ennen kansalaissodan syttymistä kuuluisan Neitsytpolun asuntonsa, josta tuli hänen salonkinsa. Kansainvälisiä tuttavuuksiakin hän oli tuohon mennessä työssään solminut.

Ensimmäisen yhteytensä liike-elämään Wuolijoki solmi toimimalla tuontiagentuuriliikkeen Kontro & Kuosmanen menestyksekkäänä kahvin ja viljan hankkijana vuosina 1914-1917. Tämän jälkeen hän perusti amerikkalaisen

vientiyhtiön Grace & Co:n alaisen liikkeen Suomeen (1917-1918) ja hoiti tätä yhteistyössä yhtiön Pietarin edustuston kanssa. Pietarin matkoillaan Hella Wuolijoki joutui työssään olemaan yhteydessä Amerikan ja Englannin lähetystöjen kanssa ja tutustui näiden maiden diplomaatteihin ja muihin edustajiin, joista useat kiinnostuneesti ja ennakkoluulottomasti seurasivat Venäjän tilannetta. Esimerkiksi Amerikan lähetystöneuvos Baileyn välityksellä Hella Wuolijoki kertoo saaneensa joitakin tietoja lehtimiehestä nimeltä John Reed. Tämä Leninin ystäväksi päässyt amerikkalainen kommunisti on myöhemmin tullut kuuluisaksi Lokakuun vallankumouksesta tekemästään kirjasta Kymmenen päivää, jotka järisyttivät maailmaa. [5]

Hella Wuolijoki kertoo Pietarissa olonsa aikana käyttäneensä hyväkseen läheistä yhteyttään Amerikan lähetystöön ja vaikuttaneensa lähetystön mielipiteisiin Suomen itsenäisyyden puolesta. Katkerana hän kirjoittaa muistelmissaan, että tuleva ulkoministeri Rudolf Holsti ei myöhemmin uskaltanut puhua Suomesta totuutta suomalaisen liikenaisen Pietarin toimista. Syynä oli Wuolijoen poliittinen salonki, Hella Wuolijoki toteaa:

Ei kukaan ole minulle sanonut kiitoksia, eikä Holsti puolestaan uskaltanut selittää osuuttani Amerikan Pietarin lähetystön mielipiteisiin, koska jo vuonna 1918 jouduin Suomen valkoisen hallituksen erikoisesti vihaamaksi henkilöksi – ”bolshevikkiagenttina”...[6]

Poliittista salonkiaan Hella Wuolijoki luonnehtii seuraavasti:

Kodistani tuli paikka, jossa puhuttiin diplomaateille ja sanomalehtimiehille totuutta silloin, kun totuus oloista ja valkoisesta terrorista oli valtiollisen poliisin valvonnan alla. Kodistani tuli ’vaarallinen salonki’, jota vastaan kamppailtiin sekä panetteluin että uhkauksin. Minä puolestani taistelin terroria ja silloista seikkailupolitiikkaa vastaan maamme itsenäisyyden nimessä... [7]

Hella Wuolijoki eli salonkinsa emäntänä vaarallisempaa ja uhkarohkeampaa elämää kuin muistelmissaan vain muutamin sanoin antaa lukijan ymmärtää. Valtiollinen poliisi piti omaa luetteloaan Hella Wuolijoen salongissa kävijöistä, ja niitä oli paljon: mm. ulkomaalaisia kirjeenvaihtajia ja monenlaisia matkustavia diplomaatteja ja muita virkamiehiä, jotka pitivät Helsinkiä luonnollisena etappina matkalla Neuvostovenäjälle ja sieltä pois. [8]

Esimerkin Hella Wuolijoen toiminnasta poliittisessa salongissaan – ja siitä, miksi Valtiollinen poliisi oli asiasta kiinnostunut – tarjoaa hänen yhteytensä englantilaiseen sanomalehtimieheen Clifford Sharpiin ja Englannin työväenpuolueen parlamenttiryhmän neuvostoystävällisen suunnan johtohenkilöön eversti J. C. Wedgwoodiin. Vierailtuaan Helsingissä ja Wuolijoen salongissa Sharp kirjoitti synkkiä kuvauksia Suomen oloista kansalaissodan jälkeen. Hän kirjoitti vankiloissa ja vankileireillä elävistä punaisista ja valkoisesta terrorista. Sharpin

myöhemmin lähettämä kirje Englannin Helsingissä toimivalle laivastoattashea Harold Grenfellille – Hellan jo Pietarin aikaiselle läheiselle ystävälle – paljastaa, että Sharpin tiedonantajana oli toiminut Hella Wuolijoki. [9] Sharpin kirjoitteluun nojautui taas Wedgwood Englannin parlamentin Alahuoneessa hyökätessään Suomen valkoista terroria vastaan. Sharpin artikkelit nostattivat kohua Suomen porvarillisessa lehdistössä ja asian takana arveltiin olevan Hella Wuolijoen ja hänen salonkinsa, mikä osuikin oikeaan. Wedgwoodin puhe puolestaan sai Englannin Suomen lähettilään Ossian Donnerin raportoimaan tapauksesta Suomeen ja ilmoittamaan, että Sharp oli ollut kosketuksissa Hella Wuolijokeen ja tämän ystäviin. [10]

Hella Wuolijoen salongin vakituinen vieras Harold Grenfell joutui luopumaan tehtävästään pian kuvattujen tapahtumien jälkeen. On pidetty todennäköisenä, että Grenfellin kutsuminen kotimaahansa johtui Ossian Donnerin raportista. [11] Grenfellin lähdettyä sukeutui hänen ja Hella Wuolijoen välille erikoisen mittava kirjeenvaihto, ylivoimaisesti laajin Wuolijoen kirjekokoelmasta. Eräässä kirjekonseptissaan hän esittää ystävälleen pyynnön kiittää Wedgwoodia siitä, että tämä oli toiminut kirjoittajan puhetorvena Alahuoneessa. [12]

Poliittisen salonkinsa aikana Hella Wuolijoki oli mukana huippusalaisissakin toimissa. Kohtalokkaalla ja salaisella Moskovanmatkallaan (1919-1920) John Reed piti etappinaan Hella Wuolijoen asuntoa. Muistelmissaan Hella kertoo kohdelleensa Reediä kuin "vanhempaa veljeään". [13] Lähdettyään paluumatkallaan Wuolijoen luota Reed pidätettiin Turun satamasta höyrylaiva Oihonnan hiiliruumasta. Hänet palautettiin aikanaan takaisin Neuvostovenäjälle monenlaisten vaiheiden jälkeen, mutta hän kuoli siellä pian lavantautiin. Hänen terveydentilansa oli heikentynyt vankila-aikana Suomessa. [14] Hella Wuolijoki sai myöhemmin 1920-luvulla Reedin elämänkerran kirjoittajalta Granville Hicksiltä pyynnön avustaa tätä ja kirjoittaa Reedin oleskelusta Suomessa. Wuolijoki kieltäytyi, mutta lähetti myöhemmin Hicksille paljastavan kirjeen, jossa moitti itseään siitä, että lähetti Reedin "traditionaaliselle bolshevikkien hiiliruumareitille". Wuolijoki ei ilmeisesti tiennyt, miten kuuluisasta vieraasta itse asiassa oli kysymys. "Mikäli olisin lukenut Reedin teoksen ennen tapaamista, olisin järjestänyt asian toisin", hän kirjoittaa. [15]

Hella Wuolijoen rohkea ja viekas toiminta poliittisen salongin aikana kohdistuu kansalaissodan hävinneen osapuolen puolustamiseen. On vielä tarpeellista saada valaisua kysymykseen, olisiko tässä toiminnassa päällimmäisenä jo aikaisemmin hänen osoittamansa voimakas sosiaalinen myötätunto vai olisiko kyse myös uuden aattellis-teoreettisen heräämisen vaatimasta käytännön toiminnasta. Toisaalta on huomattava, että Hella Wuolijoki jatkaa jo yliopistovuosistaan tuttua toimintaansa tarjoamalla maanalaisille turvapaikkaa.

2. Myötäeläminen ja uudet yhteiskunnalliset murroskaudet

Elämänkerralliset dokumentit osoittavat, ettei Hella Wuolijoki ottanut osaa kansalaissodan tapahtumiin. [16] Kansalaissota oli sitä vastoin selvästi merkityksellinen syy Hella Wuolijoen kirjailijatoimintaan 1930-luvun alussa. Pitkän, uudelleen aloittamansa liikenaiskauden (päättyi yleismaailmalliseen lamaan vuonna 1931) jälkeen, noin neljätoista vuotta kansalaissodasta, Hella Wuolijoki sai käsiinsä Lion Feuchtwangerin kirjan Erfolg. Teos kuvaa oikeusmurhaa ja sankaritar Johanna Krainin epätoivoista taistelua oikeuden puolesta saksalaisessa yhteiskunnassa, jossa natsien valtaanpääsy ja terrorin uhka vaiensivat kansalaiset välinpitämättömiksi. Tapahtuneen epäinhimillisyyden vuoksi sankaritar vannoo huutavansa tuskaansa vääryyden edessä matelevalle yhteiskunnalle. [17]

Erfolg palautti Hella Wuolijoen mieleen yhteiskunnallisten kriisiaikojen ja ennen kaikkea vuosikymmenen taakse jääneen kansalaissodan ja sen valkoisen terrorin kokemukset.

Feuchtwangerin teos aiheutti Hella Wuolijoelle selvän sysäyselämyksen. Hän näki Johannan kamppailussa oman taistelunsa uuteen maailmankatsomukseen. Sosiaalinen ja samalla sosialismille myötämielinen tunne elpyi. Hella Wuolijoki laati Feuchtwangerille kiitoskirjeen lukemansa teoksen johdosta ja ilmaisi tahtovansa Johannan tavoin huutaa ulos kansalaissodan jättämän tuskan. Hella Wuolijoki tunnustaa, että kansalaissota kitki häneltä uskon historialliseen materialismiin. Syynä tähän Hella Wuolijoki näkee kommunistien tavan sivuuttaa kansan kärsimykset "olkapäitä kohauttamalla". [18]Feuchtwangerin Johanna tavoitti myös naisena Hella Wuolijoessa kansalaissodan synnyttämän kaikupohjan. Elämänkerralliset dokumentit osoittavat, että kansalaissota oli saanut Wuolijoen kääntymään naisen puoleen eli, kuten hän – käsitellyistä yhteyksistä päätellen melko pian – vuoden 1918 jälkeen toteaa kirjoittamassaan konseptissa:

> Nainen on elämän synnyttäjä ja säästäjä. Nainenhan vaistomaisesti vastustaa kaikkea hävittämistä ja väkivaltaa. Ja juuri nykyään yhteiskunnan taistelussa jossa elämä on tullut niin halvaksi ja on naisilla tehtävä koettaa lieventää taisteluhaavoja, koettaa rakentaa ja suojella elämää sielläkin, missä jo kaikki näyttää olevan pirstana. [19]

Hella Wuolijoki kertoo Feuchtwangerille kansalaissodan hävinneen osapuolen järkyttävistä vankileirioloista ja nälkäkuolemasta. Hän toteaa lähettäneensä vankileireille huomattavasti omaisuuttaan. Sanoissaan Wuolijoki tuskin liioittelee. Valtionarkistossa on tallella tuntemattomien ihmisten hänelle lähettämiä kirjeitä, joissa he vankileireillä elävien omaisina pyytävät apua. [20] Hella Wuolijoki alkoi ilmaista korostuneesti kansalaissodan jälkeen sitä samaa sosiaa-

lista myötätuntoa, mitä hän esitti jo yliopistovuosiensa aikana suurten yhteiskunnallisten murrosten pyörteessä. Vuoden 1918 tapahtumat eivät merkinneet teoreettispohjaista aatteellista ja luokkatietoista elpymistä, vaan päin vastaisen näkemyksen korostumista.

Lion Feuchtwanger elvytti selvästi Wuolijoessa tämän marxilaisittain arveluttavan piirteen, subjektiivisen tunteen korostumisen, jonka jäljet painavat leimansa Wuolijoen tuotantoon. Myötäelämisen tuloksena syntyi *Palavan maan* lisäksi myös toinen kriisiaikaa kuvaava näytelmä *Laki ja järjestys*. Tässäkin näytelmässä Wuolijoki kertoo omasta tiestään kärsivän kansanosan keskuuteen. Sankaritar, oikeistolainen sosialidemokraatti ja kansanedustaja Maria Saras, tahtoo kaihtaa kaikkia poliittisia kannanmäärityksiä ja olla "vain ihminen". [21] Hän toimii jopa eräänlaisena rauhansovittelijana valkoisten ja punaisten välillä, kunnes joutuu valkoisten armottomien veritekojen todistajaksi sodan loppuvaiheessa. Näkemiensä raakuuksien jälkeen Maria ei voi muuta kuin vannoa taistelevansa työväestön mukana porvaristoa vastaan ja huutaa ulos tuskansa Feuchtwangerin Johannan tavoin. Marian reaktioissa Hella Wuolijoki kuvasi itseään valkoisen terrorin edessä. Näin *Laki ja järjestys* kuvaa tavallaan niitä vaikuttimia, jotka saivat Hella Wuolijoen perustamaan poliittisen salonkinsa ja toimimaan sen puitteissa.

Rauhansovittelija Maria Saraksessa Hella Wuolijoki kuvasi omaa kohtaloaan enemmän kuin kykeni 1930-luvun alussa aavistamaankaan. Suomen ja Neuvostoliiton väiille puhjennut talvisota sai Wuolijoen tarjoutumaan rauhanneuvottelijaksi Tukholmaan Neuvostoliiton lähetystöön, jonka johdossa toimi Aleksandra Kollontai. Talvisodan alkupäivinä Hella Wuolijoki kirjoitti Väinö Tannerille ja pyysi kyseistä tehtävää. Hän toteaa tässä yhteydessä omasta elämästään:

> Hoitelen taloani ja 85 lehmääni parin jäännösmiehen ja reippaitten naisten avulla, vaikka Kuusinen uhkaakin viedä sen talon minulta. [22]

Näennäisesti leikilliseen ilmaukseen omaisuuden menettämisen uhasta kätkeytyy kuitenkin vakava totuus, jonka Hella Wuolijoki sittemmin ikääntyneenä näytelmäkirjailijana ilmaisi Toini Havulle huudahtaen:

> Minä en voi koskaan olla kommunisti, koska rakastan liian paljon rahaa! [23]

Ilmaisu on paljastava. Käytännön elämän ja sosialismin teorioiden välillä vallitsi jatkuva kuilu.

Muistelmissaan Väinö Tanner kirjoittaa – kuten todettiin – tunteneensa hyvin rouva Wuolijoen "lennokkaan mielikuvituksen", mutta näki, että kaikki kanavat oli käytettävä hyväksi rauhan saamiseksi. [24]Hella Wuolijoen keskeinen lähtökohta rauhanneuvotteluissa oli saada aikaan rauha inhimillisen tunteen ja veljeyden

nimissä. Tämä käy selville Wuolijoen Tukholmasta Tannerille lähettämistä kirjeistä. [25] Suomalaista syntyperää olevassa Kollontaissa Wuolijoki tapasi paitsi Suomen ystävän, myös omat luonteenpiirteensä. Kollontai nimittäin antoi Suomen hallitukselle henkilökohtaisia lupauksia, joista innostunut Wuolijoki kirjoitti Helsinkiin. Kollontai lupasi enemmän, mitä neuvostohallitus oli valmis hyväksymään, toteaa Tanner. [26]

Jatkosodan aattopäivinä Hella Wuolijoki toteaa kutsuneensa Tanneria kartanoonsa Jokelaan Neuvostoliiton lähettilään pyynnöstä, mutta turhaan. Kirjailijan luonteenlaadun tuntien on helppo ymmärtää, että hän koki itsensä suomalaisen sotakabinetin haavoittamaksi. [27] Seuraukset kirjattiin Sotaylioikeuden pöytäkirjaan 23.5. 1944. Hella Wuolijokea syytettiin maanpetoksellisesta toiminnasta "vihollisen eduksi ja Suomen vahingoksi" eli desantti Kerttu Nuortevan auttamisesta ja suojelemisesta sekä yhteydenpidosta hänelle tutuksi käyneeseen Neuvostoliiton Tukholman lähetystöön. [28]

Hella Wuolijoki käyttäytyi johdonmukaisesti yhteiskunnallisen katastrofin yhteydessä: jollei hän saanut virallisesti toimia, vaan näki itsensä yhteiskunnallisen vallan käyttäjien haavoittamaksi, hän alkoi suhtautua myötämielisesti rohkeimpaankin maanalaiseen toimintaan toteuttaakseen päämääränsä. Lähes 15 kuukautta kirjailija joutui olemaan tutkintovankina kuolemantuomion uhan alaisena, kunnes Sotaylioikeus tuomitsi hänet elinkautiseen kuritushuonerangaistukseen jatketusta maanpetoksesta. [29] Syyn kuolemanrangaistuksen muuttamiseen elinkautiseksi sanoo kirjailija olleen seuraavan:

Kolmella entisellä ulkoministerillä oli ollut rohkeutta todistaa, että olin asettunut yhteyteen maani vihollisen kanssa sodan aikana sen vuoksi, että halusin irroittaa maani kuolettavasta sodasta ja aikaansaada kunniallisen rauhan. [30]

On tähdennettävä, että Neuvostoliitosta lähetettiin desantteja suopeamielisiksi katsottujen henkilöiden luo. Viimeksi mainitut joutuivat näin yllättäen pulmalliseen ja ristiriitaiseen tilanteeseen: mikäli he eivät heti ilmiantaneet vierastaan, he olivat auttamattomasti mukana maanpetoksellisessa toiminnassa. [31] Lisäksi on vielä mainittava Hella Wuolijoen antipatiat maassa toimivaa vierasta valtaa, saksalaisia kohtaan, joten – paradoksaalista kyllä – kirjailijan vanhat isänmaalliset aatteet olivat omiaan johtamaan hänet kohtalokkaaseen maanpetokselliseen toimintaan.

Hella Wuolijoen liittyminen sodan jälkeen SKDL:ään ei mitenkään voinut tarkoittaa uutta aatteellista orientoitumista. Tapahtumien kulku pakotti hänet ilmaisemaan voimakkaasti omat aatteensa sankarittarensa Maria Saraksen tavoin. Kokemiensa tapahtumien vuoksi hän näki uuden aatteellisen järjestön ajavan niitä päämääriä, jotka hänet veivät vankilaan. Hella Wuolijoki ei ollut ainoa vankilassa istunut. Hänen "rauhanpyrkimyksensä" – puuttumatta niiden idealistisiin ja epärealistisiin piirteisiin – kuvastavat periaatteessa niitä samoja

yhteiskunnallisia näkemyksiä, joita hän osoitti jo yliopistoaikanaan ottaessaan luokseen ja auttaessaan maanalaisia bolševikkeja.

3. Naisasia

Jo Hella Wuolijoen maaseutunäytelmien nimistö ilmaisee, että erikoisesti nainen on valittu kuvauksen kohteeksi. Niskavuori-sarjan viidestä näytelmästä kolmen otsikot viittaavat naiseen tai naisiin. *Juurakon Hulda* ja *Justiina* ovat selviä sankarittarien nimiä. *Talon lapset*-näytelmän eräänlainen alkuversio oli nimeltään Madonna Marianna. [32] Seuraavassa valaistaan vuosisadan alkupuolen sosialistisen naisasialiikkeen päämääriä ja selvitetään Hella Wuolijoen suhdetta niihin samoin kuin hänen kokemuksiaan naisen asemasta.

a. "Tulinen luonto hyppää yli kylmän säännön"

Muistelmateoksessaan *Yliopistovuodet Helsingissä* Hella Wuolijoki käsittelee naisasiakysymystä kevyen humoristisesti. Hän kertoo, miten hän ystävättäriensä kanssa innostui eräistä naisasiaan liittyvistä periaatteellisista elämänohjeista ja miten käytännön arkielämä ja ja naisen oma luonto tuhosivat pilvilinnat yhden toisensa jälkeen.

Vaatimus miehen ja naisen sukupuolisesta tasa-arvosta oli Hella Wuolijoelle tuttu jo Ibsenin ja Björnsonin teoksista. Ajatuksia oli levittänyt helsinkiläiseen naisasialiikkeeseen aikanaan myös Minna Canth. Samat ajatukset esiintyvät Hella Wuolijoen yliopistovuosina maan naissivistyneistön keskuudessa verismin nimellä, joka sai tukea myös Tolstoin opeista. Sukupuolinen kieltäytyminen ja avioliiton tuomitseminen alkoi voittaa alaa Hella Wuolijoen ystäväpiirissä. Pettymyksiltä ei voitu kuitenkaan välttyä, sillä tolstoilaisuuden ehdottomimpiin kannattajiin kuuluva Toini Liljeström kihlautui juuri tuolloin Juho Jänneksen kanssa. Morsian lohdutti pettyneitä ystävättäriään sillä, että avioliitto tulisi olemaan platoninen. Pian kaikesta huolimatta alkoi pikku-Jänneksiä ilmestyä maailmaan, mikä todisti periaatteissa pysymisen ylivoimaista vaikeutta luonnonvoimien edessä. [33]

Toki Hella Wuolijoki kävi varsinaisissa naisasiakokouksissakin. Opiskelijaystävättäriensä kanssa hän harrasti mm. Aleksadra Gripenbergin ja Hilda Käkikosken esitelmiä. Hella kertoo ihailleensa suuresti kyseisten "arvokkaiden vanhojen naisten" itsetietoisen varmaa taistelua naisten puolesta. [34] Opiskelija-

neitosten suosituimmilta esikuvilta saattoi kuitenkin puuttua tuo vanhojen naisten tiukka ehdottomuus. Hyvän esimerkin tarjoaa Maila Talvio. Palokunnantalolla pitämänsä päämäärätietoisuutta uhkuvan puheen jälkeen Talvio ilmaisi vakavoituneelle yleisölleen persoonallisuutensa toisenkin puolen. Hella-Wuolijoen sanoin ilmaistuna:

Maila raukka sattui astumaan Antti Jalavan luokse, käymään kiinni hänen takinpieluksiinsa ja tiedustelemaan hakkaillen: 'Oi Antti, puhuinko minä ihanasti?' saaden luonnollisesti mitä myöntävimmän vastauksen. Siihen särkyi jumalattaren kuva... [35]

Hella Wuolijoki painottaa muistelmissaan sellaisia tapauksia, joissa ihmisluonto asettuu periaatetta ja vakaumusta vastaan. Myös omassa sosialismin omaksumisessaan hän joutui työntämään periaatteita syrjään arkielämän kokemusten myötä. Hella Wuolijoki puhuukin muistelmissaan "sydämen opista", jonka hän on elämässään usein joutunut asettamaan "järjen marxisteja" vastaan. [36] Hella Wuolijoen käyttäytyminen suurten yhteiskunnallisten murrosten pyörteessä onkin selvä osoitus hänen sanojensa rehellisyydestä.

Hella Wuolijoen opiskeluvuosien ensimmäisiä yhteyksiä naisasiaan voisi luonnehtia vaikkapa Shakespearen sanoin:

Aivot voivat säätää lakeja verelle, mutta tulinen luonto hyppää yli kylmän säännön; hullu nuoruus loikkaa kuin jänis yli kylmän säännön, jonka on virittänyt hyvä neuvo, tuo rampa. [37]

Sanat ovat Shakespearen näytelmästä Venetsian kauppias – ja ne lausuu nainen.

b. August Bebel, naisasian auktoriteetti

Anatolin välityksellä Hella Wuolijoki tutustui August Bebelin (1840-1913) tuotantoon. [38] Tätä tietä Wuolijoki solmi yhteyden naiskysymykseen, vaikkakin hän vasta kansalaissodan jälkeen osallistui varsinaisiin työläisnaisten kokouksiin. Tämä tieto paljastuu edellä mainitusta, usealla eri tavalla Wuolijoen aatteita ja päämääriä ilmaisevasta konseptista, jonka hän laati naisasiakokousten innoittamana. [39] Toisessa julkaisemattomassa kirjoituksessaan Hella Wuolijoki taas mainitsee Bebelin teoksen Nainen ja sosialismi, johon hän myös tukeutuu. [40] Tämä antaa syyn tarkastella lähemmin Bebelin "naisten evankeliumiksi" nimitettyä teosta, joka on yksi laajimmalle levinneistä sosialistisen kirjallisuuden joukossa. Se julkaistiin suomalaiselle yleisölle sensuroituna vuonna 1905.

Loppuun myydyn painoksen korvasi Yrjö Sirolan käännös vuodelta 1907, alkuperäisen teoksen 35:nnestä painoksesta, jossa suomentaja sai jo vapaasti käyttää sanaa "sosialismi".

Hella Wuolijoen siirtyminen opiskeluvuosiensa alkuaikojen naisasiaharrastuksesta Bebelin maailmaan merkitsi ennen kaikkea naisen yhteiskunnallisen aseman näkemistä. Naisen asema oli sidoksissa taloudellisten tuotantosuhteiden eri asteisiin marxismin teorioiden mukaisesti. Historiallisen materialismin perusteista kiinnostuneelle Wuolijoelle lienee kaikin puolin ollut helppoa seurata Bebelin kuvausta naisen asemasta ihmiskunnan kehityksen alkuajoista aina teollistuneen yhteiskunnan aikoihin saakka.

Historiallisen katsauksensa perustaksi Bebel ottaa Engelsin teoksen Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä. [41] Havainnollisesti hän todistaa, miten alkuyhteiskunnan äidinoikeus eli matriarkaalisuus oli kommunismia ja miten isänoikeuden tulo merkitsi yksityiomaisuuden herruutta ja naisen alennustilaa. [42] Taloudellinen perusta määräsi miehen ja naisen keskinäisen suhteen. Näin Bebel päätyy keskeisimpään johtopäätökseensä yksityisomistuksen inhimillisistä ulottuvuuksista, jonka todistusvoimaan hän laajan teoksensa eri vaiheissa nojautuu: "Ihminen ei hallitse omaisuuttaan, vaan omaisuus hallitsee häntä." [43] Tähän peruslausekkeeseen Bebel kytkee elimellisesti naisasian ja näkee yksityisomaisuuden muodostuttua naisen muuttuneen kauppatavaraksi. Yksityisomistukseen perustuva talousjärjestelmä pakottaa miehen tarkastelemaan avioliittoa ensi kädessä rahalliselta kannalta. [44] Tilanteen siunasi myös Raamattu, kuten Bebel toteaa. Hän viittaa Vanhan Testamentin kymmenestä käskystä viimeiseen, jossa vaimo mainitaan yhdessä palvelusväen ja kotieläinten kanssa. [45]

Bebel toteaa, miten jo antiikin Kreikassa esimerkiksi Euripides näytelmässään Medeia osoitti oivaltaneensa naisen alistetun aseman mm. seuraavien naisen katkerien repliikkien välityksellä:

Jos miestä kalvaa suru salainen, hän voi mennä keventämään sydäntään... Me saamme kääntää katseen itsehemme vain. [46]

Bebel siteeraa myös Demostheneen sanoja naisen osasta: mies menee naimisiin saadakseen kotiinsa "uskollisen vartijan". Hän käyttää jalkavaimoja ja hetairoita huoltensa keventämiseen ja rakkauden nautinnoksi. [47]

Yksityisomistukseen perustuvassa talousjärjestelmässä naisen asema on Bebelin mukaan verrattavissa yleisesti köyhälistön kohtaloon. Pääoman säilyttäminen ja kartuttaminen vaatii molempien alistamista. Köyhälistöä tarvitaan omaisuuden säilyttämiseksi, mutta naista tarvitaan vielä edellisen lisäksi laillisten lapsien – lähinnä poikien – saamiseen, joiden käyttöön omaisuus voitaisiin aikanaan siirtää. [48] Talousjärjestelmän tukemiseksi nainen alistetaan raha- tai säätyavioliit-

toon. Nainen myy työvoimansa kotiin ja hän tulee kahlehdituksi taloudellisin sitein avioliittoon niin tiukasti, että hänen asemansa muistuttaa orjuutta. Oikeastaan vain onnellinen sattuma takaa rakkaudesta syntyvän avioliiton. Se tapahtuu vain silloin, kun mieltymyksen kohde on varakas. Muussa tapauksessa avioliitto on kaupankäyntiä: mies pelastaa naisen halveksituilta vanhanpiian päiviltä tarjoten turvattua asemaa ja nainen antaa omaisuutensa ja työvoimansa miehelle. [49] Kaikkien ivan kohteena olevaa vanhaapiikaa pidetään Bebelin mukaan "jonkinlaisena vanhana huonekaluna, joka kuuluu yhteiskunnan romuhuoneeseen". [50]

Omaisuuden säilyttäjänä ja lasten synnyttäjänä toimiva nainen ei siis ole vanhanpiian lisäksi ainoa porvarillisen yhteiskunnan muovaama ja orjuuttama. Bebelin mukaan nimittäin kaikki naisellisuuteen yleisesti liitettävät negatiiviset tunnusmerkit ovat johdettavissa suoraan yhteiskunnan taloudellisesta perusrakenteesta. Niinpä Bebel naisen asemaa käsittelevissä teoksissaan erottaa vielä kolmannen naistyypin, joka vanhanpiian kohtaloa välttääkseen saattaa viekkaudellaan ja aistillisuudellaan käyttää miestä hyväkseen saavuttaakseen taloudellisen turvan ja mainetta. Tällöin hän voi käyttää kaikenlaisia miellytämiskeinoja pyydystääkseen itselleen miehen. [51] Mikäli hän sitten onnistuu päämäärässään ja pääsee porvarilliseen avioliittoon, hänen turhamaisuutensa saa uusia toimintaulottuvuuksia. Avioliitossaan hän oppii laiskuuteen ja hänen henkisenä ravintonaan ovat useimmiten vain "ärsyttävät romaanit, rivot teatteriesitykset, aistillinen musiikki ja kaikenlaiset häväistysjutut". Joutilaisuus johtaa hänet usein lemmenseikkaluihin. [52] Se luonnottomuus, jossa nainen ei voi päästä kehittämään mahdollisuuksiaan naisena ja ihmisenä, muodostaa siis yhteiskuntaan mainitun kaltaisen naisen. Bebelin ajatukset porvarillisen yhteiskunnan muovaamista naistyypeistä tarjoavat vertailupohjan Hella Wuolijoen näytelmien henkilöhahmojen tutkimiselle.

c. Kuunsillan mystiikan ratkaisu

Luonnon vaatimusten korostamisessa August Bebel etenee myös alueille, joiden käsitteleminen aiheen nainen ja sosialismi yhteydessä helposti tuntuu täydelliseltä hairahdukselta. Miten muuten voitaisiin selittää, että Bebel kyseisessä teoksessaan antaa lukijoilleen ohjeita esimerkiksi lannoitusaineiden hankkimiseksi ja kehottaa talonpoikaa levittämään pellolleen jätteitä vanhoista luista ja eläinten verestä nokeen ja tuhkaan asti. Voidaanko mitenkään ymmärtää, miksi Bebel naisen asemaa käsittelevässä teoksessaan puhuu kaupunkien viemärijätteistä, joiden johtamista peltojen ravintoaineeksi vaaditaan, tai miksi ihannoidaan kiinalaista tapaa vaatia pellolle vietäväksi kestivieraiden ulosteet? [53] Tämä

kaikki on Bebelin omaa maahenkeä. Vaikka lannoitusohjeilla ei ole mitään suoranaista yhteyttä naisasiaan, sanoista käy selville pyrkimys asettaa ihminen osaksi luonnon kiertokulkua. Rinnastaessaan avioliiton korostamaansa ihmisen luonto-suhteeseen Bebel nojautuu Goethen vaaliheimolaisuusaatteeseen, johon Bebel liittää seuraavat tohtori Elisabeth Blackwellin ajatukset:

Ne tunteet, joilla puolisot toisiaan lähestyvät, vaikuttavat epäilemättä ratkaisevasti yhtymisen tulokseen ja johtavat luonteenominaisuuksia tulevaan olentoon. [54]

Näin selviää *Kuunsilta*-näytelmän arvoituksellisuus: Hella Wuolijoki on vienyt Bebelin esittämät ajatukset mystiikkaan asti ja paljastanut iäkkäänäkin ihmisenä yhteyden nuoruutensa tunteisiin ja aatteellisiin päämääriin. Näytelmässä entinen osakunnan kuraattori Erik Ramberg on solminut August Bebelin määritelmän mukaisen porvarillisen avioliiton selluloosatehtaan perijättären kanssa tai – kuten hän itse suoraan tunnustaa – "nainut selluloosatehtaan". [55] Ramberg oli hylännyt nuoruutensa aatteellisuuden ja isänmaallisen innostuksen. Hän oli tehnyt valinnan, joka soti jyrkästi luontoa vastaan, ja avioliitto oli tuomittu epäonnistumaan. Osakunta-aikanaan Rambergiin rakastunut Maria joutuu hänkin "väärään" avioliittoon, mutta säilyttää – kuten edellä todettiin – henkisen yhteenkuuluvuutensa muistojensa kuraattoriin niin voimakkaana, että avioliitosta syntyneet lapset saavat tämän piirteet.

Kuunsillassa Hella Wuolijoki kääntyy nuoruutensa rohkean "sydämen opin" [56] puoleen. Symbolisella tasolla tämä ilmenee siten, että Maria päättää lähteä kuraattorinsa kanssa kuunsillalle. Muut pitävät tätä kuitenkin täysin mielettömänä. Kuun valaiseman veden äärellä miehen silmät avautuvat ja hän kokee henkisen liiton syntyvän tuohon rohkeaan nuoreen osakuntalaiseen. Neitosen vaatteiden kastuminen ja kenkien hukkuminen veteen on täysin toisarvoista valtavan tunteen rinnalla. Näin Hella Wuolijoki samalla pohjustaa niitä ulkonaisia seurauksia, joihin itselleen uskollinen ja altis perusasenne ihmisen johtaa.

Kuunsillan mystisyys saa selvityksensä. Luonto, joka todistaa Marian tunteen puhtautta ja voimaa,ylittää biologisetkin rajat. Shakespearen sanat kylmän säännön ylittävästä luonnosta toteutuvat konkreettisella tavalla. Isyyden lakeja uhmaava luonto oli Hella Wuolijoelle täyttä totta. Tätä korostaa myös näytelmän naispääosaa Radioteatterissa esittänyt Eeva-Kaarina Volanen. Hän viittaa näytelmän johdosta käymiinsä pitkiin kahdenkeskisiin keskusteluihin Hella Wuolijoen kanssa. Eeva-Kaarina Volanen kertoo, että Wuolijoki siirtyi helposti *Kuunsillan* innoittamana Niskavuori-näytelmiensä henkilöhahmojen pariin ja kertoi näistä teoksistaan jopa tuntikausia. [57] Osaltaan siis *Kuunsillan* aihe on pitänyt Hella Wuolijoen ajatukset lähellä Niskavuori-sarjaa, josta juuri oli valmistunut *Niskavuoren Heta.*

d. Hella Wuolijoen maanläheinen naisasialinja

Suomalaisessa yhteiskunnassa August Bebelin ajatukset voitiin vastaanottaa helposti. Hänen päätelmänsä omaisuudesta, joka määrää ihmisen toiminnan, esimerkiksi avioliiton, olivat monelle omakohtaista todellisuutta ja tuttuja myös kirjallisuudesta. Suomalainen maaseutuelämä tarjosi yllin kyllin esimerkkejä siitä, miten nainen joutui sovittamaan elämänsä, jopa lapsen syntymän, talon elinrytmiin. Mainittakoon tässä vain Maria Jotunin Arkielämää-teoksen Loviisa, talon tytär, joka ei nähnyt sopivaksi ilmaista "järjettömiä tunteitaan ja mielitekojaan talon Jussi-rengille. [58] Loviisa suostuu sittemmin avioliittoon erään nuoren isännän kanssa ja säilyttää kylmän harkintansa aina hääpäivän määräämistä myöten: "Ei tuota tiedä. Kunhan viljat saadaan korjatuksi, että näkee, tokko sitä tänä vuonna kannattaa –" [59]

Kun Bebel tuotantomuotoja tutkimalla selvitti sukupuolten välillä olevat ristiriidat ja naisen alistetun aseman johtuvaksi yksityisomaisuuden rautaisista kahleista ja määräysvallasta, sosialidemokraattinen naisliike vastaanotti tämän marxilaisen selvitystyön myönteisesti. Ennen kaikkea Sosialidemokraattisen Naisliiton äänenkannattaja Työläisnainen osoitti monella tavalla tukevansa Bebelin linjaa. Saksalainen esikuva kannusti mm. lehden pitkäaikaista päätoimittajaa Miina Sillanpäätä puhumaan naisen alistetusta asemasta avioliitosta ja toteamaan, että mies rikkoo helposti aviouskollisuutta. Porvarillisiin omistussuhteisiin perustuva avioliitto tekee naisesta kauppatavaran. Tilalle Sillanpää suosittaa "molemminpuolisesta taipumuksesta" syntynyttä avioliittoa. [60] Myös lehden toimitussihteeri Hilja Pärssinen tukeutuu Bebelin ajatuksiin puhuessaan avioliiton puhtauden puolesta. Hän esittää ihailevansa sellaista yksinäistä äitiä, joka uskaltaa ympäristönsä kauhistukseksi synnyttää lapsia. Ajatuksillaan Pärssinen sai vastaansa useat oikeistolehdet. [61]

Työläisnaisen maanläheisen naisasialinjan kannattajana toimi Hella Wuolijoki. Tätä osoittaa selkeästi hänen Työläisnaiseen vuonna 1913 kirjoittamansa artikkeli Sosialismi ja perhe, jossa hän tukeutuu englantilaisen utopistin ja sosialistin H. G. Wellsin ilmaisemiin rakentaviin ajatuksiin sosialismin suhteesta perheeseen. Hella Wuolijoen käsittelytapa vahvistaa hänen aatteellisista päämääristään jo tehtyjä päätelmiä. Hän mainitsee, että Wells tunnustaa Marxin taloudelliset opit, mutta nimittää sosialismin hävittäväksi puoleksi sitä, että marxilaiset keskittävät kaikki voimansa työväenluokan taloudelliseen taisteluun. Hella Wuolijoen sympatiat ovat Wellsin puolella. Artikkelissaan hän haluaa Wellsin tavoin kiinnittää huomiota sosialismin rakentavaan puoleen, sen ihanteisiin: taistelun tilalle on asetettava sosialismin rakentavia pyrkimyksiä, joita on esitettävä porvariston sivistyneimpien piirissä. Tätä Hella Wuolijoki nimittää salonkisosialismiksi. Hän lausuu huomautuksia porvarillisen perheen hajoami-

sesta naisen vapautumisen myötä ja esittää, miten sosialismi kykenisi parantamaan porvarillisen perheen haavoja. [62]

Hella Wuolijoen maanläheinen naisasialinja ja samalla hänen sosialismin teorioita kohtaan varovainen mielensä käy esiin myös ns. synnytyslakkokeskustelun myötä. Bebelin sukupuolielämän ja lisääntymisen luonnollisuudesta esittämiä näkemyksiä – joita hän tuki mm. uskonpuhdistaja Martin Lutherin sanoilla [63] – alettiin tavallaan uhmata Saksassa. Siellä eräät sosialidemokraattisen liikkeen johtavat teoreetikot, mm. Bernstein, esittivät ajatuksen synnytyslakosta luokkataistelun muotona. Syntyi väittely. johon Työläisnainen otti osaa vuonna 1914, ja käynnisti näin keskustelun synnytyslakosta ja lapsirajoituksesta. Lehdessä ilmaistut lukuisat kannanotot olivat enimmäkseen Bernsteinin pyrkimysten vastaisia. Samaan päätyi myös Hella Wuolijoki kolmenkymmenen sivun mittaisessa julkaisemattomassa kirjoituksessaan synnytyslakosta. Hän arvostelee kärkevästi Bernsteinia. Hän yhtyy Rosa Luxemburgiin ja vaatii työväenluokan taistelua kurjuutta vastaan. Sosialismin johtavien ideologien ei pidä etsiä apua ihmisten makuuhuoneista, toteaa Wuolijoki. [64] Kirjoituksesta käy ilmi, miten Wuolijoki tunteenomaisella eläytymisellään korvasi proletaarisen kokemuksen. Seuraava lyhyt poiminto valaisee hänen perhekeskeisiä päämääriään ja sitä miten hän pyrki avioliiton luonnollisuuden avulla luomaan edellytykset yhteiskunnan muuttamiseen:

Kuinka moni lapsi syntyy maailmaan ilman todellista rakkautta... siitä syystä, että päihtynyt isä ei ole jaksanut hillitä himojaan. Luonnollista on, että työväen itsetietoinen luokkataistelu ja sivistys, alkoholinautinnon rajoitus, kykenee vähentämään sellaisia tapauksia ja *kohottamaan rakkauselämää* (Wuolijoen alleviivaus) yleensä. [65]

Ja tehtäköön naisten palkkatyö, ei väkinäiseksi perhe-elämää hävittäväksi, vaan juuri varsinaiseksi vapaan, taloudellisesti itsenäisen naisen ja onnellisen perhe-elämän luojaksi. [66]

Hella Wuolijoen viimeisen virkkeen ajatus oli täydellinen vastakohta Aleksandra Kollontain 1920-luvun alussa ilmaisemalle naisasialle. Kollontai piti kuuluisat luentonsa naisen asemasta taloudellisessa yhteiskuntakehityksessä Moskovan Sverdlov-yliopistossa vuonna 1921. Luennot julkaistiin kirjana seuraavana vuonna ja Hella Wuolijoki lienee 1920 -luvulla tutustunut tähän teokseen. [67]

Kollontai selosti luentojensa pohjana olevia teesejä vuonna 1923 Työläisnaisen toimittamassa Punaorpo-lehdessä. Kuitenkin jo vuonna 1920 Kollontai kirjoitti Työläisnaiseen hyvin valaisevan selvityksen uuden sosialistisen valtion pyrkimyksistä ratkaista naisen ja perheen asema. Jo tuolloin Kollontai julistaa perheelle kuolemantuomion: ”Perhe lakkaa tarpeettomana.” [68] Kapitalismi, joka on ajanut naisen työmarkkinoille, ei ole helpottanut hänen työtään kotona.

Monenkertaisen taakan alla kyynelehtivän naisen voi pelastaa Kollontain mukaan vain sosialismi, joka hävittää kotitalouden ja tekee naisesta tasa-arvoisen työntekijän miehen kanssa. Siirtyminen yhteiskeittöihin, jota myös Hertta Kuusinen kiirehtii, oli ensimmäinen askel tiellä naisen vapauttamiseksi. Ratkaiseva voitto suljetun ja omaa etuaan ajattelevan perheen hävittämiseksi nähtiin olevan lasten siirtämisen mahdollisimman varhain kasvatuksellisiin laitoksiin. [69] Perhekeskeisyyttä ja äidin huolenpitoa korostaneen Työläisnaisen sivuilla Kollontain esittämät toimet olivat uusia ja outoja.

Perheen tarpeettomaksi tekeminen jätti vielä avoimeksi kysymyksen avioliitosta. Sverdlov-yliopiston luentosarjassaan Kollontai antoi kysymykselle selkeän vastauksen. Toimiessaan aktiivisena osana työelämässä nainen samastuu ”työtätekevien kollektiiviin” ja tulee näin ikään kuin uuden perheen jäseneksi. Yhteinen työ ja yhteiset edut kasvattavat uuden perheen jäsenistä ”todellisia hengenheimolaisia”. [70] Työkollektiiviin sulautuneena nainen voi sitten päättää itse suhteestaan miehiin onko hän kerrallaan yhden vai useamman kanssa eli hienommin sanottuna, onko hän yksi- vai moniavioinen. Pääasia joka tapauksessa on se, että aviollinen kanssakäyminen on puhdistettu kaikesta aineellisesta laskelmoinnista. Punaorpo-lehdessä Kollontai näkee pahaksi sellaisen sukupuolivietin tyydyttämisen, joka menee yli terveydellisten rajojen. Yksi- tai moniaviolliset suhteet on alistettava ”köyhälistön luokkatehtävien etujen mukaisiksi”, joten työkyky nähdään lopulliseksi kriteeriksi sukupuoliasioissakin. Näin Kollontai päätyy kuuluisaan lasi vettä -teoriaansa. Toisin sanoen, sukupuolivietti on rinnastettava nälän tai janon sammuttamiseen. [71]

Kollontai poikkesi räikeästi Friedrich Engelsin rakkaus- ja avioliittokäsityksistä. Engels korosti yksiavioisuutta ja aviopuolisoiden ”yksilöllistä sukupuolirakkautta”, joka perustuu miehen ja naisen väliseen rakkauden kokemiseen, jota omaisuuden kahleet eivät vaivaa. Rakkaus on yksityisomistusta. Sen yhdistävää luonnon voimaa kuvatessaan Engels ulottaa sanansa miltei runollisiin mittasuhteisiin asti. [72]

Ei liene yllättävää, että uusien ajatusten ja toimien kantautuminen Neuvosto-Venäjältä innoitti Hella Wuolijokea laatimaan kirjoituksen työläisnaisen elämästä. Siinä esitellään edellä mainittujen Kollontain selvittämiä uutuuksia, joita naapurimaissa oli tehty naisen aseman parantamiseksi. Niille hän antaa täyden tukensa. Hän tervehtii ilolla kodin- ja lastenhoidon siirtymistä valtion haltuun. Hän toistaa Kollontain lausumat ajatukset siitä, miten kapitalistinen järjestelmä on sortamassa naista monenkertaisen työtaakan alle ja miten ”sosialistisella Venäjällä” tehdään suurisuuntaista työtä naisen vapauttamiseksi. Hella Wuolijoki tulkitsee uudistusten varsinaisen tarkoituksen Kollontaista täysin poikkeavalla tavalla. Naisen vaputuminen kotitöistä ja lastenkin siirtyminen kodin ulkopuolelle, ammattitaitoisten hoitajien haltuun, ei merkitse Wuolijoen mukaan perheyhteisön lakkauttamista. Päin vastoin, juuri näillä keinoilla perheenjäsenten

keskinäisen suhteen nähdään paranevan ja lujittuvan. Päivän päättyessä perheenjäsenet kokoontuisivat kotiinsa ja kertoisivat toisilleen kokemuksistaan ja nauttisivat toistensa seurasta ja yhteisistä virikkeistä. Hella Wuolijoki korostaa siis perheen muuttamista suljetusta, patriarkaalisesta, avoimeksi. Toisin sanoen, perheen jäsenet – myös vaimo – tulisivat olemaan aktiivisessa yhteydessä yhteiskuntaan ja näin he kehittyisivät kukin omalla tahollaan. Samalla he loisivat kodin henkeä, sillä palatessaan perheen piiriin sen jäsenet tulisivat merkitsemään toisilleen entistä rikkaampaan yhteyttä. [73]

Hella Wuolijokea monella tavalla kiinnostanut kysymys naisen ja perheen asemasta alkoi kiteytyä selväksi linjaksi huolimatta tuona aikakautena kysymystä ympäröivästä kohusta. Työläisnaisessa vuonna 1913 Hella Wuolijoen ilmaisemat suuntaviivat olivat perustana hänen myöhemmille pyrkimyksilleen nähdä vallalla olevassa porvarillisessa yhteiskunnassa myös sellaista myönteistä perustaa, jolle voisi rakentaa uutta. Wuolijoki tulkitsee sosialistisen naapurimaan uudistuksia kodin ja perheen kannalta nimenomaan tuossa jo tutuksi tulleessa rakentavassa hengessä. Hella Wuolijoki ei tuomitse Kollontain tavoin perheyhteisöä aikansa eläneeksi, vaan päin vastoin hän näkee kodilla olevan elintärkeän aseman ihmisen kasvattamisessa ja kehittämisessä.

e. Tuntematon tuomari – naisen kohtalon myötäeläminen

Miina Sillanpään johtaman Työläisnaisen elämänläheinen naisasialinja vetosi lukijoittensa omakohtaisiin kokemuksiin ja saavutti sympaattista vastakaikua. Tämä ilmeni lukijoiden lehdelle lähettämistä omakohtaisiin havaintoihin perustuvista kirjoituksista ja kertomuksista. Kertojien joukosta tavataan myös Hella Wuolijoki, joka omien proletaaristen kokemustensa puuttuessa kirjoitti köyhästä kansanosasta tekemistään havainnoista. Mahdollisuuden tähän tarjosivat ne käräjäistunnot, joita hän oikeustieteen ylioppilaana ehti seurata ja jotka hän myötäeli voimakkaasti. [74]

Hella Wuolijoen kertomus Oikeudessa julkaistiin Työläisnaisessa vuonna 1913. Se on kertomus amerikanleskestä, monilapsisen perheen yksinhuoltajaäidin oikeudenkäntimatkasta. Työläisäidin kahdeksanvuotiasta poikaa syytetään kivien asettamisesta rautatiekiskoille. Tapauksen käsittelyn yhteydessä purkautuu ympäristön viha seudulla toimivan tehtaan työläisiä ja heidän lapsiaan kohtaan. Oikeuden langettamat maksut vaarantavat äidin ja lapsen tulevaisuuden, sillä haave Amerikkaan muutosta on tapauksen johdosta kariutumassa. [75]

Kertomuksen sankarittaren korkea moraalinen vastuu lapsistaan on osoitus siitä, miten nainen epätoivoisissakin olosuhteissa taistelee perheyhteisön puolesta ja miten valtaa pitävien instituutioiden toiminta on omiaan tukahduttamaan ja repimään ihmisen perheestään. Amerikkaan matkustaneen miehensä lisäksi äiti

on menettämässä myös lapsensa kapitalistisen yhteiskunnan alttarille. Voimakkaampana kuin Oikeudessa tämä konflikti yhteiskuntaan käy esiin saman kokemuksen pohjalta 40 vuotta myöhemmin syntyneestä pienoisnäytelmästä *Tuntematon tuomari.* Siinä Wuolijoki rakentaa draamallisen huipun panemalla saman amerikanlesken heittämään oikeussalin lattialle mökkinsä avaimet ja tuskaisena huutamaan:

Teidän lakinne ja teidän oikeutenne! Se on sutten oikeus, sutten laki! Tuossa on teille avain, tuomari! Korjatkaa sieltä ne neljä pentua ja antakaa valtion rautateille! Kirottu olkoon se oikeus, joka köyhää kansaa sortaa! [76]

Tuntemattoman tuomarin äiti huutaa katkeruutensa lakia ja oikeutta vastaan Minna Canthin Työmiehen vaimossa esiintyvän mustalaistyttö Homsantuun tavoin. Muistellessaan pienoisnäytelmäänsä Hella Wuolijoki viittaakin Canthiin: ”Voi sisareni Minna Canth, paljonko on maailma kehittynyt siitä ajasta, kun panit Homsantuun ampumaan lakia?”[77]

Hella Wuolijoen kaltaisesti Minna Canth samastui köyhään kansanosaan ja eritoten naisen kärsimyksiin. Canth maalasi voimakkain värein työläisperheen kurjuutta ja äidin, kuten Työmiehen vaimon Johannan tai Kovan onnen lasten Siljan, epätoivoista kamppailua ja kärsimystä. Tällaiset vaimot ovat tavallaan kristillisiä ihannevaimoja, jotka ovat perheineen joutuneet yhteiskunnan parempiosaisten riiston kohteeksi. Kristinuskosta on tullut väline köyhän kansan sortamiseksi ja pitämiseksi nälkäkuoleman rajoilla.Voimakkaiden vastakohtien esittämisellä Canth sai yleisöään kärsivän naisen ja kovaonnisten puolelle ja uskoi saavansa epäkohtiin korjausta. Hänen näkemyksiään vahvisti Henry Georgen teos Social problems, johon hän tutustui juuri niihin aikoihin, jolloin kamppaili Työmiehen vaimon aiheen parissa. Vuonna 1884 hän kirjoittaa seminaarin opettajalle, myöhemmin johtajattarelle Anna Augusta Liliukselle Jyväskylään Henry Georgen kirjasta:

Siinä niin tuodaan esiin omat tunteeni, omat ajatukseni nykyisen Kristinopin käsityksestä ja uskonnollisesta tilasta. Elämä muuttuu, jäykistyneet muodot ovat tukehduttaneet ajatuksen vapauden, kehittymisen riennot ja tunteiden elävyyden. [78]

Samana vuonna Canth kirjoittaa myös Juhani Aholle:

Olen ollut täällä äärettömästi ihastunut erääseen aivan uuteen kirjaan, ’Sociala spörsmål’. Socialismia, ihan puhdasta socialismia. Se on parasta, mitä tähän saakka olen lukenut. Se on mainiota. Näyttää, kuinka socialismi perustuu juuri Kristuksen oppiin, ja kuinka vallalla olijat ovat uskontomme väärentäneet omien alhaisten tarkoitustensa hyväksi. [79]

Köyhälistönaisen kohtalon myötäelämiseen ja suuttumukseen parempiosaisia kohtaan Minna Canth lienee löytänyt vahvistusta mm. seuraavista Henry Georgen ilmaisemista ajatuksista:

Ken noudattaa lakia ja soveliaisuutta ja huolehtii perheestänsä, mutta ei välitä yleisestä menestyksestä eikä ajattele niitä ihmisiä, jotka ovat yhteiskunnan pohjakerroksena, sekä tyytyy jakelemaan näille ainoastaan almua, se ei ole oikea kristitty. [80]

Minna Canthin kärsivä työläisperheen vaimo ja Hella Wuolijoen proletaariäiti edustavat samoja päämääriä, vaikkakin Wuolijoen ja Canthin sankarittaret eroavat luonteenpiirteiltään toisistaan.

f. Kauppiaan rohkeus

Minna Canth (1844-1897) ja Hella Wuolijoki joutuivat liikanaisena rikkomaan perinteisen naisen roolin. Molemmat edustivat "valkoisina variksina" [81] omaa sukupuoltaan sille vieraassa ympäristössä. Molempien ajatuksista ilmenee, että suuret yhteiskunnalliset tehtävät odottavat naista. Naista tarvitaan. Liikenaiskauttaan käsittelevän kirjansa motoksi Hella Wuolijoki valitsi Klara Johanssonin sanat: " Ge mig i dag mitt dagliga mod att blamera mig" (Anna minulle tänä päivänä minun jokapäiväinen rohkeuteni nolata itseni). [82] Sanat ilmentävät naisellisuuden alttiiksi antamista, jota liikenaiseksi ryhtyminen tuolloin edellytti. Samankaltaisia ajatuksia lausui Minna Canth kirjailijauransa alussa. Hän näki naisen edessä olevan taistelun tien ja esitti mm. seuraavaa:

Nainen, joka totuuden tähden uskaltaa antaa iskuja ja ottaa iskuja, panee myös jotakin alttiiksi. Nainen, joka jättää rauhan laakson mennäkseen henkisten rientojen taistelutantereelle, vahvasti luottaen siihen, että hänenkin aseitaan tarvitaan tuossa yleisessä sodassa pimeyttä vastaan – hänkin uhraa itsensä. [83]

Minna Canth oli kauppias, kuten tavallaan myös Hella Wuolijoki. Kauppiaan rooliin kuuluu aina tietty rohkeus: on uskallettava solmia yhteyksiä ulkomaailmaan. Kun Minna Canth vaati naista nousemaan "sohvannurkastaan" [84], Hella Wuolijoki tiesi omakohtaisesti, mitä se merkitsi. Ryhdyttyään ensimmäisen maailmansodan puhjettua agentuuriliikkeen palvelukseen hän teki rohkean intervention miesten maailmaan. Näin Hella Wuolijoki antoi tavallaan naisellisuutensa alttiiksi. Ansiotyönsä alkuaikoina hän joutui vielä elättämään perhettään tekemällä öisin kotonaan käännöstöitä. Hän kertoo nukahtaneensa kerran yöllä kirjoituskoneensa ääreen ja heränneensä aamulla kipuun. Kirjoituskoneen reuna oli jättänyt syvän, punaisen juovan hänen otsaansa. Katsoessaan peilistä

hän näki otsassaan "orjanmerkin". [85] Tätä merkkiä Hella Wuolijoki rohkeni uhmata voitokkaasti. Kokemansa päämäärätietoisuuden heräämisen Hella Wuolijoki ilmaisi kirjoittamassaan pienessä kertomuksessa. Siinä kuvataan, miten perheen aviomies viettää ravintolailtaa ja hänen vaimonsa pienen pojan kanssa odottaa häntä kotiin. Lapsen nukkuessa vaimo tekee käännöstöitä kunnes mies aamuhämärissä saapuu humalaisena. Nainen ei murru, vaan katsoo päättäväisenä nousevaan päivään. [86]

Hella Wuolijoen ilmaisemassa pyrkimyksessä naisellisuuden alttiiksi antamisesta on saman kaltaista kauppiaan riskialttiutta, kuin William Shakespeare on ilmaissut näytelmässään Venetsian kauppias. Christian Enzensberger todistaa, että Shakespeare on kyseisessä näytelmässään ilmaissut ne perusteet, jotka säätelevät naisen asemaa yhteiskunnassa. Venetsian kauppiaan Bassanio on yksi kauniin ja rikkaan Portia-neidon kosijoista, joille kaikille on säädetty valintakoe. Heille esitettävistä kolmesta lippaasta (kulta-, hopea- ja lyijylipas) heidän on valittava "oikea". Kultalippaan valitseva kosija haluaa omistaa Portian kuin arvokkaan esineen. Tämä viittaa siihen talousmuotoon, jota edustaa koronkiskuri, juutalainen Shylock. Myös hopea on "maho metalli". [87] Sekä kulta että hopea viittaavat omistamiseen, jossa nainen on alistunut kauppatavaraksi eikä häntä käsitellä vapaana, itsenäisenä persoonana. [88] Juuri tätä esinesuhdetta vastaan kapinoiminen saa Portian lausumaan jo tutuksi tulleen repliikkinsä tulisesta luonnosta, joka jäniksen tavoin tahtoo hypätä yli kylmän säännön. [89]

Kun Bassanio valitsee lyijylippaan, hän paljastaa elämänasenteensa pohjautuvan koronkiskonnalle vastakkaiseen merikauppaihanteeseen, jossa alttiiksi annettu palaa takaisin rikkaampana. [90] Lyijy on Bassaniolle yksiselitteisesti kauppamuoto. Hän nimittää sitä "laihaksi", sillä se uhkaa pikemmin kuin mitään lupaa. [91] Lyijylippaan valinnan seurauksena Portia voi hävittää itseltään tavarakuorensa ja astua Bassanion rinnalle pelkkänä persoonana. Näin Shakespearen nähdään kytkevän naisen vapautumisen uuden talousmuodon, merikaupan voittoon. Mies ja nainen ovat toisilleen Enzensbergerin mukaan nyt "ideaalisessa kauppasuhteessa" eli he ovat asettaneet vapauden, tasa-arvoisuuden ja keskinäisen arvonannon suhteensa perustaksi. Näin mahdollistunut uusi rakkaus on lopettanut tradition mukaisen sukupuolihierarkian. Nainen voi nyt vapaasti, oman luontonsa mukaisesti toimia yhteiskunnassa ja tulee hämmästyttämään omilla toimintamahdollisuuksillaan yhteiskuntaa, kuten Portia, joka oikeudenkäyntikohtauksessa puhuu kuuluisat sanansa laupeudesta. [92] Laupeutta vihamielisten osapuolten välille vaati myös Hella Wuolijoki kansalaissodan tapahtumien jälkeen. Hän kääntyi elämää säilyttävän naisen puoleen ja toivoi tämän vaikuttavan paremman tulevaisuuden luomiseen. [93]

Rasian valinnassa Bassanion luopumisrohkeus osoittaa, miten tulevassa yhteiskunnassa vanha miehen omistussuhde naiseen on muuttunut ja sen paikalle on tullut puolisoiden inhimillinen yhteisymmärrys. Bassanio ja Portia eivät

ajaudu avioliiton suljettuun turvasatamaan, vaan uskaltautuvat elämään kuin merikauppaa harjoittava laiva. Nainen on todistanut sen, miten välttämätöntä hänelle on vapautua kylmien sääntöjen kahleista. Tätä voidaan kuvata Enzensbergerien sanoin: aviopuoliso on toiselle "Eigner", mutta ei "Besitzer". Mies ei alista naista käyttöomaisuudekseen eikä valitse häntä omaisuuden tähden. [94]

Liikenaisena Hella Wuolijoki edustaa jo sinänsä vapaata naista, jonka olemassaolo ei ole sidoksissa omaisuuteen Bebelin määrittämällä traditionaalisella tavalla. Naisena Hella Wuolijoki rikkoi traditiot ja loi niiden tilalle jo tuolloin uuden suhteen omaisuuteen. Voidaan odottaa, että maaseutunäytelmissään Hella Wuolijoki kohdistaa huomiotaan erikoisesti sellaisiin traditioihin, joissa nainen on alistettu käyttöomaisuudeksi. Tämän vastakohtana Wuolijoki voi hahmottaa käsitystään uudesta sosialistisesta yhteiskuntajärjestelmästä, jossa nainen nähdään vapaaksi omaisuuden kahleista.

V YHTEENVETO HELLA WUOLIJOEN YHTEISKUNNALLISESTA IDEOLOGIASTA

Tutkimuksen ensimmäisen pääjakson perusteella voidaan muodostaa Hella Wuolijoen aatteellisen käyttäytymisen keskeiset rakenneosat ja koota niihin nojautuva ideologinen viitekehys. Samalla esitetään viitekehykseen liittyvää tutkimuksellista taustatietoa, josta osa on teoriatasoista. Näin saadaan välttämätön vertailupohja tutkimuksen toisen pääjakson, näytelmäanalyysien suorittamiselle. Hella Wuolijoen yhteiskunnallinen ideologia rakentuu seuraavista lähteistä, kehitystekijöistä ja asenteista.

1. Hella Wuolijoki ei yhteiskunnallisessa ajattelussaan nojautunut ainoastaan järkeen, vaan ennen kaikkea tunteeseen. Hänen näkemyksillään ja päämäärillään on voimakas psykologinen perusta. Hella Wuolijoki tulkitsee kokemuksensa tunteen tietä. Hän luo yhteiskunnalliset käsityksensä, kuvansa ja kuvittelunsa omasta kokemuspiiristään, josta näyttää ammentavan myös kirjallisia hahmojaan. Luodessaan yhteiskunnalliset kuvansa oman elämänpiirinsä maisemista Hella Wuolijoki toistaa alituisesti ja kuumeisesti kysymystä miksi, mitä ennen kaikkea runo Ajalugu ilmaisee selkeästi. Hella Wuolijoki irtoaa vanhoillisesta ajattelusta ja päämääränasettelusta: hän on nähnyt ja kokenut niiden riittämättömyyden vastata yhteiskunnan kehityksen uusiin haasteisiin. Hella Wuolijoki säilytti kuitenkin yhteyden vanhoillisisuuden ja konservativisuuden edustajiin, koska näki näiden kaikesta huolimatta ilmaisevan vilpittömyyttä ja kansallisen yhteenkuuluvuuden henkeä. Nämä eri suuntiin menevät painotukset näyttäytyvät käytännön tasolla eräänlaisena Hella Wuolijoen ”kaksoiselämänä”.

2. Vastaamalla yhteiskunnallisten puutteiden herättämiin miksi-kysymyksiin Hella Wuolijoki ilmaisee yhteiskunnallisen tietoistumisensa. Hän näkee elämänkokemustensa tukevan historiallisen materialismin käsityksiä yhteiskunnan liike- ja kehityslaeista. Hän ei kuitenkaan koe näitä lakeja syvällisinä objektiivisina totuuksina. Rehellisesti Hella Wuolijoki on ilmaissut yhteiskunnallisen tietoistumisensa lähtökohdan ja perustan olevan omassa ”sydämessään” eli kirjailijan omin sanoin:

   Työväki omaksui Marxin opit luokka-asemansa ja luokkavaistonsa avulla, tahi oikeammin: työväki ja sen luokka-asema loivat Marxin opit. Me sivistyneistö omaksuimme ne aivoillamme... tai sydämellämme ... tai sekä aivoillamme että sydämellämme. Mutta myös hylkäsimme ne aivoillamme, ellei sydämemme ollut mukana. [1]

Hella Wuolijoen yhteiskunnallinen tietoistuminen ja sitä kuvaava "sydämen oppi" ilmenevät selvästi hänen sympatioistaan vähäosaisia kohtaan.

3. Hella Wuolijoen yhteiskunnallisen ideologian muotoutumiselle on olennaista kahden vastakkaisen aatteellisen tekijän vaikutus: yhtäältä viehtymys sosialismiin, halu muuttaa yhteiskuntaa omaksuttujen historiallisen materialismin perusteiden pohjalta, toisaalta kodin perintö, isänmaallisuuskäsitykset ja niihin liittyvä vetovoima agrarismiin. Jos kohta Hella Wuolijoki hetken – nimenomaan ennen kansalaissotaa – saattoi nähdä ensisijaisena marxismin periaatteet marxilaisten opettajiensa vaikutuksesta, tämä oli vain ohimenevää. Yliopistovuosien suuret yhteiskunnalliset murrokset, Suomen suurlakko, Viron kansannousu ja Viaporin kapina, saivat Hella Wuolijoen kaihtamaan kaikkia kaavoja eli sellaisia arvomittoja, jotka elävässä elämässä eivät olleet välittömästi läsnä. Tähän kuuluu olennaisesti kaksijakoisen luokka-antagonismin vastustaminen, jossa suhteessa Hella Wuolijoki ilmaisi päämääränsä jo varhaisina yliopistovuosina ja joka ilmeni korostuneesti ja pysyvästi myöhemmin, kansalaissodan jälkeen. Hän vastusti jyrkästi uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa dogmeihin pitäytymistä ja kaihtoi edelleenkin politiikkaa. On olennaista, että Hella Wuolijoen Virosta tuomat isänmaallisuuskäsitykset jäivät elämään Suomessa. Yliopistovuosien suuret yhteiskunnalliset murrokset eivät sulkeneet pois näitä käsityksiä, vaan ne saivat päin vastoin uutta elinvoimaa. Näin hahmottui Hella Wuolijoen ideologialle tärkeä yhteisyysteoreettinen näkemys yhteiskunnasta.

Hella Wuolijoen yhteiskunnallisen ideologian muotoutumista voidaan verrata sosiologien ja politiikan tutkijoiden – mm. saksalaisen Karl Mannheimin, amerikkalaisten Rudolf Heberlen ja Marvin Rintalan – havaintoihin, jotka on saatu tutkittaessa ns. poliittisten sukupolven käsitettä. Kun poliittiset ja yhteiskunnalliset uskomukset on kerran hyväksytty, niistä on myöhemmin vaikeaa irrottautua. Myöhäisen nuoruusiän ja varhaisaikuisuuden aikana kiteytyy henkilökohtainen poliittinen ja ideologinen näkemys. Tärkeänä ikäkautena pidetään vuosia 17-25. Sen sijaan, että muuttaisi entisiä käsityksiään uusien tosiasioiden perusteella yksilö yleensä joko hyväksyy tai hylkää ne sen mukaan, ovatko ne yhdenmukaisia hänen aikaisempien näkemystensä kanssa. [2] Kodin ja lapsuudenmaiseman voimakas henkinen perintö takasi sen, että maausko ja isänmaallisuuskäsitykset jäivät pysyvästi vaikuttamaan Hella Wuolijoen mieleen. Toisaalta Hella Wuolijoki joutui kuitenkin yhteiskunnallisen ideologian muotoutumisen tärkeänä kautena uuteen yhteiskunnalliseen ympäristöön, jonka tarjoamien virikkeiden myötä hän sai aivan uusia aineksia yhteiskunnalliseen ajatteluunsa. Näin hän osittain irrottautui virolaisesta perimästään.

Käsite "poliittinen sukupolvi" (political generation) tarkoittaa ryhmää yksilöitä, jotka ovat käyneet läpi saman historiallisen kokemusmaailman kehitysvuosiensa aikana. Tällainen sukupolvi huomaa. että poliittinen kommunikointi aikaisempien ja myöhempien sukupolvien kanssa on vaikeaa ellei mahdotonta. Sen sijaan saman poliittisen sukupolven jäsenten välillä vallitsee "sukupolvinen tietoisuus" (generational consciousness) samanaikaisesti koettujen yhteiskunnallisten tapahtumien ja problcemicn vuoksi. [3] Hclla Wuolijoki ja Jaan Tónisson kuuluivat eri poliittiseen sukupolveen. Tämän vuoksi Viron kansallinen johtaja ei enää pystynyt käännyttämään uuteen sivistyneistön sukupolveen kuuluvaa entistä opetuslastaan. Samalla Hella Wuolijoki luonnollisesti joutui etääntymään myös vanhempiensa ja isovanhempiensa poliittisista näkemyksistä. Uuden poliittisen sukupolvensa jäsenenä ja uuteen yhteiskunnalliseen ympäristöön ajautuneena Hella Wuolijoki oli jo kaukana entisestä yhteisöstään. Hän solmi yhteyden Marxin oppeihin, jotka hän yhteiskunnallisten murrosvaiheiden pyörteissä omaksui lähinnä vain "sydämellään".

Edellä mainitut Hella Wuolijoen keskeiset yhteiskunnallisen ideologian peruspiirteet viittaavat yllättävän selvästi sellaisiin aatteellisiin päämääriin, joita parin viime vuosikymmenen kuluessa on esitetty ns. kriittisen teorian ja ideologiakritiikin taholta. Tähän kuuluvia aatteellisia ryhmiä kutsutaan mm. termein uusvasemmistolaisuus, humanistinen marxilaisuus, kriittinen marxilaisuus. Näihin kuuluvat myös ns. strukturalistit eli yhteiskunnan relatiivisen rakenneteorian kannattajat. Näiden kaikkien aatteellisten suuntien yhteisenä lähtökohtana on nuori, yksilötasoinen Marx. [4]

Hella Wuolijoen yhteiskunta-analyysi perustuu yhteiskunnallisten puutteiden määrittämiseen ja sitä kautta yhteiskunnalliseen tiedostamiseen. Juuri tämä lähtökohta ymmärretään marxismissa yhtekunnallisen ideologian nimellä. Yhteiskunnallisten puutteiden tiedostamisessa ja korvaamisessa ilmenevä voimakas sympatia vähäosaisia kohtaan on se humanistinen aspekti, joka nuorelle Marxille oli tunnusomaista. Kriittiseen marxismiin Hella Wuolijokea yhdistää jo hänen tuskainen ponnistelunsa saada mahdollisimman konkreettinen ja kriittinen kuva yhteiskunnasta sekä se, että tämä kuva on subjektiivinen. Hella Wuolijoki oli ennen kaikkea yksilötasoinen ajattelija ja havainnoitsija, ja juuri sellaisena hänellä oli kriittisen marxismin henkeä: yhteiskunta-analyysissa ja toiminnan päämäärien muotoilemisessa ei järki yksin auta, vaan tarvittaan myös tunnetta.

Dogmien ja ulkopuolisten arvonmittojen kaihtaminen on niin ikään tyypillistä kriittiselle teorialle. Juuri tähän liittyy yhteiskunnan kaksijakoisuuteen perustuvan luokka-antagonismin ja ehdottoman luokkataistelun vastustaminen. Ne nähdään muuttuneissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa liian yksinkertaisiksi. Hella Wuolijoella muuttuneita olosuhteita edusti kansalaissodan jälkeinen tilanne, joka antoi uudet lähtökohdat yhteiskunnallisten päämäärien saavuttamiseksi. Uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa vanha kaava ei enää riittänyt

selittäjäksi. Ennakkoluulottomasti uuteen analyysiin ryhtyminen on tunnusomaista kriittiselle teorialle ja sen strukturalismi-käsitykselle: uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa ei ole enää selvää jakoa hallitsevien ja hallittavien välillä, vaan näiden suhde on ristikkäinen ja relatiivinen. Kriittinen teoria korostaa erilaisten yhteiskuntaluokkien yhteistyötä, jolloin myös kansallisia lähtökohtia voidaan esittää samalla kun lievennetään luokka-antagonismia. Hella Wuolijoella on selviä yhteyksiä strukturalistisiin periaatteisiin: hän ei nojautunut mihinkään pysyvään yhteiskunnalliseen luokkajakoon saatikka sitten siihen, että tämän jaon avulla selitettäisiin mahdollisimman pitkälle myös tuleva yhteiskunnallinen kehitys.

Myös Hella Wuolijoen käsitys sivistyksestä ja sivistyneistöstä on viime vuosina käydyn julkisen keskustelun valossa erittäin ajankohtainen. Vastustaessaan yliopistolaitosta Hella Wuolijoki puolsi yhteiskunnan valtajärjestelmästä vapaata yliopisto-opetusta. Suomalaisen kansallisen sivistyksen luomiseksi oli yliopisto-opetus saatava vapaaksi valtajärjestelmän kahleista, jolloin uusi kansallinen sivistyneistö kykenisi herättämään suomenkielisen väestön kansalliseen ja yhteiskunnalliseen tietoisuuteen. Hella Wuolijoki tunsi henkistä sukulaisuutta Snellmania kohtaan, joka kansallisten päämääriensä vuoksi leimattiin kommunistiksi.

Hella Wuolijoki näki kirjallisuuden osaksi ideologista prosessia, jonka tehtävänä on paljastaa puutteita ja herättää tietoistumista eli osoittaa kirjailijan yhteikunnallisen ideologian mukaisesti tietä uuteen yhteiskuntaan. Kirjailijan tehtävää kokemiensa yhteiskunnallisten puutosten esittäjänä ja muokkaajana (Mangelbearbeitung) korostavat eräät nykyistä kriittistä marxismia edustavat kirjallisuudentutkijat, kuten Christian Enzensberger. [5]

Hella Wuolijoen elämäkerrallisista tiedoista ja hänen omaksumistaan aatteista voidaan johtaa yleisiä olettamuksia hänen näytelmiensä tarjoamasta maaseutuelämän kuvasta. On aivan ilmeistä, että sosialismista viehtyneen Hella Wuolijoen maaseutunäytelmien maahenki on uutta luovaa: uuteen maaseutuyhteiskuntaan kuuluu myös uusi sivistys. Voidaan olettaa, että maaseutunäytelmien henkilöhahmoissa ja niiden välisissä konflikteissa saisivat ilmauksensa sosialismin periaatteelliset pyrkimykset yksityisomaisuuden, maaseudulla erityisesti maaomaisuuden lakkauttamiseksi, mikä nähtäisiin ainoaksi tieksi sekä aineellisen että henkisen kehityksen ja sivistyksen nostamiseen. Sosialidemokraattinen puolue asetti jo varhain periaatteelliseksi tavoitteekseen maaomaisuuksien yhteiskunnallistamisen.

Ideologisen viitekehyksen pohjalta voidaan odottaa seuraavien yhteiskunnallisten elementtien esiintyvän Hella Wuolijoen maaseutunäytelmissä. Huomio kiinnittyy ensinnäkin (1) maahenkeä koskettavaan kysymykseen, maauskoon. Hella Wuolijoen elämään ja kokemusmaailmaan sisältyi piirteitä, jotka ilmaisivat hänen kunnioitustaan patriarkaalisuutta kohtaan ja johon olennaisesti sisältyi lujan maalaisemännän perushahmon ihailu. Toisaalta kirjailija taas ilmaisi

kiinnostuksensa perinteisiä normeja uhkaavaan nuoreen naiseen, joka ikään kuin uuden yhteiskunnan – ja ehdottomasti uuden sivistyksen – airuena asettuu vastustamaan maalaisyhteiskunnan vanhoja perusteita. Tällainen nuori nainen, sankaritar, nähtiin keskeisenä Hella Wuolijoen yhteiskunnallisia murroksia kuvaavissa näytelmissä. Näissä naisrooleissa kirjailija on selvästi kajonnut omaan itseensä ja päämääriinsä. Sama linja tullee jatkumaan nyt käsillä olevissa Hella Wuolijoen suosituimmissa näytelmissä. Voidaan olettaa, että maaseutunäytelmissä esiintyvissä vanhan ja uuden maaseutuelämän perusteiden ja niitä edustavien, ilmeisesti kahden perushahmon välisissä konflikteissa, yhteiskunnallista muutosta edustava osapuoli toimisi Hella Wuolijoen "sydämen opin" mukaan. Usko maahan elämän perustana ja yhteiskunnan tärkeänä kantavana voimana säilyisi ainakin periaatteellisessa mielessä uudessakin yhteiskunnassa. Näin (2) vanhojen yhteiskunnallisten voimien vaihtumineen uusiin tapahtuisi Hella Wuolijoen yhteiskunnallista ajattelua seuraten ilman kärjistettyjä luokkaristiriitoja ja aatteellisia dogmeja. Perimmäisinä lähtökohtina olisivat elämänläheiset inhimilliset syyt eli Hella Wuolijoen humanismin lähtökohdat. Kirjailijan elämäkerrasta tuttu (3) isänmaallisuusaate olisi konfliktien sovittelussa keskeisellä sijalla.

Maaseutunäytelmien otsikot paljastavat, että niissä (4) on keskitytty kuvaamaan naista maaseutuyhteiskunnassa. Tässä voidaan odottaa Hella Wuolijoen kiinnostuksen henkilökuvaukseen saavan osakseen sosialistista sävytystä. Historialliseen materialismiin perehtyneenä Hella Wuolijoella oli edellytykset nähdä ja kuvata naisiaan aineellisten tuotantosuhteiden alaisina ja antaa katsojille mahdollisuudet ymmärtää aikakautta koossa pitävät voimat. Perehtymällä naisasiaan ja erityisesti August Bebelin maanläheiseen kirjaan Nainen ja sosialismi Hella Wuolijoen oli helppoa sisäistää naisasiaa ja sisällyttää se vaatimuksiinsa yhteiskunnallisesta muutoksesta. Tässä auttavat Hella Wuolijoen elämänkokemukset. Hänellä oli vankka omakohtainen kokemuksensa itsenäisenä naisena ja näin hänellä oli ilmeinen kyky suhtautua kriittisesti naisen asemaan traditionaalisessa maaseutuyhteiskunnassa.

Tässä esitettyjä odotuksia ja oletuksia, jotka on tehty Hella Wuolijoen yhteiskunnallisen ajattelun ja elämänvaiheiden perusteella ja jotka on kytketty tutkimukselliseen havaintoainekseen, tullaan todentamaan analysoitaessa Hella Wuolijoen kutakin maaseutunäytelmää erikseen.

VI TALON LAPSET

Henkilöt:

MÄKISTEN EMÄNTÄ
PEETER
HANS } hänen lapsiaan
HELENE
MÄKISTEN VAARI
JULIA, Peeterin morsian
ALISTEN ISÄ
ALISTEN ÄITI
MARIANNE
JAAN } heidän lapsensa
MAI, Alisten palvelijatar
ERÄS TUNTEMATON

1. Turpeeseen sidottu pientilallinen

Hella Wuolijoki kirjoitti *Talon lapset* vuoden 1911 keväällä. Samana keväänä perheeseen syntynyt Vappu-tytärkään ei estänyt kirjoittamista. Näytelmätekstiä soljui paperille nuoren perheen Leppävaarasta ostamassa asunnossa, yksinäisessä huvilassa. Helsingissä, pitkän ja vaivalloisen matkan takana kansanedustajatyötään suorittava Sulo Wuolijoki oli usein Hellan ainoa yhdysside ulkomaailmaan.

Talon lapset sai painoasun vuonna 1912 Virossa ja vasta seuraavana vuonna eli 14.3.1913 se sai kantaesityksensä Tallinnan Estoniassa. Helsingin Kansanteatterissa Wuolijoen esikoisnäytelmä sai suomalaisen kantaesityksensä 12.2.1914. [2] Molemmissa maissa tsaarinsantarmi kielsi näytelmän esittämisen ensi-iltojen jälkeen.

Talon lasten tapahtumat sijoittuvat kahden maalaistalon, Mäkisten (Mäen) ja Alisten taloon. Kolminäytöksisen näytelmän ensimmäinen näytös sijoittuu Mäkisten tupaan, toinen näytös Alisten pihapiiriin ja kolmas Alisten tupaan. Esikoisnäytelmä kuvaa virolaista 1900-luvun alun maaseutuyhteiskuntaa ja siinä toimivaa sankaritarta, Alisten pientilan tytärtä Mariannea.

Yllättävän jyrkästi Wuolijoen kuvaama maaseutu koostuu sortajista ja sorretuista. Sortajiin kuuluvat nousukkaat talolliset rahanhimoisine emäntineen ja

rahaa tuovine miniöineen. Sorrettuja taas ovat velkojensa keskellä kamppailevat pientilalliset, joiden omaisuus on joutumassa vasaran alle ja siirtymässä varakkaampien talojen haltuun. Wuolijoki kuvaa yksityisomistukseen perustuvan pieneläjän kurjistumista: tämä on tietämätön yhteiskunnan historiallisen kehityksen lainalaisuuksista, joita taas sankaritar voitokkaasti ilmaisee.

Köyhää ja sorrettua talonpoikaa edustaa näytelmässä Alisten isäntä. Hänen tiluksiaan himoitsee Mäkisten nousukas emäntä ja tämän pojan Peeterin morsian, rikkaan mahtimiehen tytär Julia. Näyttämön siirryttyä toisessa näytöksessä Mäkisistä Alisille kohtaavat täällä naapurit seuraavaan tapaan:

Mäkisten emäntä: Päivää, päivää tän talon väki... Me tultiin talonkauppoja tekemään.
Peeter: Äiti, älä sekaannu näihin asioihin.
Julia: Mutta Peeter, etkö sinä kuullut eilen, että me äidin kanssa aiomme ostaa taloja...
Alisten isä: Vai tahtooko Mäen emäntä ostaa taloni?... Kuulitkos Marianne? Minun taloni ostetaan... Vaan sen minä sanon, Marianne, ja pane se muistiisi, että niin pian kuin Mäen väki ottaa taloni haltuunsa, menen minä tuohon lammikkoon...
Peeter: Äiti ja Julia, lähtekää kotiin!
Julia: Peeter, anna minunkin kerran olla itsenäinen.
Mäkisten emäntä: Sehän on Julian asia kuinka hän käyttää rahansa. [3]

Painetussa vironkielisessä näytelmätekstissä lainaus kuuluu seuraavasti:

Mägiste perenaene: Tere ka siit-talu rahwas... Meie tulime talukaupa tegema.
Peeter: Palun, ema, ära sega sina ennast nende asjade wahele.
Juulia: Aga Peeter, sa kuulsid ju ometi eila, et meie emaga Alistet tahame osta.
Aliste isa: Wói Mäe perenaine tahab minu talu osta... Kas kuuled, Marianneke, silmaterake. Minu talu ostetakse ära, ilma et mind kerjajat keegi meeldegi tuletaks. Aga niipea, kui Mäe rahwas minu talus perehemeks saab, matan ma enese sinna aia taha linaleo auku.
Peeter: Ema ja Juulia, minge ära koju!
Juulia: Aga, Peeter, ma armastan ju nii wäga niisuguseid dramatilisi silmapilkusid, ja sina näed heameelega minu poolt iseseiswust.
Mägiste perenaene: Peeter, sul ei ole óigust – Juuli raha wóórastele pilduda...[4]

Mäkisten talossa emännyys on voimakkaissa, mutta itsekkäissä käsissä. Emäntä näkee tulevassa nuorikossaan työnsä jatkajan ja näyttääkin siltä, että myös Juliassa omaisuuden himo saavuttaa korkean asteen. Kuvaavaa myös on, että emäntä ei anna miesvainajansa isälle, Mäkisten vaarille, minkäänlaisia oikeuksia nauttia talon omaisuudesta. Syystä vaari kiroaakin sitä päivää, jolloin hänen poikansa morsian "tuo piru kolmen tuhannen ruplansa kanssa tähän taloon tuli". [5]

Suurista rahoistaan huolimatta Julia on heikko nainen, joka epäonnistuessaan

takertuu sulhaseensa ja kutistuu henkisesti. Mäkisten emäntää ja Juliaa järkyttää Mariannen salaisuuden paljastuminen: Marianne on kustantanut Peeterin ulkomaiset lakitieteen opinnot. Mariannen uhraus oli suuri. Vaihtoehtona olivat joko Alisten velkaisen talon pelastaminen tai Peeterin jatko-opinnot. Tehtyään päätöksensä jälkimmäisen hyväksi Marianne oli neljän Venäjällä viettämänsä työvuoden ajan lähettänyt ansaitsemansa rahat Mäkisten vaarille, joka lähetti ne edelleen Peeterille. Kotiväelleen Marianne oli uskotellut, ettei voinut säästää velkaista taloa varten mitään. Salaisuuden paljastuminen vaikuttaa näytelmän draamalliseen kulkuun keskeisesti. Peeterin Hans-Veljen ensimmäisenä tietoonsa saama salaisuus selviää katsojille ensimmäisessä näytöksessä. Hans paljastaa sen Mäkisten ja Alisten väelle toisessa näytöksessä ja mahdollistaa näin Peeterin ja Mariannen suhteen väistämättömän ratkaisun.

Venäjältä tyhjätaskuna palaavalla Mariannella on selvät suunnitelmat kotiväkensä suhteen. Hän yrittää taivuttaa vanhempansa muuttamaan kaupunkiin, jonne hän itselleen, hänen veljelleen ja Mäkisten Hansille oli järjestänyt työpaikat ja jossa avautuvat myös opiskelumahdollisuudet. Vanhemmat pitävät Mariannen ehdotusta järjettömänä. Vanhan ja uuden aatteen ristiriita korostuu sovittamattomana: ainoastaan vanhan ajattelun täydellinen hylkääminen voi poistaa sosiaaliset epäoikeudenmukaisuudet ja sorron. Köyhän talonpojan tietoisuus on sidoksissa turpeeseen.

Alisten äiti: Koko elinikäni minä olen tehnyt työtä... Kuinka minä nyt sitten voisin olla ilman työtä.
Marianne: Eihän kaupungissakaan työstä suinkaan puutetta ole... Kunhan vaan pääset pois täältä.
Alisten äiti: Marianne, tyttöseni minnekäs eläinkultani jäävät?... Päitsik sekin saa pian vasikan... Ja lampaat... syksyllä saisi myydä kymmenen karitsaa.
Marianne: Et suinkaan pidä elukoistasi enemmän kuin meistä omista lapsistasi?
Alisten äiti: Voi, lapsi kulta.. Teillehän minä niitä elukoitakin olen kasvattanut... Kangaskin on vielä kesken... Villat olivat niin huonosti karstattu... Isäkään ei ole eilisillasta asti ollut kotona. Villem kertoi hänen olleen koko yön kapakassa.
Marianne: Isäkö kapakassa?
Alisten äiti: Älä suutu, lapsi kulta! ... Jätäppäs talosi ja mene maailmankulkuriksi. [6]

Painetussa vironkielisessä näytelmätekstissä lainaus kuuluu seuraavasti:

Aliste ema: Ma ole ju eluaeg tööd teinud. Kudas ma siis nüüd ilma tööta saan olla, Mannike?...
Marianne: Küllap sa tööd ja tuttawaid linnaski leiad. Kui sa aga siit wälja saad, siis unustad sa kóik selle wiletsuse.
Aliste ema: Marianne, illike, tütreke, kuhu mu loomakesed jääwad?... Päitsik, saab warsti wasika... Lambaid ka...sügisel saaks kümme tallekest ära müüa.

Marianne: Ega sa oma loomaksesi ometi rohkem ei armasta, kui meid, lapsi?
Aliste ema: Oh, lapsuke, mis sa nüüd kóneled! Mis mul weel kallim on, kui oma lihased lapsed! Teile ma ju neid loomi olen kaswatanud. Kangas ka weel pooleli... Ja isa ei ole eila óhtust saadik kodus olnud. Willem jutustas, et ta terwe öö kórtsis wedelenud.
Marianne: Isa joomas?
Aliste ema: Marianneke, ära pahanda... Jäta nüüd koht ja mine maailma hulguseks. [7]

Myös Alisten isä puhuu lämpimällä tavalla omassa talossa tehdystä työstä, joka on hänen koko maailmansa. Pihatammea on mahdotonta istuttaa kaupungin kadulle, hän sanoo. Sinänsä myönteisiin ajatuksiin työstä ja kiintymyksestä maahan ei kuitenkaan liity kirjailijan myötätuntoa: Marianne on kylmän ehdoton. Vanhemmat ovat sokeita näkemään omaa epätoivoista tilaansa uuden, rahan mahdille perustuvan aikakauden puristuksessa. He jäävät kykenemättömiksi itsenäiseen ajatteluun ja pysyvät ryntäitään myöten kiinni turpeessa, jonka kuvataan luovan heihin vain turruttavaa yhteyttä. Vanhan elämän jatkumista kuvaa näytelmän viimeinen repliikki, jossa kaikkien tapahtumienkin jälkeen Alisten äiti jää vain päivittelemään talon kissaa, joka jättää maitoaan juomatta. Sankarittaren oman voitokkaan kamppailun vastapainona pientilallinen jatkaa entistä työtään tiedostamatta oman olemassaolonsa perustaa ja joutuu näin kirjailijan kritiikin kohteeksi.

2. Ehdoton Marianne

Alisten tytär oli Venäjällä tutustunut sosialismin aatteisiin eikä enää halunnut tukea säästämillään rahoilla maaseutuköyhälistöä sortavaa yhteiskuntajärjestelmää. Uuden maailmankatsomuksensa ja siihen johtaneet syyt hän ilmaisee mm. seuraavissa sanoissaan:

Minä vihaan niitä voimakkaita, jotka nosevat ryöstämällä toisten työtä... tiedätkös Peeter, mikä minut opetti niitä vihaamaan... tuo talonpoikaisvereni suonissani... sillä oli vuosisatoja ollut huono, mutta varma ravinto maastansa... nyt se oli irti maasta, heitetty maailmaan kaikenlaisten voimien vaikutuksen alle ja se kaipasi tuota varmaa tuttua varmuutta... sitä varmuutta, että minulla tänään ja huomenna on leipä... ja sitten minä käsitin, että koko tämä maailman järjestelmä on huono ja minä rupesin lukemaan ja hakemaan mistä se kaikki riippuu. [8]

Repliikillään Marianne ilmaisee luokkatietoisuutensa selvästi ja suoraan. Sankarittaren lauseet eivät vielä sisältyneet painettuun vironkieliseen tekstiin, mutta sitä vastoin ne ovat *Talon lasten* pääkirjassa. Hella Wuolijoki erehtyi

luulemaan, että autonomisessa Suomessa sensuuri olisi ratkaisevasti lievempi kuin Vironmaan kuvernementissa.

Sankarittarensa myötä Hella Wuolijoki kajosi itseään alati askarruttaneeseen talonpoikaistaloista lähteneiden lasten kohtaloon. Mariannessa kirjailija kykeni ilmaisemaan aatteellisesti ehdottoman päämäärän: yhteys maahan on katkaistava. Mariannen osalle kirjailija saikin motivoiduksi sankarittaren sädekehän, eli hän uhrautui virolaisen talonpojan tapaan ja koulutti säätynsä auttajaksi korkean virkamiehen, tuomariksi valmistuneen Peeterin. Tämä Mariannen nuoruuden rakastettu ja aatteellisen ihannoinnin kohde tuotti sankarittarelle kuitenkin pettymyksen. Yliopisto ja korkeat opinnot olivat vierottaneet ennen niin tulisieluisen Peeterin kansallisista ihanteistaan. Kihlautuminen rikkaan kauppiaan Erik Tranbergin tyttären kanssa ennustaa Peeterille *Kuunsillan* Erik Rambergin kohtaloa, antautumista omaisuuden määräysvaltaan. Kun Peeter saa viimein tietää, kuka todellisuudessa oli hänen opintojensa rahoittaja, hänen silmänsä aukenevat. Taipumatta äitinsä ja Julian edessä Peeter pelastaa antamallaan rahasummalla Alisten talon takaisin entisille omistajilleen ja menettää samalla morsiamensa.

Hella Wuolijoen oli nyt ratkaistava, voiko Peeterin rakastuminen Marianneen ylittää vuosien saatossa kasvaneen aatteellisen antagonismin. Marianne ei voi ilman tuskaa hylätä rakkaudentunnettaan, joka vuosikausia oli vain odottanut tilaisuutta täyttyäkseen. Romanttiset kuvitelmat muodostavat särön Mariannen teräksisessä olemuksessa. Hän unohtaa hetkeksi yhteiskunnallisen tietoisuutensa ja antautuu tunteilleen. Hän käy samalla viimeistä, lopullista kamppailuaan tunteen ja järjen välillä:

Marianne (kiihtyneenä): Sinä tulit kuitenkin Peeter, sinä tulit... Minä olen niin kauvan odottanut sinua, synkässä pimeydessä, yksin, kaukana. Minä kuulin välistä askeleita... suljin silmäni ja tunsin, että sinä tulit ja kumarruit ylitseni. ... (ottaa Peeterin pään kättensä väliin) Rakas... anna minun varastaa. Tämä ainoa kerta elämässäni eikä koskaan enää.
...
Peeter:... Minun sylistäni et sinä enää pääse kauvas tyhmyyksiä tekemään.
Marianne (huutaen): Peeter, älä puhu! Anna minun vielä varastaa!... Älä mene minusta kauvas, Peeter!
Peeter: Sinä et varasta keneltäkään enää, rakas. Ainoastaan Sinulla on oikeus minuun!
Marianne (kiihtyneenä): Peeter, etkö sinä sitten käsitä? Itseltäni minä varastan, ainoastaan itseltäni. [9]

Painetussa vironkielisessä näytelmätekstissä lainaus kuuluu seuraavasti:

Marianne (äritatult, wärisedes): Sina tulid ometi, Peeter... sa tulid ometi... Ma olen nii kaua oodanud nagu pilkases pimeduses, kaugel, üksinda.Ma kuulsin

nii tihti nagu läheneksiwad kusagilt sammud, pigistasin silmad kinni ja tundsin, et sina tulid ja minu üle kumardasid.
...
(wótab Peetri pea käte wahele): Armas... lase mind warastade, ainuke kord elu ja ei iialgi enam. [10]
Peeter: Minu hólmast ei pääse sa enam wälja kaugele rumalusi tegema...
Marianne (kisendades): Peeter! Ära kónele, ära kónele!
Lase mind weel warastada! Kas kuuled, ma tahan weel warastada, meeletu olla! Ara mine minust kaugele, Peeter!
Peeter: Sina ei warasta kellegilt enam, armsakene. Ainult sinul on óigust minu peale!
Marianne (äritatult): Peeter, kas sa siis aru ei saa? Eneselt warastan ma, ainult eneselt! [11]

Mariannen horjuminen järjen ja tunteen ristiaallokossa kestää vain hetken, sillä hänen teräksinen olemuksensa karaistuu jälleen. Erilaisten aatteiden välistä kuilua ei voi tasoittaa. Oma veronsa Hella Wuolijoen oli kuitenkin maksettava tästä ratkaisusta, sillä hän joutui antamaan miehelle miltei tomppelimaisia piirteitä. Tämä ei näyttänyt millään tavalla oivaltaneen sitä aatteellista suuruutta, jonka Mariannen teot ilmaisivat. Marianne ei kyennyt herättämään Peeterin nuoruuden aatteita uudelleen eloon. Niinpä rakastuneen miehen pyyntö loukkaa Mariannea ihmisenä, ennen kaikkea naisena:

Lapsi kulta, pidä vaan mielipiteesi, mutta anna toisten tapella, pysy sinä minun luonani turvassa, minun oma pikku rakkaani. [12]

Näin Peeter tulee ilmaisseeksi juuri sen päämäärän, jota Hella Wuolijoki naisen asian ajajana aivan erityisesti vastusti: Peeter pyrki saamaan naisen käyttöomaisuudekseen. Nainen edustaisi miestä ja tämän korkeata virka-asemaa. Mies voisi samalla osoittaa jalouttaan yhteiskunnan silmissä pelastamalla maailmalle joutuneen pientilallisen tyttären avioliiton turvalliseen satamaan.

Hella Wuolijoki korostaa, että *Talon lapset* kertoo nimenomaan ajasta "ennen 1905 vuoden tapahtumia". [13] Huomautuksella on oma tarkoituksensa. Kirjailija pyrki tietoisesti vapautumaan siitä ajankohdasta, jolloin omaksui sosialismin tunteenomaisesti.

Talon lapsiin sisältyy kaksi pientä ristiriitaisuutta, jotka korostavat kirjailijan ehdotonta pyrkimystä aatteelliseen puhtaututeen. Wuolijoki käsittelee kaupunkiyhteisöä ja siellä muodostunutta työväenliikettä kaiken pelastavana voimana. Marianne onnistui helposti saamaan työpaikat itselleen ja tovereilleen huolimatta näytelmän alussa puhutusta massatyöttömyydestä. Ristiriitainen on myös Mariannen luota turvapaikkaa etsivän miehen (Tuntematon) kohtalo: tämä oli joutunut pakenemaan poliittisista syistä tuosta ihannoidusta kaupungista. Tosin kirjailija itse pyrki tällä lyhyellä episodilla korostamaan Peeterin ja Mariannen välisen aatteellisen kuilun syvyyttä.

3. Maanomistuskysymys

Talon lapset kuvaa pientilallisen kurjistumista, jota vallitseva yhteiskuntajärjestelmä ei voi pysäyttää. Ainoa oikea ratkaisu on kaupunkeihin siirtyminen ja työväenluokan taisteluun yhtyminen. Näytelmällään Hella Wuolijoki selvästi vastasi Suomen sosialidemokraattiselle puolueelle ongelmaksi osoittautuneeseen maanomistuskysymykseen.

Sosialidemokraattinen puolue oli jo kirjailijan yliopistoaikana ottanut ratkaistavakseen maaseudun köyhälistön, tilattoman väestön ja pientilallisten kysymyksen. Yksimieliseen kannanottoon pääseminen näytti kuitenkin tuottavan puolueelle jatkuvasti suuria vaikeuksia.

Forssassa 17.–20. elokuuta 1903 kokoontuneen toisen Suomen työväenpuoluekokouksen laatimista ohjelmakohdista käy selvästi ilmi voimakas sosialismin yleisten ja kansainvälisten aatteiden henki. Puoluekokouksessa pitämässään alustuksessa tilattoman väestön kysymyksestä tamperelainen Kössi Koskinen poikkesi kuitenkin jyrkästi Erfurtin sosialismin periaatteellisista linjoista. Hänen mukaansa kilpailu maanviljelyn alalla on terveellistä ja viljelystä edistävää. Maaseudun köyhälistön aseman parantamiseksi tarvitaan vain sivistyksen lisäämistä ja velttouden voittamista. Pienviljelyksestä alustaja totesi, että se menestyy yleensä "kaikissa sivistysmaissa... loistavasti". [14] Maaseutukaupungin edustajana Koskinen ei yhtynyt kansainvälisesti määriteltyihin sosialismin ajatuksiin. Toisaalta hän oli menestyksekäs liikkeenharjoittaja ja siis kilpailuun tottunut.

Puoluekokouksen marxilaista sosialismin periaatteille uskollista linjaa osoittaa Koskisen puheen saama vastaanotto: seuranneessa yleiskeskustelussa alustaja oli vähällä tulla erotetuksi puolueesta, ja itse alustus olisi varsinkin pääkaupunkilaisten edustajien mielestä kokonaan pitänyt poistaa pöytäkirjasta. Koskisen ajatukset kumottiin sosialismin perusteesillä:

Työväenaatteen kulmakivenä on yksityisomistuksen poistaminen.

Pientilallisten ja tilattomien asema vallitsevassa talousjärjestelmässä nähtiin toivottomaksi. [15]

Forssan puoluekokouksen laatimasta maatalousohjelmasta muodostui tieteellisen sosialismin periaatteille uskollinen ohjelma: vaadittiin osuuskuntaviljelyä sekä tahdottiin vahvistaa valtion ja kunnan oikeutta maaomaisuuteen yksityisomistuksen kustannuksella.[16] Samansuuntaisia ajatuksia esitettiin myöhemminkin runsaasti. Sosialidemokraattisen puolueen Helsingin edustajakokouksen (syyskuun 4.-10.1911) ohjelmakomitean kannanotto kysymykseen maalaisköyhälistön jäsenten muuttamisesta pienviljelijöiksi on tyypillinen. Esimerkiksi seuraava lausunto hyväksyttiin puolueen maatalousohjelmaan:

Katsoen siihen, että nykyään saatavissa olevat tiedot jättävät epäilyksen alaiseksi... tokko toiminta pienviljelysten lisäämiseksi olisi yleensä sopusoinnussa maataloudellisen edistyksen kanssa, ja tokko maalaisköyhälistön jäsenten muuttaminen pienviljelijöiksi pitemmälle katsoen tuottaisi heille itselleen tai heidän vaimoilleen tai lapsilleen... työrasituksen vähenemistä ja huonon elämän paranemista ja tokko he kapitalismin kynsissä pienviljelijöinä tulisivat taloudellisen ja yhteiskunnallisen riippumattomuuden puolesta senkään vertaa siedettävään asemaan taikka työväen luokkataisteluun niin kykeneviksi, kuin he palkkatyöläisinä voivat päästä. [17]

Nämä sanat – samoin kuin koko puolueohjelmakin – on painettuna Hella Wuolijoen lunastamassa Ylioppilaiden Sosialidemokraattisen Yhdistyksen jäsenkirjassa vuodelta 1912. [18]

Tuskin mikään teos voisi paremmin liittyä puolueen ohjelmakysymyksiin kuin mitä *Talon lapset* sosialidemokraattien Helsingin kokouksen maatalouspolittisiin kannanottoihin. Keväällä 1911 kirjoittamallaan näytelmällä nuori Hella Wuolijoki vastasi juuri samaan aikaan sosialidemokraattisen liikkeen piirissä ajankohtaiseen maaseutuköyhälistön kysymykseen. Näin hän ilmaisi täyden tukensa puolueen oikeaoppiselle erfurtilaislinjalle. Alisten talo oli joutunut "kapitalismin kynsiin" ja ainoana pelastuksena oli Mariannen ehdoton vaatimus palkkatyöläisiin ja työväestöön yhtymisestä. Luokkataistelun tie on välttämätön. Sen kautta saadaan tuotannon välineenä oleva yksityisomaisuus valtion haltuun, kuten Erfurtin ohjelmassa todetaan. Kyseessä on samalla Suomen sosialidemokraattisen puolueen yksiselitteinen periaatetavoite. [19]

Sosialidemokraatit eivät suinkaan olleet yksimielisiä maaseudun köyhän väestön kysymyksen ratkaisemistavoista, vaan puolueen sisäiset mielipide-erot olivat suuret. Esimerkiksi puolueen vaaliohjelmissa poikettiin suuresti periaatteellisista tavoitteista. Tällaisissa käytännön julkilausumissa ja ohjelmissa esitettiin vain vaatimuksia tilattomien ja pientilallisten toimeentulon helpottamiseksi. Niinpä esimerkiksi vuoden 1907 vaalitaistelun aikana julkaistiin ohjelma, joka lupasi vakuuttavasti tukea ja edistää pienviljelystä. Ohjelmassa kirjoitetaan mm. seuraavaa:

Mutta mistä saada *tilattomille* maata? huokaa moni sydän Suomessa. Ja miten me saisimme jonkun tilkkusen lisää peltoa? valittelevat mäkitupalaiset. Eihän isännät enää suostu perustamaan yhtään ainoata uutistorppaa, kun Tampereen kokouksen vaatima uusi maanvuokralaki tulee asettamaan sulun heidän nylkemishimolleen. Niin pelkäävät torppareiksi aikovat. – Älkää valitelko, älkää huokailko, älkää pelätkö te, jotka kovaan maankamaran käsiksi haluatte käydä, sillä pelkonne on aiheeton. Sosialidemokraatit aikovat *pakottaa* isäntiä antamaan teille maata. Säädetään *viljelyspakko,* jonka mukaan isännän *täytyy* ottaa torppari semmoiselle maalle, jota ei itse viljele. Ja jos mäkitupalaisen pirtin vieressä on viljelyskelpoista maata, jota isäntä ei tahdo tai voi viljellä, tulee hänen luovuttaa se uuden maanvuokralain ehdoilla tuolle mäkitupalaiselle. [20]

Viljelyspakon lisäksi maalaisköyhälistön aseman parantamiseksi vaadittiin pakkoluovutusta, jolloin tukkiyhtiöiltä ja suurtilallisilta tahdottiin "riistää" maata tilattomille. Tämän vaatimuksen kehittäjiin kuului Sulo Wuolijoki. [21] Vaatimukset viljelyspakosta ja pakkoluovutuksesta kuuluivat tärkeänä osana sosialidemokraattien vaaliohjelmaan esimerkiksi vuonna 1906:

On määrättävä sellainen yleinen viljelyspakko, että kaikki valtion omistamien metsämaiden, kruununpuistojen, virkatalojen sekä kuntien, seurakuntien, yhtiöiden ja yksityisien hallussa oleva viljelyskelpoinen maa on uuden maanvuokralain ehdoilla annettava halullisten viljeltäväksi, jollei omistaja itse sitä viljele. Ei kuitenkaan yksityisille suuremmissa kuin 25 hehtaarin suuruisissa tiloissa viljelyskelpoista maata.

Valtion on ryhdyttävä tilattoman väestön maantarpeen tyydyttämiseksi pakkoluovutuksen kautta palauttamaan yksityistä maaomaisuutta takaisin valtion haltuun ja antamaan sitä täysin turvatulla oikeudella tilattomille viljeltäväksi. [22]

Suomen sosialidemokraattisen puolueen piirissä tiedostettiin maaseutuköyhälistön asemaa koskevan periaattellisen ja käytännöllisen toimintalinjan ristiriitaa. Esimerkiksi Oulun puoluekokouksessa 1906 epäkohta mainittiin keskeisenä jo maatalouskysymystä käsittelevässä alustuksessa. Alustaja Wäinö Wuolijoki näki erfurtilaislinjan liian jyrkkänä. Hän totesi:

Myöhempi kehitys on kuitenkin osottanut, että pikkuviljelys ei olekaan niin vähän elinvoimainen kuin tieteellisen sosialismin suuri oppisä oli olettanut; onpa tämä ehkä jyrkimmin Marxin kannalla oleva sosialistinen tiedemies Karl Kautskykin myöntänyt v. 1902 kirjoittaessaan, että pienviljelyksen häviäminen tapahtuu paljoa hitaammin kuin mm. hän oli alkuaan olettanut, olipa se toisin paikoin voittanut jonkin verran alaakin. [23]

Wäinö Wuolijoki toteaa useiden nimekkäiden sosialistien kuten Bernsteinin ja Bebelin huomattavasti jyrkemmin vastustavan Marxin teorioita pienviljelyn kurjistumisesta kuin Karl Kautsky. [24] Samoilla ajatuksilla todettiin Sulo Wuolijoen puolustavan pienviljelystä Ylioppilaiden Sosialidemokraattisessa Yhdistyksessä. [25] Myös Edvard Gylling näkee pienviljelyksen elinvoimaisuuden ja tunnustaa samalla ristiriidan sosialidemokraattien maatalousohjelman periaatteelliseen puoleen olevan suuri. [26]

Torpparien, mäkitupalaisten ja yleensä maaseudun köyhän väen kysymyksen esille tuleminen johtui suurelta osalta yleisen äänioikeuden voimaan saattamisesta. Sosialidemokraattien ohjelma muodostui epäselväksi. Vaadittiin toisaalta maan kansallistamista, toisaalta taas tahdottiin antaa tilattomille maata vaikka pakkokeinoin. Sosialidemokraattien maatalousohjelmaan liittyvistä sekavista ja epävarmoista kommenteista poiketen Hella Wuolijoki korostaa *Talon lapsissa* aatteellisesti puhdasta sosialismin päämäärää. Varhaisnäytelmässä saa ilmaisun-

sa ehdottoman yksiselitteisesti kansainvälisen sosialismin kulmakiveksi tullut Erfurtin ohjelman päämäärä: Näytelmässä velkaantuminen ja suurpääoma ovat kerta kaikkiaan riistäneet pienviljelijältä toiveet paremmasta tulevaisuudesta.

Sosialismia vastustavat puolueet eivät luonnollisestikaan tahtoneet viljelysmaiden pakkoluovutuksia tai viljelyspakkoa. Ne ehdottivat mm. vapaaehtoisuuteen perustavaa maan jakamista tilattomille. Valtion tulisi pääasiassa jakaa maitaan. [27]

Talon lasten kirjoittamisen ja esittämisen aikoina tapahtuneesta valtiopäiväkeskustelusta päätellen eivät sosialistit olleet halukkaita ryhtymään tilattoman väestön olojen parannuspyrkimyksiin – vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen puitteissa. Vuosien 1911 ja 1912 valtiopäivillä sosialistit äänestivät lepäämään porvarillisten puolueiden laatiman asetuksen pientiloista ja tilattoman väestön asutusrahastosta. [28] Vuoden 1913 valtiopäivillä he vastustivat mm. neljän miljoonan markan myöntämistä luotto-osakeyhtiölle Suomen pienviljelystiloja varten. Tällöin he esittivät samalla kielteisen kantansa kyseisen yhtiön perustamiseen. [29] Vuonna 1914, samana vuonna kuin *Talon lapset* kiellettiin Suomessa, sosialistit vastustivat vuonna 1912 lepäämään saatettuja asetuksia pienviljelystiloista ja asetusta Suomen maalaisväestön asutusrahastosta. Noiden lakien käyttöönotto olisi merkinnyt 25 miljoonan markan valtionlainan käyttämistä tilattoman väestön asuttamiseen. [30] *Talon lasten* Mariannen päämäärät yhtyivät täysin Suomen sosialidemokraattisen puolueen valtiopäiväedustajien poliittiseen päätöksentekoon. Sosialidemokraattinen puolue vastusti pienviljelijöiden tukitoimia. Se näki periaateohjelmansa mukaisesti välttämättömäksi omistussuhteiden muuttamisen.

Maanomistuskysymys oli Suomessa ajankohtainen 1910-luvun alkupuoliskollakin. *Talon lapset* ei kuitenkaan kiinnittänyt tässä mielessä arvostelijoiden huomiota. Miina Sillanpää esitteli näytelmän Työläisnaisessa lähinnä vain Viron oloja käsitteleväksi. [31] Tämä huomio ei kuitenkaan estänyt lehteä ilmaisemasta suosiotaan näytelmälle ja sen kirjoittajalle. *Talon lasten* suomalaisen kantaesityksen arvostelussa Työläisnaisen Hilja Pärssinen kiitti Mariannen luonteenkuvausta. Sankarittaren toiminta naisena sai ihailua osakseen: Marianne edustaa naista, joka "ensimmäisessä sukupolvessa pyrkii tuntematonta, määrittelemätöntä vapautumista kohti" ja jää uskolliseksi Venäjältä saamilleen kumousaatteille ja kykenee näin hylkäämään etuoikeutettua luokkaa edustavan Peeterin. [32] Helsingin Sanomien Viljo Tarkiainen sitä vastoin valittaa, että näytelmän luonteenkuvaus on saanut väistyä aatteen tieltä. Samalla painotetaan näytelmän virolaisuutta: kuvaus ei lehden mukaan tavoita suomalaista maaperää. [33]

4. Irtautuminen maalaisidyllistä – Maria Jotuni ja Hella Wuolijoki

Selostaessaan syitä sosialidemokraattisen puolueen voittoon ensimmäisissä yksikamarisen eduskunnan vaaleissa vuonna 1907 Sulo Wuolijoki korosti maaseudun muuttuneita oloja. Tukkiliikkeen tuottama pääoma hävitti rintamailta jo vuosikymmenet sitten siellä aikaisemmin vallinneet patriarkaaliset olot: jako työnantajiin ja riistettyihin syntyi. Ainoastaan syrjäisemmillä seuduilla vallitsi Sulo Wuolijoen mukaan patriarkaalisuus ja siellä sosialismi ei ollut saanut kannatusta. [34]

Arkielämää-teoksessaan (1909) Maria Jotuni kuvaa juuri tällaista syrjäseudun elämää. Kertomuksen keskushenkilön, maallista mammonaa kaihtavan kulkuri Nymanin kautta lukijan eteen avautuu Äiti Maan rehevä povi, joka elättää niin isännät kuin palkollisetkin. Viimeksi mainittujen makaamista ruokalevolla talon pihapiirissä Nyman katselee ja ajattelee:

Sepä maanpovi se olikin heille kaikki kaikessa, sitä kyntö, siihen kylvö, siitä kasvu kaikenlainen. Irti siitä sitä ei ihminen ollut. Ryntäitään myöten sitä siinä kiinni oli. Niin olivat olleet heidän isänsä ja isiensä isät, niin olivat he ja heidän jälkeläisensä. Ja missä oli ihminen irti siitä? [35]

Arkielämän kuvaamassa Koppelmäen talossa palkolliset ovat talon huolenpidon alaisina. Pääoma ei ole erottanut taloa ja palkollisia toisistaan. Eletään vielä patriarkaalisuuden onnellista aikaa.

Kun Hella Wuolijoki kuvaa *Talon lapsissa* jo särkynyttä luontoyhteyttä, Maria Jotunin Savu-uhri enteilee samaa maaseutua kohtaavaa uutta, taloudelliseen mahtiin perustuvaa aikakautta. Jotunin komedia ilmestyi vain muutamia kuukausia *Talon lasten* Suomen ensi-illan jälkeen. Näytelmillä on paljon yhteisiä piirteitä. Molemmissa on samankaltainen kotiinpaluuaihe. Jotunin näytelmässä odotetaan mökkiläisen Aappo-poikaa kotiin. Hänestä on tullut *Talon lasten* Peeterin tapaan maalaisyhteisönsä ulkopuolella "herra", ei kuitenkaan asianajaja, vaan ainoastaan kyyppari. Vanhassa yhteisössään jo korkeata arvoa edustava Aappo tuo mukanaan kotiväkensä nähtäväksi kaupungista morsiamensa Hildan, joka on uuden, taloudellisille kriteereille perustuvan elämäntavan edustaja *Talon lasten* Julian tapaan. Hildan ja Julian välillä on merkittävä yhteys: molemmat tavoittelevat omaisuutta rahan mahtiin perustuvassa yhteiskunnassa. Julialla on takanaan isänsä omaisuus, jolla hän pyrkii osoittamaan kelvollisuutensa Peeterille, Hildalla taas nuoruutensa ja kauneutensa, jotka taitavasti peliin sijoitettuna myös saattaisivat antaa naiselle turvatun aseman ja valtaa. Myös Hilda joutuu häviäjäksi.

Savu-uhrissa ja *Talon lapsissa* kotiin palaavaa miestä odottaa nuoruuden toveri, vilpitön ystävätär. Savu-uhrin Anna ja Aappo löytävät toisensa, mutta Hildan rakkautta määräävät taloudelliset intressit. Hän huomaa hintansa liian halvaksi nähdessään, että Aappo arvostaa vanhempiensa huoletonta ja luonnonläheistä elämäntapaa. Hildan nuoruus vetää Mäen äveriästä Jahvetti-isäntää kaupantekoon. Syntyy koominen huutokauppatilanne neidin alentaessa itsensä kauppatavaraksi: "Ei tarvitse suositella. Tavara itse suosittaa itsensä." [36]

Savu-uhrin juonta koossa pitävä voima, näennäisesti koominen housuvarkaus, enteilee maalaisidyllin särkymistä. Jahvetti on varastanut naapuriltaan Kattaiskalta tämän miesvainajan housut. Varkauden Jahvetti paljastaa vasta sitten, kun hän on onnistuneesti kosinut Kattaiskaa ja selittänyt syyn:

Ihan pilanpäiten, piruillessani ne kaappasin, enkä piloillanikaan niitä pois antanut, kun tiesin niihin itse hyppääväni. [37]

Naapurin isäntävainajan housujen anastaminen merkitsee naapurin omaisuuden himoitsemista. Jahvetti paljastaa housuvarkauden vasta kihlattuaan Kattaiskan ja voi nyt entisen naapurinsa housut jalassa astua vihille tämän lesken kanssa. Koomisuus hipoo ironiaa. Housuvarkauden yhdistäminen rahan mahtiin ja naisen alistettuun asemaan luo edellytykset Jotunin näytelmän aatepohjan ymmärtämiselle. Tämä on Jotuni-tutkimuksissa jäänyt vaille huomiota. Savu-uhrin Mäen nousukasisäntä edustaa *Talon lasten* Mäkisten (Mäen) emännän tavoin muuttunutta maaseutua. Jos Mäen emäntä pyrki käyttämään hädänalaista naapuriaan hyväkseen, niin Mäen Jahvettikin paljastuu älykkääksi laskelmoijaksi. Hän käyttää naisen alistetun aseman tarkoin edukseen. Sitä vastoin harhaanjohdettu Kattaiska tulkitsee housuvarkauden tarkoitukseksi, joka on ihmisjärjeltä salassa: näin "määrättykin oli". [38]

Taloudellisten pyyteiden kohteeksi joutunut Kattaiska ei ole ainoa, jonka avulla naisasia paljastuu. Itsensä kauppatavaraksi tehneen Hildan motiivit Jotuni paljastaa juuri Bebelin esittämällä tavalla: naisen luonnon turmelee se, ettei hän saa osoittaa tunteitaan. Hän ei voi kosia, mutta toimeentulonsa turvaamiseksi hänen on parasta taipua avioliittoon, mikäli se tilaisuus joskus osuu kohdalle. Naiseen usein liitetyt huonot ominaisuudet ovat juuri hänen alistetun asemansa vuoksi syntyneet. [39] Hilda ilmaisee tämän näin:

Ei ole muuta keinoa kuin tämä keinottelu, säälittää paiskautua siihen ryöppyyn, josta et enää koskaan itseäsi ehyenä löydä, naimisiin, jossa elämä on yhtä pyykkiä: taivu, suutu, hyökkää päälle, anna anteeksi, itke, hyökkää samassa. Ja ole tähän aina valjastettu. Sitä se on. [40]

Hildassa nähdään siis kovan ulkokuoren alle kätkeytynyt säälittävä naistyyppi, jonka taloudellinen yhteiskuntakehitys on muodostanut porvarilliseen yhteis-

kuntaan. Juuri tällaisen naisen kuvauksessa Jotunin tummansävyinen komiikka ilmenee mestarillisesti: kirjailija paljastaa naimakaupan saneleman aviollisen suhteen, jota kutsutaan rakkaudeksi. [41]

Talon lapsissa lopullista naimakauppaa ei syntynyt, ja Jotunin kuvaama porvarillisen yhteiskunnan alistama naistyyppi sai vielä odottaa täydellistä esiinmurtoaan Hella Wuolijoen tuotannossa. *Talon lapsissa* voidaan kuitenkin nähdä tällaisesta naisesta selviä merkkejä.

5. Maaseutuyhteiskunnan sovittamattomat luokkaristiriidat

Kuvaamalla omaisuudesta johtuvia maaseudun sovittamattomia luokkaristiriitoja ja niiden masentavia vaikutuksia *Talon lapset* poikkesi täysin maaseutunätelmien maaseutuyhteiskunnasta esitetyistä arvioista.

Hella Wuolijoen varhaisnäytelmässä ei esiinny (1) uskoa maahan elämän perustana. Näytelmän henkilögalleriassa maahengen tuhoutuminen ilmenee ennen kaikkea siinä, että Hella Wuolijoen lujan maalaisemännän perushahmon ihailu on kadonnut tyystin ja tilalla on omaisuuden ruumiillistuma, Mäkisten emäntä. Emännässä ei kuvata traditioiden jatkumista, vaan nimenomaan sitä, kuinka agraariyhteiskunnan vanhat perusteet ovat historian kuluessa muuttuneet. Taloudellisen kehityksen myötä omaisuus kasautuu yhä harvempien käsiin ja tuloksena on pientilallisten auttamaton kurjistuminen, kuten näytelmä kansainvälisen sosialismin periaatteitaseuraten tilanteen oikeaoppisesti tulkitsee.

Maaseudun uuden taloudellisen kehityksen deterministisenä tuotteena emäntä eroaa kaikista talonpoikaisen yhteisöelämän muodoista. Kirjailija ei aseta emäntää minkäänlaisiin sisäisiin ristiriitoihin, sillä tämä toimii yksiselitteisesti omaisuuden himon vallassa. Hella Wuolijoen varhaisnäytelmässä (2) maaseudun yhteiskuntaluokkien välinen taistelu kuvataan väistämättömäksi historiallisen materialismin lainalaisuudeksi. Tämän vuoksi (3) konfliktien ratkaisuissa ei ilmene yhteishenkistä isänmaallisuutta: kompromissit eivät sovi luokkaristiriitojen esittämiseen. Yhteisiä päämääriä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta kahden eri intressiryhmän välille ei synny. Kirjailija on tietoisesti pyrkinyt välttämään kompromisseja. Hänen oma sosiaalinen taustansa ei vaikuta kuvaukseen. Tämä näkyy selvästi näytelmän henkilörakenteessa.

Konfliktien syntymisessä ja ratkaisuissa on keskeistä (4) naisasia. Sitä ilmentää Marianne, joka on Mäkisten emännän täydellinen vastakohta. Marianne pyrkii toisaalta naisena yksilölliseen onneen, toisaalta hän tahtoo olla yhteiskunnallinen vaikuttaja. Yhteiskunnallisen luokkarakenteen tiedostanut Marianne

kykenee voittamaan tragiikkansa ja taistelemaan omaa kohtaloaan – naisen alistettua asemaa vastaan. Sitä vastoin Juliassa ilmenevää porvarillisen naisen tragiikkaa, raha-avioliittoa, Hella Wuolijoki ei ainakaan vielä käsitellyt vaikuttavasti.

Marianne poikkeaa olennaisesti sellaisista Wuolijoen myöhemmin kuvaamista sosialismin omaksuneista naishahmoista kuin *Palavan maan* Lindasta ja *Lain ja järjestyksen* Mariasta. Näissä näytelmissä kirjailija kuvaa omalle sosialismin omaksumiselleen läheistä elämäntilannetta. *Talon lapsissa* Wuolijoki sitä vastoin peittää täydellisesti omat elämänkokemuksensa. Tämän osoittavat selvästi näytelmän sankaritar sekä muut henkilöt ja näiden suhteet. Kirjailija on näin onnistunut täydellisesti mitätöimään "kaksoiselämänsä" mahdolliset ilmaisumuodot näytelmässään, mutta samalla hän on kulkeutunut sellaiselle yhteiskunnallisen ideologian alueelle, joka ei ollut hänen alkuperäisen sosialismin omaksumisensa mukaista.

Marianne on vastakohta *Koidula*-näytelmän sankarittarelle, joka riutui kansasta vieraantuneen sivistyneistön keskellä. On luonnollista, että Hella Wuolijoen saksalainen kommunistiystävä Max Hodann kehotti *Koidulan* marxilaisittain epäonnistuneen aatepohjan vuoksi kirjailijaa luopumaan näytelmän julkaisemisesta. [42] *Koidulassa* esiintyvän alkoholisti Dippen kriittiset huomautukset sivistyneistön tilasta eivät riittäneet. *Talon lapsissa* sitä vastoin marxilainen näkemys historiasta taloudellisten tuotantovoimien ja -suhteiden lainalaisuudessa ilmenee selvästi. Taloudellinen kehitys eriytti ja irrotti toisistaan maaseudun kaksi yhteiskuntaluokkaa. Taloudelliset intressit synnyttivät lisäksi näiden välille väistämättömiä ja välttämättömiä ristiriitoja.

Näytelmässä *Talon lapset* Hella Wuolijoen ihmiskuvauksen päämääränä on empatian herättäminen. Tämä tavoite ilmenee vain Mariannessa. Mariannen avulla Hella Wuolijoki kykenee täydellisesti katkaisemaan myönteiset yhteytensä maaseutuelämään ja kansallistunteeseen. Näytelmän aatepohja muodostuu näin marxilaisittain odottamattoman puhtaaksi. Suunnilleen vuotta ennen kuolemaansa Hella Wuolijoki kirjoitti näytelmiensä ohjaajalle Eino Salmelaiselle kirjeen, josta kävi ilmi hänen oma kriittinen näkökulmansa *Talon lasten* jälkeiseen tuotantoon:

> En ole koskaan esikoisnäytelmäni jälkeen uskaltanut olla niin realistinen... Se on pelottavan totta ja kirjoitettu sydänverelläni. Sen jälkeen olen neljäkymmentä vuotta harhaillut romantiikan erämaissa. [43]

Sanoista ilmenee nimekkäisiin kansandemokraatteihin lukeutuneen vanhan kirjailijan käsitys esikoisnäytelmästä. Sen sosialistiseksi todettua aatepohjaa hän tunnustaa kaiken menestyksensä jälkeen kaipaavansa jopa niin, että näkee 1930-luvulla alkaneen varsinaisen kirjailijauransa tuotteet miltei harhautuneiksi.

VII JUSTIINA

Henkilöt:

LAAMANNI ROBERT HARMAALAHTI
HILDA, hänen rouvansa
RIIKKA, heidän tyttärensä
SENATTORSKA HARMELIUS
JUSTIINA
OLAVI, hänen poikansa
TOHTORI STENIUS
VAPAAHERRA
VAPAAHERRATAR
ROVASTI
RUUSTINNA
ANDERSSON, oopperalaulaja
ORAMAA, oopperalaulaja
PEHTORI MÄKELÄ
MARI
KAISA
SALMINEN
JOKINEN

Vuonna 1937 sai ensiesityksensä kaksi Hella Wuolijoen näytelmää: *Justiina* ja *Juurakon Hulda. Juurakon Huldan* kantaesitys oli keväällä, kun taas *Justiina* esitettiin 15. syyskuuta. Juustiinan ohjasi Eino Salmelainen Helsingin Kansanteatterissa. [1]

Justiinan esipuheessa Hella Wuolijoki antaa ymmärtää, että näytelmä on syntynyt voimakkaasti koetun teatterielämyksen pohjalta. Näytelmä kuvaa kansalaissodan jälkeistä kartanon elämää, johon liittyy myös läheisesti päähenkilö – palvelusväkeen kuuluva Justiina. Näytelmässä on kuusi kuvaelmaa, joista kahden ensimmäisen tapahtumapaikkana on sali ja neljän seuraavan kartanon puutarha.

1. Patriarkaalista kartanoelämää

Harmaalahden kartanon kaunis palkollinen Justiina on saanut aviottoman lapsen, joka kastetaan Olaviksi. Kartanon isäntä, senaattori Harmelius, ajaa kartanosta veljenpoikansa, Justiinan rakastetun. Sen sijaan talo huolehtii Justiinasta ja Olavista. Kaikesta huolimatta kartano testamentataan Robert Harmeliukselle.

Senaattorin kuoleman jälkeen odotetaan Robert Harmeliuksen paluuta. Hän on nainut laulajattaren, luopunut lakitieteilijän urasta ja ottanut valtion virkamiehen toimen. Justiinan hän on unohtanut täydellisesti. Sitä vastoin Justiina ei ole unohtanut poikansa isää ja on päättänyt tämän saavuttua lähteä talosta. Hänen päätöstään vastustavat sekä hänen oma poikansa, että vanha senaattorska, jota Justiina on uskollisesti hoitanut. Olavi ei tahdo jättää Harmaalahtea eikä mennä äitinsä toivomuksesta ammattikouluun, sillä hän on kiintynyt kartanoon. Seuraava lainaus ilmaisee kahden vastakkaista yhteiskuntaluokkaa edustavan naisen keskinäistä suhdetta. Senaattorska vastustaa Justiinan lähtöä seuraavin sanoin:

> Eikö Justiina enää muista, kuka hänet lapsineen haki saunasta Harmaalahden vinttikamariin? Kuka on tehnyt Justiinasta ihmisen? Missä Justiina nyt olisi ilman minua? Tuollaista kiittämättömyyttä sitä saa osakseen. Minä olen uskonut koko taloni Justiinalle, ja nyt, kun olen vanha ja sairas, nyt Justiina jättäisi minut. Sellaista se on, kun teikäläiselle tekee hyvää.

Justiina : Hyvä Jumala, enhän minä voi jäädä... hänen rouvansa...

Senaattorska: Tuollaiset asiat on ennenkin järjestetty. Vanhat jutut ovat unohtuneet. Enollani, kreivivainajalla, oli talossaan kaksi piikaa, joilla oli lapset, eikä kukaan puhunut mitään.

Justiina (nauraen): Senaattorska ei ole tainnut huomata, että piiatkin ovat nykyisin vähän muuttuneet?

Senaattorska: Ihmiset eivät muutu, vaikka elämän muodot muuttuvat. [2]

Senaattorska ilmentää patriarkaalisia elämäntapoja, jotka eivät suinkaan esittäydy niin kielteisinä kuin *Talon lasten* Mäen nousukasemännän päämäärät. Senaattorskan huolehtiva, patriarkaalinen asenne lieventää ristiriitoja: talo on tarjonnut suojan Justiinalle ja pojalle, joista se puolestaan sai uskolliset työntekijät. Senaattorska ei myöskään tahtonut vastustaa Justiinan opiskelua työväenopistossa. Piiasta kehittyikin vuosien varrella palkollisten luokkatietoinen esikuva. Niinpä ei ole yllättävää, että konservatiivista senaattorskaa ja valveutunutta köyhälistön edustajaa, Justiinaa, yhdistää voima, joka näytelmän kuluessa paljastuu humanismiksi, ihmisarvon tunteeksi.

2. Harmaalahden naiset

Kartanoon odotettu Robert Harmeliuksen vaimo Hilda osoittautuu tyyppiesimerkiksi sellaisesta egoistisesta, itsetietoisesta seurapiirirouvasta, jota Bebelin luonnehdinnan pohjalta voidaan nimittää porvarillisen yhteiskunnan deterministiseksi tuotteeksi. [3] Jo *Ministerissä ja kommunistissa,* jonka Hella Wuolijoki kirjoitti vuonna 1931, esiintyi tyylipuhdas bebeliläinen porvarisrouva, ministerin puoliso Pauline Norman. Rouva oli päässyt vaikutusvaltaisiin seurapiireihin miehensä avulla eikä hyväksynyt miehensä virasta eroamista. Ministerin innoittajana puolestaan on hänen rakastettunsa Else Pikksaar.

Justiinassa toistuu *Ministerin ja kommunistin* henkilöasetelma: korkeaan yhteiskunnalliseen asemaan noussut virkamies, hänen vaimonsa ja toinen nainen. Rouva on *Justiinassakin* osannut käyttää miestään hyväkseen saavuttaakseen taloudellisen turvan ja valtaa. Tämä ilmenee laamannin ja Hildan välisestä tunteenpurkauksesta, josta samalla selviää, mikä on ollut heikon miehiseen luonnon perusta. Toinen nainen havahduttaa tässäkin näytelmässä miehen näkemään oman asemansa. Suhdettaan puolisot selvittävät kärjekkäästi:

Laamanni: Tärkeimmän osan elämästäni olen kuluttanut ansaitakseni tarpeeksi rahaa ylläpitääkseni sinulle kotia. Olen jättänyt kaikki unelmani tieteellisistä töistä ansaitakseni sinulle rahaa kotiasi varten, kalliita matkojasi varten, päästäkseni sinun valitusvirsistäsi, pitääkseni kiinni edes jonkinlaisista yhteiskunnallisen elämän vaatimuksista. Pääasiallisesti olen elänyt vain siksi, että sinä saisit laiskotella, lauleskella ja hakkailla muita miehiä.
Rouva: (maailmannaisen kyynisyyttä tavoitellen) Mutta, Robert hyvä, sen hyvän minkä olen saanut, olen maksanut sängyssä.
Laamanni: Oikein. Olen ylläpitänyt itselleni vakinaista porttoa, joka sattumalta sai yhden lapsen eikä enempää tahtonut.
Rouva: Hyvä. Ja tulet edelleenkin ylläpitämään minua, sen minä takaan. [4]

Hella Wuolijoki on lisännyt Hildaan maailmannaisen piirteitä antamalla hänen tuoda Harmaalahteen mukanaan kaksi oopperalaulajaa. Toisaalta taas maaseudun asukkaista Hildan ystäväksi ja myötäeläjäksi osoittautuu rovastin perhe. Ruustinnalta laamannitar saa selville Olavin isän. Hella Wuolijoen sosiaalisen taustan vastenmielisyys pappeja kohtaan kantaa satoa: on syytä olettaa, että kirjailija kytkee hengenmiehet ja heidän perheensä muissakin maaseutunäytelmissään tekopyhyyteen.

Laamannitarta vastaan joutuvat asettumaan muut Harmaalahden naiset, senaattorska ja Justiina, kumpikin omalla tavallaan. Senaattorska kokee, että Hilda on epäkelpo kartanon emännäksi. Laamannitar itse on halukas muuttamaan Harmaalahden rahaksi. Senaattorska ymmärtää Hildan olevan sopimaton vaimoksi Robertille. Viekkaasti hän yrittää saada Hildan seuraamaan suuren

Justiina Helsingin Kansanteatterissa 1937. Hilda ja Robert saapuvat Harmaalahteen.

maailman avioeromuotia. Tämä ei mene ansaan, sillä hän tietää olevansa laamannittarena valtansa huipulla. Nähdessään miehensä kiintymyksen Justiinaan ja Olaviin hänen on etujensa valvomiseksi jäätävä Harmaalahteen. Senaattorskalle, Justiinasta puhumattakaan, Hildan päätös merkitsee poistumiskehotusta. Uudenaikainen, rahan valtaan perustuva elämänkatsomus tulee Hildan myötä kartanoon. Senaattorska joutuu nyt ensi kerran katsomaan laajemmalti ympärilleen ja näkee – maalaisköyhälistön. Hän juo kohta elämänsä ensimmäiset kahvit talon maatyömiehen Salmisen kanssa. Hän ilmaisee lisäksi tahtovansa muuttaa Alataloon, palkollisten maailmaan. Senaattorskan ratkaisu on erittäin merkittävä: hän on valmis astumaan jalustaltaan maaseudun kansan keskuuteen tasavertaisena. Lopullinen syy tähän on uuden aikakauden egoistinen ruumiillistuma, Hilda-rouva.

Justiina edustaa toisin kuin Hilda, itsetietoista köyhälistöä. Päähenkilön tie oli kova. Omakohtaisesti hän oli joutunut kokemaan elämän realiteetit. Elämänsä käännekohdasta hän toteaa laamannille:

Ei ollut väärin, että jätitte minut, mutta se oli väärin, että otitte minut, typerän tytön, jolla ei ollut teille muuta annettavaa kuin oma nuori ruumiinsa... Mutta tuo tyttö kuoli sinä yönä, kun synnytti lapsensa yksin savusaunassa... En ole katkera. En jäänyt avuttomaksi. Kun heräsin tainnoksesta ja sokeasta huumauksestani, huomasin etten ollut yksin. Meitä oli paljon samanlaisia. Melkein joka talossa oli muutamia naisia, joiden lasten isä ei seisonut heidän tuskanvuoteensa ääressä, eikä ottanut rakkadella vastaan elämää, joka heille tarjottiin... Meitä oli paljon, eikä ainoastaan aviottomia. Emmekä saaneet apua muilta kuin toisilta köyhiltä. He eivät hylänneet minua, nuo ihmiset, jotka todellakin tahtoivat auttaa ja muuttaa maailman sellaiseksi, että jokainen ihmiselämä otettaisiin rakkaudella ja huolenpidolla vastaan. [5]

Justiinan vuodatus korostaa luokkatietoisuutta. Sanojen taakse kätkeytyy selvää ristiriitaisuutta: kyseessä ei ole enää *Talon lasten* kaltainen yhteiskunnallinen tilanne. Mäen emännän tilalla on nyt senaattorska, joka otti Justiinan hoiviinsa tämän synnytettyä Olavin. Justiinan sanat työväestön apuuntulemisesta perustuvat siis kirjailijan erehdykseen. Tosiasiahan on, että Justiinan osoittama kunnioitus senaattorskaa kohtaan on juuri osoitus siitä, että senaattorska on ollut sankarittarelle tärkeä. Tämä ei vielä riko Justiinan luokkatietoisuutta, mutta kyseisessä ihmissuhteessa saavat jo ilmaisunsa Hella Wuolijoen omat yhteiskunnalliset katsomukset. Niitä ei enää voinut peittää.

Kuvatessaan yksinäistä äitiä – Justiinaa – Hella Wuolijoki puuttui juuri niihin epäkohtiin, jotka edustivat häntä kiinnostavaa maanläheistä naisasialinjaa. Nuori Robert Harmelius otti käyttöomaisuudekseen Justiina-piian. Myöhemmin oman asemansa tiedostamiseen heränneen Justiinan pelkkä olemassaolo jo vaatii miehen ja naisen rakkauselämän kohottamista. Sivistyskysymys liittyy olennai-

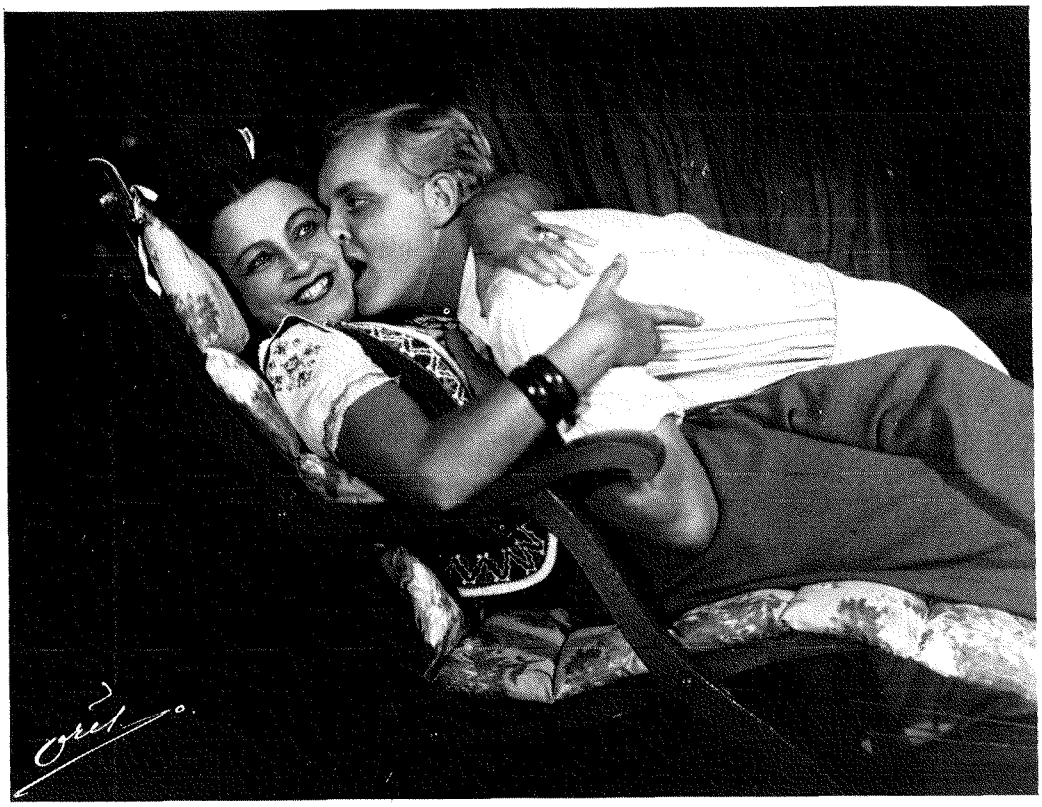

Justiina Helsingin Kansanteatterissa 1937. Hilda (Emmi Jurkka) ja Olavi (Leo Lähteenmäki).

sesti Justiinan henkiseen kasvuun. Laamanni huomaa vähitellen Justiinan arvon ja lausuu ihmettelynsä Harmaalahden perhelääkärille, tohtori Steniukselle:

Miten kaunis nainen hän vieläkin on... arvokas ja sivistynyt ihminen. Mistä hän kaiken sen on saanut? Mistä tämä metamorfoosi? [6]

Sivistyneen Justiinan vastakohta, sivistynyttä teeskentelevä Hilda, antaa jo ounastella näytelmän lopputulosta. Mielenkiinto kohdistuukin siihen, miten laamanni eroaa vaimostaan. Loppuselvittelyn tekee mahdolliseksi Hildan yritys vietellä Olavi. Olavi joutuu mielenhäiriöön ja on vähällä riistää itseltään hengen. Silmittömässä raivossa laamanni aikoo tappaa vaimonsa, mutta Justiina astuu väliin ja kieltää ajattelmasta kostoa:

Jos tahdot rangaista, silloin rankaise oikeata rikollista, sitä maailmaa, joka tuon naisen on kasvattanut loiselämeksi. Ei ole hänen syytään, ettei ole oppinut muuta kuin keimailemaan ja elämään toisten kustannuksella... Jos tahdot kostaa

poikasi puolesta, tule ja auta meitä taistelemaan sellaisen yhteiskunnan puolesta, jossa ei tuonlaatuisella ihmisellä enää tule olemaan valtaa toisten yli. [7]

Justiina on suorittanut Hildasta saman marxilaisen maailmankatsomuksen perusteisiin sovellettavissa olevan arvion kuin August Bebel: porvarillisen rahanvallan säätämä avioliitto on tehnyt naisesta turmeltuneen.

3. Vahva Justiina – heikko Robert

Laamannia jo alussa viehättänyt Justiinan sisäinen kauneus ja arvokkuus ei syntynyt ilman taistelua. Köyhälistön edustajana ja pian myös sen esikuvana Justiinan oli asetuttava ajoittain myös omaa sosiaaliryhmäänsä vastaan. Hella Wuolijoki pani vuoden 1918 tapahtumien johdosta toivonsa työläisnaisiin väkivallan poistamiseksi. *Justiinan* päähenkilö konkretisoi kirjailijan toiveet näyttämöllä. Niinpä näytelmässä esiintyvät kartanon työmiehet Jokinen ja Salminen olisivat voineet kansalaissodan aikana vaikuttaa paljonkin kartanon asioihin, mutta heitä estettiin:

Jokinen: Eikä tänne päästy vilkaisemaan silloinkaan, kun tämä kaikki oli olevinaan meidän hallussamme. Se minua aina harmittaa, kun kapinan aikana tulimme taloa syynäämään ja Justiina seisoi portilla eikä päästänyt.
Justiina: Niin seisoi ja sanoi teille, että tämä on kansakunnan omaisuutta, eikä tätä hävitetä, ja täällä asuu vanhoja ihmisiä, joihin ei kosketa. Eikä sitten koskettukaan, ja eikös ollut hyväkin näin, sillä tässä sinä Jokinen, vieläkin olet, etkä sorakuopassa.
Salminen: Missä se kansakunnan omaisuus nyt sitten on?
Justiina: Tässä se on vieläkin, väliaikaisesti vain lainattuna laamannille.
Salminen: Hän se hallitsee, ja me vain seisomme taas oven ulkopuolella.
Justiina: Niin, seisotte ulkopuolella, kunnes teillä on valta avata tämä ovi, mutta silloin sen yläpuolella ehkä lukee 'Museo', avoinna 11–3, tai 'Kunnallissairaala', tai 'Lepokoti', joihin voitte päästä vuorokaudet umpeensa.
Salminen: Kummallista, että me aina olemme sinuun luottaneet, vaikka oletkin asunut tämän talon sisäpuolella. [8]

Yhteiskunnallisesti valveutumaton maalaisköyhälistö oli alkanut luottaa Justiinaan, vaikka hän työskentelikin kartanon uskottuna henkilönä. Päähenkilönsä myötä kirjailija korostaa selvästi omaa ohjelmaansa: maaseudun köyhälistön on jätettävä luokkaviha, sillä lopullinen voitto saavutetaan henkisen kypsyyden avulla. Mitä enemään olisi Justiinan kaltaisia sivistyneitä vaikuttajia, sitä suuremmalla syyllä voitaisiin jo kansallisen edun nimessä toteuttaa uudistuksia maaseudulla ja kohottaa työväenluokkaa johtavaksi yhteiskunnallisen kehityksen määrääjäksi.

Päähenkilön toiminnan myötä Hella Wuolijoki pyrkii ilmentämään periaatteelliset näkemyksensä työväenluokan historiallisesta tehtävästä, yhteiskunnallisen ja taloudellisen vallan haltuunottamisesta. Päämääränsä Wuolijoki on kirjannut myös näytelmäänsä koskeviin muistiinpanoihin:

Järjestynyt työväki, jonka käsissä on kansan tulevaisuus ei ole luotu nuolemaan katuojan vettä, vaan taistelemaan, ei ole luotu rappiolle joutuneen keskiluokan tavoin yksinäisyydessä kuljeskelemaan ihmisten nurkkia pitkin valitellen ja surren elämäänsä, vaan nousevan kansanluokan mentaliteettiin kuuluu taistelu elämän ottamiseksi omiin käsiin... Jos yhteiskunta on syypää kurjuuteen, mene ja muuta se... Tämä on minun näytelmäni tendenssi. [9]

Justiinan päämäärätietoisuus, elämän ottaminen omiin käsiin ja näin muodostunut selkeä maailmankatsomus vaikuttavat esikuvan tavoin myös heikkoon laamanniin. Robert Harmeliuksessa Hella Wuolijoki ottaa taas kuvauksensa kohteeksi korkeasti oppineen miehen. *Kuunsillan* Erik Rambergin ja *Talon lasten* Peeterin tavoin laamanni puhui nuorena kansallisen yhtenäisyyden puolesta, niin että sai sankarittaren lumoihinsa. Juuri tässä romanttissävyisen isäkuvan hengessä Justiina oli kasvattanut Olavia. Laamannin heikko miehinen luonto oli vienyt tämän sekä bebeliläisittäin tyypilliseen porvarilliseen avioliittoon että virkaan. Hella Wuolijoen ajatuksin ilmaistuna laamanni oli siis tyypillinen rappioituneen keskiluokan edustaja. Tätä Justiina ei ollut ottanut huomioon Olavin kasvatuksessa. Laamannille hän lausuu:

Olisin tahtonut hänen olevan vain minun, että hän tulisi kanssani työläisten joukkoon...[10]

Minä olen kasvattanut hänet taistelijaksi, ihmisten yhteyteen, ihmisten toveruuteen... Hän jumaloi teitä, koska hänellä on pää täynnä romantiikkaa tuosta ylhäisestä isästä, joka yht'äkkiä osoittaa hänelle hyvyyttään. Minun olisi pitänyt kasvattaa hänet vihaamaan teitä. En voinut. [11]

Sankarittaren rinnalle siirtyvä laamanni ilmaisee selvästi kirjailijan rakentavia, perhekeskeisiä päämääriä. Justiina ei näin saanut osakseen *Talon lasten* Mariannen tragiikkaa: yksilöllisen, naisena olemisen onnen hävittämistä. Wuolijoki soi Justiinalle yksilöllisen onnen, mutta se toteutui vasta silloin, kun rakastettu siirtyi sankarittaren aatteiden puolelle. Viimeisessä kohtauksessa Olavi sekä laamannin ja Hildan tytär Riikka avaavat kartanon ovet ja ikkunat. Se symbolisoi yksinäisen, suljetun kartanonelämän muuttumista avoimeksi. Tämän ilmaisevat toisensa uudelleen löytäneet Justiina ja Robert sanoissaan:

Laamanni: Kaikki on vain pahaa unta. Istuimme eräänä sunnuntai-iltana Harmaasuon kivelle ja nukahdimme. Nukuimme kaksikymmentä pitkää vuotta.

Justiina: Ei ole totta, Robert. Emme nukahtaneet. Me kannamme nämä vuodet mukanamme. En luovuta yhtään ryppyä kasvoistani, en yhtään hetkeä elämästäni. Emme unohda mitään ja kuitenkin katsomme eteenpäin elämään.
Laamanni: Nyt sinä jäät kotiin, Justiina.
Justiina: Museonhoitajaksi, Robert. Meidän täytyy hoitaa se hyvin, muuten meillä ei ole oikeutta pitää sitä hallussamme. [12]

Hella Wuolijoki onnistui *Justiinassa* lähinnä salonkisosialismin mallin mukaan horjuttamaan "porvarillista optimismia". Tämä oli se päämäärä, jonka Friedrich Engels näkee tärkeäksi kirjailijan tehtäväksi. [13] Wuolijoki ei aatteittensa ajamiseksi voinut välttää *Justiinan* idyllistä loppukohtausta, ja tämä piirre erottaa näytelmän jyrkästi *Talon lapsista.*

Uudessa *Justiina*-tulkinnasa, Televisioteatterin vuonna 1979 esittämässä näytelmässä ohjaaja Kari Liila oli muuttanut loppukohtauksen siten, että Justiina toimi Mariannen kaltaisesti ja jätti entisen yhteisönsä sanoen lähtevänsä terveiden ihmisten luokse. Uudessa ohjauksessa on näytelmän päätös kaukana sunnuntaipäivän rauhasta ja tilalla on kartanon omistajien levottomuus. Jotta loppuratkaisu olisi ollut uskottava, ei senaattorskan ja Justiinan välille voitu rakentaa täysin Hella Wuolijoen korostamia yhteyksiä.

Justiina-näytelmänsä sankarittaressa Hella Wuolijoki pyrki luomaan agraariköyhälistön ihanteellisen esikuvan. Tässä hän näki onnistuneensakin. Hän näki vahvan Justiinan soveltuvan tukemaan myöhempää aatteellista esiintymistään SKDL:n riveissä. Niinpä Hella Wuolijoki sai sittemmin tilaisuuden todeta painokkaasti, että Justiina "tulee aina olemaan mukana yhteiskunnallisessa taistelussa... ja kuuluu varmasti nykyisin SKDL:ään".[14]

On luonnollista, että vasemmistolehdet ottivat *Justiinan* vastaan yleensä hyvin myönteisesti. Esimerkiksi Suomen Sosialidemokraatti ei peittele iloaan. Lehti kirjoittaa, että rohkeammin kuin aikaisemmissa näytelmissään Tervapää nyt "uskaltaa julistaa sosialistista näkemystapaansa". [15] Äärioikeiston keskuudessa näytelmä sitävastoin nostatti jyrkän vastalauseen, jonka esitti mm. Isänmaallisen Kansanliikkeen järjestölehti ja puolueen kulttuurifoorumi IKL-lehti. Se vaatii kirjallisuudelta ja taiteelta "positiivisia elämänarvoja" kaikkea "nihilismiä" vastaan ja korosti ihanteekseen "kaikkein ylevimmän, mitä kansakunnan elämässä on". [16] Tämän päämäärän vastakohdaksi nähtiin *Justiinan* "halveksiva iva" papistoa ja herraskartanon väkeä kohtaan. Samalla paheksuttiin näytelmän avioeroa ja laamannin uutta liittoa nuoruutensa rakastetun kanssa. Todettiin, että näytelmällään Tervapää "koettaa saada uudelleen eloon sen ruttobasillin, joka oli vähällä viedä Suomen kansan täydelliseen tuhoon". IKL joutui arvioimaan kaikesta huolimatta näytelmän korkeatasoiseksi, sillä sen nähtiin rienaavan yhteiskunnan perusteita "hyvin peitetysti". [17] Helsingin Sanomien Lauri Viljasta näytelmä ei miellyttänyt, koska se hänen mukaansa on aineksista halkeamaisillaan. Voimakkaan sielunkuvauksen rinnalle rakentuu kohtia, jotka

sivuavat sekä farssia että kriminaalinäytelmää. Vanha senaattorska kuitenkin saavuttaa Viljasen varauksettoman ihailun, sillä tämän henkilöhahmonsa kirjailija on osannut kuvata "hienoksi, huumorintajuiseksi ylimysnaiseksi". [18] Kansanteatterin esityksessä senaattorskan osaa näytteli Niskavuoren Loviisana jo suurta huomiota herättänyt Elsa Rantalainen.

4. Justiina vastaluonnoksena O'Neillin Electralle

Suomalaisessa talonpoikaiselämässä ei suinkaan ollut tuntematonta, että talon perillinen oli saanut lapsen talon piian kanssa. Tuolloin talo saattoi ottaa aviottoman lapsen kasvatettavakseen. Vappu Tuomioja kertoo Hella Wuolijoen tienneen tällaisesta tapauksesta.[19] Syy aatteellisesti voimakkaan *Justiinan* syntymiseen on kuitenkin muualla. Näytelmä ei olisi kehitynyt lopulliseen muotoonsa ilman sitä ärsykettä, jonka Wuolijoki sai O'Neillin näytelmästä Mouring Becomes Electra. Timo Tiusanen toteaa, että Wuolijoen *Justiina* on O'Neillin näytelmän "counter-sketch", "Gegenentwurf", brechtiläisessä merkityksessä: aikaisemman teoksen rinnalle tai sen sijaan pyritään asettamaan uusi teos siten, että aikaisemman merkitys muuttuu täysin. [20]

Justiinan esipuhe puoltaa käsityksiä vastaluonnosasetelmasta. Wuolijoki toteaa, että häntä eivät sinänsä kauhistuttaneet Mannonin perheessä tapahtuneet rikokset ja murhat, jotka pyrkivät toistamaan antiikin Electra-näytelmää yhdeksännentoista vuosisadan amerikkalaisessa perheessä, vaan se "tyhjyyden, järjettömyyden" ylivalta, johon O'Neillin näytelmä päättyessään johdattaa katsojan. Lopussa Electra (Lavinia) jää yksin suremaan rikollisen perheen häviötä hautautumalla suljettujen ikkunoiden ja ovien taakse. Hän ei herätä katsojassa sellaista myötätuntoa, jota Wuolijoki sankarittaren kuvaukselta vaatii:

Sydäntäni kouri, kun tulin ulos teatterista. Minun koko olemukseni huusi tätä ratkaisua vastaan: Ei! Ja tuhat kertaa ei. En itsekään tiedä, mikä minussa sanoi ei... En käsitä, miksi minun teki mieleni huutaa O'Neillin Electralle: 'Älä sulje ikkunoitasi ja oviasi. Avaa ne maailmalle, ihmisille. Tuo talosi ei seiso tyhjyydessä. Sen ympärillä on eläviä ihmisiä, jotka myöskin taistelevat olemassaolonsa puolesta. Sure kuolleitasi sillä, että palvelet eläviä ihmisiä! Elämäsi on tyhjää, järjetöntä, se ei herätä myöntätuntoa minussa.' [21]

O'Neillin näytelmä herätti Hella Wuolijoessa uudelleen nuoruusvuosiensa kiinnostuksen maailmankatsomuksellisiin periaatekysymyksiin. Suomalainen

näytelmä syntyi aatteelliseksi vastalauseeksi. Näin selittyy se, miksi *Justiina* ei keskittynyt käytännön maatalon tai agraarielämän kuvaukseen.

Useissa julkaisemattomissa kirjoitelmissaan ja esitelmissään Hella Wuolijoki palasi *Justiinan* ja O'Neillin Electran vastakohtaisuuksiin. Hän arvosteli kärkevin sanoin amerikkalaisen kirjailijan tapaa kajota antiikin draamaan. Wuolijoen mukaan O'Neill ei ollut ottanut huomioon, miten ylpeästi esimerkiksi Antigone ja Oidipus taistelevat kohtaloaan vastaan, vaikka tietävät etukäteen, että tulevat häviämään kohtalon edessä. [22] O'Neill esittää sarjan kohtalon iskuja, joita vastaan ei kukaan taistele. Toivottomuuden herättäminen ei ole Wuolijoen mukaan taiteen tehtävä ja hän kirjoittaa:

Työväellä ei ole mitään tekemistä pikkuporvarillisessa kirjallisuudessa horjuvien ja valittelevien varjojen kanssa, sen toivottomuuden kanssa, josta ei näytetä tietä ulos. [23]

Wuolijoki kohdisti arvostelunsa Lavinian eristäytymisen tragiikkaan: hautautumalla omaan suruunsa tämä rankaisi itseään. Sankarittaren olisi pitänyt sovittaa aikaisemmat rikkomuksensa taistelemalla Justiinan tavoin sellaisen yhteiskunnan puolesta, jossa Mannonin perheen kaltaisia rikoksia ei enää voisi tapahtua. O'Neillin Lavinian olisi pitänyt Justiinan kaltaisesti, antiikin draaman sankarin tavoin, nousta kohtalonsa yläpuolelle eikä vaipua sen alle. Justiina taas oli kohtaloaan ja jumalia uhmannut orja eli nykyajan köyhälistönainen, joka kykeni vapautumaan sorretusta osastaan valistuneen mielensä vuoksi ja jonka taistelussa saa ilmaisunsa työväenliikkeen voitto.

Justiinassa laamannin Hilda-rouva teki rikoksen viettelemällä miehensä pojan. Wuolijoki selvittää, että kuvatun kaoottisuuden ja pahuuden syy on siinä, että omaisuus hallitsee ihmistä. Bebeliläisittäin porvarillisessa avioliitossa elävä nainen pyrki säilyttämään vallan miehensä omaisuuteen:

Laamannitar viettelee miehensä pojan tahallisesti, jotta hänen ei tarvitsisi jakaa miehensä omaisuutta pojan kanssa ja kostaakseen miehellensä... Laamannitar on loiseläin, jolla ei ole muuta halua elämässään kuin erotiikka ja mukavuus miesten kustannuksella, ja epänormaalien olosuhteiden vuoksi nuori puhdasmielinen poika joutuu hänen kynsiinsä. [24]

Näin Hella Wuolijoki tahtoo O'Neillin Electran vastaluonnoksessa selvittää sairaalloisten sukupuolisuhteiden todellisen syyn, omaisuuden määräysvallan. Arvoitukseksi jää, oliko Wuolijoen ilmaisema marxilainen oivallus jälkirationalisointia vai sisältyikö se jo alun perin siihen aatteelliseen närkästykseen, jonka O'Neillin näytelmä hänessä herätti.

Vaikka Hella Wuolijoen O'Neillin näytelmää kohtaan tuntema vastenmielisyys toi suomalaiseen teatteriin sosialismin aatteita tavoittavan näytelmän, eivät

Wuolijoen mielipiteet suuresta amerikkalaisesta dramaatikosta aina osuneet kohdalleen. Egil Törnqvist toteaa O'Neill-tutkimuksessaan, että kirjailija ihaili kreikkalaista trageriaa pakopaikkana, kun moderni elämä tuntui liian alhaiselta. O'Neillin käsitys ihmisen kehityksestä muistuttaa kuvaannollisesti ravun liikkumista:

The evolution he believed in was of the crayfish variety: a regressive decline from the glory that was Greece to the empty of contemporary life. [25]

Wuolijoki jätti aivan liian vähälle huomiolle O'Neillin pyrkimyksen kohdistaa näytelmässään kritiikkinsä nykyajan tyhjiin elämänarvoihin, joista kieltäytyminen on kehitystä.

Ovien ja ikkunoiden sulkeminen O'Neillin Electran lopussa on siis nähtävä valheellisten nykyaikaisten elämänarvojen piiristä vetäytymisenä. Amerikkalainen näytelmä kuvaa sitä, miten välttämätöntä ihmiselle on hylätä tyhjät elämänarvot. Toisaalta Lavinia itse on raaka murhaajatar, joten ikkunoiden ja ovien sulkeminen merkitsee myös oikeutettua itserankaisua. Hella Wuolijoen *Justiinan* syntyminen perustui siis tavallaan erehdykseen. Suomalaisen näytelmän onnistumista edisti ratkaisevasti kirjailijan väärä tulkinta amerikkalaisesta näytelmästä. Erehdys kirvoitti Hella Wuolijoen lujaan aatteelliseen reaktioon, jossa ilmenee hänen oma yhteiskunnallinen ideologiansa.

5. Sosialistiseen agraariyhteiskuntaan humaanein keinoin

Hella Wuolijoen näytelmässä *Justiina* (1) korostuu usko maahan, mutta sen edellytyksenä on maaseutuyhteiskunnan omistusolojen vähittäinen, rauhanomainen muuttaminen. Näytelmässä ei kuitenkaan esitetä käytännön ratkaisuja tulevan maanomistuksen ongelmiin. Siinä liikutaan periaatteellisella tasolla: kuvataan pääoman kielteisiä vaikutuksia ja luodaan kuvaa uudesta yhteiskunnasta. Harmaalahden kartano on tulevassa yhteiskunnassa vain museona, kansalaisten lepokotina tai muuna yleishyödyllisenä laitoksena.

Näytelmässä esiintyy silti kiintoisa aristokraattinen jäänne: senaattorska, joka edustaa agraariyhteiskunnan perinteitä. Häntä kirjailija kuvaa hellävaraisesti. Sankaritarta ja vanhaa senaattorskaa yhdistää omistussuhteista ja luokkavastakohtaisuuksista huolimatta humaani yhteenkuuluvuus. Hella Wuolijoki on siis luopunut Mäkisten emäntää muistuttavasta naishahmosta, mutta ei nytkään ole tuonut näyttämölle elämänkokemustensa mukaista aktiivista emäntää. Wuolijo-

ki on senaattorskan arvokkuudessa ja patriarkaalisissa piirteissä kuitenkin ottanut askelen elämänkokemustensa suuntaan.

Justiinassa käy ilmi Hella Wuolijoen henkinen kehitys *Talon lasten* jälkeen. Sivistynyt sankaritar on asettunut maaseudun kahden vastakkaisen yhteiskuntaluokan väliin ja hänessä kirjailija korostaa (2) rauhanomaisen tien välttämättömyyttä yhteiskunnallisten muutosten aikaansaamiseksi, siirtymiseksi sosialistiseen yhteiskuntajärjestelmään. Konfliktit ratkaistaan humaanein keinoin, mutta ilman kompromisseja. Isänmaallisuusaate (3) ei konfliktien sovittamisessa ole keskeisellä sijalla, mutta sen sijaan yhteisen hyvän vaatimus esiintyy näytelmän lopussa, jossa laamanni tahtoo työskennellä Justiinan rinnalla kansan parhaaksi. Työväestön etu on yhteinen, tinkimätön tavoite.

Naisasia (4) muodostaa *Justiinassakin* keskeisen aatteellisen solmukohdan. Antiikin kreikkalaisen draaman tapaan Justiina on kohtaloaan uhmaava orja, O'Neillin Lavinian täydellinen vastakohta. Justiina on orjan heimoa eli köyhälistöluokkaan kuuluva nainen, jonka asemaa mies käytti hyväkseen ja alisti sankarittaren hetkeksi käyttöomaisuudekseen. Justiina ei tyytynyt osaansa, vaan orjan merkin otsassaan nähneen Hella Wuolijoen tavoin uhmasi yksinhuoltajan kohtaloa. Justiinasta tuli luokkansa esikuva. Luokkatietoista Justiinaa kuvaavassa näytelmässä kirjailija tarvitsee juuri Hildan kaltaisen naisen, joka on kuin kouluesimerkki August Bebelin määrittämästä porvarillisessa avioliitossa elävästä naisesta. Justiinan oli nyt vain osoitettava aatteellinen voitokkuutensa näkemällä ja suhtautumalla kyseiseen naistyyppiin samalla tavoin kuin Bebel: marxilaispohjainen erittely oli kokonaan henkilökohtaisuuksista ja tunteenomaisuudesta vapaa. Vaikeutensa voittanut Justiina osoitti, että ei vain avioliiton ja naisen, vaan myös koko yhteiskunnallisen elämän kannalta oli aika vapautua omaisuuden määräysvallasta. Justiina on uuden yhteiskunnan airut, joka ennustaa ihanteellisesti sosialistisen yhteiskunnan solmimaa suhdetta omaisuuteen.

Kuvaamalla senaattorskan vain passiiviseksi historialliseksi jäänteeksi kirjailija on mahdollistanut senaattorskan ja häntä ymmärtävän Justiinan sekä maaseudun työväestön helpon lähenemisen. Tämä on näytelmän aatepohjan kannalta tärkeää: näin kirjailija varmistaa sen, että ratkaisevat ristiriidat ilmenevät nimenomaan rahanhimoisen uuden tulokkaan Hildan ja Justiinan välillä. Näiden kahden täysin vastakkaisen naisen välisten konfliktien ratkaisussa Hella Wuolijoki kykenee toimimaan aatteellisesti varmalla pohjalla.

Odotettaessa perusteellisia yhteiskuntareformeja Harmaalahden kartanoa aletaan hoitaa museoesineenä. Miten museonhoito käytännössä sujuu, siihen ei viitata. Ei liioin selviä, jaetaanko Harmaalahden maista itsenäisiä pientiloja sosialidemokraattisen puolueen käytännön linjoja seuraten vai annetaanko maa täydellisesti yhteiskunnan haltuun. Epäilemättä *Justiinalle* olikin eduksi – ottaen huomioon kirjailijan agraarisen taustan – että jäi välimatka käytännön elämään. Justiinan ja Robertin välinen uusi liitto on pääomasta vapaa ja näin Harmaalah-

den ovet ja ikkunat aukenevat yhteiskuntaan. Se riittää Hella Wuolijoelle. Jättämällä välimatkan omiin persoonallisiin elämänkokemuksiinsa kirjailija rakensi päähenkilöstä köyhälistönaisen. Justiinan asema ja toiminta yhteisössä ilmaisee jo selvästi, että sankarittaressaan Wuolijoki samalla esittää omaksumaansa yhteiskunnallista ideologiaa: rauhallista tietä kohti sosialismin toteutusta.

Talon lapsiin verrattuna Hella Wuolijoki on tuonut *Justiinassa* uutta myös miespuoliseen henkilögalleriaansa. Naisen uhrautuvaa taistelua ymmärtämätön lakimies Peeter on muuttunut luonteeltaan heikoksi lakimies Robertiksi. Viimeksi mainittu joutuu naisen taloudellisen laskelmoinnin kohteeksi. Esineeksi itsensä tekevä nainen käyttää miehen sukupuoliviettiä väärin hyväkseen. Ilman ”toisen naisen” aatteellista innoittamista mies ei olisi voinut vapautua. Näin Wuolijoen naisasiaan liittyy annos ”miesasiaa”: myös mies joutuu kärsimään omaisuuden määräysvallasta eli porvarillisesta yhteiskuntajärjestelmästä. Uutena mieshahmona astuu Wuolijoen draamaan sankarittaren reilu ja rehti kosija. Harmaalahden perhelääkäri osoittautuu Justiinan pyyteettömäksi auttajaksi ja ihailijaksi. Justiinan avioliitolta edellyttämä rakkaus on esteenä tohtorille, joka väistyy mallikelpoisesti laamannin tieltä.

Talon lapsiin verrattuna *Justiinassa* nähdään jo maahenkeä. Se ilmenee sankarittaren sivistyksellisenä, rakentavana esikuvana maalaisköyhälistölle ja osoittaa sille tietä rauhallisen kehityksen kautta kohti tasa-arvoisempaa maaseutuyhteiskuntaa. Justiina voi jo toimia maaseudulla eikä hän *Talon lasten* Mariannen tavoin joudu lähtemään kaupunkiin.

VIII JUURAKON HULDA

Henkilöt:

TUOMARI KAARLE KRISTIAN SORATIE (ent. Carl Christian Sanmark)
PROFESSORI MAGNUS NORKO
TOIMITTAJA PURTIAINEN (puhuu savon murretta)
ISÄNTÄ ja KUNNALLISNEUVOS ALI-LEHTONEN
HULDA JUURAKKO
NEITI CONSTANCE SANMARK, sanotaan "musteriksi"
KAUPPANEUVOS KAAVIO
KAUPPANEUVOKSETAR KAAVIO
NEITI KIRSTI KAAVIO
NEITI MATERO, näyttelijätär
TOHTORI ALINEN
NEITI SINIJÄRVI
MIINA
PANKINJOHTAJA THORMAN
ROUVA KRONENSTRÖM
TAIVAANRANNAN MAALARI

Eino Salmelainen kertoo esittäneensä Hella Wuolijoelle ajatuksen sellaisen näytelmän kirjoittamisesta, jossa tavallinen kansannainen kohoaa korkeaan yhteiskunnalliseen asemaan. Kuuluisa ohjaaja muistelee myös kertoneensa Wuolijoelle tässä yhteydessä tarinan eräästä laulajattaresta, joka yöllä Kämpin ohi kulkiessan oli törmännyt hauskalla tuulella oleviin kansanedustajiin ja oli tekeytynyt maalaistytöksi. Maalaiskummajaisen kanssa puhuminen oli kovasti huvittanut kansanedustajia. [1] Näytelmäänsä *Juurakon Hulda* Hella Wuolijoki valitsi aidon maalaistytön kohtaamaan Kämpistä iloista kokoustaan pitämästä palaavia kansanedustajia.

Tarinaa kansanedustajista ja laulajattaresta ei pidä jättää *Juurakon Huldan* tutkimisessa pelkäksi anekdootiksi: todellisuudessa kyse on lähinnä sysäyselämyksestä. Kertomus on osunut sellaiseen kohtaan kirjailijan elämässä ja kokemusmaailmassa, että näytelmä valmistui nopeasti. [2]

Juurakon Huldan kantaesitys oli 10.3.1937 Helsingin Kansanteatterissa ja ohjaajana toimi Eino Salmelainen. [3] Näytelmä tapahtuu "nykyaikana" ja se on seitsemänkuvaelmainen. Tapahtumapaikkana on tuomari Kaarle Kristian Soratien kaupunkiasunto Helsingissä.

Juurakon Hulda Helsingin Kansanteatterissa 1937. Vasemmalta: Professori Norko (Eino Jurkka), pankinjohtaja Thorman (Aku Käyhkö), kunnallisneuvos Ali-Lehtonen (Ossi Elstelä), Hulda (Emmi Jurkka), toimittaja Purtiainen (Hugo Hytönen), tuomari Soratie (Kaarlo Angerkoski). – Ali-Lehtonen: "Ei Hulda huoli vierastella, vaikka mahtavia miehiä ollaan."

Näytelmä tuli tunnetuksi ulkomaillakin. Taatakseen *Juurakon Huldan* kansainvälisen menestyksen Hella Wuolijoki teki näytelmäänsä lisäyksiä ja nimikin vaihtui yleismaailmallisemmaksi: *Parlamentin tytär.* Suomalainen yleisö pääsi tutustumaan *Parlamentin tyttäreen* vuona 1945, mutta uusi versio ei saanut *Juurakon Huldan* kaltaista vastaanottoa; ilmaistiin tyytymättömyyttä mm. maaseudun hengen katoamisesta salonkikomedian tieltä. Ulkomailla *Parlamentin tytär* sitävastoin saavutti menestystä ennen kaikkea siksi, että Hollywood kiinnostui näytelmästä. Paramount-yhtiö osti Hella Wuolijoelta elokuvaoikeudet ja amerikkalainen yleisö sai nähdä parlamentin tyttären.

1. Hulda – maan suola

Juurakon Huldassa Hella Wuolijoki tuo torpparin tyttären pääkaupunkiin kansanedustajien seuraan ja luo näyttämökuvan, jonka rakentumiseen on vaikuttanut ennen kaikkea Snellmanin ihailu. Wuolijoki näki Snellmanin yliopistosta kansan pariin tulleensa kansantribuunina. Huldan saapuminen kaupunkiin on tulkittava näin. Suurmiehen aloittama työ ei ollut saanut seuraajia. Kun maalaisköyhälistö oli jätetty sivistyken ja tiedon ulkopuolelle, Huldan piti nousta ja esittäytyä herroille. Sattuman oikusta – eli isäntä Ali-Lehtosen humalatilan johdosta – Hulda joutuu Esplanadilla kansanedustajien seuraan ja tuomari Soratien taloon. Aidolla vilpittömyydellään hän selostaa lähtönsä syyn:

Ali-Lehtonen: Eikö sieltä puolelta pitäjää löytynyt työtä?
Hulda: Löytyi kyllä, kesäisin. Kymmenen markkaa minäkin viime kesänä päivässä sain, olenhan minä riuskanpuoleinen työihminen. Mutta siihenkö minun olisi pitänyt tyytyä – Sääksmäen hautausmaalle saakka. – Veli toi radionsa kaupungista mukanaan. Kääntelin ja vääntelin sitä joskus öisin. Koko maailma siellä kihisi ja kohisi, sellainen maailman metsä. Ja minä istuin vaan Juurakon nurkassa itsekseni. Ja kerran sieltä kuului sellainen laulu että ihmisten pitäisi nousta, ja niin minä, Hulda, päätin sitten nousta ja tässä minä nyt sitten olen. [4]

Hella Wuolijoki piti Snellmania Suomen ensimmäisenä kommunistina, koska tämä toiminnallaan tahtoi nostaa talonpoikien sivistystä ja itsetietoisuutta. Kun Hulda ilmoittaa käyneensä kansanopiston opintokerhossa Ali-Lehtonen arvelee Huldan olevan sosialisti. Hulda ei tahdo tyytyä kohtaloonsa. Saima-lehteä hänellä ei ole, mutta lainaradiosta kuultu "Kansainvälisen" kehotus saa hänet tekemään päätöksensä.

Hulda kuuluu Hella Wuolijoen päämäärätietoisiin nuoriin naisiin. Suomalaisen korvenraivaajan sisulla hän tahtoo edetä kohti sivistystä ja paikkaa auringossa. Vajaan seitsemän vuoden aikana tuomari Soratien sisäkkö ehtii opiskella Työväenopistossa, suorittaa kahdeksan luokan yhteiskoulukurssin ja lukea itsensä Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa maisteriksi. Kansannainen on kohonnut merkittävään asemaan 1930-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa.

Huldan tapaamat kansanedustajat muodostivat Eduskunnan Laki- ja talousvaliokunnan jaoston, jonka oli määrä valmistella maatalousväestön asutuslakia. Tavattuaan edessään ilmielävänä työnsä kohteen ja tuotuaan hänet Soratien asuntoon kansanedustajat päättivät haastatella tuota maalta tullutta kummajaista. Huldan varmat vastaukset kielivät maaseudun köyhälistön piirissä elävästä katkeruudesta. Juurakon vaarivainajan kokemukset olivat siirtyneet Huldan elämään ja torpparin tyttö puhuu kansanedustajille:

Vai pilkkana herrat minua pitää aikovat. Sehän siitä tulee, meijän vaari sanoi, kun tuppaatte täällä eduskunnassa ja hallituksessa unohtamaan, kenenkä palvelijoita te olette. Juurakon vaari sanoi: kansan leipä on katkera leipä, monen isännän leipä ja vaatii paljon nöyryyttä. [5]

Köyhälistöläisenä sankarittarena Huldassa on Hella Wuolijoen antiikin ihanteen perua. Huldan vastauksissa nähdään orjan ikeessä elävän suomalaisen torpparihemon kapinointia kohtaloaan vastaan. Kansanedustajat sitävastoin asennoituvat Huldaan kuin troglodyyttiin – Snellmanin ilmaisua käyttääksemme.

Hella Wuolijoen Snellman purkaa tunteensa suomalaisille yliopistomiehille, joiden hän näki eristäytyvän kansasta ja estävän näin yhtenäisen kansakunnan muodostumisen. Yliopisto oli taantumuksen kehto. Samoja ajatuksia Wuolijoki lausui myös yliopistovuosiaan käsittelevässä muistelmateoksessaan. Hän näki yliopiston toimivan maan suolana, säilytysaineena ideologisia tartuntoja vastaan.[6] Juurakon Huldasta tuli maan suola, mutta toisessa merkityksessä. Näytelmässä paljastuu tärkeäksi se, että Hulda sivistaa itseaan Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa eikä perinteisessä yliopistossa. Huldan henkilöhahmon myötä Hella Wuolijoki ripottelee suolaa, maustetta, jota tarvitaan sivistyksen kasvattamiseen ja ulottamiseen kaikkiin kansankerroksiin. Maatalousväestön asutuslakeja miettivien kansanedustajien silmissä outo maalaisotus muutti muotoaan, mutta ei suinkaan odotetusti. Esplanadin näkökulmasta tarkastellen Huldan toiminta leimattiin lopuksi yhteiskunnallisia normeja ja moraalisääntöjä rikkovaksi. Huldan suola uhkasi tuoda yhteiskunnalliseen keitokseen vaarallista makua. Sankarittaren ja yhteiskunnallisten valtarakenteiden sekä niiden edustajien välille syntyi konflikteja.

2. Hulda järjestyksen kourissa

Esplanadin löytönsä jälkeen kansanedustajat puhuvat Huldan kohtalosta. Edistyspuolueen edustaja tuomari Soratie kehottaa kollegojaan katsomaan tilastoja, jotka puhuvat surullista kieltään työttömyydestä. Kansalaisena Hulda on "mennyttä kalua". Hän on siksi nätti tyttö, "ettei hän ainakaan tilaston mukaan ole pelastettavissa... kadulta". [7] Sosialidemokraattien toimittaja Purtiainen viittaa samaan todennäköisyyteen, mutta näkee vähäväkisten puolueen voivan auttaa Huldaa. Maalaisliiton Ali-Lehtonen ja kokoomuksen professori Norko näkevät Huldan joutuvan kadulle aikakauden surullisena ilmiönä.

Tilastoista sen kummemmin tietämättä nälkäinen Hulda kävelee tuomarin keittiössä suoraan ruokakaapin luo ikään kuin vaistoten leivän olemassaolon. Huldan sanat kansanedustajille ilmaisevat ensimmäisen draamallisen konfliktin syntymistä:

En minä ole probleema, Juurakon Hulda vaan olen, eikä herrojen tarvitse minusta huolehtia. Kyllä minä omani otan mistä vaan. Oli siinä piru istunut Käpälävuorella ja paiskellut kiviä ihmisten hirmuksi Juurakon niemelle, mutta sieltä ne juurakkolaiset ovat kirveellä ja kuokalla leipänsä ottaneet... [8]

Kohtalon uhmaaminen jatkuu ja sen mukana myös ristiriidat. Sisäkön toimessa Huldaa yritetään saada ammattikuvan edellyttämään järjestykseen. Perheen talouden hoitajana toimiva musteri, Conny-täti, välittää Huldalle kokemuksiaan sisäkön töistä. Talon askareita suorittavan naisen tulisi olla niinkuin häntä ei olisikaan, ikään kuin kaikki itsestään puhdistuisi ja järjestyisi. Huldan alistaminen säätynsä olotilaan onnistuu vain näennäisesti. Työväenopistoa käyvä sisäkkö seuraa tiiviisti asutuslain kehitystä ja lainailee liian varomattomasti kirjoja tuomarin pöydältä. Ainoastaan Conny-tädin vetoomus ja professori Norkon myötätunto Huldaa kohtaan saavat sääntöjä tarkoin noudattavan tuomarin luopumaan sisäkön erottamisesta. – Tietysti sillä ehdolla, että Hulda jättää kirjat ja asiapaperit rauhaan. Itkevä, mutta kädet nyrkkiin puristava Hulda tekee päätöksensä: "Ja sittenkin... minä näytän heille... ja sittenkin..." [9] Nyrkkiin puristettu käsi kuvaa antiikin jumaluhmaa. Tämä sopii hyvin juuri Huldalle, joka taistelee omaa ja säätynsä nöyryyttämistä vastaan.

Huldan valmistuminen yhteiskuntatieteitten maisteriksi herättää seurapiirirouvat ihmettelemään sisäkön ammattikuvaa. He näkevät Huldan monin eri tavoin uhkaavan yhteiskunnan sovinnaista arvohierarkiaa. Tilaisuus Huldan kompromettoimiseen syntyikin. Pahaa aavistamattoman professorin paljastettua Huldan Esplanadi-taustan pahansuopaiset juorut lähtivät liikkeelle. Kohta molemmissa työväenpuolueissa Huldan eduskuntavaaliehdokkuus hylätään huolimatta hänen saavuttamastaan suuresta suosiosta. Katkeroitunut Hulda lainaa

Juurakon Hulda Helsingin Kansanteatterissa 1937. Vasemmalta: Miina (Siiri Angerkoski), Hulda (Emmi Jurkka), Conny-täti (Anni Hämäläinen).

Stockmannilta iltapuvun ja päättää yllättää seurapiirin. Soratietä ympäröivät naiset näkevät oman itsensä suurta maailman naista matkivassa Huldassa. Sankarittaren käyttäytyminen oli myös merkki hänen teräksiseen ulkokuoreensa vuosien mittaan kasvaneesta säröstä, jonka aiheutti rakkaus tuomari Soratiehen. *Talon lapsissa* rakastunut Marianne ei taipunut tuomari-Peeterin edessä. Juurakon Huldan tilanne on jo toinen.

3. Tuomari Soratie ja Hulda

a. Poikamiehen porvarillinen elämä

Justiina-näytelmässä senaattorska puhuu veljestään kreivi-vainajasta, jolla oli lapset molempien sisäkköjensä kanssa kenenkään asiaa sen ihmeemmin

kummastelematta. Ajatus palvelustytöstä herransa sukupuolisena käyttöomaisuutena tulee näkyviin myös *Juurakon Huldassa.* Conny-täti muistelee, miten tuomarin äiti joutui varmentamaan perheensä kunnian valitsemalla sisäköiksi mahdollisimman rumia naisia. Tämä kuvaa samalla aviovaimon alisteista asemaa: sisäkön ja aviovaimon ero saattaa olla häviävän pieni.

Jo ensimmäisen kuvaelman lopussa kirjailija tekee selväksi, että tuomari Soratie ei ole seurannut isiensä jälkiä. Hän nimittää itseään tässä asiassa Sanmarkien suvun luopioksi. Kyseessä on Conny-tädin mukaan tuomarin "lohdullisin puoli". [10] Huippukorrekti tuomari Soratie on niin pitkälle kultivoitunut, ettei sanojensa mukaan harrasta karkeakätisiä ja hikisiä sisäköitä, vaan suosii kauniiden käsien lisäksi erilaisia tuoksuja Hourbigantista ja Fleur de Soirista alkaen. Soratie lausuu professori Norkolle: "Vaikkapa itse Venus hikisenä ja karkein käsin! Mahdotonta! Ei minua varten. "Konservatiivinen Norko on perinyt *Justiina*-näytelmän kreivin maanläheistä kauneudentajua "Sinun iässäsi minä olin jo palannut luontoon", hän vastaa. [11]

Keskustelun kuullut Hulda alkaa tajuta, että maaseudun tapaan myös kaupungissa halveksitaan ruumiillista työtä tekevää köyhälistöluokkaa. Turnipsin ja lantun kitkemisestä ja kaalin mullittamisesta kuluneet kädet eivät parane kaupunkiolojen tiskivesistä ja pyykistä. Köyryselkäinen Miina antaa jo olemuksellaan kuvaa Huldaa odottavasta tulevaisuudesta. Wuolijoki on tehnyt Miinasta todellisen luokkansa edustajan. Etunimellä kirjailija tekee kunniaa palvelusväen esitaistelijalle Miina Sillanpäälle. *Juurakon Huldan* Miina ei ole ylpeä palvellessaan herrasväkeä ja talon korkea-arvoisia vieraita, vaan hän tietää työnsä ruumiillisenkin puolen: "Kuka niitä työihmisen käsiä katselee." [12]

Tuomaria kiinnostaa ennen kaikkea kauppaneuvos Kaavion tytär Kirsti. Hella Wuolijoen henkilögalleriassa hän liittyy selvästi samaan kastiin kuin *Justiinassa* Hilda-rouva. Kansanedustajaystävät pitävätkin selviönä tuomarin ja Kaavion tyttären avioliittoa eli sitä, että Soratie nai kenkätehtaan. August Bebelin määrittämä porvarillisen avioliiton malli hahmottuu kouluesimerkin tavoin. Kauppaneuvoksen tytär tietää Soratien poliittiset mahdollisuudet ja viekkaasti hän tiedustelee, milloin tuomarista tulee ministeri. Naimakaupasta olisi hyötyä Soratien poliittiselle uralle, vihjaahan Kirsti-neiti, että Tasavallan Presidentti on kauppaneuvoksen hyviä ystäviä. Neiti Kaavio ei häikäile naimakauppamahdollisuuden esille tuomista, sillä hän lausuu tuomarille:"... aion ottaa miehen, joka minun avullani voi tehdä karriäärin ja sitten aion nauttia hänen karriääristään." [13] *Juurakon Huldassa* on toteutumassa *Justiinasta* tuttu rahaan ja maineeseen perustuva avioliitto, joka jo *Ministerissä ja kommunistissa* sai ilmaisunsa. Tässä virolaisnäytelmässä ministeri Norman tahtoo erota vieraannuttavasta työstään, mutta hänen vaimonsa ei salli sitä. Miehen eroaminen korkeasta virastaan alentaisi mukavaan elämään tottuneen vaimon toimintaedellytyksiä ja vaikutusvaltaa.

Raha-avioliittomahdollisuutta tarjoavan Kirsti-neidin hahmossa Hella Wuolijoki sivuaa moniavioisuuskysymystäkin, jonka näkee olevan seurausta vain rahan tuottamasta väärästä ja moraalitomasta vallan- ja mukavuuden tavoittelusta. Näin Aleksandra Kollontain moniavioisuusvaatimukset saavat tylyn ja samalla humoristisen vastauksensa:

Neiti Kaavio: Pidän miehistä liiaksikin. Tiedättekö, en voisi koskaan tyytyä yhteen mieheen. Minä tarvitsen aina monta miestä. Yhden kanssa joisin aamukahvin, toisen kanssa ratsastaisin, kolmannen kanssa söisin lunchia, neljännen kanssa joisin teeni, viidennen kanssa söisin päivällistä. (Hiljaa) Yöni voin viettää niiden kaikkien kanssa. [14]

Maanläheistä naisasialinjaa korostava Hella Wuolijoki ei anna Huldansa poiketa pienimmässäkään määrin vanhojen sivccllisyyskäsitteiden tieltä. Conny -täti kuten myös Miina ilmaisevat tästä syystä Huldaan tyytyväisyytensä. Päivitellen Conny-täti kertoo tuomarille Huldan edeltäjästä Martasta, jolla oli kaksi palosotilasta: huhtikuussa yksi ja toukokuussa toinen. Tähän tuomari vastaa: "Eri aikoina, muster Conny. Luulin jo, että ne olisivat olleet samanaikaisesti."[15]

b. Huldan muodonmuutos

Hulda on vuosien varrella tuomarin takkia harjatessaan tottunut löytämään milloin vaalean, milloin tumman hiuksen. Kokoelma lisääntyi ehkä Soratien Pariisin matkan seurauksena, mutta paluu sai tuomarin kiinnostuksen kohdistumaan kodin piiriin. Odottamattomaan aikaan saapuminen tuottaa yllätyksellisen kauniin näyn. Hän tapaa kesäöisessä hämäryydessä kirjojensa ääreen nukahtaneen Huldan – aamutakki yllä. Tuomarin edessä on ensi kertaa sisäkkö, joka on muuttunut naiseksi. Selviää, että Hulda on kesäaikana saanut luvan jäädä kaupunkiin lukemaan lopputenttejään. Sisäkkö on siis vielä varsin epätavallinen sisäkkö, hän on kivunnut akateemiseen maailmaan.

Ristiriidat ovat valmiit puhkeamaan sillä hetkellä, kun tuomari on toivottanut Huldan tervetulleeksi maan sivistyneistön joukkoon. Nyt kirjailija voi purkaa uskottavasti Huldan suulla snellmannlaisen vihansa sivistyneistöä kohtaan ja tuoda asutuslakien ja pääkaupunkilaiskulttuurin vastapainoksi hylätyn maakansan vanhat ja kunnialliset tavat. Hämmentyneellä tuomarilla on vaikeuksia sijoittaa Hulda tilastoihin, sillä sisäkkö on uhmannut voitokkaasti käsitettä "yhteiskunnallinen ilmiö":

Tuomari: Minun maailmani on täynnä tyyppejä, yhteiskunnallisia ilmiöitä,

lakeja, työtä, velvollisuutta... ja roskaa.

Hulda: Tiedän. Elämässänne ei ole enää pienintäkään ihmettä. Ette koskaan pysähdy minkään eteen hämmästyneenä, sydän kurkussa. Kuinka köyhä onkaan elämä, jossa ei ole mitään odottamatonta! [16]

Huldan normeja ja kaavoja uhmaavassa mielessä Hella Wuolijoki ilmaisee selvästi omaa yksilöllistä ajattelutapaansa. Juuri tämä puuttu Soratieltä, joka Huldan sanojen mukaan tukahduttaa kaiken epäilyksensä velvollisuudentunnollaan. Huldalla on vastassaan samankaltainen mies kuin *Justiinan* ja *Talon lasten* sankarittarilla. Mies on lakimiehenä korkeassa asemassa ja integroitunut porvarilliseen yhteiskuntaan. Myös *Juurakon Huldassa* kysymys on siitä, saako sankaritar miehen aatteellisesti mukaansa kuten Justiinassa vai eroavatko tiet kuten *Talon lapsissa*.

Muodonmuutoksellaan sankaritar on järkyttänyt Soratien tasapainoa. Mies asettaa Huldan nyt siihen luokkaan, johon hän on sijoitanut Hourbigantia ja Fleur du Soiria käyttävät ystävättärensä. Tuomari kokee kuitenkin pettymyksen:

Juurakon Hulda Helsingin Kansanteatterissa 1937. Hulda (Emmi Jurkka).

Hulda: Minä en ole niitä naisia, jotka tällä tavoin sänkyyn viedään!
Tuomari: Vai niin... (Kävelee edestakaisin) Suloisimmallakin naisella on hintansa. Ja mikä on Huldan hinta?
Hulda: (Säpsähtää ja nostaa kädet kasvoilleen) Niin, minullakin on hintani...
Tuomari: Mikä se on? Kenties ihan vihkimäsormus?
Hulda: Ehkäpä sekin...
Tuomari: Liian kallis... on niitä halvempiakin naisia. [17]

Tuomari Soratien käyttäytyminen saa selityksensä hänen aikaisemmasta avioliitostaan. Tuomari pettyi vaimoonsa palattuaan matkaltaan odottamattomaan aikaan kotiin. Kokemustensa vuoksi hän on tehnyt naisista välikappaleen itseään varten. Tähän kaavaan Hulda ei alistu.

c. Rakkauden voitto

Talon lasten Marianne kykeni luopumaan rakkaudesta aatteellisten päämäärien hyväksi. Hella Wuolijoki ei antanut Huldan päätyä samaan ratkaisuun, sillä tässä myöhemmässä näytelmässään hän kuvaa rakkautta voimana, joka lähentää ihmisiä ymmärtämään toisiaan.

Soratien luokse kokoontuneelle seurapiirille sosialidemokraattien hylkäämä Hulda vannoo juurakkolaisten nyrkkiensä kautta jatkavansa taisteluaan ja repivänsä alas eteensä nousseen seinän. Tuomarin rakastajattarena hän ei katso olevansa sen huonompi työväenpuolueen edustaja kuin muutoinkaan. Hulda sanoo:

Vaikka minä olen kadulta löydetty ja vaikka minä olen kuusi vuotta maannut tuon miehen sängyssä, sittenkin tulen kelpaamaan niille ihmisille, joiden joukosta minä olen tullut. [18]

Hämmästyneiden vieraiden edessä tuomari julistaa tilaisuuden kihlajaisten vietoksi. Huldan osoittauduttua täysin "luokittelemattomaksi otukseksi" Hella Wuolijoen kaltaisesti [19] tuomarin silmät aukenivat lopullisesti.

Vieraitten poistuttua on Huldan vuoro ottaa ratkaiseva askel kohti aviosäätyä. Hänen kiivaasta repliikistään käy ilmi tahto auttaa niitä ihmisiä, joiden keskuudesta hän on tullut. Toisaalta Hulda tajuaa järjelle käsittämättömän rakkauden, jonka tunnustaminen muuttaa seitsemän vuoden aikaisen teitittelyn tuttavalliseksi sinutteluksi:

Seitsemän vuotta olette mittaillut minua tässä talossa vierailla silmillänne kuin hevosta, ja minä olen kuunnellut askelianne kuin hullu. Enkä minä, jumalaut,

tiedä miksi minä sinusta pidän! Politiikassa olet ahdasmielinen, istut kahdella tuolilla! Olen itkenyt itsekseni ilosta, kun joskus olet ollut minulle ja muille ihmisille hyvä. [20]

Tuomari rauhoittaa Huldaa sanomalla, että ihmiset ovat ennenkin tehneet tyhmyyksiä rakkauden vuoksi ja ettei hän aviomiehenä tahdo estää Huldan poliittista toimintaa. Soratie eroaa *Talon lasten* Peeteristä ratkaisevasti. Niinpä sankarittarella on edessään viimeinen repliikkinsä: "Voi jumalauta, että minun pitikin rakastua sellaiseen diktaattoriin." [21]

Hella Wuolijoki totesi *Talon lasten* jälkeen harhailleensa neljäkymmentä vuotta "romantiikan erämaissa". [22] Itsekritiikki soveltuu Huldan toimintaan, jossa rakkaus asettuu jo yhdistämään sitä, mitä erilaiset aatteelliset päämäärät erottavat. Huldassa kirjailija paljastaa selvästi omaa itseään. Wuolijoki näki monissa eri yhteyksissä elämänkokemuksensa ylittävän kylmiksi havaitsemansa yhteiskunnallista luokkajakoa ilmaisevat säännöt ja hän asetti rakkauden uhmaamaan niitä. Rakkaus vie Huldan auttamattomasti vanhojen perhetraditioiden ympäristöön, Conny-tädin sanoin:

Voi, Carl Christian, en ole koskaan unohtanut, miten professori Juhana Wilhelm Snellman vainaja sanoi aina Lars veljeni luona meille nuorille tytölle, että naisen tehtävänä perheessä on vaalia perheen perintötapoja. Hulda kyllä tulee sen tekemään...[23]

Conny-täti vetoaa J.V. Snellmaniin konservatiivisuuden säilyttäjänä eikä tietystikään Suomen ensimmäisenä kommunistina Hella Wuolijoen tavoin. Huldan tulevassa elämässä on Hella Wuolijoen omalle "kaksoiselämälle" tunnusomaista rohkeutta. Rakkaus on sitonut Huldan siihen ympäristöön, jonka aatteita vastustamaan Wuolijoki oli luonut talonpoikaista sisua osoittavan sankarittarensa. Conny-tädin repliikki on koko näytelmän viimeinen ja sillä kirjailija tahtoo ilmentää, että Huldan työtä tarvitaan uudessa ympäristössään. Nyt vasta alkaa hänen varsinainen tuuletustyönsä. Hän on uhmannut voitokkaasti luokkarajoja ja -ennakkoluuloja ja jatkaa esitaistelijan työtä, joka ei pääty avioliiton turvasatamaan.

Juurakon Huldasta muodostuu helposti vain kevyt komedia, mikäli näytelmän lopussa ohjaus ei luo jatkuvuutta. Sopivan esimerkin tarjoaa Valentin Vaalan elokuvaohjaus vuodelta 1937, jossa sankaritar (Irma Seikkula) on jo heti alussa vartaloltaan ja ulkomuodoltaan sellainen kaunotar, jota on vaikea kuvitella heinäpellolla hyöriväksi. Sankarittaren oudot vaatteet antavat vain lystikästä sävyä eivätkä riitä korvaamaan juurakkomaisten ominaisuuksien puutetta korkeassa herraseurassa. Tuhkimotarinan ainekset ovat valmiit. Kunniallisen ja ahkeran Huldan jalkaan sopii tuomarinrouvan kenkä, jota rikkaat kaupunkilaisneidot turhaan tavoittelevat.

Tuomari Soratien ja Huldan välille kehittynyt rakkaus – jossa Hella Wuolijoen omat aatteelliset päämäärät saavat ilmaisunsa – näyttää tuoneen jonkin verran hämmennystä vasemmistolehtien arvosteluun. Esimerkiksi Tampereen Teatterin esitystä kommentoiva Kansan Lehti kirjoittaa: "Juttu saa kuitenkin onnellisen lopun, sillä tuomari Soratie rakastuu Huldaan ja päättää mennä hänen kanssaan naimisiin." Lehti ei arvostele Hella Wuolijokea, vaan ilmaisee närkästyksensä ohjaajalle, teatterijohtaja Arvi Kivimaalle. Ohjaajaa arvostellaan siitä, että hän oli pyhkinyt yli Huldan "sosialistista henkeä", jonka nähtiin ilmenevän mm. tämän opiskelussa. Huldaa nimitetään sosialistiseksi puhujaksi, joka joutuu "kanamaisten 'sivistyneistön' naisten" häpäisemäksi. [24] Aamulehti sitä vastoin ilmaisee innostuneen tyytyväisyytensä Kivimaalle, joka lehden mukaan on ainoalla oikealla tavalla oivaltanut näytelmän tendenssin. Lehti kirjoittaa:

Jos sitä tendenssiä nyt sitten onkaan niin paljon kun on puhuttu? Saahan Hulda lopun lähellä juuri omiltaan tuntuvan aasin potkun ja tekeehän hän itsekin ihan lopussa kokonaisen kompromissin. [25]

Lauri Viljanen kirjoittaa Helsingin Sanomissa, että näytelmästä ei voida lukea mitään varsinaista "poliittista katsomusta". Viljanen näkee Hella Wuolijoen yhteiskynnallisen otteen saavan ilmaisunsa "hehkuvana feminisminä", joka tekee miehet vain Huldan kunniaa kirkastaviksi marioneteiksi.[26]

4. Sosialisti Purtiainen ja konservatiivi Norko

Alkuidean savon murretta puhuvalle sanomalehtimies Purtiaiselle tarjosi Sulo Wuolijoen ystävä ja puoluetoveri, pakinoitsija Sasu Punanen eli Kaarlo Yrjö Räisänen. Purtiaisessa Hella Wuolijoki kuvaa lähinnä niitä tuoreita aatteellisia virikkeitä, joita Huldan toiminta merkitsi työväenliikkeelle. Alussa sosialistien kansanedustaja oli ennustamassa Huldan kadulle oikeistolaisten virkaveljiensä tavoin. Hulda oli hänelle vain murheellinen yhteiskunnallinen ilmiö, numero työttömien armeijassa. Purtiainen koki aatteellisen heräämisen huomatessaan vihdoin, miten Hulda oli uhmannut tilastoja ja kykeni ne voittamaan. Hän havahtui huomaamaan, että uudet mahdollisuudet yhteiskunnalliseen muutokseen ovat sivistyksen avulla reaalisesti tarjolla.

Purtiaisen oivallusten myötä Hella Wuolijoki ilmaisee selvästi omia aatteitaan. Purtiaisen kautta yleisö voi elää näyttämön ulkopuolisen tapahtuman: tuomari ja loppututkintoaan juhliva Hulda olivat tavanneet toisensa sattumalta ravintolassa ja tervehtineet toisiaan kohteliaasti. Sanomalehtimiehenä Purtiainen on innois-

saan ja hänen sormiaan syyhyvät suuret otsikot: on nykyaikaa ja demokratiaa, kun isäntä ja palvelijatar kohtaavat toisensa Pörssissä. Purtiaisen silmissä Hulda on muuttunut täysin uudeksi ilmiöksi, esikuvaksi työväenluokan nuorisolle vaatimaan uusia työveänopistoja ja kirjastoja sekä lukusaleja yliopistoon. Sosialistien kansanedustaja maalaa oikeistolaisten virkaveljiensä eteen tulevaisuuden näkymää:

Varokaa vaan, herrat! Ajatelkaahan, kun ne kaikki alkavat vapaa-aikoinaan lukea, kaikki Huldat ja Miinat, Kaisat ja Tyynet, menevät työväenopistoihin ja opintokerhoihin. Ja pojat tehtaista seuraavat mukana, kaikki varastomiehet ja kadun lakaisijat! Sörkän kahvilat tyhjentyvät, samaten kaikki tanssipaikat ja huonot elokuvat. Teatterit esittävät Rikokset ja rangaistukset, Tiitukset ja Othellot ja Verdunin ihmeet loppuunmyydyille katsomoille. Kaikki historian ja talousopin painokset myydään loppuun, samon klassillinen kirjallisuus. Ja Alkon henkilökuntaa vähennetään puolella. [27]

Purtiaisen oivallus on puhdasta ja suoraa Hella Wuolijoen omien yhteiskunnallisten päämäärien eli "pehmeän" vallankumouksen ilmaisua. Jäljet johtavat samalla Bebeliin, joka teoksessaan Nainen ja sosialismi piti selviönä kapakoiden jäämistä tarpeettomiksi silloin, kun alimmillekin kansankerroksille annetaan tilaisuus sivistykseen. [28]

Konservatiivinen professori Norko näkee Purtiaisen maalaavan oivallukselleen pirua seinälle. Olisi selvää kumousta, jos ylioppilastytöt pyrkisivät sisäpiioiksi, maisterit keittäjiksi ja rengit alkaisivat ylvästellä kielitaidollaan isäntiensä edessä. Ali-Lehtosen ajama ylioppilastulvan rajoittaminen on Norkon mukaan paras vastatoimi. Tervehenkiseksi konservatiiviksi itseään nimittävä Norko näkee kirjastot, sivistysmäärärahat ja sivistysseurat kumouksen kehdoiksi ja huudahtaa: "Eläköön katkismus, tyytyväisyys ja mukavuus! Pistäkäämme päämme santaan ja pyrstömme aurinkoon!" [29] Tässäkään yhteydessä ei voi olla viittaamatta Bebeliin, sillä Wuolijoelle tutussa teoksessa Nainen ja sosialismi hän kirjoittaa:

Se (yhteiskunta, valtaa pitävät luokat) pistää niinkuin kamelikurki paansä santaan, ettei sen tarvitsisi myöntää osoitettuja epäkohtia... Tämä on pahinta itsepetosta ja inhoittavinta teeskentelyä. [30]

Itse *Juurakon Huldan* aiheellakin on yhteytensä Bebelin kiinnostuksen kohteisiin. Bebel puhuu työväenluokan taloudellisesta ahdinkotilasta ja työttömyydestä, joka ajaa naisia kadulle – tähän kohtaloon ei Hulda alistunut. Sankarittaressaan, maalaisköyhälistön esitaistelijassa Wuolijoki luo juuri sellaisen yhteiskunnan tulevaisuuden kuvan, jonka Bebel näkee kerran toteutuvan. Saksalainen sosialisti puhuu kaupunkiköyhälistön ja maalaisyhteisön tulevasta lähentymisestä ja toteaa tässä yhteydessä:

Talonpoika, tämä uusiaikainen orja, joka yksinäisyydessä maalla on eroitettu korkeammasta sivistyksestä tulee nyt vapaaksi kulttuuri-ihmiseksi. [31]

Huolimatta siitä, että professori Norko kavahtaa ajatusta sivistyksen tasa-arvoistamisesta, hän ei silti voi olla ihailematta Huldan määrätietoista ponnistelua kohtalonsa voittamiseksi. Kokoomuksen kansanedustajan myötätuntoiseen kuvaukseen on omat syynsä. Yliopistovuodet osoittivat, että Hella Wuolijoki ei voinut suhtautua viileästi Suomalaisen puolueen johtomiesten ansioihin suomalaisuustaistelun ja kansansivistyksen edistämisessä. Vaikka tämä aikanaan radikaali uudistuspuolue alkoikin menettää 1800-luvun lopulla entistä leimaansa pyrkien yhteiskunnallisten olojen – mm. suurtalonpoikien aseman – säilyttämiseen, silti Hella Wuolijoki näki sen myöhemmissä edustajissa myönteisiä piirteitä. Kun hänen appensa Juho Robert Wuolijoki oli Hellalle "vanha arvokas kokoomukselainen", [32] samaa epiteettiä voidaan käyttää professori Norkosta. Jos *Justiina* -näytelmän sankaritar sai ratkaisevaa apua senaattorskalta, Hulda sai tukea ja ymmärtämystä paitsi Miina-piialta ja Conny-tädiltä myös professori Norkolta. Hulda osoitti varsinaisen talonpoikaisluokan ulkopuolelle jääneen rahvaan edustajana sellaisia ominaisuuksia, joiden puolesta professori tietää oman puolueensa varhaisten esikuvien taistelleen kansallisen nousun aikoina. Näin Norkon myötätunto Huldaa kohtaan on aatteellisista erimielisyyksistä huolimatta suuri. Professori pitää maisteriksi valmistuvalle Huldalle eräänlaisen aatteellisen jäähyväispuheen, jossa Hella Wuolijoki selvästi tilittää myötätuntoaan konservatiivista aatesuuntaa kohtaan kaiken satiirinkin keskellä:

Minä olen vain sellainen pahasuinen kokoomuslainen, joka myöskin voin itsestäni sanoa, että olen kolmekymmentä vuotta ollut mukana politiikassa... ja aina väärällä puolella. (Koettaa saada huumorinsa takaisin) Mutta saapelin vahinko, Hulda, ettette joutunut tänne kokoomuksen puolelle. Täälläpä teistä olisi pidetty huolta ja pääsisitte nousemaan minne pitää. (Tahtomatta vakavissaan) Tulisitte edustamaan kansamme pohjakerrosten elinvoimaa. (Koettaa puhua leikilliseesti) Mutta kun menette tuonnen marxilaisten joukkoon, niin sinne te hukutte. Siellä ei kukaan huomaa teidän olevan – (taas vakavissaan) – kansamme sitkeyden, tarmon ja elinvoiman, rehellisyyden ja kunnon perikuva, ja minunkin velvollisuudekseni tulee vain Huldan haukkuminen. [33]

Professorin puhe ja Hella Wuolijoen antamat runsaat ohjausviittet osoittavat, että kirjailija kuvaa konservatiivista, aatteellisten rajoitusten keskellä elävää kansanedustajaa myönteisesti ja lämmöllä. Sankaritar edustaa uutta nousevaa yhteiskunnallista voimaa, joka – paradoksaalista kyllä – suomalaisia perusominaisuuksia osoittaen joutuu ristiriitaan professori Norkon aatesuunnan kanssa esimerkiksi Huldaa kiinnostaneessa tilattoman maatalousväestön kysymyksessä. Huldan sanoin:

Minä harrastan asutuslakia. Tuomari ei ole kuuden vuoden aikana kyennyt sitä minulle selittämään... maatalouskysymys on edistyspuolueen ohjelmassa lapsipuolen asemassa. En ole koskaan päässyt perille, mitä ne tarkoittavat, mutta tuollaisen reilun kokoomuslaisen ohjelma on toista. Siitä tietää että minun tilattoman väestön edustajana on pidettävä kiinni täsmälleen vastakkaisista vaatimuksista. [34]

5. Ali-Lehtonen, Puntila ja tytär – kiinnostus hämäläisisännän ja uuden naishahmon kuvaamiseen

a. Juurakon Hulda ja Alku-Puntila

Isäntä ja kunnallisneuvos Ali-Lehtonen on *Juurakon Huldassa* maaseudun omistavan luokan edustaja. Kämpistä ystäviensä seurassa iloisessa humalatilassa palaavan isännän olemuksen rehevä puoli ilmenee Esplanadilla ihailtavan solidaarisessa valossa. Nähdessään avuttoman maalaistytön puistonpenkillä Ali-Lehtonen ei epärönyt auttaa. Niinpä hän otti Huldan mukaansa huippukorrektin tuomari Soratien kauhistukseksi. Huldan vaneeriaskia kantava rehti isäntämies saavuttaa katsojien suosion puhuessaan Huldalle:

Ei Hulda huoli vierastella, vaikka mahtavia miehiä ollaan. Huldan olisi pidettävä meille tässä vähän seuraa, kun kerran pitäjäläisiä ollaan. Eihän nyt Sääksmäen likkaa tuonne Espikselle jätetä. Istuu siellä nyyttiensä kanssa ja päältäpäin jo näkyy, että Sääksmäen piikanen tuo on. Ei pidä pelätä. [35]

Isännän humalatila mahdollistaa kansaa hallitsevien piirien ja Huldan tapaamisen. Humalatilan alkaessa laskea Ali-Lehtosen ajatukset muuttuvat jo toisenlaisiksi. Hän näkee tekonsa tyhmäksi ja syyttää viinaa. Hän tahtoo saada kiusallisen tapauksen pois päiväjärjestyksestä. Yhteistunne tapaamaansa maaseudun edustajaan, oman pitäjän piikatyttöön, on katoamassa:

Mitä pahusta sen tytön kanssa oikein tehdään. Kas kun oltiin vähän päissään tuolla ulkona, kun tuli mukaan otettua. [36]

Maalaisköyhälistön edustajan kohtalo ei innoita sosialisti-Purtiaistakaan, joka tahtoo puolustella Ali-Lehtosta:

Oli kai se vähän tuhmaa, mutta jos ei joskus tee tyhmyyksiä niin ei sitä oikee immeine ookkaa. [37]

Ali-Lehtosen henkilöhahmo ei olekaan todellisuudessa niin riemukas kuin hänen ensimmäisten vuorosanojensa johdattelemana voisi helposti otaksua.

Hella Wuolijoen kiinnostus varakasta isäntämiestä kohtaan syntyi luovassa mielikuvituksessaan omakohtaisten kokemustensa innoittamana. Virikkeen ja jopa ratkaisevan mallin kirjailija sai Juho Robert Wuolijoen sisaren pojasta, Roope Juntulasta, jonka vierailu kirjailijan merkkipäivillä tämän Marlebäckin kartanossa Iitissä oli monin eri tavoin vaikuttava. Isäntää kiinnostaneet juomat loppuivat pian. Tähän saattoi vaikuttaa isännän edesottamuksia seuraillut Tyyne-täti, Sulo Wuolijoen sisar Tyyne Haveri. Niinpä tämä "Hämeen suurimmaksi tappelijaksi" yleisesi kutsuttu mies lähti yöllä hakemaan laillista pirtua Kausalasta. Hän onnistuikin saamaan eläinlääkäriltä reseptin ja apteekkarilta pullon. Isäntä herätti Marlebäckissä vieraillevien Hella Wuolijoen ulkomaalaisten ystävien keskuudessa hilpeyttä selostaessaan seuraavana aamuna yöllistä retkeään. [38]

Tapauksen innoittamana Hella Wuolijoki kirjoitti yhdentoista liuskan mittaisen kertomuksen Punttilan isännästä, josta hän käytti työnimeä A Finish Baccus ja jota nimitetään tässä selvyyden vuoksi Alku-Puntilaksi. [39] Siinä kerrotaan konsulin ja tehtaanomistajan vaimon Marian syntymäpäivästä, jota vietetään perheen kartanossa. Hänen miniänsä Toini vastustaa isänsä Punttilan kutsumista juhliin tämän rajun alkoholinkäytön vuoksi. Miniä saa puolelleen Maria-rouvan kälyn Hannan, jolla on ollut omakohtaisia kokemuksia Punttilan hoitamisesta. Konsuli Markus odottaa syntymäpäiville englantilaisia vieraita ja on huolestunut myös talon kansanomaisen palvelusväen käyttäytymisestä. Maria-rouva piti kuitenkin pintansa. Talon palvelusväkeä ei vaihdettu ja Punttila sai tulla mukaan. Öisen serenadin jälkeen oli kokoonnuttu talon tupakkahuoneeseen ja pullojen vaihtuessa uusiin oli Punttila päässyt oikeaan elementtiinsä. Hän kilisteli laseja vieraitten kanssa ja kertoi rehevällä tavallaan juttujaan. Äänekkyydellään hän sai Hanna-tädin ilmestymään huoneeseen. Tilanne muistuttaa *Juurakon Huldan* ensimmäisessä näytöksessä tapahtuvaa Conny-tädin pelättyä saapumista ryypiskelevien kansanedustajien keskuuteen. Korrektisuuteen pyrkivä konsuli Markus ja kansanedustajaystäviään hillitsevä tuomari Soratie ovat samassa asemassa. Molemmat ovat joutuneet vastoin tahtoaan tilanteeseen, jonka näkevät kiusallisella tavalla asettuvan omia tarkkoja käyttäytymisperiaatteitaan vastaan. Tämän on sekä Alku-Puntilassa että *Juurakon Huldassa* aiheuttanut isäntämiehen alkoholista saama hilpeä mieliala.

Juurakon Huldassa Ali-Lehtonen näkee pian oman menettelynsä tyhmäksi ja haitalliseksi. Alku-Puntilan isäntä sitä vastoin ei vielä ole saanut tätä kirjailijan isäntähahmoilleen myöhemmin antamaa ominaisuutta. Vihastuttuaan Hanna-tädin tiukkaan alkoholivalvontan kuuluisalta viinanhakumatkaltaan palaava Punttila meni pulloineen väen ruokasaliin. Tässä yhteydessä Punttila paljastaa talon työntekijöille naineensa sahan ja myllyn, minkä vuoksi häneltä on kielletty

sopimattomana kasken lyöminen, kivien vääntäminen, yksinpä seurusteleminen palvelusväen kanssa. Näitä hänelle asetettuja pakotteita Punttila ilmaisee vastustavansa, sillä hän tahtoo rakastaa kaikkia, yhtä hyvin sosialisteja, kommunisteja kuin porvareitakin. Hän antaa kahdelle autonkuljettajalle, Jussille ja Kallelle, sata markkaa, jotka Hanna-täti kuitenkin ottaa pois kummaltakin. Selvittyään juhlien jälkeen humalatilastaan Punttila kirosi Hanna-tädin menettelyä ja jäi suunnittelemaan, miten sopivassa tilaisuudessa Hanna-tädin läsnäollessa antaisi Jussille ja Kallelle kullekin kaksisataa markkaa.

Alku-Puntilassa Hella Wuolijoki siis käsittelee jo isäntä-sankarin suhdetta omaisuuteen. Rahan naiminen on irrottanut isännän alkuperäisistä yhteyksistä maaseutuelämään ja työhön. Konsulin rouva Maria on ainoa yläluokan edustaja, joka tajuaa Punttilan tilanteen. Selvästi hän toteaa hermostuneelle miniälleen ja Hanna-tädille: "Rauhoittukaa lapset. Antakaa hänen nyt olla oma itsensä, vaikka vain viinassa." [40] Hienostelemattomassa ja maanläheisessä kartanonrouva Mariassa Hella Wuolijoki kuvaa omaa itseään selvittelemässä rehevän isäntähahmon taakse kätkeytyvää painostavaa omaisuussuhdetta. Maria-rouvan alias kartanonomistaja Hella Wuolijoen sympatiat ovat kokonaan kansanomaisen Punttilan puolella, joka pyrkii asemastaan huolimatta ihmisläheisyyteen, mikä on kirjailijaa itseään – hänen sosiaalisen taustansa ja elämänvaiheensa tuntien – suuresti viehättänyt. Alku-Puntilan isäntä pyrkii täyttämään maaseutuyhteiskuntaan syntyneen ja yhä levenevän kuilun pääoman omistajien ja maaseutuköyhälistön välillä. Hella Wuolijoen kertomus Punttilan isännästä selvittelee *Juurakon Huldan* humaltuneen Ali-Lehtosen isännän solidaarisia pyrkimyksiä. Sitävastoin Ali-Lehtosen "arkipuolen" selvittelyyn kertomus ei riitä. Selvin päin tekojaan katuvaan isäntään kirjailija siirtyi Alku-Puntilan pohjalta syntyneessä näytelmässä *Sahanpuruprinsessa,* [41] jossa nimi Punttila on muuttunut Puntilaksi.

b. Sahanpuruprinsessa ja Vihreä kulta – Hella Wuolijoen ihanneminän rakentuminen

Sahalaitosten omistajana *Sahanpuruprinsessan* Puntila edustaa maaseudulta toimeentulonsa hankkivaa mutta ei perinteisen ammatin harjoittajaa. Näin *Sahanpuruprinsessa* ja metsäteollisuusympäristöä kuvaava *Vihreä kulta* saavat yhteisiä piirteitä. Molemmissa näytelmissä Hella Wuolijoki tilittää omia sahanomistajakokemuksiaan. Hän kirjoittaa *Vihreän kullan* esipuheessa:

Ja sitten tapahtui, että metsän vihreästä kirkosta tuli muille ja minullekin vihreä kulta. Ihmiset tulivat ja alkoivat myydä oman vihreän temppelinsä pylväitä kullasta. Ihmiset muuttuivat sellaisiksi, etteivät katsoneet enää vavistuksen ja

pyhän kunnioituksen tuntein mahtavia, taivasta tukevia temppelipylväitä, vaan alkoivat kaataa niitä ja myydä niitä kullasta. [42]

Hella Wuolijoen terävä liikenaisvaisto sai hänet ryntäämään ensimmäisten joukossa Suojärvelle tekemään aluevaltauksensa ja muuttamaan Karjalan ikihongat maalliseksi mammonaksi. Liikenaisen rooli oli riskin ottamista ja onnistuttuaan se toi Hella Wuolijoelle kultaa. Kokemastaan rohkeasta toiminnasta, luonnonläheisen elämän viehtymyksestä sekä perinteisen naisen aseman uhmaamisesta syntyi *Vihreä kulta,* näytelmä, jonka tunteellisuutta Eino Salmelainen vastusti jyrkästi. Salmelainen tulkitsi – aivan oikein – Wuolijoen yrittäneen kuvata näytelmässään omaa itseään, "ihanneminäänsä". Salmelainen toteaa: "Siinä puuhassa hän osoitti hämmästyttävää lapsellisuutta, mutta ei kai hän muuten taiteilija olisi ollutkaan. Romantikko voitti hänessä jälleen." [43]

Hella Wuolijoen ihanneminä on näytelmän *Vihreä kulta* sankaritar, vuorineuvoksetar Kristine Bergman, joka hylkää miehensä ja samalla oman asemansa metsäteollisuuden huipulla ja lähtee uuden rakastettunsa, metsänhoitajan luo Lappiin. Vuorineuvoksettarelleen Hella Wuolijoki on luonut oman halunsa riskin ottamiseen, shakespearelaisittain lyijylippaan valitsemiseen. Sen tuloksena Kristine Bergman rohkeasti uhraa omistamansa kullan oman luontonsa voitoksi. Tässä uudessa sankaritarminässään Wuolijoki ei siis kuvaa tuskaista kulkua kärsivän kansanosan yhteyteen *Palavan maan* ja *Lain ja järjestyksen* sankarittarien myötä. Hän ei myöskään valitse kuvauksensa kohteeksi köyhälistöläistä sankaritarta. Syntyneen uuden naishahmon ulkonaiset elinolot ovat korostuneesti hyvät, mutta hänen onkin osoitettava rohkeutta repimällä itsensä irti siitä ympäristöstä, joka rajoittaa hänen vapaata itsensä toteuttamistaan naisena.

Sahanpuruprinsessassa Hella Wuolijoen ihanneminä oli Puntilan tytär Eeva. Hän oli tietoinen isänsä autonkuljettaja Kallen valehahmosta – tämä oli rikkaan patruuna Vuorisen poika – mutta siitä huolimatta hän suostui Kallen vaimoksi vain yhdellä ehdolla: "Että viet minut asumaan Söörnäisten perukoille ja että syömme kuppiloissa ja sinä autat minua kuurauksessa." [44] Tytär oli tehnyt valintansa nähtyään, miten isä-Puntila rimpuili omaisuuden verkossa ja miten tämä – Ali-Lehtosen tavoin – vain humaltuneena saattoi saavuttaa humaania yhteenkuuluvuutta alempiin kansankerroksiin. Uuteen naishahmoonsa Wuolijoki sisällyttää siis omaa myötätuntoaan köyhää kansanosaa kohtaan. Jo etuoikeutettuun luokkaan kuuluvan sankarittaren avulla kirjailija pyrkii kaatamaan yhteiskuntaluokkien välisiä raja-aitoja. *Sahanpuruprinsessassa* ilmaisemaansa ihanneminää – sivistynyttä, kaunista ja turvatussa taloudellisessa asemassa olevaa naista – Hella Wuolijoki kuvasi vähintäin yhtä romanttisesti kuin Eino Salmelaisen kritikoimassa *Vihreässä kullassa.*

Bertolt Brecht nimitti *Sahanpuruprinsessaa* "puolivalmiiksi keskustelukome-

diaksi", mutta häntä viehätti Puntila herrana suomalaisessa kansanelämässä. [45] Isännän vastakohdaksi tarvittiin todella proletaarisia kokemuksia omaava renki. Myös Eeva koki radikaalin muutoksen, johon Hella Wuolijoki ei olisi itse koskaan päätynyt: voimaperäisyys ja päämäärätietoisuus katosivat Puntilan tyttärestä ja sankarittaren tilalle tuli vaatimaton tyttö. Syntyi Brechtin ja Wuolijoen "eeppiseen draamaan" suuntautunut yhteistyö *Iso-Heikkilän isäntä ja hänen renkinsä Kalle,* josta laatimansa toisinnon Brecht julkaisi omalla nimellään näytelmänä Herr Puntila und sein Knecht Matti.

Hella Wuolijoen kiinnostus jo "valmiiksi" sivistynyttä sankaritarta kohtaan ei rakentunut henkilöhahmoksi *Juurakon Huldassa,* jossa köyhälistönainen *Justiinan* tavoin osoittaa tietä työväestön rauhanomaiselle nousulle. Ihanneminänsä esiintymistä varten Wuolijoki tarvitsti sopivaa aihetta, jossa sankarittaren välimatka kirjailijan omaan elämänympäristöön ja elinmahdollisuuksiin olisi jo ratkaisevasti kutistunut tai kadonnut kokonaan. Mielenkiinto kohdistuukin Niskavuori-sarjaan ja sen nuoreen sankarittareen Ilonaan.

6. Juurakon Hulda – unohdetun maahengen puolesta

Maalaisköyhälistöä edustavan sankarittaren toiminta luokkansa esitaistelijana johti Juurakon Huldan pois maaseutumiljööstä. Sankarittaren tuleminen kaupunkiin on reaktio maaseudulla tapahtuneeseen taloudelliseen jähmettyneisyyteen. Snellmanin kaltaisia maahengen herättäjiä ei enää löytynyt. Huldasta tuli tavallaan kulkuri, joka ennen kaikkea osoitti herroille unohdetun kansan, maalaisproletariaatiston elinkelpoisuuden ja maasta kumpuavan kansallisen alkuvoiman sen pyrkiessä kansakunnan pöydän ääreen. Näin Hella Wuolijoki ilmaisi yhteiskunnallisen ideologiansa keskeisen tunnusmerkin, köyhän kansanosan kohtalon myötäelämisen ja sen olosuhteitten rauhanomaisen parantamisen, johon hän kajosi myös *Justiinassa.*

Juurakon Huldan sankarittaren toiminnan myötä ilmenevä maahenki luo sinänsä (1) uskoa maahan, joka edellyttää kuitenkin maalaisköyhälistön aseman parantamista. Sankaritar tuketuu köyhälistön ja sosialistien edustajana puolueensa käytännön pyrkimyksiin maatalouskysymyksen ratkaisemiseksi köyhälistön eduksi. Ohjelmakysymysten periaatteellisten ja käytännöllisten linjojen ristiriitoja ei näytelmässä suoranaisesti tuoda esiin. Kirjailija kuvaa Huldan korvenraivaajan henkeä uutena ja yhteiskuntaa elävöittävänä voimana ja puhuu näin käytännön elämän puolesta periaatteellisia päämääriä vastaan.

Näytelmä ei rakenna (2) kuvaa yhteiskuntaluokkien väistämättömästä taiste-

lusta. Yksiselitteisesti Hella Wuolijoki ilmentää erilaisten intressien ja katsomusten olemassaoloa yhteiskuntakerrosten välillä. Etuoikeutettuihin kuuluvilla on hallussaan korkein oppilaitos, yliopisto, josta valmistuneet virkamiehet tulevat valvomaan oman luokkansa etuja ja elävät snellmanlaisia sanoja soveltaaksemme "jalka köyhälistön niskassa". Hallitsevaan kerrokseen kuuluu myös varakas talonpoikaisluokka, jonka edustaja Ali-Lehtonen on ensimmäisenä vastustamassa yliopistolaitoksen uudistamista ja Huldan tehtävää. Huldan kohoaminen huipulle on juurakkolaisen korvenraivaajan sinnikäs näyte unohdetun kansan voimasta, joka talousennusteita ja tilastoja uhmaten hämmmästyttää ympäristöään. Hulda herättää myös periaatteellisiin dogmeihin lukkiutuneen työväenpuolueen johtoa edustavan Purtiaisen. Hulda ei tartu Jaakko Ilkan tavoin nuijaan, vaan toimii Hella Wuolijoen korostamana ihannesankarina, hän on "moderni Ilkka", köyhälistön esitaistelija, uuden ajan airut. Sankarittaren toiminta on samalla esikuvana muille yhteiskuntaluokille: suomalaisen korvenraivaajan henkeä tarvitaan yhteiskunnan rakentamisessa. Huldan sivistysvaatimus tarkoittaa näin Hella Wuolijoen korostamia yhteiskunnallisia päämääriä, "pehmeää" vallankumousta, joka on ilmaisua kirjailijaa järkyttäneistä vuoden 1918 tapahtumista, kuten *Justiina*-näytelmäkin.

Osoittaakseen korvenraivaajan sisullaan luokkansa elinvoiman Hulda saa osakeen (3) isänmaallisuusaatteeseen perustuvaa myötätuntoa vastakkaisen yhteiskuntaluokan taholta. Tässäkin kirjailija ilmaisee omia yhteiskunnallisia näkemyksiään. Wuolijoen omaksumien ideologisten päämäärien mukaista oli myös se, että sankaritar ei menettänyt kuitenkaan aatteellisuuttaan.

Kuvatessaan Huldan toimintaa (4) naisena Hella Wuolijoki tahtoo luoda elämänläheisyyden tuntua, jossa dogmit ylittävä "tulinen luonto" osoittaa voitokkuutensa. Wuolijoki toteuttaa tässäkin jo elämänkokemuksiaan ja rikkoo yhteiskunnalliset luokka-asetelmat. Huldaa odottavassa tulevaisuudennäkymässä se saa ilmaisunsa siinä, että tämä "maailmanparannustyönsä" lisäksi toimii konservatiivisessa kodissa pikku-Soratcidcn turvallisena äitinä. Korostuneesti rakkaus luonnonvoimana yhdistää aatteellisesti erilaiset ihmiset toisiinsa. Hella Wuolijoki ei annan Huldan opettajan ja aattellisen sukulaisen tohtori Alisen nousta merkittäväksi vastapainoksi tuomari Soratielle. Huldan rakkaudessa on toivoa yhteiskuntaluokkien yli ulottuvasta kielestä, yhteiskunnallisten ristiriitojen poistamisesta rauhanomaisesti.

Hella Wuolijoki näyttää vakiinnuttaneen näytelmiinsä bebeliläisen porvarillisen avioliiton mukaiset henkilöhahmot: hyvässä taloudellisessa asemassa olevan miehen, tuomarin, sekä rahaa ja vaikutusvaltaa janoavan naisen, joka on vaimo tai suunniteltu puoliso. Näiden henkilöhahmojen kuvaaminen on sosialistisesta näkökulmasta katsoen Hella Wuolijoen vahva kohta. *Juurakon Huldassa* esiintyy myös porvarillisessa avioliittokilpailussa hävinnyt nainen. Hän on oikeaoppisesti August Bebelin määreiden mukaan huonekaluksi esineellistetty

vanhapiika, Conny-täti. Musteri on elänyt yhteiskuntansa alistamana ja kärsinyt nurkumatta kohtalonsa, mutta Hulda merkitsee hänellekin henkistä elpymistä. Täti näkee, miten kohtalonsa omiin käsiinsä ottaneen Huldan taisteluun kätkeytyy toivo palvelusväen tulevaisuuden ja naisen aseman paranemisesta.

Porvarillisen avioliiton tai sen uhkan sivistynyt sankaritar eli kirjailijan elämänvaiheille läheinen ”outo lintu” murtaa voitokkaasti. Tämä toimii uuden yhteiskunnan airuena tuulettaen ympäristöään. Huldalla köyhälistön edustajana on kuitenkin vielä välimatkaa Hella Wuolijoen täydelliseen ihanneminään eli *Sahanpuruprinsessan* tai *Vihreän kullan* kaltaiseen naissivistystä ja ei-proletaarista taustaa edustavaan sankarittareen.

IX NISKAVUOREN NAISET

Henkilöt:

NISKAVUOREN VANHA EMÄNTÄ
AARNE NISKAVUORI, agronomi
MARTTA, hänen vaimonsa
ANNA-LIISA, Aarnen sisar, ylioppilas
ILONA AHLGREN
ROVASTI
RUUSTINNA
TOHTORI
APTEEKKARI
SIMOLAN ISÄNTÄ
NIKKILÄN ISÄNTÄ
PENTTILÄN ISÄNTÄ
NIKULAN EMÄNTÄ
MARTTILAN EMÄNTÄ
OPETTAJA VAINIO
PEHTORI
KARJAKKO
TELEFUUNI-SANDRA
SERAFIINA, Sandran sisar, koulun vahtimestari
PELI-JUSSI
SALLI, sisäkkö
TILTU

Suuren talon elämästä Hella Wuolijoella oli kokemuksia sekä Viron vauraasta Viljandista että Suomen Hämeestä. Niskavuoren sukutilaa koskevan näytelmäsarjan molemmat sankarittaret Loviisa ja Ilona osoittavat, että Hella Wuolijoen kiinnostuksen kohteeksi ei tässä muodostunut maaseudun köyhälistöä edustava nainen. Miljöön ja sankarittarien valinta antavat aiheen odottaa Hella Wuolijoen omien elämänkokemusten entistä selvempää esiintuloa ja sosialismin periaatteellisten linjojen kaihtamista.

Hella Wuolijoki katsoi viisaimmaksi turvautua salanimeen Juhani Tervapää pyrkiessään saamaan *Niskavuoren naiset* näyttämölle ja jatkamaan uhattua näytelmäkirjailijauraansa. Mustan pilven oli nimittäin menestyksen taivaalle

nostanut näytelmä *Laki ja järjestys,* joka ennen kaikkea IKL:n aktiivisen toiminnan myötä kiellettiin. Kun näytelmä sitten vapautettiin pannastaan osittain porvarillisenkin painostuksen ansiosta, eivät teatterit vastaanottaneet sitä riemuhuudoin. Hella Wuolijoki sai poltinmerkin, jonka hän pyrki peittämään salanimellä. Juhani Tervapää onnistui saamaan tekijälleen henkireijän Suomen 1930-luvun teatterielämän ankaraan ilmastoon Kansanteatterin kautta. Rahavaikeuksissaan kotimaista näytelmää etsivä teatteri ei olisi saanut parempaa kassamagneettia kuin *Niskavuoren naiset.* Valinnasta Kansanteatteri sai kiittää uutta johtajaansa Eino Salmelaista, joka myös ohjasi 31. maaliskuuta 1936 kantaesityksen saaneen näytelmän. [1] Hella Wuolijoki oli kirjoittanut *Niskavuoren naiset* vuonna 1933. Sen nimenä olivat alunperin Vappu-tyttären opiskeluaikanaan osakunnassa usein kuulemat sanat: "Onko kellään vastaansanomista?". Sanoja tapasi käyttää osakuntajuhlien yhteydessä eräs riidanhaluinen maalaispoika. [2]

Niskavuori-sarjan esikoisnäytelmä ja samalla Hella Wuolijoen pääteos *Niskavuoren naiset* ei ollut ensimmäinen, jossa kirjailija kuvaa suuren talon elämää.

1. Esityö suuren talon kuvaamiseksi: Honkavuoren Herra

Hella Wuolijoki oli jo 1920-luvun lopulla kuvannut kokeeksi suuren talon elämää. Suunniteltu laajahko kertomus jäi keskeneräiseksi. Säilyneet alkujaksot osoittavat, että kahden vastakkaisen yhteiskuntaluokan kuvaus oli muuttunut perusteellisesti *Talon lapsiin* verrattuna. Kertomuksen työnimenä on ollut Honkavuoren Herra. [3]

Honkavuori on suuri sukukartano, jonka isäntä, patruuna Anders Furuholm, on *Juurakon Huldan* Ali-Lehtosen tavoin myös kansanedustaja. Hella Wuolijoki aloittaa kertomuksensa Honkavuoren pelloilta, joille isäntä on edskuntatyönsä lomassa saapunut seuraamaan väkensä toukotöitä. Kirjailijan luontaista draamallista lahjakkuutta osoittaa aiheeseen nähden onnistuneesti valittu tapahtumapaikka. Vuoden 1918 tapahtumat, epäluuloisuus ja kytevä kauna palkollisten ja isäntäväen välillä ilmenevät työssä. Kerrankin Honkavuoren väellä on lupa kiljua ja kirota tarpeeksi vieläpä isännän ja pehtorin läsnäollessa! Samalla isännän konservatiivisuus paljastuu. Hän ei suostu ostamaan taloonsa traktoria ja pehtorin on tyytyminen edelleenkin Honkavuoren hevosrotuun. Isännän mieltymys vanhoihin koettuihin työtapoihin on varma merkki kirjailijan myönteisestä suhtautumisesta kartanon herraan.

Näyttämö siirtyy nopeasti pellolta veneeseen, jolla patruuna soutaa karta-

noonsa. Järvenselällä hän näkee ajalehtivan veneen, mutta yllättyykin havaitessaan sen pohjalla lepäävän nuoren naisen. Tilanne muistuttaa *Juurakon Huldan* IV kuvaelmaa, jossa tuomari löytää yllättäen huoneestaan nukkuvan Huldan. Myös Honkavuoren herran huomio kiinnittyy aluksi kauniisiin polviin. Veneen pohjalla yhä makaavan auringonpalvojan ja patruunan välille sukeutuu keskustelu, jossa viimeksi mainittu yllättyy naisen korkeata sivistystasoa ilmentävistä vastauksista. Sivistyneen Juurakon Huldan tapaan nainen leikittelee kulttuuritiedoillaan ja saattaa miehen yhä enemmän hämmennyksen tilaan. Keskustelun kuluessa mies ei ole nähnyt naisen kasvoja. Myös naisen uteliaisuus on herännyt: puhekumppani on osoittanut tilanteeseen sopeutuvaa kultivoitunutta leikkimieltä oudossa ympäristössä. Lopulta miehelle riittää vain nuoren naisen katse, pieni pään liike. Sen edessä mies on valmis tekemään mitä tahansa. Kirjailijan sanoin:

Tapahtui vaan se, että tyttö käänsi päänsä ja samalla tapahtui niin paljon että Hallaveden rannat hätkähtivät, Honkavuoren kartanon perustukset horjuivat, Hallamaan torppain ikkunoihin kävi salama ja monta suurta tuskaa ja iloa tuli moneen ihmisen sydämeen. [4]

Ensi silmäyksellä syttynyttä rakkautta vastaan asettuu luokkaviha, joka ei pelkästään kytenyt torpissa, sillä Honkavuoren patruuna oli arvostellut eduskunnassa hallituksen armahduksia erittäin katkerasti. Nuori nainen paljastuu kertomuksen kuluessa Huldan tavoin torpan tyttäreksi, joka opiskelee yliopistossa. Sosiaalisen taustansa vuoksi – hänen isänsä sitäpaitsi ammuttiin punaisten johtajana – tyttö säikähtää patruunaa ja soutaa pois.

Vuoden 1918 tapahtumat ovat selvästi innostaneet Hella Wuolijokea tarttumaan kynään. Harjoitelmaksi jäänyt Honkavuoren Herra ilmaisee kirjailijan kokeman aatteellisen muutoksen alkujuuria: syttynyt rakkaus sekä kaikille armollinen kevätaurinko kohdistuvat luokkavihaa ja -ennakkoluuloja ja koko porvarillista elämäntapaa, etenkin raha-avioliittoa vastaan.

Venekohtauksen jälkeen Hella Wuolijoki keskittyy kuvaamaan Honkavuoren talon seinien sisäpuolella vallitsevaa porvarillista elämää. Nuoren neidon innoittamin oudon kevein askelin patruuna saapuu kartanoonsa. Talon massiiviseen hahmoon sisältyy vastavoima, joka pyrkii johtamaan miehen aatokset entisiin, tilan menestymisen kannalta tärkeisiin uomiin. Hella Wuolijoki kertoo, miten pääoven auetessa ikään kuin raskas käsi tapaa tarttua Furuholmin suvun päämiehen niskaan asettamaan tätä paikoilleen. Näin tapahtui nytkin:

... mutta kun ovi avautui valui tinaa jalkoihin ja ajatukset jotka ulkona ajautuivat kaiken maailman tuulien mukaan asettuivat paikoille ja rauhoittuivat.[5]

Nuoren naisen katse on kuitenkin sellainen voima, joka ei muserrukaan talon

mahtavaa ovea vasten, vaan tulee seinien sisäpuolelle. Päivälliskeskustelun myötä Hella Wuolijoki paljastaa isännän raha-avioliiton. Matilda-rouva oli tuonut taloon kosolti rahaa aikaisemmasta avioliitostaan. Raha näyttää olevankin tarpeen talon seinien pystyssä pysyttämiseksi. Talo sai perinnöksi kuitenkin myös Matildan lapset, jotka olivat alkaneet vaatia mukavampaa kartanoelämää. Rouva on hermoherkkä ja tekee itsensä marttyyriksi miehensä ja isäpuolelta rahaa pyytävien lasten edessä. Lasten pyrkimys ylelliseen kartanoelämään siirtyi myöhemmin *Justiina*-näytelmän uuteen kartanonrouvaan Hildaan, mutta Matildan hermoherkkyys ja hysteerisyys odottaa vielä tulemistaan Wuolijoen näytelmien henkilögalleriassa.

Kerronta siirtyy seuraavaksi Honkavuoren tuomilaaksoon, jonne patruuna pistäytyy laskemaan hakkuita. Hämärtyvässä kevätillassa hänet yllättää naisen laulu "Läksin minä kesäyönä..." Laulajana on tietysti venekohtauksesta tuttu soreapolvinen ja sivistynyt neito, joka oli tullut taittamaan tuomenoksia. Taas sukeutuu keskustelu, jonka kuluessa isäntä tuomilaakson omistajana lupaa neidolle taittamansa oksat mikäli tämä kertoisi edes jotakin itsestään. Toive ei toteudu vieläkään, mutta sen sijaan patruuna saa viehättävän oppitunnin siitä, että myös neidolla on oma oikeutensa tuomilaaksoon. Nainen kuvaa Honkavuoren laajojen maiden erikoislaatuista valtakuntaa; metsien erikoisia, salaperäisiä puita ja vuoria, luolia ja lähteitä, joita isännän kuutiojalkoja, englantilaisia tuumia, standardeja ja puulaakihintoja laskevat silmät eivät olleet koskaan tavoittaneet. Luonnon kieli jää isännältä saavuttamatta. Neitosen mielestä luonto puhuu "kodin ja yhteenkuuluvuuden" kieltä vain maan oikeille omistajille. [6] Sanat tarjoavat patruunalle kiusallisen tilaisuuden käydä mielessään läpi omaa perhe-elämäänsä. Hänen rouvansa ei ollut astunut jalallaan karjaporttia edemmäksi. Tuntematon nuori nainen tunsi Honkavuoren maat paremmin kuin isäntä itse. Luontoa ylistävien sanojensa johdosta neito uskoo vakuuttaneensa patruunaa siitä, että maaomaisuus on vain väliaikaisesti annettu tämän haltuun ja patruunan on sen vuoksi hoidettava maita hyvin. Tämä ajatus toistuu *Justiina* -näytelmässä. Luontoa rakastavat ihmiset perivät maan. Nuori nainen toivoo, että patruunan materialismi kauniina iltana voisi edes hetkeksi hävitä. Hän toivoo sen tilalle neidon ilmentämää luonnonrakkautta:

Tämä ilta on annettu teille ja minulle yhteisesti ja sitten te puhutte omaisuudesta. Olisitte ainakin sellaisena yönä voinut muuttua kommunistiksi kanssani. [7]

Neidon soudettua pois Honkavuoren herra asteli kotiinsa eikä saanut mielestään kuulemaansa laulun viimeisiä sanoja, "lepoa ja rauhaa", jotka olivat Furuholmin ilmapiirille vastakkaisia. Mies reagoi syvästi niihin ratkaisuihin, joita talon seinien väkinäinen pystyssä pysyttäminen vaati. Patruunan yöllistä saapumista kartanoon kirjailija kuvaa seuraavasti:

...yhtäkkiä huomasi kartanonherra ettei talossa voinut hengittää ja mahdotonta oli istua paikoilleen ja syödä illallista ja kaikkein mahdottominta oli se, minkä olisi pitänyt seurata illallisen jälkeen. Avata makuuhuoneen ovi. Huone oli kuuma, tuoksui kamfertille ja Kölnin vedelle, ikkunat raskaitten verhojen peitossa, yölampun tuikkeissa näkyi toisessa parisängyssä raskaasti hengittävä nainen ja vuoteen päässä leposohvalla naisen vaatteita... outo nainen.[8]

Patruunalle on mahdotonta enää olla "oudon naisen" vieressä ja hän muuttaa työhuoneeseensa nukkuen yönsä avomen, järvelle päin antavan ikkunan äärcssä.

Hella Wuolijoki ehtii kertoa vielä seuraavassa luvussa, että Honkavuoren herra vihdoin sai selville nuoren neidon kesäpaikan, jonne mies heti kiirehtiikin. Niinpä lukija joutuu jättämään patruunan ja neidon Honkavuoren entiseen torppaan voileivän ja maitolasin ääreen. Hella Wuolijoen edessä olisi nyt ollut ennustamansa Honkavuoen kartanon perustuksien horjuttaminen. Tämän tehtävän eteen Honkavuoren Herran kerronta pysähtyi. Teos jäi kesken. Päämäärä toteutui vasta draamallisen ilmaisun myötä *Niskavuoren naisissa.*

Käsiteltyihin Hella Wuolijoen näytelmiin verrattuna uutta Honkavuoren Herrassa on kuvauksen kohde, suuri talo. Mieshahmo ei olekaan nyt varakas virkamies, vaan suurmaanomistaja, jolla on omaisuutcnsa säilyttämishuolia. Avioliitossa ei ole kysymys aistillisesta rouvasta, vaan lähinnä taloon rahaa tuovasta, isännälle kaikin puolin vieraaksi jäävästä vaimosta. Koska mies kuvataan asiantuntijaksi naiskauneuteen nähden, hän joutuu suuntaamaan huomionsa muihin kiinnostuksen kohteisiin kuin omaan vaimoonsa. Kaunis ja sivistynyt sankaritar innoittaa Honkavuoren herran myös aatteellisesti.

Honkavuoren Herrassa kuvattu miehen tilanne ei Hella Wuolijoen omissa elämänkokemuksissa ollut outoa. Hänen vuonna 1907 saamansa kirjeet tulevalta mieheltään, ensimmäisessä avioliitossaan olleelta Sulo Wuolijoelta todistavat Hellan herättäneen tulevassa sosialistijohtajassa ja kansanedustajassa kirjailijan myöhemmin Honkavuoren isäntään ja kansanedustajaan Anders Furuholmiin liittämiä tunteita. [9] Helsingissä opiskeleva virolaisneitonen täytti ilmeisesti kauneutensakin puolesta Honkavuoren Herran sankarittaren ominaisuudet. Ainakin Hella Wuolijoki itse rohkenee luonnehtia ulkonäköään juuri tähän suuntaan, ja samaa vahvistaa Sulo Wuolijoen sisar Tyyne Haveri (1877–1969). Viimeksi mainittu muistelee kaikkien osakunnan poikien "Antti Tulenheimoa myöten" olleen ihastuneita Hellaan.[10]

Honkavuoren Herrassa Hella Wuolijoki on selvästi valmistellut miehen irrottamista juuristaan: maahan solmitun uuden yhteyden myötä muuttuisi myös miehen maailmankatsomus. Miehen uusien näkemysten takana on nuori nainen, jonka ominaisuuksien sekä toiminnan kuvaukseen kirjailija on saanut aineistoa myös henkilökohtaisista kokemuksistaan.

2. Luonnonläheinen Ilona

Vauraaseen Hämeen pitäjään kansakoulunopettajaksi valittu Ilona Ahlgren on luonnontieteitten professorin tytär Helsingistä. Maaseutuelämä on hänelle aivan uutta. Kansakoulunopettaja on kirjailijan ihanteen mukaisesti täysin itsellinen nuori nainen, joka kuuluu sosiaalisen taustansa perusteella armoitettuun etuoikeutettujen joukkoon Hella Wuolijoen itsensä tavoin.

Niskavuoren vanhan emännän Loviisan nimipäiväkohtaus talon salissa muodostaa 3-näytöksisen näytelmän mittavan prologin. Niskavuoren saliin sekä emännän huoneeseen sijoittuvat muutkin näytelmän tapahtumat lukuunottamatta toisen näytöksen ensimmäistä osaa, jossa on siirrytty Ilonan huoneeseen kansakoululle. Prologissa kuvataan, miten pitäjän "kerma" on kokoontunut arvokkaasti rovastin johdolla Niskavuorelle. Eräänlaisen vastakohdan muodostaa Aarne-isännän huoneesta kantautuva lasin kilinä ja ajoittain riehakas puhe. Iloisen tunnelman takana ovat nimenomaan herrat, isännän lisäksi lähinnä tohtori ja apteekkari.

Uutta naissivistystä edustavan Ilonan saapumista ja dramaallisten konfliktien syntymistä ennakoi Niskavuoren ylioppilastytön Anna-Liisan käytös. Kuunneltuaan aikansa pakollisia puheenaiheita ilmoista, käsitöistä ja piikatyttöjen tapainturmeluksen tuottamista aviottomista lapsista neiti lähtee isännän huoneen iloiseen herraseuraan. Anna-Liisan käytös yhdistetään Helsingistä saatuihin vaikutteisiin ja näin puhe johdatellaan pääaiheeseen, nuoreen kouluneitiin.

Ajatus professorin tyttärestä kansakoulunopettajana panee emännän epäilemään perheen oikeaa varainkäyttöä. Rovasti ja ruustinna vahvistavat, että vakavamielisyys ei ole kuulunut professorin ja hänen vaimonsa hyveisiin. Näin on luotu edellytykset Ilonan saapumiselle. Kirjailija panee nuoren sankarittarensa uhmaamaan vanhoillisen ympäristönsä vakavamielisyyttä eli suhdetta omaisuuteen samoin kuin poikkeamaan elämäntavoiltaan vanhoista tavoista ja rooleista. Tämän Ilona tekee Honkavuoren Herran sankarittaren tapaan mahdollisimman voitokkaasti käyttämällä aseenaan luonnonläheisyyttä.

Ilona on valittu kirkonkylään opettajaksi onnellisten yhteensattumien kautta. Paikan toisena hakijana ollut vanhurskaaksi ja miellyttäväksi luonnehdittu neiti Arvonen joutui jäämään syrjään, koska rovasti piti velvollisuutenaan äänestää osakuntatoverinsa tytärtä. Pitäjän apteekkarilla oli poikamiehenä omat syynsä äänestää helsinkiläistä neitosta. Johtokuntaan kuuluvan Aarne Niskavuoren äänestyskäyttäytymisen selvittää vasta itse näytelmä. Loviisanpäiville saapuva Ilona joutuu "valkoisena variksena" jo kohta tekemisiin järjestyksen valvojien kanssa. Häneltä odotetaan edeltäjänsä aktiivisuutta. Tämä oli toiminut mm. Martta-yhdistyksen sihteerinä, lottien johtokunnan jäsenenä ja kokoomuksen naisten työtoimikunnassa. Rovasti odottaa Ilonaa lisäksi pyhäkouluseuraan.

Niskavuoren naiset Helsingin Kansanteatterissa 1936. (prologi).

Paikkakunnalla on myös ompeluseura, jonka mainetta Aarnen puoliso Martta on kohottanut oivallisilla ryijyillään. Ilonan harrastukset ovat kuitenkin täysin toisenlaiset. Auktoriteettiasemaa korostava pitäjän "kerma" kuuntelee hämmästellen uuden opettajattaren puhetta uistinsoudusta, johon osallistui myös sepän poika. Kouluneidin luonnonläheisyys ulottuu lapsiinkin.

Nuoren sankarittaren luonnonyhteyden toinen, ehkä huolestuttavampi puoli tulee myös näkyviin nimipäivillä. Tuolloin paljastuu, että Ilona oli kadottanut Niskajärveen tädiltään perimänsä helmellisen korvarenkaan. Tapahtuma herättää nimipäivävieraiden keskuudessa avointa närkästystä ja ruustinna nimittää neitiä kevytmieliseksi. Ei auta se, että Ilona kertoo rikkaasta tädistään, jolla oli kosolti arvoesineitä kartanossaan. Täti ei rikkauksiensa keskellä välittänyt siitä, että samaan aikaan kuoli torppareitten lapsia aliravitsemuksesta johtuvaan keuhkotautiin. Menetetyn helmen värivivahteiden vastapainoksi Ilona näkee kimmeltävät talviset hanget. Kesäisten Loviisan päivien yhteydessä kirjailija ennustelee näin jo vastaisia talvisia tapahtumia. Luonnonläheinen Ilona tulee saamaan hiihtokumppanikseen Aarnen. Näin prologi valmistelee näytelmässä kuvattujen tapahtumien alkusyitä, Ilonan asunnon luo kansakoululle johtavia kohtalokkaita suksenjälkiä. Ne näkee koulun vahtimestari Serafiina ja ne antavat tämän sisarelle telefooni-Sandralle syyn lähteä ensimmäisen näytöksen alussa jälkien oletetulle lähtöpaikalle, Niskavuorelle. Sandran varoitus motivoi miestään vahtivan Martan toimintaan.

Öisessä kansakoulukohtauksessa, toisen näytöksen ensimmäisessä kuvaelmassa, saa ilmaisunsa Ilonan ja Aarnen rakkaus. Se on luonnonvoimaa, joka on asettunut vastustamaan kaikkia ulkonaisia tosiasioita. Ilonan lapsuudenmuisto ei ole vähäpätöinen hänen elämänuskalluksensa paljastamiseksi:

Kävelimme kerran Kaivopuistossa nuoren miehen ja naisen ohi, jotka käsi kädessä katsoivat toisiaan näkemättä meitä. Kaarlo-veljeni nauroi ja pilkkasi, mutta isä sanoi: 'Älä naura! Ota hattu päästäsi ja ole hiljaa. Siinä on ihme tapahtunut kahden ihmisen välillä. Kunnioittakaa ihmettä ihmisessä'. – Aarne, minusta tuntuu, että meidänkin pitäisi olla hiljaa sen ihmeen edessä meissä... Etkö halua käydä kiinni maailman vipuun, ravistaa ja järistää maailmaa, että muutkin ihmiset tulisivat onnellisiksi? [11]

Rakkauden kokemisen ja lapsen odottamisen ihme on Ilonalle motiivina taisteluun sellaisen yhteiskunnan puolesta, joka ei suo mahdollisuuksia rakkaudettoman avioliiton tai raha-avioliiton solmimiselle.

Uhka Niskavuoren seinien pystyssä pysymiselle on ilmaantunut täysin toisaalta kuin maaseutuköyhälistön taholta. Se konkretisoituu vaatimukseen yksilöllisestä onnesta, joka kumpuaa luonnonläheisen Ilonan suusta mm. seuraavasti:

Ymmärrätkö, Aarne, en tahdo pyytää enkä pakottaa sinua jättämään perhettäsi ja Niskavuorta ja lähtemään kanssani. En tahdo vannoa sinulle ikuista rakkaut-

ta, riippua kiinni sinussa, olla taakaksi sinulle. Meidän välillämme ei ulkonaisilla seikoilla saa olla mitään valtaa. Sinä tulet kanssani, jos et voi olla tulematta. [12]

"Ulkonaiset seikat" tarkoittavat omaisuuden kahletta, jota vastaan kirjailija asettaa Ilonan rakkauden. Uusi tulevaisuuden kuva syntyy kaikesta siitä pilkasta ja tuomiosta huolimatta, jolle alttiiksi Ilona tietää joutuvansa. Tämä ennustaa samalla näytelmän loppukohtausta:

Minua tullaan... lyömään ja kivittämään. Minä tulen taistelemaan ja hakemaan sitä vipua, jolla voin ravistaa sitä maailmaa, joka kieltäytyy suomasta minulle onnea. Ehkäpä sinun ja minun poikani ei ole tarvitseva Niskavuoren kivettynyttä mahtavuutta. Aarne, minä soisin meidän lapsellemme sellaista omaisuutta, mitä siltä koskaan ei voida viedä. Sivistystä ja työkykyä. Aarne, hänen elämänsä tulee olemaan rikkaampi kuin Niskavuoren lasten elämä. [13]

Ilonan myötä Hella Wuolijoki pyrki tuomaan näyttämölle niitä samoja, rakentavia ajatuksia uudesta perheyhteydestä, joita hän korosti jo vuonna 1913 Työläisnaisen palstoilla H. G. Wellsiin tukeutuvassa artikkelissaan "Sosialismi ja perhe". Ilonan taistelualttiita sanoja Hella Wuolijoen oli otollista toistaa myöhemmin, kun hän tahtoo korostaa *Niskavuoren naisten* yhteiskunnallista sanomaa. Esimerkiksi eräässä päiväämättömässä esitelmäkonseptissaan hän kiinnittää huomiota aborttikeskusteluun ja toteaa taistelevansa *Niskavuoren naisissa* sellaisen yhteiskunnan puolesta, jossa jokainen lapsi otetaan iloiten vastaan. [14]

Kansakoulukuvaelmassa purkautuvat samalla ensimmäisen kerran toisiaan vastaan yhä selvemmin ryhmittyneet voimat: Ilonan huoneeseen tunkeutuu Martta jäljessään koulun johtava opettaja sekä tietysti Sandra ja Serafiina. Viimeksi mainittujen tehtävä todistajina ei kuitenkaan onnistu odotetusti, sillä Aarne on ehtinyt käyttää hyväkseen ainoaa pakotietä, ikkunaa. Näin ollen kolmannen näytöksen lopullisessa voimainmittelössä, kuulustelussa, eivät todistajat voi antaa vedenpitävää näyttöä Ilonan öisestä seuralaisesta. Ratkaisu jää näin Aarnen itsensä käsiin. Käyttääkö mies vielä uudelleen pakotietä pelastaakseen "kunniansa" vai saavuttaako luonnonläheinen Ilona lopullisen voiton eli kykeneenkö nuori sankaritar horjuttamaan Niskavuoren tukipilareita, sen paljastaa lopullisesti vasta kolmannen näytöksen ja samalla näytelmän päätös.

3. Loviisa, omaisuuden vartija

Hella Wuolijoki rohkeni *Niskavuoren naisissa* asettaa uutta yhteiskuntaa edustavan sankarittarensa vastavoimaksi patriarkaalista maahenkeä edustavan emän-

nän. Jos Aarne rakastumisellaan osoittikin Honkavuoren isännän tavoin vetovoimaa luonnonläheiseen sankarittareen, Niskavuoren isännän oli kyettävä irtautumaan vielä äitinsä edustamasta perinteestä, niskavuorelaisesta yhteydestä maahan.

Niskavuoren talon nimi viittaa ennen kaikkea pyrkimykseen rakentaa olemassaolo lujalle perustalle. Eräs suvun esi-isistä oli tyytymättömänä kirkonkylän juoksusaveen siirtänyt talon vuoren rinteelle, jossa se korkeassa yksinäisyydessään saattoi katsella kylää. Rakennus ilmaisee hämäläistä vankkumattomuutta. Perustusta eivät pienet myrskyt järkytä. Loviisa on asettanut elämänsä Niskavuoren talon mukaan.

Näytelmän laajassa prologissa emäntä jäi vielä lähinnä Anna-Liisan äidiksi. Mutta kun ensimmäisessä näytöksessä Sandran käynnin jälkeen emäntä huomaa Ilonan uhkaavan Niskavuorta, emäntä kohoaa omaisuuden vartijana pian suuriin mittasuhteisiin. Varoittaakseen Ilonaa emäntä kutsuu tämän luokseen. Viitaten kokemuksiinsa miesvainajastaan Loviisa näkee Ilonan vain ohikiitäväksi tuuleksi, joka ei järkytä hämäläistä vankkumattomuutta:

Neiti-kulta, kun yhdellä puolella on Niskavuori ja suku ja suvun tulevaisuus ja toisella puolella joku tyttöharakka, jota silloin tällöin halaa, niin mitä se merkitsee? Se on mennyt miesten ylitse niinkuin etelätuulessa heinähumalan tuoksu. Emme me Niskavuoren naiset niin vähistä välitä. [15]

Emäntä puhuu kokemuksestaan. Hän oli varakkaan talon tytär Längelmäeltä, jonka Niskavuoren vanhin poika aikanaan nai taloonsa. Loviisan rahoilla talo suureni ja sisarukset saatiin lunastetuksi pois. Vastapainoksi muodostuivat raha-avioliiton tuskallisimmat puolet, jotka Loviisa kesti. Kokemukset tekivät Loviisasta kovan emännän, joka oppi katsomaan tosiasioita suoraan ja uhraamaan ovat yksilölliset vaateensa talon edun hyväksi. Ilona saa kokea Loviisan suorapuheisuuden ja emännän selvät elämänlinjat. Nuoren sankarittaren ihanteellisuus törmää graniittiseen elämänkäytäntöön.

Niskavuoren miehet ovat Loviisan kuvakielellä ilmaistuna vuoren rinteellä putoamaisillaan olevia pultereita, joita ei kuitenkaan saa liikkeelle. Levottomasta verestään huolimatta he ovat kiinni Niskavuoressa, vaikka ovat olleet naisiin meneviä siinä määrin, että Niskavuoren sukua on tullut kylvettyä epävirallisiakin teitä ympäri pitäjää. Tyrmistynyt Ilona saa kuulla, että yksinäisille äideille on viety viljaa Niskavuoren aitasta ja että Loviisa on suhtautunut asiaan kylmän rauhallisesti:

Kaikkihan minä tiesin, mutta ei sitä täällä Niskavuorella niin vähästä hätäillä. Kun ei ollut mitään huomaavinaan, niin takaisinhan mies tuli... Mitä se puhumisesta paranee. Miehet katuvat ja häpeevät ja halaavat paremmin.[16]

Naista rajoittavista ja sortavista oloista huolimatta Loviisalla on ollut mittaa toteuttaa myönteisiä elämänpäämääriä. Hän lausuu: "avioliitto on liitto, jossa avitetaan toisiaan." [17] Vankoille harteilleen lasketun omaisuuden mukaan elämänsä järjestänyt Loviisa suhtautuu ivallisesti Ilonan yksilöllisen onnen vaatimuksiin. Onni on kauran kasvaminen kevätsateessa ja vapautta taas se, että on varaa potkaista Niskavuoren portilta jokainen luvattomasti sisään pyrkijä. Ilona sitä vastoin arvelee – tosiasiallisesti jo oman kokemuksensa pohjalta – että Niskavuoren miehet ovat vieneet naisilleen kaiken unelmansa, uskonsa, ajatuksensa ja kaipuunsa. Ehkäpä miehet ovat tuoneet vain ulkokuorensa itsestään Niskavuoren jylhyyteen. Hella Wuolijoki käyttää ohjausviitettä kuvaamaan Loviisan reaktioita. Emännän mielen valtaa hetkeksi hellyys. Hän vaistoaa oman poikansa ja Ilonan välisen syvän kiintymyksen, mutta kykenee kuitenkin ryhdistäytymään ja vastaamaan: "Valitan, Ilona-neiti, ettei teillä ole muutamaa miljoonaa." [18] Loviisan sanat viittaavat August Bebelin määrittämään porvarilliseen ihanneavioliittoon: onnistunut yhdyselämä edellyttää poikkeuksellisia oloja, naisen rikkauden ja naisellisen viehätysvoiman onnellista yhdistymistä.

Ilonalle on hetkeksi paljastunut Loviisan kovan ulkokuoren takana oleva lämmin ihminen. Nuori nainen saa syyn toivoa, että miljoonien puutteesta huolimatta Loviisa voisi hänestä pitää. Kahden naisen välille on syntynyt salainen sympatia, joka jo selvästi ilmenee seuraavan näytöksen kansakoulukohtauksesta. Martan jäljessä kansakoululle saapunut Loviisa aistii, että Ilonan huoneen rauhallisuudesta Aarne oli voinut löytää yksilöllisen elämänuskonsa, jonka Niskavuori oli tältä haudannut. Loviisa ymmärtää, että Aarne on kokenut juuri sen, minkä emäntä joutui itseltään kieltämään. Omaisuuden vartijana Loviisa joutuu traagiseen ristiriitaan. Hän tahtoo suoda pojalleen puhtaan, luonnollisen onnen, minkä vain Ilona kykenee tälle tarjoamaan. Näin Loviisan kuitenkin olisi pitänyt luopua niistä tukipylväistä, joiden kanattajaksi hänet oli valittu. Ristiriita korostuu Loviisan teoissa. Hänen piti kieltää Ilonalta apunsa, josta seurasi opettajattaren erottaminen. Kuitenkaan Loviisa ei voinut koululta lähtiessään olla syleilemättä Ilonaa, koska ymmärsi luonnonvoiman oikeutuksen omaisuuden mahdin yli. Tämä ajatus saa ilmaisunsa myös Jumalan sanassa. Toisen näytöksen lopussa Niskavuorelle palannut Loviisa lukee Raamatustaan: "Suuret vedet eivät voi rakkautta tukahduttaa, eivätkä virrat sammuttaa. Jos ken kaiken talonsa tavaran tarjoaisi rakkautta vastaan, niin häntä vaan pilkkaamalla pilkattaisiin." [19] Näin Loviisa tulee ilmaisseeksi, miten jäljellä oleva kolmas näytös päättyy. Rakkaus voittaa tavaran.

On houkuttelevaa tutkia Loviisan henkilöhahmoa marxilaisittain, vaikka emännän syntymisellä ei olekaan marxilaista alkuperää. Loviisan kuvaamisen ansio marxilaiselta kannalta on siinä, että hän on joutunut traagiseen kofliktiin nimenomaan suurtilan emäntänä, omaisuuden vartijana. Hän ei voinut yhteis-

kunnallisen asemansa vuoksi auttaa Ilonaa, koska se olisi ollut Niskavuoren etujen vastaista. Loviisan oli kaikissa mahdollisissa käänteissä yritettävä naittaa Ilonaa rikkaalle Simolan isännälle. Tällä menettelytavallaan emäntä pyrki toteuttamaan myös ympäristössään porvarillisen avioliiton määräämää marxilaisittain realistista taistelua yhteiskuntaa vastaan. Äiti muuttui raivoavan Aarnen silmissä inhottavaksi hämähäkiksi.

Selvitettäessä edelleen sitä, kuvasiko Hella Wuolijoki Loviisan traagista ristiriittaa marxilaisesti oikein, kiinnittyy huomio klassisen esimerkin tarjoamaan ns. Sickingen-keskusteluun. Kyseessä on Karl Marxin, Friedrich Engelsin ja Ferdinand Lassalen välillä käyty ajatustenvaihto viimeksi mainitun kirjoittaman näytelmän Franz von Sickingen johdosta. Lassallen mukaan historiallisen henkilöhahmon Franz von Sickingenin johti tuhoon se, ettei tämä kapinassaan keisaria vastaan mennyt kyllin pitkälle, vaan kävi yksinäistä sotaansa. [20]. Marx ja Engels sitävastoin ilmaisivat pettymyksensä Lassallen näytelmän sankarin tyypillistämiseen. He painottivat, että onnettoman aatelismiehen traaginen hahmo olisi saanut realistisen ilmaisunsa vain siinä tapauksessa, että Lassalle olisi kuvannut sankariaan objektiivisesta luokkatietoisuudesta käsin: pysyvien liittojen solmiminen talonpoikaisluokkaan tai kaupunkien vallankumouksellisiin oli mahdotonta. Sickingenin traaginen konflikti tarkoitti näin kyvyttömyyttä edustaa aikansa edistyksellisiä voimia. [21] Sickingenin olisi pitänyt antaa kuva aatelismiehen toivottomasta asemasta: hänen tragiikkansa oli uusien voimien tieltä väistyminen. [22]

Marxismin klassikot näkivät Lassallen perusvirheen siinä, ettei tämä kuvannut Sickingeniä aatelismieheksi, vaan päin vastoin itsenäisti sankarin ja tämän käymän yhden miehen sodan. Sickingenistä tuli näin maxilaisen kritiikin mukaan mieletöntä taistelua käyvä surullisen hahmon ritari, Don Quijote. [23] Myös Georg Lukács viittaa Sickingenin itsenäistämisen marxilaiseen virheeseen todetessaan, ettei näytelmässä Sickingenin luonne muodostu ensisijaisesti yhteiskuntaluokan vaikutuksesta eikä se liioin edusta mitään yhteiskuntaluokkaa. Objektiivisen luokkakohtaisuuden puuttuminen on näytelmän idealistinen perusta, joka johtaa luonnekuvien vapaiksi muodostumiseen. [24]

Aatelismiehen maailmankuva ja sen luomat päämäärät ovat marxilaisen kritiikin valossa tyypillisiä Franz von Sickingenille yhtä välttämättömästi kuin omaisuuden säilyttämiseen kohdistuneet toimet Niskavuoren Loviisalle. Loviisan hahmo ei kuitenkaan anna täydellistä kuvaa suurmaanomistajan toivottomasta asemasta ja hänen traagisesta väistymisestään uusien voimien tieltä. Vanha emäntä ei edusta rappioitunutta yhteiskuntaluokkaa. Kun August Bebelin johtoajatuksen mukaan ihminen ei hallitse omaisuuttaan, vaan omaisuus ihmistä, [25] Loviisa tavallaan "ylittää" Bebelin ajatuksen: hänestä tulee ylevällä arvokkuudellaan sankari. Hän ei jää kyynelehtimään, ei suremaan eikä masentuneena tiedostamaan oman yhteiskuntaluokkansa tuhoutumista. Ylevän arvok-

kaasti ja tyynesti hän pyrki ihmisenä rakentamaan ja elämään elämänsä yksityisomaisuuden mahdollistamissa rajoissa. Tässä Loviisan henkilöhahmoon liittyy marxilaisittain katsoen Hella Wuolijoen arka kohta. Wuolijoki liittää Loviisaan omaisuuden vartijana lopulta niin voimakasta inhimillistä panosta, että emäntä muuttuu traagisen risririitansa keskellä myönteiseksi ja hänestä tulee eräänlainen rauhallisuuden perikuva. Hän ei ole alistunut yksityisomistuksen valtaan. Syntyy omituinen paradoksaalinen ambivalenssi: Toisaalta Hella Wuolijoki arvostelee ja tuomitsee, toisaalta hän ihannoi rakentamaansa kuvaa vauraan talonpoikaistalon vanhakantaisesta maahengestä.

4. Niskavuorelaisen avioliiton arkipäivä

Harjoitelmaksi jääneessä Honkavuoren Herrassa ei kartanonisännän vielä tarvinnut taistella vanhan maahengen ruumiillistumaa, matriarkkaa, vastaan. Kirjailija pyrki välttämään sosiaalisen taustansa täyden vaikutuksen. Jos Loviisa puuttuikin harjoitelmasta, oli kolmiodraaman aineksia jo koottu. Hella Wuolijoen tarvitsi muuttaa ruotsinkieliseen sivistyneistöön tai aateliin viittaava kartano suomalaiseksi suurtalonpoikaistaloksi. Niinpä sukunimi Furuholm jäi pois ja Honkavuoren talonnimi muuttui Niskavuoreksi, josta samalla tuli suvun nimi. Isäntäväen nimet muutettiin suomenkielisiksi. Honkavuoren isäntä Andres muuttui Aarneksi ja tämän vaimo Matilda taas Martaksi. Honkavuoren talon perustuksia järisyttävä nuori luonnonläheinen ja sivistynyt nainen jäi keskeneräisessä kertomuksessa vielä nimeä vaille. Ilonan nimen valitseminen *Niskavuoren naisiin* oli hyvä ratkaisu. Nimi kuvaa riuduttavassa avioliitossa elävän miehen iloksi ilmaantunutta naista. Prologissa Aarncn cnsimmäisiin sanoihin Ilonalle kuuluukin seuraava repliikki: "Antaa Martan isännöidä ja emännöidä. Toivon, että olisitte ilonamme." [26]

Honkavuoren ja Niskavuoren talot tarvitsivat säilyäkseen avioliiton kautta saatua rahaa. Aviopuolisovalinnat olivat liiketoimia, joiden päämääränä oli omaisuuden hallussapito. Maahenkisen äitihahmo-matriarkan puuttuminen Honkavuoren Herrasta aiheutti Matildan jäämisen yksiulotteiseksi. Sen sijaan Martasta voidaan jo havaita, ettei hän soveltunut Niskavuoren emäntien sukuun, vaan hänet punnittiin kevyeksi talon elämän armottomassa ahjossa. Martan hysteerisiin mittoihin kasvanut hermostuneisuus ja päänsärkykohtaukset sekä pakeneminen virkkuu- ja neuletöiden maailmaan ovat merkki siitä, että hän lannistui kohtalonsa edessä uskaltamatta katsoa Loviisan tavoin tosiasioita silmästä silmään. Martta ei pyrkinyt toteuttamaan elämän lakia niissä ahtaissa

oloissa, joihin hän oli joutunut. Hän teki itsensä marttyyriksi pitäjän "kerman" edessä aivan samoin kuin *Justiinan* laamannitar Hilda Harmaalahti. Kuten *Justiinassa* myös *Niskavuoren naisissa* Hella Wuolijoki luo edellytykset porvarillisessa avioliitossa elävän naisen toiminnan ymmärtämiseksi. Martta on vain tavallinen, omaisuutensa vuoksi kauppatavaraksi joutunut nainen, jolta puuttuivat sankaripiirteet. Sen vuoksi hän myös jäi kuvatuissa oloissa vain "tavalliseksi" eli sai osakseen kaikki pääomasta johtuneet kielteiset piirteet. Samoin kuin Justiina myös Ilona ymmärtää kyseistä naista huolimatta tämän sankaritarta kohtaan tuntemasta vihasta.

Niskavuoren traditioiden tapaan myös isännät kärsivät omaisuuden kahlitsemista ihmissuhteista. He tekevät syrjähyppyjään, sillä he ovat – kuten Loviisa luonnehtii – "keskinkertaista sorttia" eivätkä "jättiläisiä". [27] Aarne on pääoman vallan alla elävä keskivertainen mies, joka on saanut aviokumppanikseen keskivertaisen naisen. Tämä oli Niskavuoren tilan kannalta onnetonta. Loviisa joutui vanhana emäntänä pitämään talon ohjaksia käsissään ja osoittamaan sankaruuttaan. Aarne oli nän bebeliläisessä – ja samalla marxilaisessa – mielessä realistinen hahmo, sillä hän lannistuu omaisuuden edessä. Yksityisomistukseen perustuva talousjärjestelmä pakottaa Niskavuoren miehet tarkastelemaan avioliittoa vain rahalliselta kannalta ja taloon tuleva emäntä muuttuu kauppatavaraksi. Antiikin kreikkalaisen mallin mukaan Niskavuoren isäntä menee keventämään "salaista suruaan" saatuaan kotiinsa "uskollisen vartijan". [28]

Ilonasta olisikin tullut tavallinen niskavuorelaisen isännän syrjähyppy, mikäli kyseessä ei olisi ollut nykyaikainen nainen. Tämä *Niskavuoren naisten* kehittymiselle tärkeä alkuidea on selvästi näkyvillä harjoitelmaksi jääneessä Honkavuoren Herrassa: sivistynyt ja itsenäinen nainen voi parhaiten herättää miehessä sitä luonnonläheisyyttä, mikä johtaa hänet pois porvarillisesta raha-avioliitosta. Mies saa voimaa vastustaa yhä tietoisemmin talon määräämää elämää. Kun Honkavuoren talon olemus ikään kuin valoi lyijyä Anders-herran jalkoihin ja asetti hänen ajatuksensa aloilleen, samaa kirjailija toistaa myös *Niskavuoren naisissa.* Kodin ulkopuolella miehet saattoivat toimia oman päänsä mukaan, mutta tullessaan Niskavuorelle tilanne muuttui. Loviisa ilmaisee tämän seuraavasti:

Aarne, sinussa on joskus järkeäkin. Ja rohkeutta on Niskavuoren isännissä myöskin, valtuustossa ja kokouksissa, vieläpä sodassakin. Mutta Niskavuoressa he ovat lampaita. Mieheni sanoi aina, että kun tuon eteiseen sisäoven otti auki, niin kuului eteisen ja salin nurkista ush, ush, ush, niin että täytyi kulkea varpaillaan. [29]

Aarne, joka Ilonalta jo oli saanut uskoa yksilölliseen elämään, rohkenee vastata äidilleen:

Minä varoitan sinua, mummu, etkö sinä pelkää, että täällä joskus kiskaistaan ovet ja ikkunat auki ja kaikki ush-tontut potkaistaan alas Niskavuorelta. [30]

Halu ovien ja ikkunoiden aukaisemiseen uuden, vapaan elämän merkiksi on vallannut Aarnen. Tämä sama ilmenee *Justiina*-näytelmässä. Hella Wuolijoki kuvaa kauniisti, miten Ilona kirvoitti Aarnesta esiin sen, mikä oli parasta: hänen inhimillisyytensä. Konflikteja Niskavuorella oli jo aikaisemminkin ollut. Martta oli vaatinut, että kommunisteille oli annettava potkut. Aarne oli paheksunut, että talon piirissä syntyneet ihmiset piti erottaa, mutta hän ei ollut kyllin ryhdikäs estämään sitä. Loviisa sanoo jalkavaivaisesta rengistä, että laiskurina "se vaan vetää jalkojaan perässään". Pehtori muistuttaa agronomin sanoneen, että renki on "vähän vaivainen ja että sitä pitäisi pitää vähän helpommalla", johon Loviisa: "Ei Niskavuori mikään vaivaistalo ole." [31]

Prologissa Hella Wuolijoki järjestää Aarnen huomaamaan Ilonan ja vaimonsa välisen ratkaisevan eron. Martan puhuessa ryijyistä paljastuu, että Ilona on sukeltanut Koskikalliolta järveen ja tavoittanut tähän asti vain Aarnelle kuuluneen sankariteon. Se on vaaliheimolaisuuden merkki, joka vastaavasti vetää myös Ilonaa Aarnen puoleen. Kun viimeisessä oikeudenkäyntikohtauksessa Ilonaan mieltynyt Simolan isäntä yrittää pelastaa tilanteen ilmoittamalla olleensa öisten suksenjälkien tekijä, Ilona vastaa päättäväisesti:

Valitan, etten voi tulla vaimoksenne, Simola, sillä pidän toisesta miehestä. On olemassa luonnonvoima, joka sitoo minut häneen. [32]

Uuden luonnonvoiman kokeminen innoittaa Aarnea aatteellisesti. Ensimmäisessä näytöksessä Aarne saapuu kunnanvaltuuston kokouksesta, jossa oli äänestänyt omantuntonsa mukaan sosialisteja. Martta taas Hella Wuolijoen tyypillisenä porvarisrouvana on katkera miehelleen, jolle maalaisliiton ehdokkaana olisivat avatuneet mahdollisuudet päästä eduskuntaan. Miehen käyttäytyminen kunnallispolitiikassa katkaisi Martan tien Helsinkiin. Tämän tiesi kaikkien kartanonrouvien siellä käyvän ahkerasti.

Toisen näytöksen kansakoulukuvaelman jalkeen Niskavuorelle siirtynyt näyttämö ilmaisee porvarillisen avioliiton arkea. Aarnen ja hysteerisen Martan keskeinen kiivas sananvaihto paljastaa, miten Hella Wuolijoki käyttää Honkavuoren Herran kerrontaa suoraan hyväkseen. Martta valittaa, että hänen isänsä rahat on upotettu Niskavuoren navettaan ja salaojiin, mutta parempaa autoa ja ulkomaanmatkaa isäntä ei puolisonsa iloksi suo. Sama toistuu Honkavuoren Herrassa: Anders-isäntä ei painostuksesta huolimatta osta autoa ja varojen puutteen vuoksi ilmoittaa, että Matilda-vaimon ulkomaanmatka tulee todennäköisesti peruuntumaan. Matilda saa tavanmukaisen hermostumiskohtauksensa samoin kuin Martta omansa. Hengitysvaikeuksia saanut Niskavuoren rouva elvytetään jo Honkavuoren Herrasta tutulla kamferilla. Lääke on Martan suosima. Hän on kärsimystensä keskellä ottanut sitä yökaudet. Teoillaan hän on osoittanut räikeätä poikkeamista todellisista Niskavuoren naisista, joiden sanka-

ruus on perustunut Niskavuoren talon ilman rohkeaan hengittämiseen. Kun Honkavuoren ja Niskavuoren rouvat osoittivat heikkoutensa ja vieraantuneisuutensa pakenemalla kamfertin turviin, ratkaisevat miehet täysin vastaavasti oman yhteisen tilanteensa, sillä Andersin tapaan myös Aarne on muuttanut nukkumaan työhuoneeseensa.

Martta jatkaa hysteeristä rooliaan näytelmän viimeisiin tapahtumiin saakka. Kolmannen näytöksen lopussa hän jopa raahaa pelästyneet lapsensakin oikeudenkäyntihuoneena pidettyyn Niskavuoren saliin. Aarne sitä vastoin alkaa näytelmän loppua kohden yhä enemmän tiedostaa kohtalonsa Niskavuoren isäntänä ja uskaltaa ilmaista Loviisalle: "Isä joi, äiti. Minäkin rupean juomaan, ellei elämä tästä parane... Minä join viime talvena, muori – en ole juonut tänä talvena." [33]

5. Vanha ja uusi maahenki vastakkain

Ennen kolmannen näytöksen kuulustelua Aarne uskaltaa ilmaista Loviisalle oman näkemyksensä Niskavuoren kohtalosta. Kannattamattoman suurtilan rinteille nousisi pienviljelyksiä ja Martalle voitaisiin antaa tämän rahat takaisin. Niskavuoren rinteillä viljelisi maataan muiden joukossa myös pienviljelijä Aarne Niskavuori "kyntäen peltojaan kuten tekivät isätkin, ennenkuin metsärahat ja rikkaat emännät ja pehtorit tuotiin taloon. Ennenkuin ryypättiin ja tehtiin pitkin kyliä äpäriä", kuten Aarne ponnekkaasti lausuu. [34]

Niskavuoren isännän sanoissa on saanut ilmauksensa uusi maahenki, joka toteutuisi eräänlaisen maataloudellisen uusjaon pohjalta. Uudistuksin luotaisiin samankaltainen tilanne kuin maatalouden piirissä vallitsi ennen kapitalismin läpimurtoa, joka jakoi ihmiset rikkaisiin ja köyhiin. Aarnen ilmaisema tulevaisuudenkuva vastaa selvästi sosialidemokraattisen puolueen teoreettisista periaatteista kaukana olevaa käytännön maatalousohjelmaa: *Talon lasten* puoluekantainen ehdottomuus on täysin poissa. Ilonan Aarnessa elvyttämä uusi maahenki on laskeutumista takaisin kansan keskuuteen: inhimillisyyden, humaanisuuden ja luonnonläheisyyden nimissä on särjettävä porvarillisen avioliiton kahleet.

Aarnen uusi maahenki Niskavuoren tulevaisuudenkuvana kariutuu, sillä se ei järkytä Loviisan graniittista olemusta. Emäntä on valinnut aikoinaan sankarin tien lupautumalla olemaan kohtalon hänelle antaman tehtävän mittainen. Loviisan maahenki on ihmisen ylevää uhrautumista. Emännän päämäärätietoisuus ei sumennu, vaan hän tavoittaa sille kirkkaimman ilmaisunsa hetkellä, joka määrää Niskavuoren kohtaloa kauas tulevaisuuteen. Loviisa sanoo:

Pienviljelijä Niskavuorella ei ole tilaa tämän katon alla, muista se. Niin kauan kuin minä elän, ajan trilloillani Niskavuoren omaa tietä kirkolle päin, sitä tietä, joka kulkee Niskavuoren omien peltojen välitse kirkonkylän tienviitalle saakka.

Aarne: Vaikkapa poikasi ruumiin ylitse?

Emäntä: Omankin ruumiini ylitse. – Katsos, poikani, kun minut tuotiin tänne, niin minäkin pidin ihmisistä, mutta ne menivät pois minulta – ei jäänyt muuta kuin talo ja nc uudcn navetan kivet, jotka Ylärinteen pultereista hakattiin ja seiniin sovitettiin, – ne jäivät. Siellä on yksi, jossa on mittaa kuusi kyynärää. Kun ne pantiin paikoilleen, ajattelin: On sinussa mittaa, olkoon mittaa minussakin! [35]

Oma kivinavetta on Hella Wuolijoelle jo virolaisesta taustasta peritty arvokas talonpoikaisen ja valtiollisen itsenäisyyden symboli. Muistiinpanoissaan Wuolijoki on asettanut Loviisan seuraamaan Niskavuoren navettarakennuksen peruskiven laskemisesta, jolloin Juhani sanoo, että myös hän teke työtä vuosisadoiksi "rakentamalla valtiopäivillä Suomen perusmuuria". [36]

Mikään ei pysty järkyttämään omalla paikallaan seisovaa Loviisaa. Emännän miclcntyyneys säilyy silloinkin, kun Aarne vihdoin joutuu tekemään lopullisen valintansa ja lähtemään Ilonan mukaan. Molempien naisten rauhallisuus kolmannen näytöksen loppurepliikkiin saakka osoittaa, että sankarittarien välisessä kaksinkamppailussa ei ollut voittajaa eikä häviäjää. Molemmilla oli mittaa pysyä vakaumuksensa takana. Ainoaksi häviäjäksi jää Martta.

Loviisa ei jäänyt Ilonalle eikä Aarnelle viholliseksi. Ilonan syleiltyä Loviisaa hyvästiksi emäntä lausuu Aarnelle näytelmän viimeiset sanat:

Ajattelin minä sanoa: Älä tule haudallenikaan... Mutta tule sentään. [37]

Loviisa ilmaisee murtumattomuuteensa sisältyneen ihmisyyden, ja kuva ihailtavaan itsehillintään nousseesta emännästä on täydellinen. Hella Wuolijoki toteutti Loviisassa Snellmanin elämänohjetta: On velvollisuus seisoa siellä, minne kohtalo on asettanut. [38] Suuren velvollisuutensa täyttämisessä Loviisa joutui luopumaan paljosta. Hän ei voinut saada osakseen sitä, mitä hänen poikansa sai: rakkautta. Loviisan viimeinen repliikki osoittaa, että hän ylevällä tavalla kykeni kantamaan tämän inhimillisesti katsoen suurimman uhrauksen. *Niskavuoren naisten* loppukohtaus vahvistaa selvästi päätelmiä näytelmän paradoksaalisesta ambivalenssista, joka tekee näytelmän aatepohjasta kaksijakoisen.

6. Korostunut Loviisa

Niskavuoren naisissa vanhan talonpoikaisen maahengen kuvaamisen ohella Niskavuoren Loviisaan kohdistuva ihannointi juontaa juurensa ennen kaikkea Hella Wuolijoen lapsuuden kokemuksista. Julkisuudessa kirjailija yritti johtaa yleisön harhaan Loviisan alkuperän suhteen. Esitelmäkonseptissaan Niskavuori-sarjan synnystä hän viittaa Wuolijoen anoppiin, kertomalla tarinan, jossa navettatytön oven eteen olivat yön aikana ilmestyneet suksen jäljet. Öinen hiihtäjä oli paljastunut talon naimisissa olevaksi palkolliseksi. Tilanteen selvittelyssä kävivät esiin, kuten Hella Wuolijoki korostaa, emännän "valistuneet periaatteet", eli se, että tämä "harrasti naisten itsenäisyyttä". [39]

Niskavuoren naisissa ei kuvattu Loviisaa naisten itsenäisyyden puolesta puhujana. Vappu Tuomiojan mukaan Wuolijoen mummo ei todellisuudessa muistuttanut Loviisaa, vaan lähinnä sellaista musteria, jota Hella kuvasi *Juurakon Huldassa.* [40] Vetoaminen Wuolijoen vanhaan rouvaan auttoi *Niskavuoren naisten* kirjoittajaa välttämään niiden uhkaa, jotka etsivät syitä leimatakseen näytelmän epäkansalliseksi. Toisaalta Wuolijoki ei tahtonut suoraan paljastaa ihailevansa äitinsä ja isoisänsä väkevää maahenkeä. Näytelmän kirjoittamisen ajankohdan huomioon ottaen ihailuun liittyi vanhoillisuuden kunnioitusta, mikä taas ilmeni jo *Koidula*-näytelmästä. Jo *Niskavuoren naisten* prologissa korostui Loviisan aattellinen jälkeenjääneisyys. Tämä ilmenee emännän sanoissa:

> Meurman-vainaja sanoi aikoinaan meidän vaarille, että niin kauan kuin sitä katkismusta muistetaan, on kaikki hyvin Hämeessä. Niin että opettakaa vaan sitä katkismusta! Muusta ei teidän koulussanne ole väliä. [41]

Ajatus toistuu *Juurakon Huldassa,* jossa professori Norko korostaa Loviisan aateveljenä katkismusta, vaikka poliitikkona tietääkin sen olevan pään pistämistä santaan. Kaikesta huolimatta Ilona ei pilkkaa Loviisan sanoja.

Mikäli Honkavuoren Herran henkilörakenne olisi *Niskavuoren naisissa* toistunut, olisi tuloksena ollut Martan, Ilonan ja Aarnen välille syntynyt kolmiodraama. Loviisa rikkoi sen kuitenkin täydellisesti. Herraskartanoympäristöön sijoittunut triangeli sai myöhemmin ilmaisunsa *Justiinassa.* Honkavuoren Herrassa ruotsalaiseen herruuteen viittaava Furuholmin sukukartano vaihtui *Niskavuoren naisissa* suomalaisen talonpoikaisaatelin linnakkeeksi. Kohde oli uutta teattereissamme samoin kuin luja maalaisemäntä Loviisa. Eino Salmelainen on maininnut karsineensa *Niskavuoren naisissa* Ilonan roolia huomattavasti, mutta säilyttäneensä Loviisan roolin kokonaisena. [42] Mikäli Salmelaisen lausunto pitää paikkansa, hänen ansionsa on ollut suurenmoisesti rohkaista Hella Wuolijokea esittämään näyttämöllä elämäänsä liittyneen maahengen ihailua. Tämä takasi

näytelmäsarjan syntymisen ja kirjailijan luopumisen tavanmukaisesta nuoren naisen kohottamisesta ainoaksi sankarittareksi.

Eino Salmelaisen vaikutusta Loviisan korostumiseen Hella Wuolijoen päänäytelmässä ei voida yksityiskohtaisesti tutkia, sillä näytelmän pääkirja näyttää lopullisesti kadonneen. Hella Wuolijoki itse kiittää Salmelaista mm. kirjoitelmassaan Sorretuista ohjaajista. Hän viittaa erityisesti *Niskavuoren naisiin,* jota hän seurasi tuntemattomana yleisön joukossa, ja kirjoittaa: "Juuri näin sen piti olla ja oli joskus ollut elämässä." Samassa yhteydessä hän toteaa: "Olen ollut iloinen ja kiitollinen, kun olen nähnyt ohjaajan vielä syventävän ja lisäävän elämää kappaleeseeni." Elämän "syventäminen" ja "lisääminen" lienevät Wuolijoen peitettyä tunnustusta Salmelaisen työlle, jolla tämä on ollut nostamassa Loviisaa. Wuolijoki itse tosin antaa esimerkkejä vain Salmelaisen keksimistä "raffinoiduista pikku detaljeista". Hän kirjoittaa, miten Salmelainen ymmärtää viedä Ilonaa odottavan Loviisan huoneen perälle, jotta emäntä antaisi Ilonan kulkea ovelta koko huoneen poikki "mitaten hänet ja impoteeraten kylmällä katseellaan". Kiitokseensa Wuolijoki tahtoo liittää huomautuksen. *Niskavuoren naiset* oli Kansanteatterin uudelle johtajalle tulikoe. Näytelmän henkilöhahmojen esittämisessä ohjaaja kasvoi tehtäväänsä, eli kuten Wuolijoki sanoo:

> Luulen, ettei Salmelainenkaan kiellä, että minäkin puolestani olen yrittänyt rohkaista häntä, saanut hänet avosilmin katsomaan yhteiskuntaa ja sen elämää ja näkemään sen ristiriitoja ja ankaraa todellisuutta. [43]

7. Yleisöä hämmentänyt Niskavuoren naiset

a. Niskavuoren naiset kotimaassa

Vanhan emännän esiinmarssi Niskavuoren sukutilaa koskevan näytelmäsarjan ensimmäisessä näytelmässä oli niin vaikuttava, että *Lain ja järjestyksen* tekijän olisi ollut mahdollisuus käyttämänsä salanimen turvin eksyttää pitkäksikin aikaa julkisuuden katseet. Piileskely ei ollut Wuolijoen luonteenlaadun mukaista ja alusta alkaen hän osoitti tahallista varomattomuutta. Heti näytelmän ensiesityksen jälkeen hän kutsui kotiinsa melkoisen joukon teatteriväkeä, joka näin helposti arvasi uuden menestyskappaleen tekijän. Se, että Hella Wuolijoen nimeä ei paljastettu seuraavien päivien teatteriarvosteluissa, oli Eino Salmelaisen mukaan osoitus rehdistä suomalaisesta mielestä: Tervapää hyväksyttiin, mutta Hella Wuolijokea ei. [44]

Minkä tahansa näytelmän kiertäessä teattereita ei alkuperäisteksti voi jäädä

koskemattomaksi. Esitettävä versio on riippuvainen itse kustakin teatterista ja ennen kaikkea ohjaajasta. Jos Eino Salmelaisen vaikutus alkutekstiin oli Loviisaa korostava, saman suunnan voidaan olettaa jatkuneen kantaesitystä seuraavissa uusissa ohjauksissa. Esimerkin tarjoaa Tampereen Työväen Teatterin *Niskavuoren naiset,* jonka ohjaajana toimineen Kosti Elon pääkirja on säilynyt. Se todistaa, että Kansanteatterin esitykseen nähden mm. Ilona on muuttunut. Elon kynä on pyyhkinyt useat sellaiset Ilonan vuorosanat, joissa ilmeni hänen luonnonläheisyytensä. Tilalle on tullut nuoren sankarittaren sukupuolinen vetovoima, jonka pauloihin Aarne joutuu. Ilona taas puolestaan ihailee Aarnen voimakasta olemusta. Hän on Ilonalle, kuten tämä tunnustaa, "mies minun makuuni". [45]

Ilonan yksinkertaistamisen myötä voidaan näytelmän aatepohjaa viedä ratkaisevasti sovinnaiseen suuntaan. Ilonan vaikutus Aarnen yhteiskunnalliseen "heräämiseen" voidaan näin jättää vähälle huomiolle. Niinpä Elon ohjauksessa Aarnen kritiikki kommunistien erottamisesta on pyyhitty yli samoin kuin hänen maalaisliittoon kohdistamansa arvostelu. Poistot enteilivät sitä, että Ilonan vaikutuksesta syntynyttä Aarnen uutta maahenkeä, Loviisan aatteellista vastavoimaa, ei ohjauksessa enää esiinny. Tällaisten muutosten myötä Loviisan sankarihahmo edelleen kasvaa, sillä Ilonalta on riistetty hänen katsomuksensa ydin. Näin on tehty väkivaltaa Wuolijoen päämäärille, joista Salmelaisen ohjaus ei vielä ollut etääntynyt.

Niskavuoren naisten ohjauksissa avautuivat mahdollisuudet Ilonan henkilöhahmon aatteelliseen kaventamiseen, mikä oli omiaan entisestäänkin korostamaan näytelmän ristiriitaa sosialistina tunnettuun tekijään. Näytelmän ensiesitystä välittömästi seuraavina aikoina äärioikeistolaisissa piireissä ei päästy varmuuteen tekijästä. Isänmaallisen Kansanliikkeen äänenkannattaja Ajan Suunta ei aluksi ottanut huhuja salanimellä kirjoittavasta Hella Wuolijoesta vakavasti. Tekijä arveltiin "vapaamieliseksi", koska ei lehden arvion mukaan pysynyt sittenkään suoraselkäisessä ehdottomuudessa, vaan kallistui kompromissiin vanhan ja uuden maailmankatsomuksen välillä. Tosin vanhaa edustava voima arvioitiin ylivoimaiseksi uuteen verrattuna, sillä Ilonan uusi katsomus luonnehdittiin siinä määrin tehottomaksi, että "draamallinen taistelu" ei voinut kehittyä "ehdottomaksi". Kiitos tästä annettiin ryhdikkääksi ja moraalisesti suoraselkäiseksi luonnehditulle Loviisalle, jonka rinnalla Ilona nähtiin niskavuorelaisen elämänperinteen enemmän tai vähemmän epäonnistuneena horjuttajana. Ilonan esiintymisen myötä nähty kirjailijan päätyminen maailmankatsomukselliseen kompromissiin arveltiin joka tapauksessa poikkeavuudeksi aidon draaman ihanteista. [46]

Lehden linja yhä enemmän suosiota saavuttaneeseen näytelmään muuttui tekijän eli, kuten kirjoitettiin "tunnetun sosialistinaisen" henkilöllisyyden paljastuttua. Enää ei puhuttu vanhan ja uuden sovinnollisesta kontaktista, vaan

realismin täydellisestä puuttumisesta ja räikeästä vasemmistopropagandasta. Ilona, joka aiemmin ohitettiin Loviisan vähäisenä vastavoimana, sai nyt osakseen voimakkaan tuomion moraalittomuuden esittäjänä ja lopuksi sen "röyhkeän itsetietoisena tunnustamisena". Loviisa saa Ajan Suunnan myöhemmässä arvostelussa uuden tulkinnan. Enää ei kirjoitettu – suoraselkäisestä emännästä, vaan tämä nähtiin jo totuudenmukaisuudesta kaukana olevaksi "juhlapuheilla peitetyksi sekasotkuksi". Emännässä todetaan olevan vakavaa kristittyä, hurskastelijaa ja syöjätärtä. Samoin Aarne poikkeaa lehden mukaan täysin hämäläisyydestä. Hänet luonnehditaan "jonninjoutavaksi". Lehden mielestä näytelmällä on erinomaiset mahdollisuudet Moskovassa, sillä teos osoittaa, "mitenkä läpeensä mätä suomalainen yhteiskunta on ja mitenkä kipeästi täällä kaivataan 'uutta elämän aihetta". [47] Suomen Sosialidemokraatin Sasu Punanen vastaa, että "saisimme rintojamme röyhistää", mikäli Moskovan ja Leningradin suuret teatterit ottaisivat näytelmän ohjelmistoonsa. [48]

Salanimen taakse kätkeytyneen kirjailijan paljastuttua Ajan Suunta alkoi käsitellä näytelmää aatteellisen vastustajansa tekstinä. Pian äärioikeiston piirissä varoitettiin yleisöä *Niskavuoren naisista.* Tämä aiheutti monille oikeistolehtienkin pakinoitsijoille kiitollisen kirjoittelun aiheen. Niinpä esimerkiksi "Sakeus" (Väinö Peltonen) Ilkassa kirjoittaa:

> Jos joku on niin yksinkertainen, että jostakin näyttämöltä kuullusta vuorosanasta saa sellaisen elämänmurroksen, joka hänet johdattaa kommunismiin, niin melkeinpä sellaisen ihmisen on mahdotonta minkäänlaisia kiusauksia kestämään elämässä muutenkaan. [49]

Isänmaallisen Kansanliikkeen lehdistöä lukuunottamatta muille oikeistolehdille ei *Niskavuoren naiset* yleensä tuottanut päänvaivaa. Emäntää kuvattiin järkähtämättömäksi suomalaiseksi kantaäidiksi, joka esimerkiksi Ilkan sanojen mukaan on "yht'aikaa sekä hyvin vanhoillinen että aivan uudenaikainen. Hän edustaa ennen kaikkea elämän viisautta, jota vastaan kaikki muotivirtaukset kilpistyvät". [50] Satakunnan Kansa tahtoi nähdä emännän kokemäenjokilaaksolaiseksi siinä missä hämäläiseksikin. Jo tiedossa olevan kirjailijan ääni ei lehden mukaan kantaudu teoksesta. [51] Ilonan luonnonläheisyyteen kätkettyä voimaa saatettiin jättää kokonaan näkemättä. Ilkan mukaan nuori sankaritar esiintyy vain ennakkoluulottomana professorin tyttärenä, joka oli valmistunut kansakoulunopettajaksi "päästäkseen kosketukseen elävien ihmisten kanssa ja saadakseen nauttia ihanasta maalaiselämästä". [52] Sitä vastoin Karjala näkee, että tekijä on vanhan ja uuden aatteen konfliktia kuvatessaan kallistunut enemmän uuden puolelle. Lehti antaa kuitenkin ymmärtää, että vanhoillisetkin katsojat tulevat olemaan tyytyväisiä, heille kun tarjoutuu tilaisuus ihailla esitettyä vanhaa. [53] Vanhan emännän massiivisen hahmon vuoksi myöskään Lauri Viljanen ei Helsingin Sanomissa näe näytelmään kätkeytyvän tendenssiä. Hän kirjoittaa:

Erikoisesti vanhan emännän kuva osoittaa kuitenkin, että tekijä kääntyessään yksilöllisen tunteen nimessä tapaa, kaavaa ja taloudellisia laskelmia vastaan on vapaa tendenssistä ja että hänen myötätuntonsa on yksinomaan voimakkaan inhimillisyyden puolella. [54]

Niskavuoren naisten vuodesta toiseen jatkunut suosio saattoi ajan mittaan ärsyttää. Esimerkiksi vuonna 1938 Aamulehdessä hyökättiin Hella Wuolijokea vastaan huomauttamalla, ettei sosialistina tunnetulla kirjailijalla ole riittävää kokemusta kirjoittaa Suomen kansalaisista eikä hämäläisistä oloista. Tässä yhteydessä viitattiin hänen virolaiseen taustaansa. Koska lehden mukaan Häme on toiminut kaikinpuolisena suojana vierasta valtaa vastaan, se ei olisi kestänyt, mikäli sen asuttajat olisivat "jokaisen omakohtaisen intohimon heiteltävissä". Samalla ihmetellään, miksi *Niskavuoren naisia* voidaan esittää maassa, jossa "isät ja pojat vereen ja henkeen taistelivat punaisten joukkoja vastaan". [55]

Vasemmistolehtien arvostelu eroaa oikeistolehtien arvostelusta Ilonan ja Loviisan painotuksen suhteen. Oikeistolehtien nähdessä Loviisan ylivoimaisen dominoivana vasemmistolehdet kohottivat Ilonan hänen rinnalleen. Niinpä Suomen Sosialidemokraatti näkee Ilonan elämän perustuvan "uuteen, häikäisevän rohkeaan ja vapaaseen elämänuskallukseen". Loviisa ei saa mitenkään kielteistä tulkintaa osakseen. [56] Samon myös Kansan Lehti katsoo, että emännällä on vanhoillisista mielipiteistään huolimatta sydän oikealla paikallaan: hänen on hyväksyttävä Aarnen ratkaisu, askelen ottaminen Niskavuoren miesten tavallisen mittapuun ulkopuolelle. Ilona nähdään tässäkin uutta elämänuskoa luovaksi sankarittareksi. [57]

b. Niskavuoren naiset ulkomailla

Niskavuoren naiset saavutti kuuluisuutta maamme rajojen ulkopuolellakin. Se sai kaikkialla kiinnostuneen vastaanoton. Näytelmää ihailtiin, hämmästeltiin ja parjattiinkin.

Lontoon ensi-ilta, kesäkuun kahdeksas 1937 Queens Theatressa oli näytelmän suurin ulkomainen saavutus. Sanoma- ja aikakauslehdet kertoivat suurin otsikoin Hella Wuolijoen Lontoon vierailusta ja häntä nimitettiin Suomen tärkeimmäksi naiseksi. Wuolijoen elämänvaiheet saivat legendaarista hohdetta. Varsinkin liikenaiskausi oli otollinen kohde. Kirjailijan yleismaailmallisen kriisin aikana menettämästä omaisuudesta kiersi numerotietoja. Niitä annettiin myös kirjailijan ruumiinpainosta, jonka ilmoitettiin olevan 17 stonea. [58] Tämäkin tieto julkistettiin useassa suuressa lehdessä.

Näytelmä *Women of Property* ilmeni melko etäiseksi englantilaiselle yleisölle ja arvostelut olivat sen mukaisia. Loviisa oli katsojille outo hahmo ja hänet

nähtiin usein epäinhimilliseksi, kuten Morning Post tähdensi. Emännän täydelliseksi vastakohdaksi taas nähtiin voitokas Ilona, jota The Observer luonnehti pioneerimaiseksi. Tällainen tulkinta näki Ilonan murtavan uutta edustavalla elämänkäsityksellään lähinnä pimeältä keskiajalta perittyjä tapoja ja uskomuksia. Myös Times huomauttaa Ilonan egoistisen ja valistuneen filosofian olevan kyllä yleismaailmallista, mutta Niskavuoren traditiot nähtiin englantilaisesta näkökulmasta sangen tyhmiksi ja kehittymättömiksi. Näin saatiin aihetta ihmettelyyn, miksi näytelmä oli viety kansainväliselle foorumille. [59]

Loviisan henkilöhahmo ja outo Niskavuori saivat aikaan sen, että näytelmän ilmaisema aate jäi helposti arvailujen varaan. Times viittaa oletukseen, että näytelmä kuvaa sukupuolten välistä taistelua. Miestä hallitseva Loviisa olisi salaisesti ylpeä siirtäessään valtansa Ilonalle. Nuoren sankarittaren tehtävänä tulee olemaan miehen kurissa pitäminen. Daily Express toteaa, että kirjailija on naivisti epäonnistunut, mikäli hänen tarkoituksensa oli sosiaalisen näytelmän kirjoittaminen. Lehti tunnustaa osaavansa sanoa varmasti vain sen, että kouluneidin luokse johtaneet suksenjäljet aiheuttivat paljon harmia ja että vanha emäntä yritti korjata niitä vaurioita, joita Niskavuoren tilalle oli aiheutunut nuoren isännän "tulisista suomalaisista suudelmista". Joukkoon eksyy myös moraalisesti paheksuva tulkinta. Daily Sketch ihmettelee näytelmän todenperäisyyttä, sillä se arvelee suomalaisen maalaiselämän luonteen olevan hiljaista ja täysin "vapaan rakkauden" oppien vastaista. Samalla kauhistellaan ajatustakin, että voidaan kuvata suomalaisen miehen uskottomuutta. [60]

Hella Wuolijoen ja samalla Suomen näyttämötaiteen maineen kannalta myönteisen ja samalla perusteellisen artikkelin kirjoitti kuuluisa teatteriarvostelija Desmond Mc Carthy New Statesman -lehteen. Kriitikko toteaa, että *Women of Propertyn* aihe, ristiriita velvollisuuden ja luonnon, eli perinteiden ja elämänilon välillä on vanha. Elämänilon voittoon päätyvissä näytelmissä todetaan aina tarjolla olevan latteuden vaara: aletaan kyllästyä säteilevään neitoseen ja nuorukaiseen, joka havaitsee, että maailma on tyhjä ilman rakkautta. Todettiin, että Hella Wuolijoki vältti suurenmoisesti latteuden tuomalla näyttämölle perinteitä edustavan valtavan persoonallisuuden, näytelmän ehdottoman keskushenkilön. Loviisaa ihaillaan talonpoikaisen kukistumattomuutensa ja samalla syvän inhimillisyytensä johdosta, jonka nähdään saavan ilmaisunsa hänen suhteessaan Ilonaan. Näytelmän englantilaisen ohjauksen kuitenkin todetaan pahasti epäonnistuneen. Siihen nähtiin syyksi ennen kaikkea se, että Aarnen osan esittäjä tulkitsi roolinsa perinpohjaisesti väärin ja takasi loistavalla suorituksellaan näytelmän epäonnistumisen. Siinä esiintyi nuoruus säteilevän ihanteellisena eikä – kuten korostetaan – Wuolijoen alkutekstin mukaan jo keski-ikäisen miehen heräämisenä tunteeseen, jonka tämä oli aikaisemmin tukahduttanut. Aarnen säteilevää nuoruutta korostaneessa ohjauksessa tämän ristiriidat hävitettiin ja näin tuhottiin samalla vanhan emännän Ilonaa kohtaan

tuntema myötätunto. Kriitikko korostaa englantilaisen käännöstekstin takana olevan mestarillisen näytelmän, jonka luo ennen kaikkea mahtava vanha emäntä. [61]

Kvinnorna på Niskavuori sai Tukholman ensi-iltansa 10.12.1937. Esittäjänä oli Kungliga Dramatiska Teatern. Tätä ennen näytelmä oli esitetty Gävlessä saman vuoden marraskuussa 21. päivänä. Ennakkoilmoittelu suurimmissa Tukholman lehdissä oli laaja, sillä Lontoon esitys oli vielä tuoreessa muistissa. Ohjelmalehtisessä todetaan näytelmän sisältävän mahtavat draamalliset elementit: toisaalta vanhan emännän ylpeyden ja suuruuden, joka kohottaa hänet perhepiirissään Jumalan yläpuolelle, ja toisaalta Aarnen, joka kokee rakkauden ihmeen ja tempautuu kotoisista askareistaan. [62] Lehdistössä Loviisan ylevyyttä ihailtiin toteamalla, että hän on onnistunut traditioiden ruumiillistuma. Ilona taas nähtiin, kuten Svenska Dagbladetissa, yläluokan tytöksi, joka joutuu keskelle maaseudun omituisia tapoja, mutta jonka omat tavat joutuvat myös arvostelun kohteeksi. Tällaiseen vanhan ja uuden vastakkainasetteluun viittaa myös Socialdemokraten ja toteaa, että kirjailija ei pyri ilmaisemaan ehdotonta yhteiskunnallista linjaa. Draamasta voivat nauttia yhtä hyvin konservatiiviset kuin uudistusmielisetkin katselijat. Lehden teatterikriitikko Nils Beyer kuitenkin esittää samalla epäilyksensä, onko talonpoikaisympäristöön sijoitetun kolmiodraaman arvo sen mukainen, että näytelmä on viety ulkomaille. Dagens Nyheterin mukaan Ilonan ja Aarnen välinen kohtalonomainen rakkaus ulottuu yli paikallisten ja kansallisten rajojen ja se on tehnyt näytelmän suosituksi myös Suomen ulkopuolella. [63]

Ruotsin lehdistä Arbetaren edustaa poikkeusta, sillä se näkee näytelmän yhteiskunnallisesti kantaa ottavaksi. Teoksessa kuvattu yhteiskunta nähdään perustuvan luokkaristiriitoihin. Tosin lehden mukaan vain yksi repliikki viittaa "punaisten voimaan", mutta teoksen nähdään jo sinänsä rakentuvan ihmisten välisen kuilun tiedostamiselle. Näytelmässä oman ryhmänsä muodostavat ne voimat, jotka ántavat ihmissuhteiden puhua sekä toisaalta taas ne, jotka asettavat omistusoikeuden kaiken yläpuolelle. [64]

Saksan maaperällä näytelmän *Die Frauen auf Niskavuori* esitti Hampurin Staatstheater. Näytelmän ensi-ilta oli 29. tammikuuta 1938. Vanha emäntä sai suurimman huomion. Hänet nähtiin pohjoismaisena satuhahmona, myyttinä, alkuäitinä, päämäärilleen uskollisena ihmisenä ja graniittisena perustana omaisuudelle, kuten Hamburger Nachrichten toteaa. Loviisaa ihaileva Hamburger Fremdenblatt kiittää näytelmän runollista voimaa, vaikka Aarnen lähteminen Niskavuorelta ei saavuttanut lehden varauksetonta myötämielisyyttä. Deutsche Allgemeine Zeitung näkee Aarnen ja Ilonan yhteydessä yleismaailmallisen ongelman kun taas Hamburger Nachrichten kiinnittää huomiota Marttaan ja näkee tämän aitona suomalaisena kansannaisena. Hella Wuolijoen näytelmä ehti menestyä puolisen vuotta ennen kuin tekijä paljastui Hitlerin järjestelmän

jyrkimmäksi vastustajaksi ja *Die Frauen auf Niskavuori* kiellettiin Saksassa. [65]

Jugoslaviassa, Zagrepin Kansallisteatterissa *Niskavuoren naiset* sai ensiesityksensä 9.6.1939. Teoksen aatepohja aiheutti melkoista pohdintaa ja erilaisia päätelmiä esitettiin täälläkin. Novosti näkee Loviisan henkilöhahmon olevan osoitus siitä, että kirjailija ei ole päässyt irti vanhoillisuuden palvomisesta: teos säteilee kuumaa, miltei yliluonnollista rakkautta maahan. Toisaalta taas korostetaan, että konservatiivisuutta vastustava näkemys esiintyy nuoren opettajattaren hahmossa. Arvostelija toteaakin, että kirjailija on kiinnittänyt liikaa huomiota vanhoillisuuden ja nykyaikaisuuden eri puoliin ja lopulta sotkeutunut sentimentaalisuuteen. Katselijat saattavat vain arvailla, mille puolelle kirjailija asettuu. Ohjaajan olisi pitänyt itse tehdä ratkaisunsa eikä tuijottaa liikaa käsikirjoitukseen, lehti päättelee lopuksi. Novostin tavoin myös Obzor näkee näytelmän päätyvän suureen kysymysmerkkiin. Pohtiessaan, minkälaista kuvaa yhteiskunnasta näytelmä lopulta rakentaa, lehti kallistuu päättelemään: "Eikö sittenkin vanhan perinnäistavan mukainen moraali lopultakin ole parempi ja nuorten toiminta liian ihanteellista?" Zagrebaki List on päättänyt jättää syrjään kaikki pohdinnat näytelmän yhteiskunnallisesta funktiosta. Lehden mukaan *Niskavuoren naiset* edustaa "puhdasta taidetta": äidin ja pojan ero jäi syvästi vaikuttavaksi esteettiseksi elämykseksi. Lehti ihailee Loviisan "kuumaa äidinrakkautta" ja "jaloa inhimillisyyttä". [66]

8. Vanha maahenki ja uusi luonnonläheisyys – Hella Wuolijoen "kaksoiselämän" tilitystä

Kuvatessaan itselleen tuttua käytännön talonpoikaiselämää Hella Wuolijoki muodosti näytelmänsä molemmat keskushenkilöt omien elämänkokemustensa mukaan. *Justiinan* ja *Juurakon Huldan* tapaan kirjailija valitsi sankarittareksi uuden ajan airuena toimivan nuoren naisen, joka käyttäytyi ennakkoluulottomasti itselleen vieraassa ympäristössä. Kirjailija kuvaa Ilonassa itseään huomattavasti läheisemmin kuin maaseudun köyhälistöä edustavissa sankarittarissaan. Ilona on kirjailijan itsensä tapaan valistuneen kodin helmoista lähtenyt sivistynyt tytär, joka kuuluu etuoikeutettuna naisena *Sahanpuruprinsessan* Puntilan tyttären ja *Vihreän kullan*vuorineuvoksettaren joukkoon.

Käytännön talonpidon kuvaus nosti vanhan, konservatiivisuutta edustavan naishahmon nuoren sankarittaren rinnalle. Loviisa kohosi siihen asemaan, jota maalaistalon emäntä oli merkinnyt Hella Wuolijoen omassa kokemusmaailmassa jo varhaisista Viron vuosista alkaen. Näin *Niskavuoren naisissa* ilmenee (1)

maalaisemännän perushahmoon liittyvä kunnioitus, joka juontaa juurensa kirjailijan sosiaalisesta taustasta. Talonpoikaisluokan syntyminen edellytti maahan kiinni juurtumista, mutta vuosikymmenien vaihtuessa Loviisan ilmentämä maahenki muuttui aatteelliseksi vanhakantaisuudeksi. Kansalliselle nousulle välttämätön snellmanilainen elämänohje, seisoa vankasti siinä, minne Sallimus on asettanut, muuttui voitetusta omaisuudesta kiinni pitämiseksi, sen säilyttämiseksi. Käytänössä tämä merkitsi Niskavuoren seinien väkinäistä pystyssä pysyttämistä ja yksilöllisen onnen uhraamista. Kirjailija toteuttaa August Bebelin marxilaista ajatusta yksityisomaisuudesta ja soveltaa sitä Niskavuoren talon käytännön elämään: Talo määrää, mitä ihmiset tekevät.

Loviisan maahenki saa vastaansa sivistyneen Ilonan, joka uhmaa kaavoittuneen yhteisön perusteita "valkoisena variksena" ja saa aikaan uuden maahengen Aarnessa. Omaisuuden säilyttämisen vastapainona korostuvat luonnolliset ihmissuhteet. Käytännöllisellä tasolla uusi maahenki merkitsee sitä, että ihminen määrää, mitä talo tekee. Tämä edellyttää Niskavuoren pienviljelystilan muodostumista. Niskavuoren seinien sisäpuolella ei kuitenkaan ollut tilaa uudelle maahengelle.

Niskavuoren naisissa ei kuvata (2) yhteiskuntaluokkien välistä taistelua. Näytelmän draamalliset jännitteet rakentuvat ennen kaikkea Loviisan vanhan maahengen ja Ilonan luonnonläheisyyteen perustuvan uuden elämäntavan välille. Kahden aatteellisesti vastakkain olevan naisen kesken vallitsee (3) salainen sympaattinen suhde. Kumpikin kunnioittaa ja ymmärtää toistaan. Ilona ei halveksi Loviisan vanhentuneita käsityksiä isänmaan edusta, ja hänen sympatiansa Loviisaa kohtaan perustuvat tunteeseen ja sydämeen. Nämä olivat kirjailijalle itselleen läheisiä maailmankatsomuksen aineksia. Emäntä puolestaan kunnioittaa Ilonan rohkeutta ottaa elämä omiin käsiinsä. Siinä on samaa, mitä emännältä itseltäänkin oli aikanaan vaadittu. Näin Hella Wuolijoen "kaksoiselämä" saa näytelmässä niin vankan ilmaisun, että näytelmän aatepohja muodostuu kaksijakoiseksi: se murtaa toisaalta uuteen yhteiskuntaan pyrkivien vanhat kahleet ja dogmit, toisaalta taas kuitenkin ihailee vanhaa. Kirjailija paljasti nuoren sankarittarensa myötä niin läheisiä persoonallisia piirteitä, että jäi vanhan maahengen ja emännän lumoihin, vaikka osoittikin nuoren sankarittarensa aatteellisen voitokkuuden. Tältä keskeiseltä osalta Hella Wuolijoki ei saanut ilmaistuksi omaksumaansa yhteiskunnallista ideologiaa. Näytelmän aatteellisesta kaksijakoisuudesta kielii omalla tavallaan sekä kotimainen että ulkomainen sanomalehtikritiikki. Jos Loviisa hämmensi kotimaista arvostelua, häneen ruumiillistunut väkevä maahenki sekoitti usein ulkomaisen vastaanoton.

Naisasia (4) liittyy sitä vastoin *Niskavuoren naisissa* elimellisesti marxilaisittain keskeiseen kysymykseen ihmisen suhteesta yksityisomaisuuteen. Naisena Loviisa oli joutunut alistumaan naimakauppaan, mutta hän osoitti sankaruutensa ja kesti sen seuraukset. Naista sortava porvarillinen avioliitto on myös Martan

osana, mutta hän puolestaan ei sitä kestä. Myös mies kärsii pääoman rautaisissa kahleissa, jos kohta yhteiskunta sallii hiljaisen myöntyvästi etsiä "lohdutusta" kodin ulkopuolelta. Kaiken kärsimyksen takana on yksityisomaisuuden väkinäinen hallussapito sekä tähän liittyen bebeliläisen mallin mukaan rakentuva avioliitto.

Niskavuoren naisten maanläheinen aihe toi näyttämölle myös kokonaisen sarjan maaseutuyhteiskunnan edustajia itse Niskavuoren ulkopuolelta. Kirjailija tarjoaa suorastaan herkullisia isäntien ja emäntien henkilöhahmoja, joukossa mm. Ilonan rehti ja reilu kosija Simolan isäntä, telefooni-Sandra, apteekkari ja rovasti.

X NISKAVUOREN LEIPÄ

Henkilöt:

LOVIISA NISKAVUORI, vanhaemäntä
AARNE NISKAVUORI, toht., agronomi
ILONA, hänen vaimonsa
MARTTA, hänen eronnut vaimonsa
TOHTORI WARELIUS
ROVASTI
RUUSTINNA
APTEEKKARI
SIMOLAN ISÄNTÄ
NIKULAN EMÄNTÄ
MARTTILAN EMÄNTÄ
PEHTORI
TELEFUUNI-SANDRA
SALLI
MATTI NISKAVUORI, tuomari, ministeri
KAARLO NISKAVUORI, toht., yliop. dos.
SAIMA, lehtorska
PROFESSORSKA AHLGREN, Ilonan äiti
NIEMINEN, muonamies
POIKA NIEMINEN
FIINA, Ilonan palvelijatar

Niskavuori-sarjan toinen näytelmä *Niskavuoren leipä* sai kantaesityksensä tammikuun 18. päivänä 1939 Helsingin Kansanteatterissa Eino Salmelaisen ohjaamana. [1] Näytelmä kuvaa sukutilaan liittyvien ihmisten vaiheita ajankohtana, jolloin on kulunut viisi vuotta Aarnen lähtemisestä Ilonan mukaan. Näytelmä jakaantuu kolmeen näytökseen, joista toinen tapahtuu Niskavuoren salin ulkopuolella, Ilonan ja Aarnen kodissa Helsingissä.

1. Martan emännyys – Loviisan isännyys

Ensimmäisessä näytöksessä selviää, mihin hysteerinen Martta on johtanut Niskavuoren elämän. Onnistuneen vertailukohdan viiden vuoden takaisiin

tapahtumiin kirjailija tarjoaa kuvaamalla ensimmäisessä näytöksessä Loviisanpäivän viettoa. Martta on jatkanut marttyyrin rooliaan huonoin seurauksin. Loviisa on antanut hänelle emännän tehtäviä, mutta niiden mukana rouva ei ole kasvanut Niskavuoren naiseksi. Martta ei ole kyennyt kantamaan ristiään eli ns. porvarillisen avioliiton seurauksia ylevästi eikä arvokkaasti. Hän on saanut aikaan sen, että pitäjällä on hiljalleen lakattu katsomasta Niskavuorelle ylöspäin. Loviisa on toistaiseksi vielä kestänyt Sandraa ja hänen kaltaisiaan, joita Martta on lähettänyt pitämään silmällä sitä, piilotteleeko vanha emäntä talon arvoesineitä lapsiaan varten. Loviisan on edelleen pakko puuttua talon töihin ja toimia tavallaan isäntänä. Eikä tässä vielä kaikki. Loviisa on myös joutunut kaikessa hiljaisuudessa näkemään, miten tekosiveän Martan elämän salattu puoli ilmenee suhteena pehtoriin. Loviisanpäivä muodostaa sopivan hetken naisten välille kasautuneiden voimien purkautumiseen. Niskavuorelle kokoontuneet nimipäivävieraat saavat kokea monella tavalla vanhojen hyvien aikojen olevan takana päin. Ruustinnan surkutellessa Martan kohtaloa tämä saa muilta naisvierailta piikittelyä. Ympäristö on vuosien mittaan huomannut Martan luonteen käyneen yhä ahtaammaksi, mikä ei ole Niskavuoren emäntätraditioiden mukaista. Kaivaten muistellaan aikaisempia Loviisanpäiviä ja puhe kääntyy Loviisan lapsiin, jotka loistavat poissaolollaan. Järjestämällä Martan hetkeksi pois näyttämöltä kirjailija antaa yleisölle tilaisuuden perehtyä pitäjää kiertäviin juoruihin – tietysti Sandran välityksellä. Martta ei salli Aarnen lisäksi muidenkaan perillisten vierailla talossa, he kun seurustelevat Aarnen ja Ilonan kanssa. Sitä paitsi saita Martta ei pidä vieraista. Aarnen menestyminen, ennen kaikkea tämän suorittama maatalouskemian tohtorin tutkinto, luetaan Ilonan ansioksi. Sandra vihjaa kuulijoilleen myös Martan ja pehtorin suhteesta.

Niskavuoren "isännän" ominaisuudessa Loviisa on katsonut sopivaksi seurustella myös miesvieraittensa kanssa, jotka johdetaan näyttämölle vasta naisten puhuttua juorunsa. Kirjailija vaihtelee *Niskavuoren naisten* prologin tapaan taitavasti näyttämöllä mies- ja naisryhmiä. Yleisölle tarjotaan nyt miesten näkökulma muuttuneisiin olosuhteisiin, joista konkreettisin esimerkki on kuivin suin oleminen. Martta on kieltänyt alkoholin käytön kokonaan ja emännöi talossa limonadipulloineen. Yhteisen ystävän poissaolo yhdistää miesten joukkoon jopa rovastin, jonka suusta oli vähällä lipsahtaa sanat Aarne-vainajasta. Apteekkarin suulla kirjailijan on hyvä piikitellä ikuista vastustajaansa, maaseutuyhteiskunnan moraalin vartijaksi näkemäänsä Kirkkoa. Samalla Aarne ja Ilona tuodaan yleisön mieleen mm. seuraavien repliikkien myötä:

Tohtori: Miten hän muuten jaksaa, Aarne, ja Ilona rouvakin?
Apteekkari: Ainahan syntiset hyvin jaksavat. Eikö niin, rovasti? Vain vanhurskaitten kohtalo on kärsiä. Ne taivaan asiatkin ovat nykyään modernisoidut ja humanisoidut. Kohtalo kohtelee syntisiä sangen hellävaroen.
Rovasti: Nuorimies, pysykää materialisminne myrkkypytyllä, älkää tunkeutuko

Niskavuoren leipä Helsingin Kansanteatterissa 1939. Loviisa (Elsa Rantalainen) ja Sandra (Emmi Jurkka).

henkiselle alalle. Mutta hiljaista täällä kirkonkylässä tuli Aarnen lähdettyä.

Apteekkari: Kun menetti ne kaksi ainoata julkista syntistä. Ilonan ja Aarnen, ja kaikki ihanat juoruaiheet. ... Minua piruuttaa eri tavalla, kun ei niskavuorelaisista sittenkään tullut mitään suurempaa juttua. Martta antoi kiltisti eron Aarnelle... Aarnesta tuli uskollinen virkamies valtion koelaitokseen ja Ilona rouvasta yhtä uskollinen virkanainen. Ja lisäksi lapsia uudessa siveellisessä avioliitossa. [2]

Apteekkarin asema on sama kuin Purtiaisen *Juurakon Huldassa.* Kumpikin kommentoi sankarittaren aatteellista merkitystä. Häly Niskavuorella on lakannut ja elämä näyttää jatkuvan entistä rataansa. Apteekkarin pettymys oli kuitenkin ennenaikaista, sillä Loviisanpäivillä hän kokee yllätyksiä.

2. Kauppatavaraksi muuttunut Martta

Loviisa näyttää julkisesti kyllästymisensä Martan emännyyteen. Rouvan tarjotessa Loviisanpäivillä limonadia ikävystyneille herroille emäntä aiheuttaa yleisen hämmingin pyytämällä Salli-sisäkköä noutamaan piironkiin jääneen konjakkipullon. Teko on Martan arvovallalle kova isku. Hän yrittää kompensoida tappiotaan haaveilemalla aitona wuolijokimaisena porvarisrouvana italianmatkasta. Puhekumppanikseen ja lohduttajakseen hän saa tohtorin, joka osoittaa kovasti kiinnostusta rouvaa kohtaan ja tarjoutuu matkatoveriksi. Martta valittelee tohtorille sopeutumattomuuttaan niskavuorelaiseen elämään ja puhuu taloon sijoittamastaan puolestatoista miljoonasta.

Kun *Niskavuoren naisten* prologissa kaikista materiaalisista seikoista vapaa luonnonvoima veti puoleensa Aarnea ja Ilonaa, valmistellaan puolestaan *Niskavuoren leivän* ensimmäisessä näytöksessä tyypillistä raha-avioliittoa. Martta tekee itsestään kauppatavaran. Hänellä on kosolti omaisuutta, mutta hän on tyytynyt naisen klassiseen osaan. Tämän Martta ilmaisee näin: "Minne minä lähtisin? Minähän olen niin avuton ja yksin. Enhän minä ole niitä naisia, jotka itse osaavat pitää huolta itsestään. Minun täytyy vain kärsiä, kärsiä, kärsiä."[3] Miehisestä näkökulmasta tohtori antaa rouvalle mainesanan:..." te olette vielä niitä vanhanaikaisia oikeita naisia, joita ei nykyään enää näy missään."[4] Sanojensa vakuudeksi tohtori ehdottaa avioliittoa, mutta Marttaa painaa jokin.

Loviisanpäivien jälkinäytös tapahtuu iltamyöhällä hämärässä salissa. Mustasukkainen ja humaltunut pehtori uhkaa Martan uusia suunnitelmia. Rouva pyytää Loviisalta apua ja ilmoittaa saavansa pehtorille lapsen. Rouvan purkauksessa ei ole riemullisuutta, vaan katkeraa syytöstä elämää kohtaan. Loviisa

Niskavuoren leipä Helsingin Kansanteatterissa 1939. Loviisa (Elsa Rantalainen), Ilona (Vappu Elo), Aarne (Kyösti Erämaa).

tietää, että edessä oleva avioliitto sulkee Aarnelta lopullisesti ovet Niskavuorelle. Emäntä antaa kuitenkin suostumuksensa huomatakseen pian, että Martan avunpyyntö ei kosketellutkaan avioliiton solmimista, vaan keinoa päästä Niskavuoren entisestä rengistä samoin kuin lapsestakin eroon.

Pehtori, joka mustasukkaisena tohtorille tarttui elämänsä ensimmäistä kertaa viinapulloon, huomataan rehdiksi, vanhaa emäntää kunnioittavaksi työmieheksi. Martta on Hella Wuolijoen porvarillisena rouvana käyttänyt miestä itsekkäästi hyväkseen, ja tämän silmät aukenevat liian myöhään.

Tieto lapsen saamisesta on keskeinen draamallinen käänne, joka lähentää *Niskavuoren leivän* ensimmäisen näytöksen *Niskavuoren naisten* aiheeseen.

Niskavuoren leivässä heikkoa Marttaa vastaan ei nouse vain Loviisa, vaan myös Ilona edellisen näytelmän, *Niskavuoren naisten* perusteella. Näin avautuu myös *Niskavuoren leivän* aatteellinen lähtökohta. Loviisalla on vastassaan nyt kaksi nykyaikaa: toinen on Martan edustama porvarillinen, omaisuuden avulla valtaan ja mukavuuteen suuntautuva elämisen muoto; toinen taas on Ilonan *Niskavuoren naisissa* ilmentämä omaisuudesta vapaa maailmankatsomus, joka ei tuhonnut maahenkeä, vaan pyrki muuttamaan sitä. Kirjailija on vienyt Loviisan elämän eräänlaiseen umpikujaan. Uuden ajan aallot vyöryvät Niskavuorta vastaan ja vanhan suurtalonpoikaisluokan edustaja on jäänyt yksin. Hänen on poikettava suoralta tieltään ja tehtävä mutka Helsinkiin Ilonan ja Aarnen luokse.

3. Aarnen tragiikka

Ilonan ja Aarnen elämä on päällisin puolin sujunut juuri niin kuin Ilona *Niskavuoren naisissa* oli toivonut. Mies on osoittanut sitkeätä työintoa ja päässyt eteen päin vaimon auttaessa ja kannustaessa. Ilona on jo luullut irrottaneensa Aarnen mullasta ja sen tuomasta "helposta ja rämettyneestä" elämästä. [5]

Nuoren perheen työstä ja menestyksestä tietää Loviisalle kertoa Ilonan äiti, jonka Loviisa tapaa odottaessaan pariskunnan saapumista kotiin. Näin Hella Wuolijoki johdattaa katsojat harhaan ja valmistaa yllättävää käännettä. Näennäisesti rauhallisen Aarnen pinnan alla kuohuu.

Loviisan Aarnelle tuliaisiksi tuoma Niskavuoren uutisleipä nostattaa jo *Niskavuoren naisissa* draamallisen liikkeen muodostaneet Loviisan ja Ilonan maailmankatsomukselliset vastavoimat uudelleen toisiaan vastaan. Niskavuoren leipä lumoaa vastustamattomasti Aarnen ja emäntä käyttää tilaisuutta tarkoin hyväkseen. Taistelu Aarnesta alkaa uudelleen, ja sitä kuvaavat mm. seuraavat vuorosanat:

Emäntä: Vai olet sinä, Aarne, joutunut pois maasta ja metsistä? Et ole tainnut käydä missään metsästämässäkään?
Aarne (ei vastaa, sanoo sitten:) Enpä juuri.
Ilona: (nauraa) Aarne on vielä niin rauhaton keväisin ja syksyisin... Joskus olemme matkustaneet jonnekin maalle ja juosseet itsemme väsyksiin metsissä.
Emäntä: Muitten ihmisten metsissä.
Ilona: Kaikki metsät ovat omiamme, kun vaan pidämme niistä. [6]

Hella Wuolijoki ei ole unohtanut Niskavuori -sarjan esityön omaista Honka-

vuoren Herraa, jonka sankarittaren ajatukset yhteisistä metsistä ovat siirtyneet Ilonalle.

Aika ei ole parantanut Niskavuoren Aarnen haavoja, sillä Niskavuoren leivän maku sai ne näkyviin. Näin toteutuu ajatus, jonka Hella Wuolijoki on kirjoittanut muistiinpanoihinsa: "Ihminen uusiutuu, mutta nenä jää, koska se sama haju tuntuu vanhassa talossa." [7] Vuosien varrella tapahtunut ihmisen "uusiutuminen" on tuttu motiivi Hella Wuolijoen näytelmissä. *Juurakon Huldassa* mustasukkainen tuomari Soratie yrittää ärsyttää jo korkealle sivistynyttä Huldaa palaamalla seitsemän vuoden takaisiin tapahtumiin. Hän kyselee Huldalta, minne tämän matkatoveri ("Taivaanrannan maalari") on joutunut. *Justiinassa* taas itse sankaritar ilmoittaa kotiin palaavalle laamannille, että he kohtaavat täysin uusina ihmisinä:

Olen kuullut ihmisten kudosten uusiutuvan kerran seitsemässä vuodessa... Niistä kahdesta ihmisestä, jotka eräänä suviyönä erosivat, ei ole enää mitään jäljellä. Teillä on oma elämänne ja minulla omani. Luulen, että voisimme asiallisesti suhtautua toisiimme ilman väärää ja ahdistavaa tunteellisuutta. [8]

Vaikka Aarnen sivistys on hänen Helsingin vuosinaan kasvanut ja aika on kulunut melko lähelle wuolijokimaisittain kriittistä seitsemän vuoden rajaa, eivät Aarnen nenässä ole kudokset uusiutuneet. Leivän tuoksu on hänelle ikuisesti tunnetta, alkuperäistä vetovoimaa maahan, jonka Hella Wuolijoki sinänsä kuvaa myönteiseksi. Niskavuoren entisenä isäntänä Aarnen tuntema vetovoima maahan on samalla traagista: hän on suuren maatilan perijä. Myönteisen elämän alkuperäistä voimaa korostava maausko joutuu yhdistymään Niskavuoren omaisuuden hallitsemistapaan. Ristiriitojensa keskellä Aarne on hoitanut salaa pääkaupungista käsin Niskavuoren asioita ja hän tunnustaa käyneensä usein yöllä moottoripyörineen katselemassa kotitalonsa vainioita.

Ilonalle selviää pelottava totuus. Aarne on jäänyt pysyvästi kiinni multaan ja tämä on salaisesti toivonut pääsevänsä Niskavuorelle takaisin. Kirjailija on johdattanut Ilonan äkkiä uudelleen viiden vuoden takaisten kysymysten pariin. Kulunut aika ei ole peittänyt ristiriitaa: maa tarvitsee Aarnen kättä, mutta talo imee häneltä voimat, kyvyn määrätä itse elämästään. Aarnen tragiikka ilmenee konkreettisesti hänen kaksinaisessa suhteessaan leipään. Hän pitää sitä kädessään ja silittää sitä rakkaasti. Mutta leivän kasvattamiseen sisältyy samalla niskavuorelainen elämänmuoto, omaisuuden säilyttämisen rautainen laki. Sen tiedostaminen nostattaa Aarnen heikkoudentunteen. Vihaisena hän heittää leivän lattialle ja sanoo: " En ole koskaan ollut irti Niskavuoresta. Se on myrkky, jonka tuo vanha nainen tuossa on istuttanut minuun." [9]

4. Rengit alkavat nousta

Niskavuoren maa tarvitsee kasvaakseen paitsi Aarnen kättä myös maatyöväen voimaa. Myös siinä voimassa on rakkautta maahan. Loviisa kertoo Aarnelle vehnän kasvusta: "Vanha Nieminen sanoi, että korsi kuin meren kaisla ja pää kuin lampaan häntä." Siihen Aarne vastaa innostuneena: "Niemisten runoa!"[10]

Niskavuoren maatyöväki on jäänyt, vaikka isäntä onkin vaihtunut. Mutta Niemisten ja Lahtisten itsetietoisuus on alkanut vähitellen kasvaa, sillä työväentalolla on käyty. Rahavaikeuksiensa kanssa kamppaileva talo ei voi alentaa palkkaa eikä muonamaitoa ilman maatyöväen vastustusta. Kun kolmannessa näytöksessä Niskavuoren kohtalo on asetettu vaakalaudalle, tulevat taloon myös palkollisten edustajat esittämään omat vaatimuksensa. Niskavuoren seinien sisäpuolella vaatii työväki jo selvästi oikeuksiaan:

Poika Nieminen: Kyllä se niin on, että me melkein kaikki Pyhäinmiestenpäivästä lähdetään, kun ei sitä kohta tiedä, kuka tässä isäntänä on...
Emäntä: No, no, kyllä poika Nieminen saisi pitää vähän pienempää ääntä. Vai isäntääkö te kaipaatte?
Poika Nieminen: Vaikkapa isäntää! Vaikka onhan nykyään sellaisiakin taloja, joissa isännät menee ja isännät tulee, mutta niiden Niemiset ja Lahtiset ja Järviset pysyvät, sillä nähkääs, kun ne pellot eivät kasva ilman meikäläisiä. Eikä sillä suurta väliä ole, kuka kulloinkin isäntänä on, kyllä meidän Niemisten elämä pysyy aina samanlaisena niin kauan kuin on isäntiä ja renkejä. [11]

Niemisten, Lahtisten ja Järvisten työ on rengin työtä. Hedelmät korjataan vainiolta vieraaseen aittaan. Niemisten maahenkinen runo, kasvun ylistys, on laulua vieraan viljalle. Se laulu vain on peittymässä esitettyjen vaatimusten alle. Niskavuoren suurta yksityisomistuksen valtaa vastaan ryhmittyvä itsetietoisuuttaan kartuttava maatyöväki on jo muodostanut vakavan uhkan talon mahdille. Palkolliset eivät enää usko emännän sanoja Jumalan laista, joka määrää isännät ja rengit. Loviisa saa huomata, että Katkismus ei enää kulu maatyöväen käsissä, vaikka Agathon Meurman oli niin säätänyt. Kaikki ei enää ollutkaan hyvin Hämeessä. Maatyöväen uhka ei kuitenkaan jäänyt ainoaksi, sillä Niskavuorta vastaan ilmaantui voima myös odottamattomalta suunnalta.

5. Uusi nousukasporvaristo syömässä Niskavuoren leipää

Loviisa tuli Helsinkiin pyytämän lapsiltaan apua umpikujaan johtaneen tilanteen selvittelyssä. Näin Hella Wuolijoki puuttui jälleen jo Viron ajoilta itseään alati kiinnostaneeseen kysymykseen talonpoikaistaloista lähteneiden lasten kohtalosta. *Niskavuoren leipä* tarjoaa kuvan suurtilan etuoikeutetuista lapsista, jotka luonnostaan pääsevät korkeimman sivistyksen piiriin. Tuomari Matti Niskavuoren menestyminen paljastaa onnekkaan puoluepoliittisen taktikoinnin: liittymällä oikealla hetkellä sopivaan puolueeseen voi tuloksena olla jopa ministerin salkku. Näin hyvin kävi Matille, joka tultuaan Loviisaa tapaamaan sai tiedon pääsystään hallitukseen edustamaan maalaisliittoa. Kirjailija kohdistaa kritiikkinsä oman edun tavoitteluun ja nousukasporvariston valtaan pääsyn keinoihin. Niskavuoren poikia riittää myös vasemmistoon. Aarnesta on tulossa sosialistiedustaja seuraaviin vaaleihin.

Matti Niskavuoren menestyminen tarjoaa kehyksen myös muiden talon lapsien päämäärien kuvaamiseksi. Vastaleivotun ministerin lisäksi muutkin valittelevat raha-asioitaan. He tahtovat säätyään ja asemaansa vastaavia ulkonaisia olosuhteita. Kun kolmannessa näytöksessä päätetään Niskavuoren tulevaisuudesta, ovat lapset Aarnea lukuunottamatta valmiit muuttamaan tilan rahaksi. Ministerin on saatava uusi asunto Kaivopuistosta, dosentti Kaarlo Niskavuori taas ilmaisee tyytymättömyyden palkkaansa, jolla lasten ulkomaille suuntautuvia opintomatkoja on vaikeata järjestää. Lehtorska Saima taas kertoo miehensä suunnittelevan huvilatilan ostamista. Tähän tarvitaan Niskavuoren rahoja. Lapset eivät vain torju Loviisan avunpyyntöä, vaan vaativat häneltä apua. Saima tarjoaa äidilleen huonetta kaupunkikodistaan, jossa tämä samalla tietysti voisi hoitaa perheen lapsia. Loviisaa siis odottaisivat *Juurakon Huldasta* tutuksi tulleet musterin päivät.

Loviisan Helsingin-matkan myötä kirjailija toi näyttämölle uudelta taholta tulleen uhkan Niskavuoren olemassaololle. Talon lapset edustavat modernia suomalaista nousukasporvarillista elämänmuotoa, joka tietoisesti on katkaissut juurensa siihen perustaan, jolta se on saanut aikoinaan kasvuedellytyksensä: suomalaiseen leipään. Siitä koko kansallinen liike oli saanut voimaa ja se oli aikoinaan yhdistänyt suomalaiset. Loviisa ilmaisee ajatuksensa puheella, joka muodostaa näytelmän aatteellisen ytimen:

Teillä kaikilla on oma elämänne. Te ette tarvitse Niskavuorta, ette tarvitse sieltä muuta kuin rahaa, te kaikki, paitsi ehkäpä Aarne. Mutta Niskavuori on jotakin muuta kuin mitä rahalla saadaan. Kun minä seison täällä teidän kivihuoneissanne, tuntuu minusta, että minun kantoni ulottuu läpi kivien maan uumeniin eräästä pisteestä, jota kutsutaan Niskavuoren rinteeksi. Se on kanto, joka kestää, vaikka te kaikki olette ravisseet siitä pois. Ehkäpä kerran maailman

tuulista haette itsenne takaisin kantonne viereen. Minä lähden täältä yksin ja hoidan tämän asian yksin. Mitä se teille kuuluu? Teillä on täällä hallituksenne, yliopistonne ja koulunne. Mutta Niskavuorella kasvaa minun leipäni ja tuoksuu elämälle... haudankin partaalla. [12]

Loviisan sanoja leivästä kansallisen olemassaolon symbolina lapset eivät tajua. Hella Wuolijoki kuvaa omaa suhdettaan maahan, sillä yhteiskunnallisista päämääristään huolimatta Ilona on ainoa, joka ymmärtää Loviisan sanat elämän alkuvoimasta. Uutisleivän tuoksu on tunnetta, joka kutsuu yhteen. Ja sitä kutsua ei pelkästään järjellä voida kuulla. Niinpä Ilonan on lausuttava Loviisan lapsille:

Te ette käsitä... kuinka te voitte, ei tämä ollut puhetta, tämä oli jotain muuta...[13]

6. Porvarisrouvan kohtalo Martan osana

Martta on tahtomattaan antanut Aarnelle mahdollisuuden täyttää salaisen haaveensa ja palata Niskavuorelle. Loviisan Helsingin matkaa kuvaavassa toisessa näytöksessä ratkaisu käy jo esiin. Käänteen tilanteen laukaisemiselle tarjoaa tohtorin ja Simolan ilmaantuminen kaupunkiin Loviisaa tapaamaan. Nyt varmistuu lopullisesti se, miksi tohtori ilmaisi kiinnostuksensa Marttaan. Miehellä on edellisen avioliittonsa johdosta suuret velat, joita hänen vaimonsa Klaara teki ennen puolisoiden avioeroa. Jo *Niskavuoren naisissa* Telefooni-Sandra tiesi kertoa kirkonkylästä Helsingin iloihin lähteneestä tohtorin vaimosta, jolle mies ei lopulta ollut suostunut lähettämään rahaa. Tohtorin aikaisempi avioliitto on muistuttanut siis *Justiinassa* kuvattua laamannin ja Hildan välistä suhdetta. Mennccn avioliiton ilojcn jälkilaskuja maksaakseen mies on päätynyt raha avio liiton kannalle.

Uusien intressiensä vuoksi tohtorin on oltava edelleen hyvissä väleissä Loviisaan, yhteen velkojensa takaajista. Niinpä hän tarjoutuu vaikuttamaan Marttaan Loviisan tahdon mukaisesti, kun tulee kysymys Martan osan myymisestä. Apuunsa tohtori asettaa hienovaraisesti ehdon. Hän viittaa Martan ja pehtorin ympärillä pyörineisiin huhuihin ja toivoo Loviisan käsittävän niiden perättömyyden. Näin Hella Wuolijoki jatkaa *Niskavuoren naisissa* aloittamaansa taistelua aborttia vastaan ilmaisten, miten rahan mahti asettaa elämän synnylle omat rajoituksensa. Porvarillisen avioliiton kuvauksessa tämäkään kohde ei ole uusi; *Justiinassa* laamanni syyttää Hildaa, että tämä on oman etunsa ja mukavuuden halunsa vuoksi synnyttänyt vain yhden lapsen.

Loviisan on omien päämääriensä toteutumisen toivossa luvattava unohtaa

Martan aikaisemmat tunnustukset ja näin emäntä joutuu taas tekemään tuskallisen mutkan suoralta tieltään. Hän lohduttautuukin sillä, että vastaavanlaisissa tilanteissa piti aikoinaan vanhasuomalaisten taistella isänmaan aatteen puolesta. Loviisa muistaa puolisonsa valtiopäivämies Juhani Niskavuoren kertoman tarinan Bobrikovin hautajaisiin osallistuneesta vanhasuomalaisesta senaattorista, joka lausui syyttäjilleen: "Niin, kun minä siellä seisoin kynttilä kädessä, niin rukoilin minä, että jos sinä, Herra Jumala, annat Suomen kansan pelastua tästä rötöksestä sillä, että minä tässä seison kynttilä kädessä, niin vielä toisenkin." [14] Loviisa näkee jakamattoman Niskavuoren yhä kansallisen olemassaolon merkiksi ja pelastaakseen sen hän ottaa vaieten kynttilän käteensä Martan porvarisrouvan tekojen edessä.

7. Ilonan juurtuminen Niskavuoreen

Toiseen näytökseen Hella Wuolijoki sai taitavasti liitetyksi myös käytännön suunnitelman Martan osuuden liittämisestä takaisin Niskavuoreen. Tohtorin autonkuljettajana toiminut varakas Simolan isäntä lupautuu ostamaan Martalta tämän osan ja myymään sen edelleen Loviisalle. Näin vuoroaan odottava *Niskavuoren leivän* viimeinen näytös rakentuu *Niskavuoren naisten* oikeudenkäyntikohtausta muistuttavaan näyttämölliseen esitykseen, jossa kauppakirjan allekirjoitus asettaa perhepiirissä vallitsevat keskenään ristiriitaiset voimat lopulliseen mittelöön. Loviisaa vastaan ovat ryhmittyneen sekä rahaa tarvitsevat lapset että näyttämölle ryntäävä hysteerinen ja petetty Martta. Myös uteliaat ja päivittelevät kyläläiset ovat vastakohta rauhalliselle Loviisalle. Ilona on säilytänyt jo *Niskavuoren naisissa* tutuksi tulleen kyvyn katsella elämää kasvoista kasvoihin, vaikka aavistaakin jo tappionsa lopullisesti koittavan. Hän näkee vanhan emännän hallitsevan Aarnea ja tuntee, että myös itse putoaa Loviisan "villavakkaan". [15] Avoimena tulevillekin tapahtumille Ilona lausuu:

> Jos mummu tällä kaikella tarkoittaa viittailla siihen, että minä en tunne enkä hallitse jokaista Aarnen ajatusta ... etten siedä sitä, kuinka paljon hän vielä on kiinni Niskavuoressa... Niin on. Enkä kuitenkaan pelkää elämää. [16]

Loviisa huomaa, että Ilonan sanat ilmaisevat rohkeutta toimia itsenäisenä naisena, mitä Niskavuoren emänniltä aina on vaadittu eli Loviisan sanoin:

> Sinussa on rohkeutta katsoa asioita suoraan silmiin... Kuinka kauan kestikään, ennen kuin minä siihen pääsin. [17]

Loviisan sanat osoittavat, että Ilonasta tehdään emäntää. Marttakin edesauttaa tapahtumaa, sillä hän huomaa, että talon pirstominen olisi ollut pikemminkin vain palvelus Ilonalle, koska se olisi merkinnyt Aarnen lupaavan virkamiesuran jatkumista. Vahingoittaakseen Ilonaa Martta myy osuutensa Niskavuorelle.

Talon eheytymisen hinta oli suuri. Lunastaakseen Martan osuuden Loviisan oli pantattava oma puoliskonsa talosta. Vielä uuden kerran Niskavuori on saanut mahdollisuuden toimia ihmisiä ja ihmiskohtaloita määräävänä mahtina suomalaisen kansallisen nousun ja itsenäisen maanomistuksen hengessä. Loviisa toteaakin:

Nyt minä hallitsen ja vallitsen tässä talossa. Nyt on – minun tahtoni, mitä tuo pelto ensi kesänä kasvaa ja montako puuta tuolta metsästä kaatuu ja ketkä ihmiset täällä pihalla häärääväät. Se on suuri ja vastuullinen valta maan ja ihmisten yli, joka minulle on annettu... Tämän vallan minä siirrän pojalleni Aarnelle ja miniälleni Ilonalle. [18]

Maahengen vallassa oleva Aarne ottaa vastaan Niskavuoren vanhakantaisen talon pidon ja tyytyväisenä hän jo kiirehtii pehtorin ja voudin luokse työnjakoon.

Painoasun saaneen näytelmän alkulauseessa Hella Wuolijoki siteeraa mm. seuraavia lauseita kirjastaan *Usvantakaiset:*

Vaari, minulla ei ole maata ja minulla ei ole leipää! Valkeamäen leipä ei kasva enää minua varten... Minun juureni jäävät sinun peltoihisi ja niittyihisi... Hyvästi Valkeamäki! Harmaille kiville, tomuisille maanteille istutan minä sukuni, enkä tule koskaan takaisin kultaisten koivujesi alle, kukkiville niityillesi.[19]

Eräänlaisiksi saatesanoiksi *Niskavuoren leivälle* Wuolijoki laatii lyhyen jälkikirjoituksen, jonka päivää marraskuulle 1938:

Vaari, minä juurruin sittenkin uudelleen... Hiidenvuoren kallionrakoon. Ne Suomen suvun juuret ovat sitkeät. [20]

Niskavuoren leivässä ei ole kyse ainoastaan Ilonan eli kirjailijan ihanneminän paluusta takaisin maaseudulle ja Niskavuorelle, vaan myös Ilonan joutumisesta vanhan maahengen yhteyteen siten, että se osoittaa vääjäämättä uuden ajan airuena toimivan nuoren naisen kokemaa aatteelista tappiota. Todellisuudessa Hella Wuolijoki ei siis kuvaa Ilonassa vain yhteyttään omaan sosiaaliseen taustaansa, vaan myös nimenomaan sellaisia ominaisuuksia, jotka vaikuttavat hänen omaksumiinsa aatteellisiin päämääriin heikentävästi, jopa tuhoavastikin. Ilonan paluussa Niskavuorelle Hella Wuolijoki joutui paljastamaan aatteellisesti heikoimman kohtansa.

Ilonan kohtalo *Niskavuoren leivässä* ei voinut olla aiheuttamatta ihmettelyä niissä piireissä, jotka pitivät Hella Wuolijokea aatteellisena lipunkantajanaan. Niinpä kirjailija joutui julkisuudessa puolustamaan itseään mm. seuraavin sanoin:

Radikaalinen nuoriso on vähäsen syyttänyt minua siitä, etten ole ratkaissut yksinäisen itsenäisen naisen probleemia, vaan annan Ilonan uudestaan mennä tuohon paljon halveksittuun avioliitoon. Mutta siinä avioliitossa on vähän eri sisältö, johon olen viitannut, yhteinen taistelu toisiaan auttaen perustuu pyrkimykseen olla toistensa arvoisia... Ilonankin avioliitto tulee olemaan toisensa auttamista rakkaudessa ja taistelussa, ei toisen kiinnipitämistä taloudellisilla ja perhesuhteilla, vaan vapaitten ihmisten yhdessäoloa, niinkauan kuin rakkautta kestää... [21]

Hella Wuolijoen selityksistä huolimatta Ilona ei antanut vasemmistolehdistölle sellaista aihetta tyytyväisyyteen, kuin mitä sankarittaren toiminta vielä *Niskavuoren naisissa* tarjosi. Sopivaksi esimerkiksi voidaan valita Suomen Sosialidemokraatin kannanotto. Lehti kohdistaa huomionsa ennen kaikkea siihen, miten näytelmä kuvaa Niskavuoren rahanhimoisia perillisiä, ensimmäisen polven säätyläisiä, joita vastaan Loviisa joutui taistelemaan. Näin saatiin aihetta nähdä Loviisaan sisältyvän ”jotakin uutta, laajempaa ymmärtämistä”. Emännän asemaan vanhan maahengen ruumiillistumana ei juuri suunnattu huomiota. Aarnen palaaminen Niskavuorelle voitiin sivuuttaa toteamalla yksinkertaisesti, että oppineenakin tämä jää kuulumaan maan kamaraan. Loviisan Aarnelle virittämästä vanhan maahengen ansasta ei puhuttu, koska muuten Loviisan kuva rahanhimoisten nousukkaiden vastavoimana olisi muuttunut. Loviisan aatteellisen yksinkertaistamisen myötä voitiin myös Ilona jättää vähälle huomiolle. Nuoren sankarittaren paluu Niskavuorelle sivuutettiin nopeasti, sillä hänestä todetaan vain yksinkertaisesti: ”Ilona on tällä kertaa enemmän taka-alalla, hänhän on elänyt taistelunsa ja seestynyt rakastavaksi naiseksi.” [22] Rivien väliin tosin saattaa kätkeytyä annos satiiria.

Oikeistolehtien vastaanotto on helposti pääteltävissä. Esimerkiksi Helsingin Sanomissa Lauri Viljanen ylistää suuresti Loviisaa mm. seuraavin sanoin: ”Tekijä on uskaltanut virittää vielä askelta korkeamman sävelen, tehnyt emännästä äidinvaiston ja omaisuusvaiston monumentaalisen ruumiillistuman, suorastaan romanttisessa ’maaperän hengessä’.” Viljanen toteaa myös, että Aarne, joka *Niskavuoren naisissa* ”vastoin tekijän tarkoitusta joutui naurettavaan valoon”, on saanut täydellisen muodonmuutoksen ja kohoaa sankariksi. [23] Niskavuori-trilogian toinen näytelmä on saanut kaksi sankaria, joista kumpikaan ei enää ole Ilona.

8. Loviisan maahengen voitto

Niskavuoren leipä kuvaa Loviisaan ruumiillistunutta Niskavuoren vanhaa maahenkeä ja sitä, saako emäntä ojennetuksi sen symbolina olevan leivän pojalleen. Mullan vastustamattoman vetovoiman valtaama Aarne on tärkeässä asemassa draamallisten voimien liikuttajana. Edvin Laine on jopa antanut elokuvaohjaukselleen tästä syystä nimen *Niskavuoren Aarne*. Laine kuvaa jo filminsä alkumetreillä Aarnen sisäistä levottomuutta kaupunkiolosuhteissa ja hänen ärtyneisyyttään Ilonan huolenpidosta huolimatta.

Kaupungin ja maaseudun vastakohtaisuuksien kuvauksessa on *Niskavuoren leivällä* ja *Juurakon Huldalla* eräitä yhtäläisyyksiä. Huldan kaupunkiin tuleminen oli vakava muistutus kansanedustajille unohdetusta maaseudusta ja sen köyhälistöstä. Loviisan Helsingin-vierailu osoitti puolestaan, miten jo hallituspiireihin ulottunut nousukasporvaristo oli irrottautunut niistä juuristaan, joista tämä luokka oli aikoinaan itselleen saanut elinvoimansa. Sekä Hulda että Loviisa huomaavat Helsingissä, miten hallitus ja yliopistot ovat irrottautuneet kansaa yhdistävistä juuristaan eli yhteydestään leipää kasvattavaan maahan. Tämä huomio oli yliopistoaikana Hella Wuolijoen keskeisimpiä kiinnostuken kohteita. Kyseessä on samalla selvä merkki siitä, miten kirjailija liittää Loviisaan erityistä myönteisyyttä Ilonan kustannuksella.

Niskavuoren leivässä Ilonan tehtäväksi jäi etupäässä vain ihailla ja myötäillä Loviisaa. Tämä merkitsi emännän edustaman alkuvoiman lumoihin antautumista ja lopuksi oman tilansa maltillista katselemista. Kuvaamalla Ilonassa omaa itseään huomattavasti läheisemmin kuin aikaisemmissa köyhälistöä edustavissa sankarittarissaan Wuolijoki paljasti aatteellisesti arimman kohtansa, johon vielä pani Loviisan *Niskavuoren leivässä* tehokkaasti iskemään. Näytelmässään Hella Wuolijoki ei kuvaa vain niitä oloja, jotka heikentävät kirjailijan omaksumia yhteiskunnallisia päämääriä ja muodostavat ideologista kaksijakoisuutta. *Niskavuoren leivässä* paljastuvat myös ideologisen kaksinaisuuden seuraukset: kirjailijan ihanneminä menetti olennaisesti niitä aatteellisia päämääriään, joita hän vielä *Niskavuoren naisissa* voitokkaasti esitti.

Niskavuoren leivässä ilmenee siis korostetusti (1) Hella Wuolijoen kunnioitus maalaisemännän perushahmoa kohtaan. Tämä juontaa juurensa Viron Hämeeseen. Näytelmässä ei kuvata (2) yhteiskuntaluokkien välistä taistelua. Tosin palkollisten heräävä luokkatietoisuus on astunut esille ja antanut pontta esitetyille vaatimuksille ja ne aiheuttavat uhkaa Niskavuoren horjuvalle taloudelle. Näytelmän voimat ja vastavoimat ovat sitä vastoin näkyvillä Loviisan ja uuden nousukasyläluokan välisissä mittelöissä, jolloin Ilona asettuu Loviisan puolelle tämän (3) vanhakantaisia isänmaallisuusajatuksia kunnioittaen.

Naisasia (4) liittyy *Niskavuoren leivässäkin* sosialismin aatteisiin nähden

onnistuneesti kysymykseen ihmisen suhteesta yksityisomaisuuteen. Hella Wuolijoki jatkaa porvarisrouvan rooliin takertuneen Martan kuvausta. Bebeliläisittäin tyylipuhtaasti kirjailija kykenee kuvaamaan hänen osaansa. Viettiensä varassa elävä heikko rouva on tehnyt itsestään kauppatavaran vaihtoarvonaan omaisuutensa. Tohtori tekee kaupat maksaakseen edellisen porvarillisen avioliittonsa jälkilaskuja. Onnistuneesti Hella Wuolijoki on toteuttanut päämääränsä kuvata Marttaa "vanhan hyvän ajan" naiskasvatuksen tuotteena, jolle mies voi tarjota turvapaikkaa – ja ottaa samalla huolehdittavakseen naisen omaisuuden taakan.

Aarne ei enää puhunut Niskavuoren pienviljelystilasta, vaan hän oli jo valmis sisällyttämään maahenkeensä velkaisen suurtilan pääomahuolet. Välienselvittely omaisuuden kanssa sai odottaa ratkaisuaan samoin kuin siihen sidoksissa oleva tyytymättömän maalaisköyhälistön kysymys. Yleisö sai aiheen odottaa uutta näytelmää myös Ilonan vuoksi. Mielenkiintoa luonnollisesti herättää, voiko Ilona Loviisan työn jatkajana enää toteuttaa alkuperäistä toimintaansa uuden ajan airuena. Niskavuori-trilogian kolmannelle osalle on luotu hyvät toimintaedellytykset.

XI NISKAVUOREN NUORI EMÄNTÄ

Henkilöt:

JUHANI NISKAVUORI, Niskavuoren isäntä, valtiopäivämies
LOVIISA NISKAVUORI, hänen vaimonsa
ANTTI NISKAVUORI
HETA NISKAVUORI } isännän veli ja sisaret
KUSTAAVA NISKAVUORI
NISKAVUOREN VANHA EMÄNTÄ
MALVIINA, meijerska
JUSE, Malviinan äiti
KORINTERIN IITA, neuloja
SAARIOISTEN ISÄNTÄ, Loviisan isä
ISO-MARTTI, renki
RUOTU-JOONAS
LIISU, piika
VOUTI
VALLESMANNI
VALLASMANSKA
HERASSYÖTINKI
HERASSÖNSKA
TOHTORI

1. Tuttu aihepiiri

Huolimatta siitä, että Hella Wuolijoki oli luonut hyvät edellytykset Niskavuori-trilogian kolmannelle osalle, hän kirjoitti kuitenkin tätä ennen kaksi muuta Niskavuori-sarjan näytelmää. *Niskavuoren leivän* jälkeen seuraavana vuonna ilmestyi *Niskavuoren nuori emäntä* ja kymmenen vuoden kuluttua tuli näyttämölle *Niskavuoren Heta*. *Niskavuoren nuoren emännän* kantaesitys tapahtui 13. marraskuuta 1940 Kansallisteatterissa Eino Kaliman ohjaamana. Tampereen Työväen Teatterissa Edvin Laineen ohjaamana näytelmä sai ensi-iltansa jo seuraavana päivänä. [1]

Kolmannessa Niskavuori-sarjan näytelmässä Hella Wuolijoki tahtoi läheisemmin käsitellä sitä ajanjaksoa, jona Loviisa oli aatteensa muodostanut ja johon kirjailija itse oli jo lapsuudessaan solminut yhteyden. *Niskavuoren nuori emäntä* kuvaa Niskavuoren rustholli n elämää 1880-luvulla, talonpoikaissäädyn ja suomalaisuuden nousun aikoina. Kun edellisissä Niskavuori-näytelmissä Loviisa ilmaisi Yrjö-Koskisen ja Agathon Meurmannin eräänlaisina kaukaisina historiallisina olentoina, kirjailijalla oli nyt mahdollisuus liittää heidät Niskavuoren olemassaolon eläviksi tunnuskuviksi. Näytelmä on kolminäytöksinen ja tapahtumapaikkana on kaikissa Niskavuoren rustholli.

Hella Wuolijoen oli useasta syystä helppoa kääntää ajan ratasta taaksepäin ja kuvata Loviisaa nuorena emäntänä. Hän oli jo luonut ne puitteet, joihin Niskavuoren asukkaiden oli elämänsä asetettava. Niskavuorelainen avioliittotraditio oli jo tullut tutuksi yleisölle. Naimakaupan onnistuminen edellytti sellaisen rikkaan nuorikon ottamista, joka uskalsi tarttua rohkeasti osaansa uhraamalla henkilökohtaiset pyyteensä ja ylevästi ruumiillistumalla taloon. Niskavuoren isäntä tarvitsi matriarkan, sillä hän tiesi omat miehiset puutteensa eikä näin itse voinut nousta patriarkaksi.

Niskavuoren naisissa ilmenevä "toisen naisen" uhka talolle ei ollut Loviisalle uusi tilanne ja hän osasikin suhtautua asiaan rutiininomaisen rauhallisesti. Myös *Niskavuoren leivässä* Loviisan nähtiin viittaavan omiin nuorikkoaikojensa kamppailuihin, joiden tuloksena hän karaistui ja oppi katsomaan tosiasioita "suoraan silmiin".[2]

2. Viattomuus kohtaa arkipäivän

Niskavuoren nuori emäntä ei poikkea edellisistä Niskavuori-näytelmistä, sillä näissä kaikissa kuvataan nuoren naisen yksilöllisten elämänihanteiden joutumista ristiriitaan suuren maatilan käytännön arkielämän kanssa. Nyt on Loviisa puolestaan nuori sankaritar. Hän on alussa varakkaan korpitalon viaton tyttö, joka on naitu isoon taloon. Miniä kohtaa nöyrästi uudelle tulokkaalle tyypilliset koettelemukset, ennen kaikkea isännän oikuttelevan ja kovaluontoisen sisaren Hetan, jonka naittamisessa on ilmennyt suuria vaikeuksia. Myös toinen sisar Kustaava ja veli Antti olisi lunastettava talosta.

Näytelmän alussa Hella Wuolijoki kokoaa voimat ja vastavoimat. Hän kiristää samalla nopeasti jännitteen ja saa aikaan purkauksen, jonka tuloksena ensimmäisen näytöksen lopussa Loviisa on kokenut muodonmuutoksen. Hän on

joutunut kovettamaan itsensä juuri sellaiseksi naiseksi, jota Niskavuori kaipaa emännäkseen.

Ensimmäisen kuvaelman tapahtumat ovat nousua kohti väkivaltaista päätöstä. Niskavuorella odotellaan Juhanin paluuta kokouksesta, jossa on valittu tuomiokunnan edustaja valtiopäiville. Iltapuhdetöitä suorittava miniä joutuu sietämään ärhentelevää Hetaa, joka on ottanut itselleen käskijän paikan. Lisänä on myös ruotiukko Joonaksen enteellinen, salaperäinen vihjailu Malviina-meijerskasta. Pimeinä öinä talon tapahtumia seuraava ruotiukko tuntuu vaikenevan siitä, mistä *Niskavuoren naisten* telefooni-Sandra sai puheenaiheensa.

Juhanin saapuminen vastavalittuna valtiopäivämiehenä laukaisee hetkeksi tilanteen, mutta ei voi purkaa jännitteitä. Nuoren parin keskustelussa miniän viaton elämänusko pääsee oikeuksiinsa. Loviisan isä on luvannut metsärahoistaan tyttärelle tämän perintöosuuden, jolla voitaisiin lunastaa talosta Juhanin sisarukset ja saada kotiin kauniita huonekaluja. Näin Hella Wuolijoki on valmistellut viimeistä nousua kohti traagista käännettä. Tupaan yösijalleen tulleen Malviinan ja Hetan keskustelu paljastaa, että Malviinan aviottoman lapsen isä ei olekaan Antti, vaan Juhani. Niskavuorelaiset ovat salanneet asian Loviisalta, jota Juhani ei siis suinkaan nainut rakkaudesta. Tarvitaan enää renki Iso-Martin öiset lähentely-yritykset Malviinaa kohtaan ja mustasukkaisen Juhanin ryntääminen tupaan, kun näyttämö on valmis intohimoisen Juhanin ja kauniin meijerskan välisen suhteen paljastumiselle. Kohtauksen silminnäkijä on Loviisa, jolle tosiasiat paljastuvat armottomassa valossa. Sydäntäsärkevästi huutaen hän pakenee syyspimeään yöhön.

3. Perisynnin hedelmä

Huoli Loviisan ja hänen mukanaan olevan esikoisen kohtalosta pitää yllä jännitystä ensimmäisen näytöksen jälkimmäisessä kuvaelmassa, ja sitä lisää miniän isän, Saarioisten isännän, saapuminen rahoineen Niskavuorelle Loviisan perintöosuutta maksamaan. Isännältä ollaan toistaiseksi voitu salata tapahtuma, mutta etsiskelyistä huolimatta Loviisaa ja lasta ei löydetty. Ratkaisevat hetket ovat edessä. Sitä kuvaa vanhan emännän saapuminen Antin kantamana tupaan. Emäntä tietää, että käsillä eivät ainoastaan ole Loviisan kohtalon hetket, vaan myös Niskavuoren talon tulevaisuus on vaakalaudalla. Kykeneekö Loviisa palaamaan eli hävittämään yksilölliset pyyteensä sen kokonaisuuden tieltä, jonka vaalijaksi hänet on tarkoitettu asettaa?

Tilanteen draamalliseen ilmaisuun Hella Wuolijoki käyttää onnistuneesti

symbolia. Vanha emäntä ottaa omenan käteensä ja silittää sitä. Näin hän ikään kuin kutsuu viimeisillä voimillaan Loviisaa. Omena liittyy vanhana symbolina vallankäyttöön: valtaistuimellaan valtikkaa pitävän kuninkaan toisessa kädessä kuvataan omena. Toisaalta omena raamatullisena symbolina viittaa Niskavuoreen kätkeytyvään perisyntiin, jolloin ihminen alistetaan materian, so. talon palvelukseen ja hän voi nousta valtaan. Kysymys on nyt siitä, onko Loviisa valmis uhraamaan itsensä ja yksilöllisyytensä naisena ja ihmisenä ja ottamaan käteensä Niskavuoren valtaomenan. Vanha eäntä asettaa omenaan kaiken toivonsa työnsä jatkamisesta, joka on vaatinut häneltä naisena paljon, mutta jonka tuloksena Niskavuori on kohonnut vaurauteensa.

Epätoivoiseksi kääntyvän odotuksen katkaisee Loviisan tulo. Hän astuu ikään kuin vanhan emännän voiman vetämänä kivettynein kasvoin, puolihorroksissa Niskavuoren tupaan. Loviisa on tehnyt neitsytmatkansa eikä paljasta isälleen tilannetta. Vanha emäntä näkee viimeisen toiveensa täyttyneeksi ja kuolee. Omena putoaa hänen sylistään. Juhani kantaa äitinsä sylissään pois ja muut seuraavat häntä. Yksin jäänyt Loviisa ilmaisee tajuavansa nyt Niskavuoren naisen kohtalon ja lausuu itsekseen: "Liekö sinut koskaan ennen kukaan mies käsillään kantanut..."[3] Tiedostaan huolimatta Loviisa on valmis ottamaan kantaakseen edeltäjänsä tapaan Niskavuoreen kätkeytyvän epäinhimillisyyden, pahan. Hän ottaa lattialta vanhan emännän omenan, painaa sen rintaansa vasten ja istuutuu emäntänä keinutuoliin. Hän lausuu päättävästi: "Enkä itke." [4]

4. Nouseva luokka – nouseva sivistys

Loviisa kesti yksilöllisen onnensa menetyksen, sillä hän oli tajunnut Niskavuoren henkisen sisällön. Ilman tuollaisia suurtiloja ei olisi ollut vahvaa talonpoikaisluokkaa ja suomalaisvaatimukset olisivat jääneet pohjaa vaille. Niskavuorelta käsin rakennettiin Suomea. Sen merkkinä Juhani matkusti toisen näytöksen alussa Helsinkiin, valtiopäiville. Kun Hella Wuolijoki antaa myöhemmin Loviisan ja Juurakon Huldan matkustaa Helsinkiin, on ammottava kuilu jo ehtinut tulla leivän kasvattajien ja sen nauttijoiden välille. Uudenaikaiset valtiopäivämiehet olivat unohtaneet juurensa.

Niskavuoren ymmärtäminen kansalliseksi symboliksi teki Loviisasta päämäärätietoisen ja rauhallisen emännän. Hän ei takerru itsekkäästi omaisuuteen, vaan hän on oppinut näkemään materian yli. Niinpä äidin perinnöstä riitelevälle Hetalle samoin kuin muille talon lapsille Loviisa lausuu: "Ymmärrättekö te, minä en tahdo mitään teidän äideltänne. Minä olen perinyt häneltä jotakin,

Niskavuoren nuori emäntä Tampereen Työväen Teatterissa 1940. Juhani (Edvin Laine), Vanha emäntä (Staava Haavelinna), Loviisa (Elna Hellman).

jonka vain hän ja minä käsitimme, sellaista, mitä te ette kukaan halua ettekä kykene ottamaan minulta pois ja jota Jumala auttakoon minua kantamaan!"[5] Loviisan henkinen kasvu ilmenee uutena suhteena talon töihin. Ne ovat hänelle nyt suomalaisuuden rakentamisen monumentteja, olipa sitten kyse navetan kivijalan pystyttämisestä tai peilin kiinnittämisestä Niskavuoren salin seinään. Viimeksi mainittua tapahtumaa kuvataan näin:

Loviisa: Lyökää tuo koukku tänne, Vähälä! Lyökää niin, että kuuluu ja tuntuu ja – kestää...
Heta: Onkos tuo nyt peilin paikka? Muistatkos missä se Joensuussa oli?
Loviisa: Mutta täällä se pannaan tähän. (Katselee peiliin). Ja täällä minä katselen miten ruma minä olen. Mutta ei mitään, kai tyttäreni ja tyttäreni tyttäret sensijaan tulevat olemaan kauniimpia. On hauskaa panna jotakin paikoilleen ja tietää, että se siihen jää. [6]

Suomalaiseksi talonpoikaisaateliksi kohonnut Niskavuori on ostanut tavaransa kartanosta. Häviävien kartanoiden omaisuus on alkanut siirtyä vauraiden suomalaisten talojen huostaan. Talonpoikaistosta on tullut vaikutusvaltainen luokka talouselämässä tapahtuneiden muutosten, ennen kaikkea metsän arvon nousemisen myötä. Tie oli auki talonpoikien luokkatietoisuuden kasvulle, jota ilmaisevat Juhanin peilin edessä Loviisalle lausumat sanat:

Ja sitten sinä ja sinun tyttäresi tulevat katsomaan itseänsä tästä peilistä, jonka edessä kaikenlaiset -kranzit ja -stjernat ovat hameitaan kahistaneet ja ylenkatsoneet meitä talonpoikia. Ja sinun tyttäriäsi varten me valtiopäivillä tappelemme suomalaisten koulujen puolesta... joissa he tulevat oppimaan muutakin kuin hameitten kahistamista. [7]

Loviisa osti huonekalut metsärahoillaan, mutta ruotsinkielisen yläluokan loistoa ei kuitenkaan matkittu. Niskavuorelle järjestetyn Suomalaisen puolueen suuren neuvottelukokouksen alussa Loviisa käytti isänsä metsärahoja myös tekemällä lahjoituksen suomalaisen koulun hyväksi. Niskavuori oli nyt Helsingistäkin katsoen tärkeä aatteellinen linnake, josta käsin kielitaistelua käytiin. Hella Wuolijoen oli helppo laatia vuorosanoja, joista ilmenivät Snellmanin mielipiteet ruotsinkielisestä virkamieskunnasta. Vouti muistuttaa, miten vallesmanni tuli aikaan pitäjään paikatuissa housuissa, mutta alkoi pian "ärhennellä herraksi". [8] Kirjailija ilmaisee näin snellmanlaisen kritiikin yliopistosivistystä – tai paremminkin sen puutetta – kohtaan. Yliopisto opettaa vain sortamaan rahvasta vieraalla kielellä.

Pitäjän ruotsinkielisen virkamieskunnan vierailu Niskavuorella neuvottelukokouksen johdosta yhdistää Juhanin ja Loviisan henkisesti. Nuori pari löytää toisensa aikaisempien ristiriitojen jälkeen. Hella Wuolijoen ohjausviitteet korostavat uuden sovun, uuden yhteyden löytymistä puolisoiden välille. Loviisa osaa

älykkäästi viitata Snellmanin sanoihin suomeksi puhumisesta vaikka ruotsiksikin, mikä saa Juhanin katsomaan hämmästyneenä vaimoaan. [9] Loviisa taas kuuntelee Juhania "säteilevänä" tämän puhuessa suomen kielen ja suomalaisen sivistyksen puolesta:

Suomalainen lakikieli merkitsee myös sen kielen käyttäjiä, jotka ovat toista laatua suomalaisia kuin ne vähäiset, jotka ovat hankkineet sivistyksensä teidän vieraalla kielellänne. Ne ovat suomalaista rahvasta, joka hankittuaan itselleen sivistyksen omalla kielellään, tuntee itsensä tämän maan herraksi ja vie ruotsalaisilta herroilta yksinoikeuden kruunun kaakkuun... minä vannon, että ainakin minun poikani, hämäläisen talonpojan pojat, tulevat kilpailemaan teidän kanssanne tämän maan virkapaikoista ja tulevat pitämään valtaa käsissään... keisareista huolimatta. Ja niitten poikieni puolesta minä tulen tappelemaan iankaikkisesti amen. [10]

Juhanin ja Loviisan esikoiselle Matti Niskavuorelle valmisteltiin näin ministerin paikkaa. Näin Hella Wuolijoki ilmaisi näkemyksensä suomalaisia aikoinaan yhdistäneestä yhteisestä aatteesta, jonka vain vankka talonpoikaisluokka kykeni aikoinaan luomaan. Samalla kuitenkin ilmenevät vääjäämättömästi nousevan luokan mahdin varjopuolet.

5. Suomalaisuustaistelun salattu puoli

Valtiopäivämieheksi noussut Juhani lähtee valtiopäiville toisen näytöksen ensimmäisessä kuvaelmassa, viikkoa Loviisan kokeman järkytyksen jälkeen. Juhani voi nyt vapaasti ja avomielisesti puhua suhteestaan Malviinaan. Kirjailija on onnistuneesti luonut tilanteeseen kaksinaismoraalin leiman. Suomalaisuuden taisteluun lähtevä nousevan talonpoikaisluokan edustaja pyytää, että vaimo luottaisi miehensä voimaan, mutta samalla hän tunnustaa pitäneensä Malviinaa Niskavuorella, jotta näkisi tämän lähellään. Heikko Juhani ei voinut hylätä rakkauttaan Malviinaan, vaikka avioliitto hänen kanssaan olisi köyhdyttänyt Niskavuoren. Naimalla Loviisan Juhani valitsi samalla myös kansallisen taistelun mahdollisuuden. Talonpoikaiston ratkaisevaan panokseen suomalaisuusaatteen menestymisessä liittyi näin puoli, joka ei sietänyt päivänvaloa ja josta oli vaiettava.

Valitessaan Niskavuoren mahtavuuden Juhani ei suinkaan pysähtynyt kenenkä tahansa varakkaan talontyttären eteen. Hän pyrki valitsemaan järkevästi ja mahdollisimman kauaskantoisesti talon edut. Juhani ilmaisee tämän seuraavasti:

En minä sinua rahojesi vuoksi ottanut. Rahoja olisin voinut naida muualtakin. Mutta minä otin sinut, koska sinusta tulee kunnollinen emäntä tähän taloon ja

koska olet sellainen nainen, jolle mies voi elämänsä ja lapsensa uskoa. Kyllä kaikki muu tulee itsestään. [11]

Loviisa tahtoo ottaa kohtalonsa vastaan tyynesti kuten Niskavuoren emännän arvolle sopii:

En minä pitkälle näe, eikä minulla ole luottamusta muuhun kuin Jumalan käskyyn sisälläni. Minä en osaa enää tästä talosta ulos. Minä yritin, mutta kaikki polut johtivat tänne takaisin. [12]

Metsärahoja, uuden vallan välineitä, Loviisa joutui käyttämään myös salassa poistaakseen Malviinan talosta. Loviisa sai Malviinan uskomaan, että Juhani ei ole meijerskaa varten. Emäntä kysyy tältä: "Puhuuko hän sinulle, että Suomen kansa on herätettävä, että Suomen valtio on rakennettava? Puhuuko hän sinulle siitä, mitä säädyt tekevät? Puhuuko hän siitä, että lapset on lähetettävä suomenkieliseen kouluun, yliopistoon?" Malviina voi vain vastata: "Joskus hän sanoo, että olen kaunis, että hän pitää minusta." [13] Traagisesti Malviina ottaa osaa suomalaistaisteluun. Hän lähtee Niskavuorelta ottamatta vastaan Loviisan tarjoamia rahoja, joilla sitten Loviisa lahjoo Malviinan äidin. Emäntä huomaa joutuvansa talonpoikaiston mahdin kannattajana olemaan susi kanssasisarelleen.

Näyttämö on valmis Juhanin saapumiselle ja hänen reaktiolleen Malviinan katoamiseen. Talonpoikaissäädyn edustaja juo ahdistukseensa ja huutaa tuskaisesti: "Minun täytyy elää Malviina loppuun saakka, kunnes en enää halua häntä." [14] Lopulta Juhani sieppaa pyssynsä ja ryntää ulos uhaten tappaa itsensä. Hän tekee matkansa metsään samalla tavoin kuin Loviisa. Nyt vuorostaan ovat Niskavuorelle tulossa Agathon Meurman ja Yrjö-Koskinen. Kaiken keskellä Loviisa on säilyttänyt rauhallisuutensa ja kieltää hakemasta Juhania. Loviisasta on tullut Niskavuoren emäntä. Isäntä ei ole kestänyt raha-avioliittoa ja talonpito on emännän käsissä. Palattuaan viimein humalaisena takaisin Juhani toteaa tappaneensa osan itsestään. Hän ennustaa itselleen ankeaa tulevaisuutta ja toteaa joutuvansa nyt makaamaan "vieraan naisen vieressä". [15] Samoja sanoja toisti Honkavuoren isäntä katsellessaan nukkuvaa vaimoaan yöllä kartanoonsa tullessaan.

Kun näytelmän lopussa vieraita alkaa saapua Niskavuorelle, on Juhani jo selvinnyt vastaanottamaan heitä korrektisti. Loviisa käyttää nyt julkisesti metsärahoja lahjoittamalla rahaa suomalaisen koulun hyväksi. Hänelle ja Juhanille kohotetaan malja. Puheen pitävä tohtori lausuu:

Maljani tälle nuorelle perheelle, joka muodostaa siveellisen perustan suomalaisuuden tulevaisuudelle. Maljani talolle, joka kuuluu kulmakivenä kansamme tulevaisuuden rakennukseen. Viihtyköön onni ja rakkaus tämän kauniin katon alla. Tämän nuoren ja onnellisen perheen malja! [16]

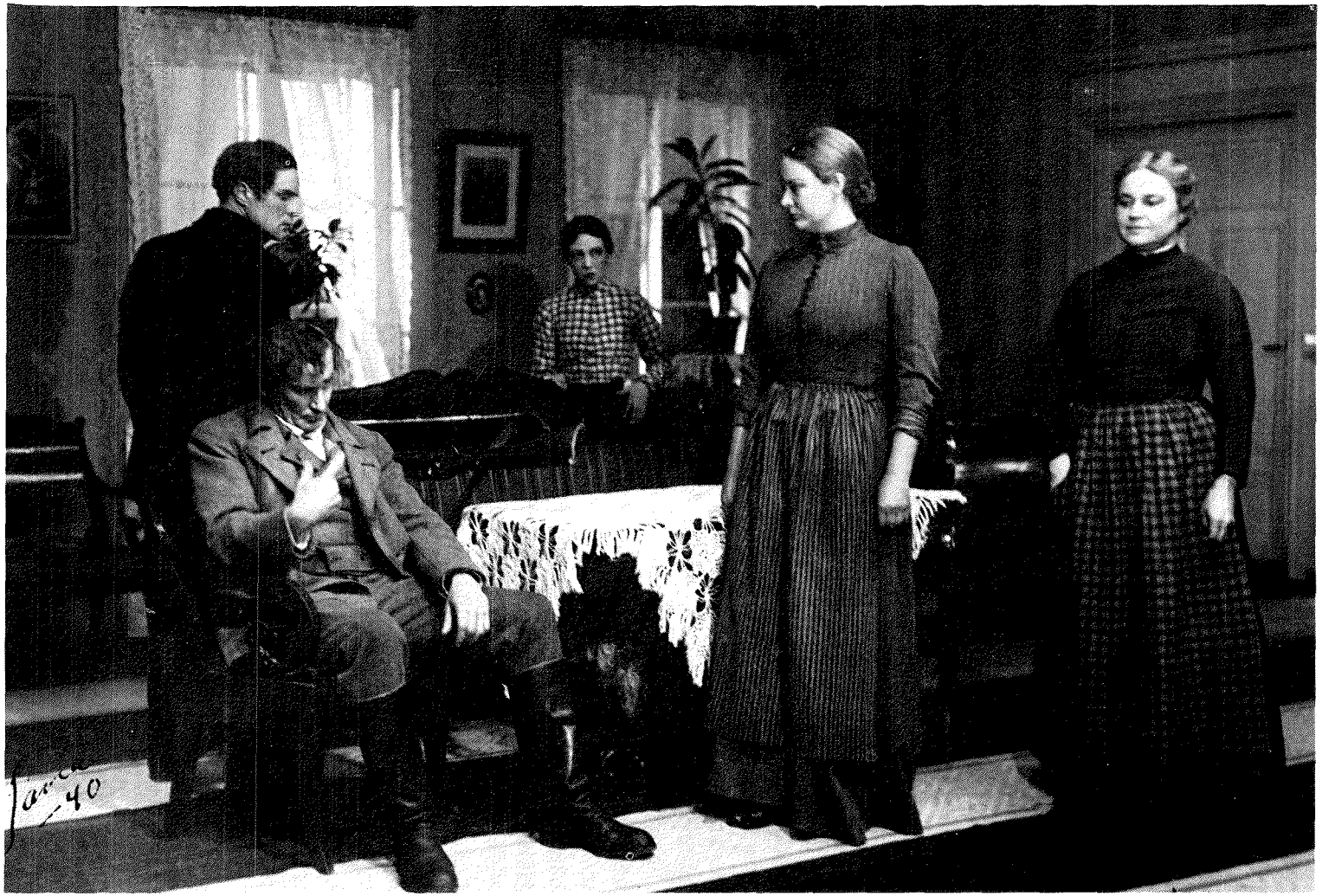

Niskavuoren nuori emäntä Kansallisteatterissa 1940. Vasemmalta: Antti (Eino Kaipainen), Juhani (Urho Somersalmi, istumassa), Kustaava (Senia Lehti), Loviisa (Kaisu Leppänen), Heta (Tyyne Haarla).

Vaikka Hella Wuolijoki luo puheen sisällön ja Niskavuoren seinien sisäpuolella käytyjen tapahtumien välille irvokastakin vastakohtaisuutta, hän kuvaa Juhanin ja Loviisan voimanlähteeksi suomalaisuustaistelun. Puolisoita yhdistää Suomalaisen puolueen henki, joka peittää yksityisasiat. Juhani tunnustaa julkisesti, että Loviisa on ottanut vaaliakseen "kevytmielisesti harhailevan isännän". [17] Juhanin kiitospuhe Loviisalle saa vallesmanskan itkemään. Jopa Hetakin sulaa ja onnittelee Loviisaa.

Näytelmä päättyy korkeaan isänmaalliseen juhlatunnelmaan väen käydessä pihalle vastaanottamaan puolueen johtohenkilöitä. Pitäjäläisten hurraahuutojen säestämänä vieraitaan vastaanottamaan lähtevä Juhani suutelee kiireissään Loviisaa, joka vastaa miehensä hellyydenosoitukseen sanomalla: "Suutelet minua kuin seinää tahi ovenpieltä." [18] Saliin yksin jäänyt Loviisa tajuaa kaiken juhlatunnelmankin keskellä, että hän on joutunut uhraamaan naisena arvokkaimman: hän on saanut metsärahoillaan valtaa, mutta ei rakkautta. Rakkaus ei tule viihtymään Niskavuoren katon alla maljapuheista huolimatta. Näytelmä päättyy saliin yksin jääneen Loviisan järkyttävään rukoukseen: "Suuri Jumala taivaassa, anna minulle rakkautta... Anna minullekin rakkautta, anna minulle rakkautta!" [19] Vaikka tuska yksilöllisen onnen puutteesta peittyykin Niskavuoren mahtavan julkisivun taakse, raha-avioliiton tuoma luonnoton ihmissuhde jää elämään talon seinien sisäpuolella. Rakkaudettomuuden kantamiseen tarvitaan Loviisan ylevyyttä, joka saa voimansa emännän päämäärätietoisuudesta ja uskosta aatteelliseen tehtävään.

6. Suomalaisuutta ja maahenkeä

Niskavuoren nuoren emännän sijoittuminen ajallisesti vasta kolmanneksi Niskavuori-sarjan näytelmäksi on osoitus *Niskavuoren naisten* kirjoittamiseen johtaneiden tavoitteiden muuttumisesta. Alkuperäisistä suunnitelmista poiketen Loviisa oli kohonnut mahtavaksi Ilonan vastavoimaksi. Hella Wuolijoella oli nyt mahdollisuus edetä trilogian kolmanteen osaan, mutta toisaalta häntä viehätti katsojien hämmästyksen ja ihailun kohteeksi nousseen emäntähahmon aikaisempien vaiheitten käsittely. Toteuttaakseen viimeksi mainitun vaihtoehdon kirjailijan piti jälkikäteen kuvata Loviisan nuorena emäntänä käymää omaa taistelua. Jälleen Wuolijoki joutui palaamaan – tunnetuin seurauksin – sosiaaliseen taustaansa ja siitä kumpuavan vanhan maahengen kuvaamiseen.

On luonnollista, että Hella Wuolijoen paluu 1800-luvun suomalaisuustaisteluun ja Niskavuoren nousun aikoihin ei miellyttänyt vasemmistolehdistöä. Se ei

tervehtinyt varauksettomin kättentaputuksin kirjailijan vanhan maahengen ja hänen ylevän päämäärätietoisuutensa alkulähteiden kuvaamista. Niinpä Suomen Sosialidemokraatin olikin kiinnitettävä huomiota ennen kaikkea Juhaniin, joka lehden mukaan sai "henkisillä kärsimyksillään ja pirstoutuneisuudellaan maksaa sen, että ei totellut sisäistä ääntään ja uhmannut sovinnaisuutta ja pannut alttiiksi yhteiskunnallista asemaansa totellakseen sydämensä kutsua, kuten hänen poikansa Aarne teki". [20] Lehti ei tietystikään viitannut tässä yhteydessä Niskavuoren leipään, jossa Aarne toteutti jo toisenlaista "sydämensä kutsua". Suomen Sosialidemokraatin tapaan myös mm. Kansan Lehti tahtoi painottaa, että kuvaus rakkaudesta ja vallasta olisi riittänyt. Suomalaisuusasian pohdinta nähtiin tarpeettomaksi painolastiksi. Näytelmän sisällöksi olisi pitänyt jättää pelkästään omat virheensä keskuudessaan selvittelevän "Niskavuoren sukuylpeän perheen" kuvaus. [21]

Oikeistolehtien tyytyväistä vastaanottoa kuvaavat Aamulehden ilmaisut. Mielihyvin todetaan, että Wuolijoki on ensi kertaa jättänyt aatteelliset ratkaisut taka-alalle ja antanut "päähenkilöidensä haluille, toiveille ja vaistoille mahdollisimman vapaan vallan". Näytelmä on tästä syystä verevä ja uskottava. [22] Hella Wuolijoki sai kiitosta Helsingin Sanomien Erkki Kivijärveltä taitavista vuorosanoista, mutta "aatehistoriallisen taustakuvauksen" nähtiin pilkottavan tarpeettomana näytelmän loppupuolella. [23]

Niskavuoren nuoressa emännässä Hella Wuolijoki on tarjonnut omasta sosiaalisesta taustastaan kumpuavat lähtökohdat Loviisan vakaumuksen ymmärtämiselle. Se oli jo ilmennyt näytelmäsarjan aikaisemmissa näytelmissä, joissa Loviisan pyhänä pitämät periaatteet olivat törmänneet uusiin elämänmuotoihin. Loviisan varhaisia vaiheita esittävä näytelmä valaisee ja selittää esimerkiksi *Niskavuoren leivässä* tapahtunutta Loviisan Helsingin-matkaa ja hänen pettymystään korkeisiin virkoihin edenneisiin lapsiinsa. Näin Hella Wuolijoki luo mahdollisimman selvät edellytykset sen ymmärtämiseksi, miksi juuri Ilonan – eli kirjailijan itsensä – piti nähdä ja tuntea Loviisan pettymyksen todelliset puitteet.

Niskavuoren nuoressa emännässä näkyy konkreettisesti (1) Hella Wuolijoen kunnioitus maalaisemännän perushahmoa kohtaan. Loviisan luja usko ja kiintymys maahan, vanhakantainen maahenki yhdessä vauraan Niskavuoren kanssa, loi edellytyket suomalaisuuden nousulle. Omaisuus, joka ei muodostunut itseisarvoksi, teki emännästä arvokkaan. Näin hän pystyi hallitsemaan epätoivoiseltakin näyttäviä tilanteita. Hella Wuolijoen korostamaa kuvaa arvokkaasta Loviisasta on Edvin Laine tarkasti korostanut vuosikymmenien ajan Tampereen Työväen Teatterin ensi-illasta (1940) Pyynikin Kesäteatterin esitykseen (1976). [24]

Nuorta Loviisaa kuvaavassa näytelmässä ei esiinny (2) yhteikuntaluokkien välistä taistelua, vaikka talonpoikaisluokan kohoaminen metsävarojen turvin aiheuttikin sen ja maaseutuköyhälistön välisen juovan syvenemisen. Palkollisetkin suhtautuvat Meurmaniin ja suomalaisuusaatteeseen kunnioittavasti. Uutta

talonpoikaisluokkaa ja suomalaisuusaatetta vastaan on ryhmittynyt ruotsinkielinen ja -mielinen virkamieskunta. Halu ruotsinkieliseen hienostelemiseen vetää puoleensa myös tavallista kansaa. Niskavuorella työskentelevä Korinterin Iita on tästä herkullinen esimerkki.

Suomalaisuutta ajavan talonpoikaisluokan ja ruotsinkielisen väestönosan välille syntyneitä ristiriitoja Hella Wuolijoki kuvaa (3) sovitteluperiaatteittensa mukaisesti. Tätä ilmaisevat Juhanin sanat: "Eikä herassyötinki saa pahastua, politiikka se riitelee eikä miehet." Herrassyötinki vastaa: "Annetaan asioiden riidellä ja pysytään ystävinä". [25]

Hella Wuolijoki liittää (4) naisasian sosialismin aatteisiin nähden onnistuneella tavalla kysymykseen ihmisen suhteesta yksityisomaisuuteen. Niskavuoren emännässä kirjailija kuvaa niitä konflikteja, joihin inhimillisyys joutuu toimiessaan omaisuuden ansassa. Pääoman rautaisten kahleiden sitomana Loviisa joutui käymään rahasummalla taistelua ihmisluontoa vastaan ja hänen piti muuttua sudeksi toista naista kohtaan. Loviisan mahdollisuudet naisena joutuivat traagiseen ristiriitaan yksityisomaisuuden säilyttämisen kanssa.

XII NISKAVUOREN HETA

Henkilöt:

HETA, Niskavuoren tytär
AKUSTI, hänen miehensä, entinen Niskavuoren renki
JAAKKO, ALIINA, KERTTU — heidän lapsensa
JUHANI, Niskavuoren isäntä, Hetan veli
LOVIISA, Niskavuoren emäntä
KUSTAAVA, Hetan nuorempi sisar
SANTERI LAMMENTAUSTA, isäntä
SIIPIRIKKO
MAANOJAN ROOPE
ANTTILAN MARI, Akustin äiti
VALLESMANNI
VALLESMANSKA
ROVASTI
RUUSTINNA
TOHTORI
KORINTERIN IITA
NIKKILÄN EMÄNTÄ
TORPPARI SALMINEN
TORPPARI JOKINEN
TORPPARI NIEMINEN
JANNE, kyytimies
MIKKO, kyytimies
PIIKALIKKA

1. "Draamallinen kertomus"

Niskavuoren Heta kantaesitettiin Tampereen Työväen Teatterissa Eino Salmelaisen ohjaamana 16. marraskuuta 1950. [1] Hella Wuolijoki kirjoitti näytelmänsä otsikon täydennykseksi: "Kahdeksankuvaelmainen draamallinen kertomus". Syy brechtiläistyyppiseen luonnehdintaan on näytelmän kuvaelmissa. Ne nimittäin ovat suhteellisen erillisiä ja niillä on oma kertova nimikkeistönsäkin : I.

Hetan ja Akustin häät, II. Heta saapuu Muumäelle, III. Muumäki kasvaa, IV. Uusi pytinki on valmis, V. Isäntien pojat menevät sotaan, VI. Kartano ostetaan ja torpat erotetaan, VII. Kunnallisneuvos tekee kuolemaa, VIII. Akustin lopputili. Otsikot lukemalla katsoja voi saada selville jotakin Niskavuoren Hetan ja Akusti-rengin välisen avioliiton vaiheista.

Näihin rakennepiirteisiin päättyykin Brechtin mahdollinen vaikutus, sillä Hella Wuolijoki ei näytelmässään sittenkään tahtonut vastustaa "draamallisen teatterin" pyrkimystä saada katsojat elämään koko ajan itse mukana näyttämöllä ja samastumaan näytelmän henkilöihin. Etenkin Akustin kautta kirjailija on pyrkinyt synnyttämään myötäelämisen tunnetta. *Niskavuoren Hetan* lukuisista ohjaajista ei ole vielä kukaan rohjennut ottaa näytelmän esitykseen käyttöönsä epärealistisia lavasteita tai julisteita ja tuskin filmiprojektointikaan sopisi esitykseen. Näytelmässään Hella Wuolijoki ei tarjoa objektiivista informaatiota eikä hän tällä tavalla anna katsojille mahdollisuuksia älyperäiseen mielipiteen muodostamiseen. Kirjailija on pysynyt yhä edelleen uskollisena omalle tyylilleen käyttää juoneen perustuvan draaman perinteisiä keinoja, jännitystä, äkkikäänteitä ja paljastuksia.

2. Kaksi erilaista renkihahmoa

"Maattomien" kysymys oli antanut Hellalle pohtimisen aihetta Viron ajoista saakka. Uskonsa siihen, että rengistäkin voi tulla isäntä, mikäli vain "hosui tarpeeksi" [2], Hella Wuolijoki ilmaisi näytelmällään *Niskavuoren Heta.*

Aikaisemmissa Niskavuori-näytelmissä esiintyneiden palkollisten joukosta kiinnittyy huomio *Niskavuoren nuoren emännän* renkiin Iso-Marttiin. Hän sanoo Malviinalle olevansa mies siinä missä talollinenkin ja toteaa pystyvänsä elättämään meijerskaa, mikäli vain saisi Niskavuorelta maata. Iso-Martin ja Juhanin tapellessa Malviinasta renki ilmaisee katkeruutensa eriarvoisuuteen sanomalla: "Et sinä ole yhtään minua parempi... mies niinkuin minäkin, sen kun vaarisi on päässyt pellon pientareeseen kiinni, eikä mun vaarini ole. Et sinä työssä minulle piisaakaan." [3]

Itsetietoisen rengin vastapainona Hella Wuolijoki oli jo *Niskavuoren leivässä* kuvannut vaatimatonta palkollismiestä, joka toimi talossa pehtorina. Martta oli miehenpuutteessa pitänyt tätä sängyssään tunnetuin – tai paremminkin luonnollisin – seurauksin. Tapahtuneiden tosiasioiden jälkiselvittelyn yhteydessä pehtori ilmaisee Loviisalle soveltumattomuutensa Niskavuoren isännäksi, koska hän sanojensa mukaan on "vain yksinkertainen työmies" [4] eivätkä isännät tulisi

häntä koskaan pitämään vertaisenaan. Lopullinen este pehtorin isännyydelle oli Martta, joka ei tahtonut, kuten itse totesi, tulla "Niskavuoren rengin" vaimoksi.[5]

Hella Wuolijoella oli mahdollisuudet valita kahdesta renkihahmosta mieleisensä ja muodostaa siitä sankari uuteen näytelmäänsä. Iso-Martti tarjosi tilaisuuden taistelutahtoisen ja luokkatietoisen maaseutuköyhälistön esitaistelijatyypin luomiseen. Hellalla olisi ollut mahdollisuus vihdoinkin tehdä Niskavuori -näytelmä, jossa marxilainen näkemys yhteiskuntaluokkien välisistä väistämättömistä ristiriidoista olisi saanut sankarihahmon kautta ilmauksensa. Näin ei kuitenkaan käynyt. Iso-Martti ei soveltunut osoittamaan sitä yhteiskuntaluokkien yli vievää humanismia, johon Hella Wuolijoki kallistui kansalaissodan tapahtumien johdosta ja jota hänen sankarittarensa – poikkeuksena vain *Talon lasten* Marianne – ilmensivät. Niinpä olikin täysin odotettua, että kirjailija valitsi kehittelynsä pohjaksi *Niskavuoren leivän* vaatimattoman pehtorihahmon.

3. Rengistä isännäksi

Hella Wuolijoen omat elämänkokemukset hämäläisestä rustholllielämästä olivat myös kallistamassa valintaa pois luokkataistelua uhkuvasta päähenkilöstä. Wuolijoen rustholllissa puhuttiin usein Juho Robert Wuolijoen vanhimmasta sisaresta, Hanna-tädistä, jonka kerrottiin käyttäneen väkivaltaisiakin otteita saadakseen ikäneitona miehen aittaansa. Sopivasti kohdalle osuneen renki Vihtori Eerolan kohtalo oli näin sinetöity. Avioliitto ehkä jo kukkeimman nuoruutensa ohittaneen Hanna-tädin kanssa [6] toi rengille talon ja jopa runsasta jälkikasvuakin, kaksi tyttöä ja kaksi poikaa. Miinuksen puolelle oli kuitenkin laskettava aviopuoliso sinänsä. Emäntä oli itsekäs ja tietoinen omasta korkeasta sukutaulustaan verrattuna entisen rengin vaatimattomaan syntyperään. Niinpä Hanna passautti itseään kiltillä, hyväluontoisella ja työteliäällä Vihtorilla. Hannan toimista kiersi monenlaisia juttuja. Puhuttiin esimerkiksi, että itara emäntä salli talossa poltettavan vain yhtä lamppua, joka riippui suuren tuvan keskellä. Tuonne lampun luokse, lattian ja katon välille varta vasten rakennetuille telineille, Hanna nostettiin iltaisin sanomalehteä lukemaan. [7]

Akustin tie isännäksi kulki pääpiirteittäin Vihtori Eerolan latuja. Akusti sattui osumaan kohdalle, kun oikutteleva ja ylpeä Heta ei ollut saanut itselleen sulhasta oman säätynsä keskuudesta. *Niskavuoren leivän* tapaan Hella Wuolijoki käynnistää draamallisen liikkeen kuvaamalla niitä seurauksia, joita pelkkä aistillinen sukupuolisuhde on tuottanut. Kun Martta tyypillisenä porvarillisena naisena käytti pehtoria hyväkseen, on periaatteessa sama kohtalo Akustin osana.

Heta ei *Niskavuoren nuoressa emännässä* ilmenevistä "muhinoistaan" huolimatta ollut saanut itselleen aviomiestä, ja hän oli helppo saalis Santeri Lammentaustalle. Lasta odottavan Hetan ylpeydelle ei sopinut yksinäisen äidin osa, joten "isä" oli saatava pian. Ainoana mahdollisuutena oli Akusti-renki.

Solmittiin avioliitto, jossa Heta ei tuntenut rakkautta. Sattuman oikusta renki näin sai viljeltäväkseen oman maapalan ja pääsi toteuttamaan yhteiskuntaluokkansa suurta haavetta. Akusti ilmaisee asian näin: "Kas, Loviisa, tuota, kun minä aina olen toivonut sitä omaa maalappusta, vaikkei olisi kuin nyrkinkokoinen... Kyllä minä parhaani yritän, ettei Hetankaan tarvitsisi katua. Kyllä minä ne Muumäen nurkat kohennan." [8]

Isännäksi kohonnut renki osoittaa jo hääkohtauksessa sellaisia ominaisuuksia, jotka korostuneesti ovat vastaan kaikkia luokkataisteluasetelmia. Akusti on kuitenkin omalla wuolijokimaisella tavallaan luokkahenkinen. Hän on isäntänäkin tietoinen sosiaalisesta alkuperästään eikä tahdo unohtaa sitä koskaan. Hän käyttäytyy vaatimattoman rengin tavoin niin Hetan vastaleivottuna aviomiehenä ja Muumäen rappiotilan uutena isäntänä kuin lopulta varakkaana suurmaanomistajanakin.

Akusti ei pidä itseään renkinä siksi, että korostaisi tieten tahtoen vaatimattomuuttaan. Ilmaisemalla Akustin jatkuvaa pyrkimystä nähdä itsensä renkinä Hella Wuolijoki esittää aatteellisten näkemystensä mukaan Akustiin kätkeytyvän myönteisyyden, rakentavan hengen, jäykkiä luokkarajoja murtavan sankarin, sanalla sanoen kirjailijan ihanneihmisen, "kolmannen tien" eli luokkavastakohtaisuuksia välttävän kulkijan. Akustin jalot ja humaanit piirteet ilmenevät *Niskavuoren Hetan* suhteellisen itsenäisissä kuvaelmissa, joissa Akusti erilaisissa elämäntilanteissa osoittaa käytännössä esimerkillisesti uuden isäntätyypin yhteiskunnalle tarjoamia kaikin puolin rakentavia toimintamahdollisuuksia. Akustin työnteko on jatkuvaa kiitollisuuden osoitusta elämälle, joka on antanut mahdollisuuden saada tehdä työtä itsenäisenä, toteuttaa itseään työssä. Jokaisessa kohtauksessa Heta taas edustaa mahdollisimman selvästi ja yksiselitteisesti Akustin vastavoimaa.

4. Omistushaluinen Heta – avoin Akusti

Niskavuoren Hetan omistushalusta antaa jo *Niskavuoren nuori emäntä* selvän kuvan. Siinä Heta sai vastavoimakseen Loviisan, joka ei tahtonut riidellä anoppinsa jäämistöstä. Loviisalle riitti Niskavuoren vanhan emännän henkinen perintö, jota vastoin Heta takertui aineelliseen puoleen. *Niskavuoren Hetan*

hääkohtauksessa nuorikko ei häikäile tyhjentäessään Niskavuorta arvoesineistä, jotka Muumäen matalan katon alla tuskin tekevät elämää helpommaksi. Akusti sitä vastoin ottaa mukaansa ainoan omaisuutensa – arkkunsa, jonka Heta ilmoittaa sisältävän Akustin hopeat ja rahat. Todellisuudessa Akusti kuljettaa siinä työkalujaan. Näin arkku symboloi ahkeraa työtä ja se muodostaa vastakohdan Hetan janoamille rikkauksille.

Muumäellä alkaa nyt kova työ. Yllättävää ei ole suinkaan se, että Heta vaatii talon Siipirikko-piialta kovaa työtä ja että hän ei suinkaan tahdo hillitä Akustinkaan työintoa. Omituiselta saattaa sitä vastoin tuntua, että Heta itse korkeimmassa persoonassaan aamuisin jo puoli viideltä häärii navetassa. Kirjailija ei kuitenkaan jätä mitään arvailujen varaan vaan liittää tämänkin yksityiskohdan tiiviisti Hetan omaisuuden himoon. Heta työskenteli täsmälleen niin kauan kun sai takaisin arvonsa mukaiset puitteet. Kului scitscmäntoista vuotta ennen kuin pystyssä oli uusi, mahtava Muumäen pytinki vauraiden maiden keskellä. Tänä pitkänä ajanjaksona eivät niskavuorelaiset eivätkä muutkaan pitäjän silmäätekevät saaneet Hetalta lupaa käydä Muumäellä. Pytingin valmistuttua suurtilan emännäksi muuttunut Heta kutsui heidät kaikki. Se oli Hetan voitonjuhla. Ulkonaiset olot todistivat Hetan aseman pitäjän ykkösemännäksi, sillä pytinki on – kuten Heta huomauttaa – "muutama metri pitempi" kuin Niskavuori. [9] Nyt Heta oli saanut työnsä tehdyksi ja saattoi ryhtyä siihen, mihin oli pyrkinytkin, kartanonrouvaksi. Heta jätti kokonaan työnteon ja otti pelkän käskijän roolin. Akusti ja lapset olivat hänen palvelijoitaan.

Omaisuuden kartuttamisessa Heta oli uhrannut säälittä kaikki eteensä joutuneet ihmisyyttä edustavat voimat. Hän salli lastensa käydä koulua vain mahdollisimman vähän ja piti heitä työkalun asemassa omaisuuden kartuttamiseksi. Niinpä esikoinen Jaakko – ainoa poika – ei serkkunsa Niskavuoren Aarnen tavoin voinut lähteä opiskelemaan. Ne muutamat lisämetrit Muumäen pytingissä vaativat raskaan ihmisyyden veronsa. Niskavuoren Loviisan myönteisyys korostuu tässäkin näytelmässä, vaikka Loviisa itse esiintyy arvokkaana emäntänä näytelmän alun lisäksi vain uuden pytingin juhlakohtauksessa.

Heta on Hella Wuolijoen omaisuuteen ruumillistuvien naisten henkilögalleriassa eräänlainen perikuva. Hän ilmentää täydellisesti pääoman kielteisiä ominaisuuksia. Kirjailija tarvitsi näyttämöllä juuri tällaista porvarillisen naisen ääritapausta voidakseen vastapainoksi esittää näkemyksensä mahdollisimman täydellisestä työväenluokan ihanne-ihmisestä. Tämän vuoksi hän asetti Hetan ja Akustin konflikteihin, joiden perustana oli erilainen suhde työhön ja omaisuuteen.

Työväenluokkaan itsensä jatkuvasti lukeva Akusti ei tee ulkonaisten pakotteiden ja itsekkäiden päämäärien vuoksi työtä, vaan ennen kaikkea hän toteuttaa siinä itseään avoimena, humaanina ihmisenä. Entisen rengin suhde työhön ja sen tuottamaan omaisuuteen ilmenee aluksi Muumäen arkielämää kuvaavassa

kolmannessa kohtauksessa. Siinä Akustia odotetaan kotiin Tampereelle suuntautuneelta kalanmyyntimatkaltaan. Myöhäisten iltahetkien odotustunnelmissa tapahtuva draamallinen nousu seurailee *Niskavuoren nuoren emännän* alkua, jossa odotetaan vaalikokouksesta kotiin palavaa Juhania. Tihentyvässä odotuksessa paljastuvat *Niskavuoren Hetassakin* talon elämään vaikuttavat erilaiset voimat. Siipirikon huoli Akustin viipymisestä käännyttää puheen talon kovaan työtahtiin ja rahoihin, joita Muumäelle on alkanut tulla. Siipirikon isän, Muumäellä työssä olevan Maanojan Roopen saapuminen ilmaisee maaseutuköyhälistön ja omistavan luokan välisiä ristiriitoja. Roope on tullut hakemaan

Niskavuoren Heta Tampereen Työväen Teatterissa 1950. Heta (Bertta Tammelin) ja Akusti (Toivo Mäkelä) Muumäen tuvassa.

markkinoita varten palkkarahoja Akustilta. Hän kuuntelee Hetan suunnitelmia uuden pytingin rakentamisesta ja viitaten Akustin kalanmyyntimatkoihin toteaa katkerasti kuin palkollinen konsanaan:

Kyllä se noilla kalakaupoilla on kovasti tienannut. Rahaa tulee kuin ropisten. Sellaista se on, kun on järvet ja rannat ja mannut ja maat. Ei rikkaan ole hätä helvetissäkään. Köyhä kuulemma sielläkin puut alle kantaa. [10]

Kirjailija on onnistunut herättämään katsojien mielenkiinnon siihen, onko Akusti sittenkin jäänyt omaisuuden ansaan. Isännän saapuminen laukaisee jännitteet ja Maanojan Roope saa nyt muistutuksen kademielisistä ajatuksistaan. Akusti ei anna Roopelle palkkarahoja markkinapäivän aattona, koska pelkää tämän juovan ne. Roopella pitää olla rahoilleen parempaa käyttöä. Vihaisena Roope lähtee talosta, mutta Akusti tietää miehen suuttumuksen lauhtuvat pian. Maaseutuproletariaatiston edustajana Roopella on paljon oppimista Akustin elämäntavoista ja ajattelusta. Akustin asenne työväestöön on lähinnä holhoava ja auttava. Jo tässä kohtauksessa alkaa muotoutua käsitys Akustin esikuvallisesta asemasta työväestöä kohtaan.

Akusti pysyy lujasti omalla tiellään myös suhteessaan Hetan omaisuudenhimoon. Muumäen isäntä ei anna periksi rahojen tuhlaamiseksi pytinkiin, vaan on tehnyt – kaukonäköisesti Hetan tietämättä – suuret metsäkaupat. Hän on ostanut suuren osan naapurinsa Huovilan metsiä, joista parhaimmat puut oli jo myyty yhtiölle. Kaukonäköinen Akusti tietää saavansa kymmenen vuoden kuluttua sellaisen voiton, josta voidaan jo uhrata osa Hetankin pytinkiin. Akusti ilmaisee tekojensa motiivit näin:

...katsos, minä ajattelin, että jos niillä rahoilla rakennetaan navetta tai pytinki, niin siinä ne ovat eivätkä enää lisäänny, mutta minusta sellaisten rahojen, jotka raskaalla työllä on ansaittu, pitäisi lisääntyä. Rahan pitää poikia. [11]

Akustin liikemiesmäinen ilmaisu rahan poikimisesta saattaa hämätä katsojaa. On kuitenkin huomattava, että Akusti ei pyri toimillaan valtaan, vaan hän käyttää työn siunauksena koitunutta omaisuutta tarkoitusperiin, jotka eivät halvenna työn arvoa. Akusti kunnioittaa raskaalla työllä saavuttamaansa omaisuutta ja vastustaa näin Hetan pyrkimystä kasata rikkauksia arvonsa osoittamiseksi. Akusti on avoin. Hän on saanut tilaisuuden tehdä työtä ja voi nyt vihdoin toteuttaa itseään vapaana persoonana. Tavaroihin pukeutuminen Hetan mielitekojen mukaisesti olisi hävittänyt Akustilta vapauden tehdä itsenäisesti työtä.

Akustin avoimuus johtui oman persoonan ja omaisuuden onnistuneesta erottamisesta. Entistä renkiä auttoi se, että hänellä ei ollut omaisuuden hallitsemisesta johtuvia sukurasitteita, ja näin hänen työnsä oli yhteiskunnallisesti arvokasta.

5. Akustin ja luonnon keskinäinen sopimus

Muumäen kasvaessa kohtaus kohtaukselta mahtavaksi maatilaksi nähdään, miten Akusti uusissa oloissa aina kykenee osoittamaan olevansa omaisuuden yläpuolella. Kartanon erottamista ja torppien ostamista kuvaava kuudes kuvaelma ilmaisee, mitä "rahan poikiminen" on saanut aikaan. Akusti on ostanut Huovilan kartanon ja saanut itselleen siinä kaupassa myös halpaa työvoimaa, kolme Huovilan torpparia.

Akusti on tähän asti ollut yhteistyössä vain luonnon kanssa. Hän on ostanut naapureittensa metsänloppuja puutavarayhtiöiden jäljiltä ja hoidellut kasvavaa metsää. Akustilla on tavallaan ollut sopimus luonnon kanssa: "Minä ostan ja hoidan, sinä kasvat!" [12] Akusti kunnioitti luontoa ja sai sen palvelukseensa. Uusi kartanonisäntä tajuaa, että luonnon kanssa solmittu suhde kärsii, mikäli ihmistyövoimaa alistetaan omaan käyttöön. Niinpä hän erottaa torpparit ja antaa heille kullekin maata, niin että he kukin voivat aloittaa elinkelpoisten tilojen isäntinä.

Akusti tahtoi suoda muillekin mahdollisuuden kokea luonnon ja ihmisen läheisen suhteen. Yhteys Honkavuoren Herraan käy selvästi esiin. Kesken jääneen teoksen sankaritar, torpantyttö, kuljeskeli kartanon metsissä ja puheli puiden kanssa kasvamisen ilosta samalla tavalla kuin konsanaan Akusti, joka myös vaelteli naapuriensa haaskatuissa metsissä ja puhui puille juuri samasta kasvamisesta. [13] Lahjoittaessaan nyt maitaan torppareille maanvuokrauslautakunnan päätösten vastaisesti Akusti teki ratkaisun, jota Honkavuoren Herrassa kuvattu luonto-suhde valmisteli. Muumäen isäntä näki, että luonto kuuluu niille, jotka sitä tahtovat kunnioittaa ja hoitaa hyvin eivätkä riistää.

Hella Wuolijoki käyttää Viron muistoja hyväkseen ja antaa Akustin selvittää torppareille, että hänen rikkauksiensa syynä ei ole sopimus paholaisen kanssa, vaan luonnonläheinen katsomustapa. [14] Se on uusi, myönteisesti solmittu yhteys maahan. Siinä ei tavata jälkeäkään Ilonan *Niskavuoren naisissa* ilmaisemasta näkemyksestä, jonka mukaan maalaiselämä olisi rämettynyttä ja helppoa. Omaisuuden kahleitten ylittäminen avasi Akustille herkän luontosuhteen. Köyhälistöä edustavan sankarin toiminnassa Hella Wuolijoki kuvaa onnistuneesti sitä, miten omaisuuden kahleet voidaan murtaa voitokkaasti ja yhteiskunnalle siunausta tuottavasti.

6. Akusti – kolmannen tien kulkija

Akustin toiminnassa kansalaissodan aikana – näytelmän viidennessä kuvaelmassa – Hella Wuolijoen oli jo helppoa ilmaista omat keskeiset yhteiskunnalliset päämääränsä ja näkemyksensä luokkavastakohtia rauhanomaisesti tasoittavan kolmannen tien voitokkuudesta. Takana olivat jo kuvaukset siitä, miten Muumäen kasvaessa Akusti ei ollut joutunut omaisuuden ansaan. Kohottauduttuaan näin omaisuuden yläpuolelle Akusti ei voinut kuulua pitäjässä vallan saaneisiin punaisiin eikä liioin valkoisiin.

Muumäen isännän maine oli levinnyt laajalle. Takavarikoidessaan isäntien viljaa ja karjaa punaiset eivät koskeneet Muumäen omaisuuteen. Niinpä Akustin oli kehotettava punaisten esikunnassa olevaa Maanojan Roopea ottamaan myös Muumäeltä. Akusti saa näin huomata, miten hänen avoimuutensa on kantanut hyvän hedelmän. Akusti ei ole rikastuessaan käyttänyt ihmisten työtä väärin hyväkseen, vaan hänen luonnonläheisyytensä piiriin kuuluvat myös ihmissuhteet. Omaisuuden kartuttamisessa ei ole poljettu ihmisyyden lakeja. Hella Wuolijoki pukee keskeisen ajatuksensa Akustin sanoihin:

Voi Jaakko. Että tällaisen onnettomuuden piti maallemme tapahtua. Tässä minä olen palvellut äitiäsi ja kasannut omaisuutta, kovaa on työ ollut, ristiluissa alkaa tuntua tuo ojan kaivu, ja sitten menee maailma sekaisin ja lopuksi ei räknätä niitä rikkauksia, jotka olen saavuttanut, vaan jellaa ainoastaan se miten ihmisten kanssa on ollut. Kun ihmiset nyt ovat tulleet susiksi toisilleen, niin kuinkas minun käy, kun en minä tahtoisi olla susi en yhtä enkä toista kohtaan. Koettaisinpa vain auttaa. Etkö sinäkin, Jaakko, voisi elää tässä tuon minun riitinkini mukaan.[15]

Heta yrittää pakottaa Jaakkoa lähtemään rintaman läpi valkoisten puolelle puolustamaan Muumäkeä, jonka Heta pelkää joutuvan punaisille. Vastustaessaan tällaisia aikeita Akusti ilmaisee Jaakolle oman käytännöllisen toimintaohjeensa: "Äidillesi pitää sanoa jaa ja amen, mutta sitten pitää toimia niinkuin asiat vaativat." [16] Akusti pyrki välttämään konflikteja tinkimättä kuitenkaan omista päämääristään. Muumäen isäntä tiesi, mistä puhui. Kun Akusti esimerkiksi oli ostanut 250 hehtaaria metsää eikä rakentanutkaan vielä Hetalle pytinkiä, tämä oli aluksi raivostunut. Niskavuoren tyttären viha lauhtui kuitenkin pian, sillä hän tajusi olevansa viidensadan hehtaarin maatilan emäntä ja että Huovilan – Lammentaustan Santerin vaimon kotitilan – maat olivat vähentyneet. Nyt Heta jo tahtoi välttämättä lähteä seuraavana sunnuntaina kirkkoon, jossa saisi ohimennen kertoa Muumäen maanostoista Loviisalle. Kun sitten Akusti oli ostanut koko Huovilan kartanon itselleen ja tahtoi erottaa torpparit, oli Heta aluksi tapansa mukaan raivoissaan moisesta omaisuuden lahjoittamisesta. Akusti

oli Hetaa varten ollut kaukaa viisas. Hän oli pyytänyt torppareita tekemään vuoden taksvärkkiä Muumäelle. Näin isäntä saattoi maalata Hetan silmien eteen kuvan kartanon rouvasta, joka ottaa aitan ovella vastaan torpparien antimia. Ajatus alkoi viehättää Hetaa siitäkin syystä, että taksvärkkiä eivät torpparit enää olleet tehneet vuosiin koko valtakunnassa. Näin Akusti sai humaanit päämääränsä toteutetuiksi.

Kun Akusti viimein makaa kuolemaa odottaen sairasvuoteellaan ja vastaanottaa kunnan lähetystön – tohtorin, vallesmannin, rovastin ja Lammentaustan Santerin – hän huomaa, miten hänen oma elämänriitinkinsä oli osoittautunut oikeaksi. Pitäjien johtomiesten esityksestä on Tasavallan hallitus myöntänyt Akustille kunnallisneuvoksen arvon. Kolmannen tien kulkijana on Akusti näin saanut suuren luottamuksenosoituksen myös kansalaissodassa valkoisiin kuuluneilta pitäjäläisiltä. Tässä yhteydessä Akusti viittaa kansalaissodan jälkiselvittelyihin ja toteaa, että hän ei voinut auttaa ihmisiä silloin, kun he olisivat eniten apua kaivanneet. Kansalaissota on tehnyt Akustiin saman haavan, jonka Wuolijoki itsekin alati tunsi sielussaan vuoden 1918 tapahtumien jälkeen. [17] Kirjailija osoittaa näin myös ne rajat, jotka yhteiskunnan luokkaristiriidat ja ennen kaikkea luokkaviha asettavat kolmannen tien kulkijalle. Katkeroituneiden ja kostoa ajattelevien rintamien välissä Akustikaan ei voinut tehdä kaikkea. Mutta jos Akusteja olisi ollut paljon, ei kansalaissodan kauhuja olisi syntynyt.

7. Heikkilän Roopen ja Akustin kuolemat

Maatessaan kuolinvuoteellaan Akusti pyytää Hetalta vettä. Tämä ilmoittaa, ettei ole ennenkään passannut miestään eikä passaa nytkään ja kutsuu tyttärensä paikalle. Nyt Akusti katsoo oikeudekseen ensi kerran osoittaa Hetalle olevansa ihmisenäkin olemassa. Tämän ilmaisevat seuraavat vuorosanat:

Akusti (yrittää nousta. Raskaasti ja pelottavasti): Kyllä se olet sinä, joka nyt passaat minua, Heta Niskavuori.
Heta: Oletkos tullut hulluksi? Herranjestas!
Akusti: Ehkä olen tullut järkiini. Heta, sanon minä (on tukehtua): anna vettä! Pois Aliina! Vettä Heta!
Aliina: Herra taivaassa, anna isälle vettä!
Akusti: Sanonko minä sinulle jotain, Heta Niskavuori. Sanonko ensi kerran ennen kuolemaani.
Heta (antaa vesilasin): Tuossa on. Hulluksi se on tullut, pähkähulluksi. [18]

Veden tarjoaminen on voimakas vertauskuva. Nyt on ylpeimmänkin talon tyttären vuoro palvella entistä renkiä, joka on osoittanut orjaluokalle tien

Niskavuoren Heta Kansanteatteri-Työväenteatterissa 1952. Heta (Rauni Luoma) ja Akusti (Sasu Haapanen).

vapauteen. Näin Akustin henkilöhahmo yhtyy omalla tavallaan Hella Wuolijoen maaseudun köyhälistösankarittarien pyrkimyksiin nousta sorron yöstä. Tällaisia piirteitä ei Akustin kirjallisena alkuhahmona toimineella Vihtori Eerolalla suinkaan ollut, kuten Hella Wuolijoen Vihtorin kuolemasta kirjoittama kertomus osoittaa.

Kertomukselleen Hella Wuolijoki on antanut nimen Heikkilän Roopen sopimaton kuolema, jossa kirjataan selvästi Vihtori Eerolan kuolemaan liittyvät tapahtumat lisäämättä niihin mitään ratkaisevaa. Tapahtuneita tosiasioita [19] tarkoin seuraten Hella Wuolijoki kuvaa, miten emännän itsekkyys ja omaisuudenhimo saavat groteskin ilmauksen inhimillisesti katsoen kaikkein vakavimpanakin hetkenä. Heikkilän Roope, rengistä isännäksi noussut ahkera ja tunnollinen mies tekee kuolemaa. Häntä yksitoista vuotta vanhempi Alpertiina on suorittanut jo kaikki hautajaisvalmistelut. Vehnät on jauhatettu kaupungin myllyssä ja juottovasikka on jo kauan ollut asianmukaisessa lihassa. Pääasia, eli Roopen kuolema, antaa kuitenkin vielä odottaa itseään. Tilanne hermostuttaa Alpertiinaa. Hän on pitänyt entistä renkiä käskyläisenään ja nyt pitäjäläiset käyvät ahkerasti katsomassa Roopea. Alpertiina pitää Hetan tavoin Roopea jatkuvasti renkinään huolimatta tämän suurista ansioista talon vaurauden ja kunnalliselämän edistämisessä. *Niskavuoren Hetan* tapaan myös lapset ovat joutuneet äitinsä käskyvallan alle: talon töiden vuoksi jäi koulunkäynti lyhyeksi. Hella Wuolijoki kuvaa Alpertiinan omaisuudenhimon ja talollisen ylpeyden erilaisia ilmentymiä valmistaakseen lukijoitaan vastaanottamaan kertomuksen lopun kaksi varsinaista groteskia tapahtumaa, joilla molemmilla on selvä vastineensa todellisuudessa.

Näistä kohtauksista toinen, Roopen vedenjuontia kuvaava, on selvästi muuttunut *Niskavuoren Hetassa.* Tapahtuman kulku oli Hella Wuolijoen kuvaamana seuraavanlainen:

Samassa käänsi Roope päätään ja sanoi hiljaisella äänellään: "Alpertiina hyvä, toisitko sinä minulle vähän mehuvettä". Alpertiina ei liikahtanutkaan keinutuolissaan vaan huusi: "Martta! – En minä ole sinua ennenkään passannut enkä nytkään passaa. – Martta, tuopas isällesi mehuvettä!" "Kiitos, Alpertiina", sanoi Roope ja vaikeni taas. Alpertiina luki Uutta Suomea. Martta korjasi isän tyynyjä. Sairas hymyili: "Kyllä minä olen nyt teille vastukseksi." Martta istuutui isän sängyn laidalle. "Ei isä saa tuollaisia puhua, niin vähän isä on omaksi hyväkseen kuluttanut." Alpertiina ei kestänyt enää. Hän nousi keinutuolista ja heitti lehden kädestään. Häntä ihan iletti tuollainen puhe. "Eihän se ole rahaa taloon tuonutkaan", sanoi Alpertiina ja lähti huoneeseensa. [20]

Roope jäi kohtaloonsa alistuvaksi ja oman ihmisarvonsa kieltäväksi orjaksi, mikä ei soveltunut Hella Wuolijoen aatteellisiin päämääriin. Parhaiten tätä todistaa *Niskavuoren Hetassa* tapahtunut kohtauksen radikaali uudelleen muok-

kaus. Enää ei ylpeä emäntä lähde huoneesta talollisen itsetietoisuutta uhkuen, vaan ensimmäisen, lopullista murtumista enteilevän iskun saaneena.

Kertomuksessaan Heikkilän Roopen kuolemasta kirjailija ei muuta myöskään groteskin kaskun huipentumaa, kuolevan isännän ja itsetietoisen emännän jäähyväistervehdystä. Hella Wuolijoki kirjaa tapahtuman näin:

Sitkeä oli Roopen sydän jäntevässä ruumiissa. Ei se vaan tahtonut lakata lyömästä. Oli kuin elämä olisi ollut jotakin velkaa Heikkilän Roopelle, kun ei tahtonut siitä erota. Hiljainen ja harvapuheinenhan Roope oli aina ollut, ja niin hän oli nytkin, neuvotteli vaan hiljakseen vuoroin tyttärensä, vuoroin kuoleman kanssa. Alpertiina istui kutimineen kuolemaa tekevän huoneessa, huulet ohuiksi viivoiksi puristettuina, sukan silmiä laskien ja raaputellen vartaalla harmaata päätään. Kun kello tuli yhdeksän, hänen tavallinen maatapanoaikansa, hän haukotteli pari kertaa, pani kutimen työkoriinsa ja meni Roopen sängyn luo. ”Hyvästi nyt sitten”, sanoi hän, ”täytyy kai mun mennä tästä maata, ja mitäpä minä täällä tekisinkään. Kai sinä kuolet tänä yönä, niin että kiitoksia nyt sitten kun olet pitänyt taloa hyvin ja passannut minua kuten lupasitkin. No, hyvästi sitten.” Alpertiina otti Roopen heikon käden peitteeltä käsiensä väliin ja taputteli sitä niin, että sairaan kasvojen yllä leijaili tuskan varjo. ”Hyvästi, Alpertiina”, sanoi Roope, ”kiitoksia sinulle!” Martta itki ja Jussikin pyyhki kyyneleitään. Mutta Alpertiina otti työkorinsa ja meni huoneeseensa, riisuutui ja meni sänkyyn. Otti sitten raamatun pöydältä, asetti silmälasit nenälleen ja luki raamatusta Taavetista ja Saulista ja vielä jotain muuta Israelin lasten elämästä. Sanoi sitten ”ohhoijaa”, sammutti kynttilän ja nukkui Heikkilän emännän rauhallista unta, kuten oli tehnyt lähes neljäkymmentä vuotta.

Kun Alpertiina aamulla sitten heräsi, oli Roope jo kuollut. [21]

Alpertiinan ja Roopen groteskin jäähyväistervehdyksen kaltaista tilannetta ei *Niskavuoren Hetassa* voinut syntyä, sillä Heta oli jo tunnustanut entisen rengin ihmisarvon. Heta ei enää voinut pitää Akustia csinccnä. Näytelmässä kuvataan Akustin jäähyväistervehdystä, mutta toisena osapuolena ei ollut Heta, vaan rengin tytär ja Muumäen uskollinen palvelija Siipirikko. Kansalaissodan jälkeen Heta oli erottanut kommunisti-Roopen tyttären talosta. Siipirikko oli joutunut liikuntavammaisena elämään kaukaisessa mökissään Akustin yrittäessä auttaa häntä Muumäeltä käsin. Vasta loppunsa lähellä Akusti voi tunnustaa talon entiselle piialle tunteensa. Kuolinvuoteen eteen polvistuneelle Siipirikolle Akusti lausuu: ”Siipirikko. Aina minä sinusta olen pitänyt. Enemmän kuin kenestäkään maailmassa, vaikka lapseni olen siittänyt Hetan kanssa.” [22]

Edvin Laine on *Niskavuoren Hetan* filmiohjauksessa oivaltanut Siipirikon merkityksen ja tehnyt tämän ja Akustin viimeisestä tapaamisesta draamallisen huipun. Elokuvan tekniikan keinoin, kuvaamalla vuorotellen Akustin kuolinkamppailua ja Siipirikon kiirehtimistä ontuvana soiden ja korpien halki, on ohjaaja luonut vaikuttavan kuvan uskollisesta toveruudesta ja valmistanut realistisen pohjan Akustin sanoille, koruttomuudessaan liikuttavalle tunnustukselle.

Kun Akustin kuolinvuoteen äärellä Hetan ylpeys sai ensimmäisen iskun, murtaa viimeisessä kuvaelmassa tapahtunut Akustin testamentin selvittäminen Hetan lopullisesti. Kunnallisneuvoksetar on suuttunut Akustin hallussa olleiden velkakirjojen suuresta määrästä ja vaatii kaiken ulosmitattavaksi. Lisäksi hän vastustaa jyrkimmin luovuttamasta Siipirikolle Akustin ilmoittamaa suurta rahasummaa. Akustin jäämistöstä löytynyt velkakirja Lammentaustan Santerilta saa Hetan riemuitsemaan, sillä hän odottaa Lammentaustan tämän vuoksi joutuvan huutokauppaan. Nyt on Jaakon viimein puututtava asioiden kulkuun. Se merkitsee Hetalle katastrofia, jota Hella Wuolijoki kuvaa seuraavasti:

Jaakko (kylmästi): Äite, tätä velkaa ei panna uloshakuun... Akusti kertoi minulle kuolinvuoteellaan. Kyllä sinä sen tiedät miksi, ja – (kivenkovalla äänellä) minäkin tiedän miksi! Kuuletko, äiti – minä tiedän sen.
Heta (on luhistunut tuolilleen kädet silmiensä edessä): Vai tiedät sinä! Vai tiedät sinä.
Kerttu: Mitä sinä tiedät?
Santeri: Sen, että Akusti oli kunnianmies ja jalo ihminen.
Vallesmanni: Kyllä Lammentaustan isäntä tämän hoitaa. Ei tätä siis panna uloshakuun?
Kerttu: Ei panna muutakaan uloshakuun. Sovitaan ihmisten kanssa niinkuin isä teki, että maksavat jos jaksavat.
(Heta istuu yhä kädet silmien edessä)
Santeri: Älä sure, Heta kyllä minä velkani maksan.
Heta: Suren minkä suren. Oma mun suruni. En minä Santeria sure. (Itkien) Akustia ei ole enää. [23]

Näytelmä päättyy Hetan sanoihin. Nyt vasta hänelle on selvinnyt, mitä Akustin elämään todella on sisältynyt. Heta itkee ja kaipaa miestään, jota hän on aiemmin pitänyt vain esineenä. Hetan itku on heräämistä todellisuuteen: hän huomaa elämänsä perusteiden romahtavan. Akusti on muuttunut Hetalle esineestä ihmiseksi, mutta liian myöhään.

8. Vastaluonnos edellisille Niskavuori-näytelmille

Niskavuoren Hetan ensimmäisessä kuvaelmassa Loviisa sanoo Hetan vastavihitylle aviomiehelle: "Muuten ajattelin minä sanoa sinulle: Meillä on vähän niinkuin yhteinen kohtalo. Olemme molemmat joutuneet niskavuorelaisia palvelemaan. Vähän niinkuin ristin alle." [24] Loviisa joutui alistumaan naisena raha-avioliittoon ja toimimaan yksityisomaisuuden määräämissä, inhimillisesti

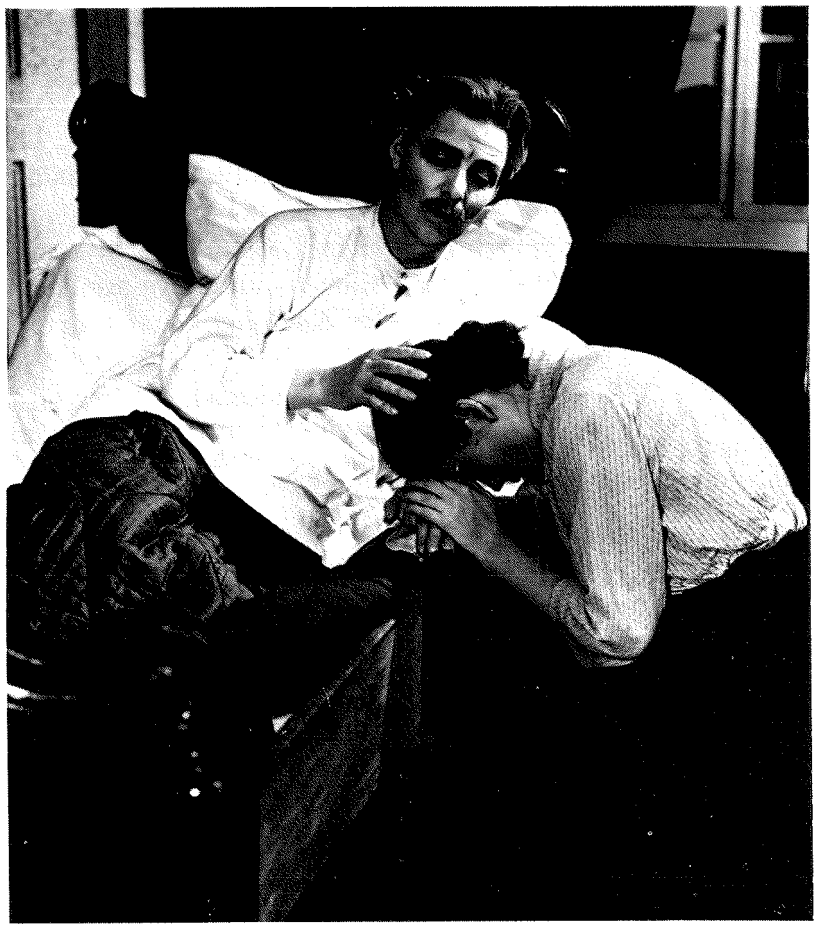

Niskavuoren Heta Tampereen Työväen Teatterissa 1950. Akusti (Toivo Mäkelä) ja Siipirikko (Irma Seikkula).

ahtaissa elämänoloissa. Akusti taas joutui palvelemaan niskavuorelaista tilanteessa, jossa ei ollut enää kyse yksityisomaisuuden säilyttämisestä, vaan sen kartuttamisesta. Omaisuuden rasitteista sekä kaikista sukuvelvoitteista vapaa Akusti-renki kykenee luomaan luokkansa edustajana myönteisen suhteen työhön ja pääomaan. Ne eivät ole ristiriidassa toistensa kanssa. Edellisissä Niskavuori-näytelmissä kuvattiin sitä, miten omaisuus kahlitsee ihmisen tunteita ja elämää ihmisenä. *Niskavuoren Hetassa* Wuolijoki kuvaa, miten Akusti on sosiaalisen taustansa vuoksi ainutlaatuinen isäntä. Hän tahtoo muillekin köyhälistön edustajille mahdollisuuden työn tekoon omaa itseään eikä vierasta varten. Vastaluonnos edellisiin Niskavuori-näytelmiin, ennen kaikkea *Niskavuoren nuoreen emäntään* on syntynyt.

Sekä Juhanin että Hetan avioliitot olivat ennen kaikkea järkiavioliittoja.

Molemmilla oli avioliiton ulkopuolinen lapsi. Juhanin ja Malviinan rakkaustarina oli tuomittu epäonnistumaan, koska taloon piti naida rahaa eikä karjakko. Niskavuori olisi menettänyt vaurautensa ilman Loviisaa ja hänen rahojaan. Lisäksi Juhanin valtiopäivämiehen maineelle oli tärkeätä, että suhde Malviinaan lopetettiin. Niskavuoren rahoilla taas pelastettiin Hetan maine ja kunnia. Akusti sai nauttia moraalisesti väärän henkilön rahoista, mutta entisen rengin suhde Siipirikkoon ei vahingoittanut hänen avioliittoaan, koska yhteys perustui muuhun kuin aistillisuuteen. Ilman toisen miehen lasta Akusti ei olisi saanut omaa maata eikä tilaisuutta yrittää. Se oli rengin kohtalo, johon Akusti tyytyi. Ainoastaan näin hän pystyi osoittamaan esikuvan orjaluokalle ja tien vapauteen.

Juhani ei voinut kapinoimatta tyytyä kohtaloonsa. Hän koki Malviinan menetyksen katkeraksi ja pakeni metsään. Vieraitten saapuminen ja isännän odottamaton poissaolo on tärkeänä motiivina myös *Niskavuoren Hetassa*. Kyseessähän ovat uuden pytingin "viralliset" avajaiset. Lukija tai katsoja ei voi kyllin arvostaa Akustin "unohtumista" salaojitukseen, mikäli hän ei tunne Juhanin ja Loviisan suhdetta ja sen perustana olevaa Niskavuoren maailmaa. Akustin kohdalla metsään jäämisen motiivi tarkoittaakin erityisen myönteistä suhdetta työhön ja olemassaoloon. On Hetan asia ylpeillä rakennuksilla. Akusti ei kiinnitä huomiota sosiaalisen arvostuksen nousuun, vaan pysyttelee aina Muumäen Akustina. Sitä vastoin Juhanin pako metsään on täydellinen vastakohta Akustin toiminnalle. Juhanin pakeneminen ilmaisee oloihin sopeutumattomuutta ja oman tahdon puuttumista ja sen seurauksena antautumista pääoman valtaan.

Niskavuoren nuoressa emännässä Juhanin äiti odottaa kuolemaisillaan Loviisaa. Tätä kohtausta vastaa *Niskavuoren Hetan* seitsemännen kuvaelman loppu, jossa kuoleva Akusti viimein näkee edessään Siipirikon. Niskavuoren vanha emäntä oli valmis kuolemaan vasta nähtyään Loviisan paluun, mikä tiesi Niskavuoren jatkuvuutta inhimillisyyden kustannuksella. Akusti taas tahtoi nähdä Siipirikon voidakseen myös kuolla rauhassa. Hänen oli tunnustettava Siipirikolle rakkautensa saadakseen ilmaista haaveensa olotilasta, jossa hän ei vielä itse voinut elää, mutta jossa hänen esitaisteilijan työnsä tuloksena jo seuraavat sukupolvet voisivat toimia.

9. Sosialismille kiperä maanomistuskysymys jälleen esiin

Vertailtaessa *Talon lapsissa* kuvattuja talonpojan elämänoloja *Niskavuoren Hetaan* huomataan mitä suurimmat muutokset. Ensinnäkin Akusti on juuri

sellainen kahta vastakkaista yhteiskunnallista voimaa välittävä osanen, joka täydellisesti puuttui kirjailijan esikoisteoksesta. Akusti on näytelmän alussa sangen vaatimattomissa oloissa elävä viljelijä, mutta teos ei kuitenkaan suuntaudu kuvaamaan pienen talonpojan puuteellista elämää suurten jaloissa. Ratkaisevan huomionarvoista *Niskavuoren Hetassa* on, että se ei pyri sosialidemokraattisen puolueen periaateohjelman mukaisiin ratkaisuihin, vaikka *Niskavuoren Hetassa* sankari edustaa sosiaaliselta taustaltaan maaseudun tilatonta ja köyhää väestönosaa. *Niskavuoren Heta* on aatepohjaltaan mahdollisimman kaukana sosialismin teoreettisista päämääristä, joille Hella Wuolijoki *Talon lapsissa* antoi näyttämöllisen ilmaisun.

Niskavuoren Heta on esikoisnäytelmän lisäksi toinen Hella Wuolijoen näytelmä, joka tarjoaa mahdollisimman konkreettisesti yhteyden sosialismin tärkeään ohjelmakohtaan, maanomistuskysymykseen. Kuten *Talon lasten* yhteydessä jo todettiin, suomalaiselle sosialismille oli pulmallista myös 1910-luvulla antaa yksiselitteinen vastaus mainittuun kysymykseen. Puolue pyrki säilyttämään puhtaan erfurtilaislinjan. Tämä oli ristiriidassa sen ajamien käytännön ohjelmakysymysten kanssa. Onkin ymmärrettävää, että juuri torpparikysymyksestä tuli puolueelle erikoisen kiperä ja arkaluontoinenkin.

Vuonna 1909 oli keisari-suuriruhtinas vahvistanut maanvuokra-asetuksen, jonka tarkoitus oli varmistaa vuokramiehen nautintaoikeus "enintään sadaksi ja vähintään viideksikymmeneksi vuodeksi". [25] Kysymys puolueen toimista torpparien vapauttamiseksi oli niin visainen, että johtomiehet joutuivat siitä usein vaikenemaan ja toistamaan esimerkiksi vanhoja viljelyspakkovaatimuksia, kuten kävi sosiaalidemokraattien yhdeksännessä puoluekokouksessa toukokuussa vuonna 1917. Torpparien asemaa sivusi vain Jukka Lankilan puheenvuoro, jossa punnittiin ajatusta kahdeksantuntisesta työpäivästä maataloudessa. Puheenvuoron pitäjä arveli, että työajan toteuttaminen saisi varakkaammat torpparit – joilla on omat renkinsä ja piikansa – eroamaan puolueen kannattajakunnasta. [26]

Jukka Lankilan esittämä pelko torpparien tuen menetyksestä ei ollut aiheeton. Viljo Rasilan tutkimus sosialidemokraattien kannatuksesta osoittaa, että maanomistus heikensi merkittävästi sosialismin kannatusta ja että maanvuokrajärjestelmä oli maanomistuksen vastakohtana taas sosialismille suotuisa. Lisäksi Rasilan tutkimuksen mukaan epävarmuus ja häätöpelko tekivät maanvuokraajasta sosialistin. [27] Tätä päätelmää vahvistaa omalla tavallaan Hella Wuolijoen teos *Työmiehen perhe.* Wuolijoki kuvaa, miten häätöpelko ajoi nuoren uudistorpan raivaajan Kustaa Rantasen kaupunkiin ja teki hänestä sosialistin.

Sosialidemokraattien epävarma kanta arassa torpparikysymyksessä näkyy "Me vaadimme" -julistuksessa, joka oli puolueen linjan määrittely uudessa tilanteessa tappiollisten eduskuntavaalien jälkeen marraskuussa 1917. Julistuksen valmistelussa ei tuottanut kiistaa päämäärä torpparien saamisesta itsenäisiksi isännistään, mutta sen sijaan torpparien maanomistus aiheutti pohdintaa. O.

W. Kuusinen vaati sosialismin periaatteiden mukaisesti maita valtion omaisuudeksi, kunnes kansalaiskokous päättäisi asiasta lopullisesti. Kuusinen esittää sosialidemokraattiselle puolueneuvostolle asian julkistamista seuraavassa muodossa:

Torpparit ja mäkitupalaiset ovat heti julistettavat isännistään täysin riippumattomiksi asumiensa maiden haltioiksi, ja nämä maat otettava toistaiseksi valtion omaisuudeksi, kunnes kansalaiskokous ratkaisee kysymyksen torpparien omistusoikeudesta. [28]

Kuitenkaan lopullisessa julistuksessa ei katsottu aiheelliseksi mainita mitään maata vuokranneen väestön maiden valtiollistamisesta. "Me vaadimme" -julkilausumassa kyseinen kohta kuuluu:

Torpparit ja mäkitupalaiset ovat heti julistettavat isännistään täysin riippumattomiksi asumiensa maiden haltioiksi, kunnes lainsäädännöllä ratkaistaan kysymys torpparien omistusoikeudesta. [29]

Epäilemättä olikin taktisesti oikein vain julistaa torpparit isännistään riippumattomiksi. "Me vaadimme" yritettiin saada hyväksytyksi eduskunnassa. Tässä oli apuna torppariasian väljä muoto. Niinpä O. W. Kuusinen sai aiheen taitavasti lausua eduskunnalle, että kun torpparit vapautuvat ja saavat maata, heistä tulee todennäköisesti suomettarelaisia tai vähintään ainakin maalaisliittolaisia. [30] Kuusisen syöttiä poliittinen oikeisto ei nielaissut ja julistus sekä myöhemmin sen pohjalta laadittu torpparivapauslakiesitys jäi eduskunnassa hyväksymättä. Tärkeätä kuitenkin on huomata, miten sosialidemokraattien piirissä yritettiin taitavasti käyttää hyväksi puolueen varovaisuutta ja epävarmuutta torpparikysymyksessä.

Sama linja jatkui myös sen jälkeen, kun Työväen toimeenpaneva komitea 27.1. 1918 julisti vallankumouksen Suomessa alkaneeksi. Jo saman kuukauden viimeisenä päivänä hyväksyttiin vallankumoushallituksessa eli kansanvaltuuskunnassa ensimmäisenä lakina "laki torppareiden, lampuotien ja mäkitupalaisten julistamisesta maanomistajista riippumattomiksi". [31] Tässäkin laissa maanomistuskysymys jätettiin avoimeksi. Ei määrätty, siirtyisikö omistusoikeus valtiolle vai saisivatko vuokramaan viljelijät pitää maansa täydellä omistusoikeudella. Asia voidaan ilmaista myös Viljo Rasilan osuvin sanoin: "Sama sosialistisen periaateohjelman ja torpparien omistushalun ristiriita, joka oli vuosisadanvaihteesta lähtien tuottanut vaikeuksia sosialidemokraattien maatalouspolitiikalle, pysyi edelleen ratkaisematta." [32] Kysymyksen avoimeksi jättäminen oli taktinen toimi saada torpparit ja muu maanvuokraväki vallankumouksen puolelle. Rasila arvelee, että kansanvaltuuskunnan julistamalla torpparivapauslailla oli esikuvansa Venäjällä. V. I. Lenin oli julistanut huhtikuun teeseissään 1917 maan kansallistamisesta että maaomaisuus siirrettäisiin tilanomistajilta talonpoikais-

neuvostojen ja siten talonpoikien itsensä haltuun. Lenin arveli näin saavansa talonpojat kannattamaan bolševikkeja. Suomessa torpparien saanti vallankumouksen puolelle oli yhtä välttämätöntä kuin talonpoikien mukaan saanti Venäjällä, toteaa Rasila. [33] Suomessa tätä päämäärää ei kuitenkaan onnistuneesti saavutettu, sillä Rasilan laatimien taulukoiden mukaan vuokrasuhteilla ei näyttänyt olleen mitään tekemistä rintamajaon kanssa. Maanvuokramiesten enemmistö jäi rintamalinjan valkoisten puolelle. Valkoisten kaatuneittein maanvuokralaisten suuri määrä on silmiinpistävä. [34]

Ottamalla huomioon edellä selvitetty tausta ja Hella Wuolijoen suhde kansalaissotaan, paljastuu *Niskavuoren Heta* ankaraksi muistutukseksi sosialismin periaatelinjoja vastaan. Näytelmässään Wuolijoki kuvaa, miten maaseutuköyhälistöstä saattaa sopivissa olosuhteissa tulla uusi, entiset jäykät luokka-asetelmat murskaava voima. Akustin rauhanomainen tie vapautuneen, itsenäiseksi ja menestyväksi isännäksi on selvä vastaus sosialidemokraattisen puolueen kiisteltyyn maanomistuskysymykseen. Akusti lahjoitaa maitaan torppareille sosialidemokraattien pyrkimysten mukaisesti ilman raskaita lunastusmaksuja. Kuitenkin hänen tarkoituksensa on antaa torppareille täydelliseen omistusoikeuteen perustuva itsenäisen yrittämisen mahdollisuus. Tämä oli puolueen periaatteita vastaan.

Toisaalta Akustista voidaan todeta, että hän lahjoitustensa vuoksi ei edusta torpparivapautuksen porvarillistakaan päämäärää. Poliittinen oikeisto ja ennen kaikkea torpparivapautukseen johtaneen lain menestyksellinen puolestapuhuja, suomalaisen puolueen Kyösti Haataja, painotti lunastusmenettelyä. Maanomistajalle oli korvattava tämän menettämät alueet. [35] Tällaista yksityisomistukseen kohdistuvaa tietoista suojelua ei Hella Wuolijoen ihanneviljelijä Akusti Muumäki missään muodossa edusta, vaan päin vastoin hän toimii sitä vastaan. Akustille yksityisomistus oli sittenkin vain väline oman itsensä tiedostamiseksi humaanina, yhteiskuntaa rakentavana yksilönä. Näin hahmottuu Hella Wuolijoen vastaus sekä poliittiselle oikeistolle että vasemmistolle.

Kun kesällä 1918 maanluovutuslakiehdotus pääsi tynkäeduskunnan täysistuntokäsittelyyn, ilmaisi puheenvuorossaan maltillinen sosialidemokraatti Matti Paasivuori seuraavaa: "Minun pitäisi sosialistina äänestää tätä ehdotusta vastaan, koska nyt uskotaan, että tämä reformi vähentää sosialistien ääniä." Paasivuori katsoi kuitenkin aiheellisemmaksi äänestää lakiehdotuksen puolesta. Hän perusteli päätöstään seuraavasti: "Jos sosialistien äänimäärä vähenee, vähäpä sillä, kunhan uudistuksia ja köyhälistön oloissa parannuksia saadaan aikaan." [36]

Paasivuoren ajatus oli lähellä Hella Wuolijoen aatteellisia päämääriä, jotka ilmenevät *Niskavuoren Hetassa*. Merkittävien parannusten saavuttaminen köyhälistöoloissa tarkoittaa siis näytelmän ilmaisemana olotilaa, jossa ihminen on noussut työn orjuudesta, ulkoisista pakotteista, vapaaksi työtätekeväksi kansa-

laiseksi. Mutta, kuten Hella Wuolijoki Akustissaan kuvaa, parempaan tulevaisuuden yhteiskuntaan siirtymisen takeena on nimenomaan juuri sellainen dogmeista ja ulkopuolisista arvonmitoista vapaa toiminta, jota kirjailija itsekin kannatti.

10. Lehdistökritiikistä

Kun *Niskavuoren Hetassa* sosialistina tunnettu kirjailija puolustaa yksityisomaisuutta mahdollisimman yksiselitteisesti, voidaan tämän näytelmän odottaa aiheuttaneen hämmentyneisyyttä sanomalehtikritiikissä.

Vasemmistolehdet olivat yleensä tyytyväisiä Hetan henkilöhahmoon, puuttuuhan hänestä Loviisan moniulotteinen omistusylpeys ja tilalle on tullut yksiselitteinen omistushimo. Niinpä Uusi Päivä näkee, että Muumäen emännässä Wuolijoki armotta paljastaa oman voiton pyynnin ruumiillistuman ja omistussuhteiden kieroon kasvattaman ihmisen. Samaan päätyi Vapaa Sana, jonka mielestä "Heta Niskavuori on kuin ruumiillistunut, agressiivinen talonpoikainen säätytietoisuus". Heta kuvaa Kansan Tahdon mukaan yhteiskuntaluokkaa, jolle raha, valta ja toisten ihmisten hallitseminen merkitsevät aina enemmän kuin mikään muu inhimillisessä elämässä. Hetan itsekäs omaisuudenhimo nähdään tässäkin realistiseksi piirteeksi. Poikkeuksen säännöstä muodostaa Kansan Lehti. Sen mielestä Heta kylmänä ja kivisenä lähentelee "naishirviötä", jonka todenperäisyys "jättää katsojan vahvoihin epäilyksiin". [37]

Vasemmistolehtien arvostelun yleisten kriteerien pohjalta on helppo arvata Hetan saama vastaanotto oikeistolehtien palstoilla. Aamulehti korostaa, että Heta on poikkeuksellisena rajatapauksena epäuskottava. Ylivoimaisesti useimmat oikeistolaiset lehdet päätyvät samoille linjoille. Esimerkiksi Pohjolan Sanomat ja Turun Sanomat näkevät Hetassa kirjailijan yrittäneen luoda yhteiskunnallista tendenssiä, vaikka kyseessä niiden mukaan onkin mitä epäuskottavimman tyypin kuvaus. Heta tarjoaa katsojille väärän yleistyksen mallin. Helsingin Sanomat vahvistaa edellisten lehtien kantaa: kirjailijan virhe sisältyy nimenomaan Hetan hahmon luomiseen. Hänen luonteensa ei kehity mihinkään suuntaan. Uusi Aura taas tahtoo nähdä Hetan vain "kirjallisena vertauskuvana" näytelmässä, joka lehden mukaan sisältää niin monenlaisia aineksia, että sitä olisi parasta nimittää revyyksi. [38]

Maakansa kuuluu niihin vähemmistöön jääviin oikeistolehtiin, jotka näkevät Hetan realistisena. Lehden mukaan Muumäen emännässä korostuu poikkeuksellisesti Niskavuoren emäntien sukuylpeys: Heta tahtoo pitää tunteensa kurissa

säälimättömällä kovuudellaan. Vasta loppuratkaisu saa hänen ylpeytensä nujertumaan. Ilta-Sanomat päätyy myös samansuuntaiseen ratkaisuun: Heta kamppailee oman itsensä kanssa, tunteen ja kovuuden välillä, esimerkiksi Akustin sairasvuoteen äärellä. [39]

Akustin hahmo tuotti vasemmistolaisten lehtien kriitikoille jonkin verran päänvaivaa, mutta tyytymättömyys ja hämillisyys kätkettiin yleensä rivien väliin. Vapaa Sana painottaa Akustin olleen oman maapalan toivossansa Hetalle helppo urhi aviomieheksi. Lehti totcaa sen enempää kommentoimatta Akustin nousseen renkisulhasesta "tyyneksi ja viisaaksi kunnallisneuvokseksi". Kansan Lehti antaa Akustille paljon puhuvan laatusanan "varakkaan talon äveriäs isäntä". Myönteisenä piirteenä Akustissa nähdään suomalaisen miehen peräänantamattomuus. Kansan Tahto arvostelee Akustia, mutta ei kohdista pettymystään itse kirjailijaan. Lehti arvelee, että Hella Wuolijoki ei ole tarkoittanut Akustia niin "kömpelöksi ja avuttomaksi" kuin hän näyttämöllä on. Todellisuudessa Akusti on aina "rehti työmies". Uusi Päivä sitä vastoin painottaa, että Akustin työ olisi ollut vieläkin siunauksellisempaa, mikäli eivät "omistussuhteet yhteiskunnassamme olisi sellaiset kuin ne ovat". [40]

Akusti sai oikeistolehdet puhumaan samaa ylistävää kieltä. Yksimielisiä ollaan siitä, että kansandemokraattina tunnettu kirjailija tekee Akustista ihannetalonpojan, joka esimerkiksi Helsingin Sanomien mukaan on vastapainona nurjamieliselle talonpoikaiston edustajalle. Talonpoikaisihanteen ahkeruus ja sävyisyys kantavat Akustissa hyvän hedelmän, toteaa Maakansa. Pohjolan Sanomien mielestä Akusti on yksinkertaisesti inhimillinen. [41] Uuden Suomen pakinoitsija Matti (Matti Kuusi) määritteli näytelmän "aatteellisessa mielessä titolaiseksi korkiaksi veisuksi Kunnon Kulakille". Pakinoitsija päättelee, että näytelmä ei herätä myönteistä suhtautumista Wuolijoen puoluetovereissa ja pukee ajatuksensa seuraavaan muotoon:

Radion ent. pääjohtajan on syytä siirtyä Tukholmaan ennen SKDL:n seuraavaa tulemista. [42]

11. Omaisuuden myönteiset ominaisuudet

Ennen *Niskavuoren Hetan* kantaesitystä Hella Wuolijoki ilmaisi ajatuksiaan Kansan Lehdessä. Hän sanoi uudella näytelmällään tahtovansa korostaa sitä, miten siunauksellista ihmisen työ on. Sankarin toiminnan kautta katsoja oivaltaa, "miten meidän talonpoikiemme omaisuus on lähtenyt liikkeelle", toteaa Wuolijoki. Ajatuksellaan kirjailija korostaa ihmistyön pyhyyttä. Hän

pitää työtä kansallisena omaisuutena ja viittaa siihen, että omaisuudella on myös myönteiset puolensa. [43]

Hämääväksi *Niskavuoren Hetan* teki helposti se, että tunnetuimpiin kansandemokraatteihin lukeutuva Hella Wuolijoki niin yksiselitteisesti puolusti yksityisomaisuutta. Ongelma saa kuitenkin selvän ratkaisunsa. Wuolijoki kuvasi näytelmässään ennen kaikkea omaisuuden kokoamista. Tämä oli ollut hänelle itselleen läheistä ja tehnyt hänestä myös sosialistien keskuudessa "valkoisen variksen". Kirjailija tiedosti erikoisen asemansa toteamalla rakastavansa liian paljon rahaa ollakseen kommunisti. [44] Juuri tätä omaa keskeistä tunnusmerkkiään "valkoisena variksena" Hella Wuolijoki onnistuneesti esittää köyhälistöä edustavassa sankarissaan. Hän kuvaa, miten yksityisomaisuus voi toimia yhteiskuntaa kehittävästi ja edistää rauhanomaista, rakentavaa siirtymistä pois vanhasta jähmettyneestä luokkajaosta. *Niskavuoren Hetassa* Wuolijoki ilmaisee yhteiskunnallisen ideologiansa mukaista uuden yhteiskunnan muodostumista, jossa selvästi kaihdetaan dogmeja ja korostetaan uuden yhteiskunnallisen tilanteen vaatimia uusia toimia. Wuolijoki tarvitsi *Niskavuoren Hetaa* Niskavuoren sukutilaa käsittelevien näytelmiensä vastaluonnokseksi: hänen oli luotava näytelmä, jossa omaisuuden määräämän niskavuorelaisen tradition rinnalle tulisivat yhteiskunnallista kehitystä edistävät olot ja omaisuuden määräysvalta ylitettäisiin. Syntyneessä vastaluonnoksessa ilmenee nyt häiriintymättömästi Hella Wuolijoen pyrkimys "pehmeään" vallankumoukseen, jossa ulkopuolisten arvonmittojen kaihtaminen käy selvästi esiin pyrittäessä kohti yhteiskuntaa.

Niskavuoren Heta ilmestyi näyttämölle ajankohtana, jolloin maata kohdanneiden ankarien sotavuosien tuottamia haavoja parannettiin ja kovalla työllä maksettiin sotakorvauksia. Uusi näytelmä ilmaisee Hella Wuolijoen myönteistä panosta vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän kansallisessa jälleenrakennustyössä. Näytelmä luo yksiselitteisesti (1) vankkaa uskoa maahan yksityisomistukseen tukeutumalla. Akustin uusi maahenki ylittää vanhan Niskavuoren Loviisan maahengen, jossa ihminen joutui alistamaan humaanisuutensa omaisuuden säätämiin kylmiin muotoihin. Askel vanhasta maahengestä uuteen merkitsee, että ihminen on voittanut yksityisomaisuuden omaan käyttöönsä, mikä merkitsee uutta yhteiskunnallista tilannetta. Nyt ei enää voi omaisuus määrätä, mitä ihminen tekee, vaan ihminen tekee vihdoin omaisuudesta inhimillisen ja yhteiskunnallisen kasvun välikappaleen. *Niskavuoren Heta* oli siis vastaluonnos aikaisemmille Niskavuori-näytelmille.

Akustin avoimuus takasi sen, että *Niskavuoren Hetassa* korostuu selvästi (2) ristiriitojen sovitteluhenki. Akustin omintakeiseen, kolmannen tien linjaan sisältyy elimellisesti (3) voimakas isänmaallisuus. Se kaihtaa ehdottomasti väkivaltaa ja samalla korostaa maan kuuluvan kaikille, jotka tahtovat sitä viljellä. *Niskavuoren Hetassa* ei ole marxilaista luokkataisteluhenkeä.

Näytelmässään Wuolijoki koskettaa (4) naisasiaa vain rajallisista näkökulmis-

ta. Akustin avioliittoon naisasiaa ei sinänsä sisälly. Hetassa kirjailija jatkoi traditioitaan, sillä tässä henkilöhahmossaan hänen onnistui taas kerran luoda porvarillisen yhteiskunnan ja rahan vallan ruumiillistuma. Nyt Akusti käyttäytyy tätä naistyyppiä kohtaan samalla tavoin kuin Wuolijoen sankarittaret, jotka ymmärsivät porvarillisuuden ruumiillistumana olleen naisen sosiaalisen taustansa tuotteeksi eivätkä vihanneet tätä. Akusti jaksoi kestää kaiken huolimatta siitä, että hän tiesi Hetan salaisuuden ja näin koko avioliittonsa valheellisuuden. Oikeastaan *Niskavuoren Heta* kuvaakin enemmän "miesasiaa", sillä Akustihan oli nimenomaan se, jota avioliitossa jatkuvasti yritettiin köyhälistön jäsenenä käyttää väärin, alistaa toisen osapuolen tahdon mukaan.

Näytelmässä kuvattu "toinen nainen", Siipirikko, taas on Akustin puolisoihanne, täyttymätön haave todellisesta avioliitosta. Hella Wuolijoki esittää taaskin, miten rahan valtaan perustuva yhteiskunta kohdistuu sekä miehen että naisen luonnollista suhdetta vastaan. Myös tästä näkökulmasta naisasia ei suinkaan esiinny yksin, vaan siihen sisältyy elimellisesti "miesasia".

Akustin toiminnan päämäärät, aseettomuus, luopuminen pahan vastustamisesta pahalla sekä ajatus maan kuulumisesta kaikille sitä viljelemään haluaville, kuuluvat keskeisiin Leo Tolstoin teeseihin. Hella Wuolijoen näytelmässä Akustia ei kuitenkaan ole asetettu tilanteeseen, jossa hän ylevästi nöyrtyisi pahojen voimien edessä. Akusti joutuu vain näennäisesti antamaan periksi ja sanomaan aamenensa itsekkyyden ruumiillistuman Hetan edessä, sillä aktiivisella toiminnallaan Akusti saavuttaa voiton. Aseeton Akusti ei myöskään muserru kahden vastakkaisen yhteiskuntaluokan väliin, vaan päin vastoin – hänen myönteisyyttään kunnioittavat molemmat osapuolet. Voidaankin todeta, että paha ei voi kajota Akustiin, sillä se kilpistyy hänen ihanneihmisyyteensä; Akusti ei kärsi. Kyseessä on selvä ero Tolstoin näkemykseen ihmisen tiestä.

Myöskään ajatus maan kuulumisesta kaikille ei painotu Wuolijoella siten kuin Tolstoilla, jonka oppeja ilmaisi teoksissaan "Suomen Tolstoi" Arvid Järnefelt. Julkaisussaan Maa kuuluu kaikille Arvid Järnefelt pohtii torpparikysymystä. Hän kirjoittaa maaemoon yhteydessä olevasta viljelijästä seuraavasti:

> Se luonto, mikä hänen ympärillänsä on, kaikkialla yhtyy muistoihin hänen kättensä töistä, peratut pellot, kaskiahot, perunakuopat, tiet, ojat, harmaa mökki, navetta olkikattoinensa. Tunto, että tämä luonto tuottaa välittömän hedelmän hänen ponnistuksillensa, että se kasvattaa hänen kynnöistänsä ja kylvöistänsä leivän, se se niin erottamattomasti kiinnittää hänet viljelemäänsä maahan ja asumaansa kotoon. [45]

Sama Järnefeltin kuvaama luonnon ja ihmistyön yhteyden tunto sai Akustin jakamaan maitaan torppareille, jotta nämäkin voisivat maanomistajina toteuttaa itseään työnsä välityksellä. Järnefelt taas ei näe toivoa yksityisessä maanomistuksessa, torpparien tekemisessä itsenäisiksi viljelijöiksi, koska hänen mukaansa

pienemmät jäävät suurten jalkoihin. Niinpä ”Suomen Tolstoi” vaati Henry Georgen oppeihin nojautuen, että maa oli täydellisesti vapautettava yksityisomistuksesta ja siirrettävä yhteiskunnan haltuun. Kun maan yksityinen omistus on lakkautettu, se jaetaan halukkaiden viljelijöiden kesken siten, että nämä maksaisivat yhteiskunnalle vuokraamistaan alueista maanarvoveroa. [46] Akustin yhteys maaäitiin tapahtuu Hella Wuolijoen korostamana sellaisissa puitteissa, joita mikään kolmas osapuoli ei saa häiritä. Juuri tästä luontoyhteyden omakohtaisesta kokemisesta, omistaa maata kättensä alla, vettä veneensä alla, muodostuu epäitsekäs työ yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden saavuttamiseksi. Akusti tahtoi antaa tämän kaiken muidenkin koettavaksi.

Niskavuoren Heta oli mahdollisimman kaukana tolstoilaisesta rikkaan aatelismiehen pyrkimyksestä jakaa maitaan ja lähestyä kansaa, mikä sitä vastoin selvästi esiintyy Järnefeltin romaanissa Helena. [47] *Niskavuoren Hetan* ilmentämä uusi maahenki on ennen kaikkea köyhälistöluokan oma voimannäyte. Se kiinnittää huomiota itse köyhälistöluokan omaan myönteiseen voimaan rakentaa maata niin yhteiskunnallisesti kuin taloudellisesti hyväksi elää.

XIII ENTÄS NYT, NISKAVUORI?

Henkilöt:

NISKAVUOREN VANHA EMÄNTÄ
ILONA
JUHANI, Malviinan poika
LILLI } Aarnen ja Ilonan lapset
PAAVO }
KAARLE NISKAVUORI, ministeri
ANNA-LIISA
SAIMA, lehtorska
FREDRIK NISKAVUORI, professori
MARTTA, Aarnen ensimmäinen vaimo
TOHTORI, Martan nykyinen mies
TELEFOONI-SANDRA
APTEEKKARI, kotijoukkojen päällikkö
VOUTI RISSANEN
SISÄKKÖ EEVA
JOKINEN
SALMINEN
KARJAKKO MIINA
ROVASTI
PIKKU-MARTTI

Niskavuori-trilogian viimeinen osa ja samalla viimeinen Niskavuori-näytelmä *Entäs nyt, Niskavuori?* sai kantacsityksensä Helsingin Kansantcattcri–Työväenteatterissa helmikuun 11 päivänä 1953 Edvin Laineen ohjaamana. [1] Näytelmä piti alunperin kantaesittää Eino Salmelaisen ohjauksen tuloksena Tampereen Työväen Teatterissa, mutta kirjailija oli riitaantunut pitkäaikaisen ohjaajansa kanssa ja tarjonnut kantaesitysoikeutta Edvin Laineelle. [2] Tampereen ensi-ilta oli vain päivä Helsingin esityksen jälkeen, helmikuun kahdentenatoista.

Kaksinäytöksisessä näytelmässä on viisi kuvaelmaa, joista neljä kuvaa Niskavuoren elämää jatkosodan aikana ja toisen näytöksen jälkimmäinen ja samalla koko näytelmän viimeinen kuvaelma välittömästi sodan jälkeistä tilannetta ja suurtilan lopullista kohtaloa. Hella Wuolijoen toiminta jatkosodan aikana kotirintamalla antaa odottaa, että kirjailija näytelmässään esittää myös omaa suhdettaan sotaan. *Niskavuoren Hetassahan* väkivallan kaihtaminen ja aseettomuus kävivät selvästi esiin.

1. Valmistautuminen ratkaiseviin hetkiin

Hella Wuolijoen oli helppoa jatkaa *Niskavuoren leivän* päätöstilannetta ja edetä ajallisesti. Ilonan ja Aarnen kannettavaksi oli nyt siirretty suurtilan pitoa aikaisempinakin vuosina uhanneet tekijät. Aarne ei saanut Ilonan mukana taloon rahaa, vaan rakkautta, mutta se joutui nyt omaisuuden säälimättömään puristukseen. Velkaisen suurtilan seinien väkinäinen pystyssä pysyttäminen oli elämää Niskavuoren valtavien pultereiden alla. Talon traditioiden mukaan mies heikompana sukupuolena oli tuomittu sortumaan. Jäljelle jäi kaksi naista, Ilona ja Loviisa.

Alussa kuvattu Sandran vierailu Niskavuorella on enne ensimmäisen kuvaelman traagisesta päätöksestä, Aarnen kuolemasta, joka on lähtökohtana voimien ja vastavoimien ryhmittymiselle ja niiden konflikteille. Sandra kertoo Aarnen sotaan lähtiessään huutaneen asemalla humalapäissään hyvästit Niskavuorelle ikuisiksi ajoiksi. Pitäjän juorukello avaa sopivasti myös toisen jännitteen, vaanivan Martan. Ilonan ja Aarnen tyttären puheet paljastavat jo aivan näytelmän alussa yleisölle, että Martta ei ole muuttunut. Aarnen ja Martan poika Ville on kaatunut ja Martta voi nyt esittää mieleistään marttyyrin osaa ja samalla olla katkera siitä, että Aarnen ja Ilonan poika Paavo vielä on elossa. Sandra voi nyt jatkaa tästä tietämällä kertoa Loviisalle, että Martta oli saanut sankariristin poikansa vuoksi. Tiedostamatta sanojensa herkullisen osuvaa ironiaa Sandra lausuu Martasta:

> Arvaa sen, kuinka ylpiä hän nyt on, kun ainoan poikansa on menettänyt, vaikka kyllä me kaikki tiedetään, että Ilona-rouva sille pojalle paljon enemmän äiti on ollut, kun ei se millään Martan luona pysynyt, vaan aina mummonsa ja isänsä luokse pyrki. [3]

Juuri ennen Aarnen kuolemanviestin saapumista Wuolijoki nostaa hetkeksi Niskavuoren tunnelman. Ilona ilmoittaa Loviisalle ja pehtorille saaneensa Aarnelta kirjeen, jossa tämä ilmoittaa tulevansa kotiin. Ilmoitus helpottaa kaikkia ja antaa vielä uskoa paremmasta. Rovastin odottamaton saapuminen on vaikuttava draamallinen käänne ja enteilee Niskavuoren lopullista kohtaloa.

Toisen kohtauksen alussa surutaloa koettelee pehtorin ja tallimiehen rintamalle joutuminen ja palkollisten lakkouhka. Epätoivoon joutunut Ilona ilmoittaa, että hänellä ei ole rahaa, millä maksaa. Näin on valmistettu tarpeellinen hetki, umpikujaan ajautuminen, jotta odottamaton, salaperäinen vieras voisi tulla taloon. Loviisan pyynnöstä jää Juhani Mattilaksi itsensä esitellyt mies (oikealta nimeltään Juhani Multia) Niskavuorelle. Viimeksi mainittu suhtautuu työntekijöitä kohtaan rauhallisesti ja ymmärtäväisesti ja saa nämä ainakin toistaiseksi pysymään aloillaan ja jatkamaan työtään. Näin Niskavuorta edustaneet väsyneet

voimat ovat saaneet Juhanissa jonkinlaista, toistaiseksi kuitenkin varsin epämääräistä toivoa. Juhani on nimittäin entisen Malviina-meijerskan ja Juhani Niskavuoren avioton poika. Hän on aseistakieltäytyjä ja saapuu Niskavuorelle viranomaisia pakoon. Loviisa selvittää Malviinan pojalle hänen syntyperänsä ja juurensa. Juhanin henkilöllisyyttä koskeva salaisuus on draamallinen jännite, joka laukeaa näytelmän lopussa Loviisan paljastaessa Juhanin syntyperän.

Malviina oli Niskavuorelta pakonsa jälkeen siirtynyt pääkaupunkiin tehdastyöläiseksi ja kohonnut ammattiosastonsa puheenjohtajaksi. Niskavuoren kurkihirren alla on todellisen kasvatuksen työväen elämään ja työväenliikkeeseen saanut Niskavuoren perillinen. *Justiina*-näytelmän sankarittareen verrattuna Malviina on poikansa kasvatuksessa ollut ehdoton. Tulokset näkyvätkin heti. Juhani osoittautuu syntyperänsä kuultuaankin uskolliseksi sosiaaliselle taustalleen. Hän pysähtyy isänsä valokuvan eteen ja toistaa sanaa "isä", mutta huomaa helpotuksekseen, että se sana ei kasvata hänelle juuria Niskavuoreen. Juhani välttää omaisuuden salakarit.

Palkolliset tulivat Loviisan puheille pian Juhanin taloon saapumisen jälkeen. Näin kirjailija saattoi välittömästi paljastaa Juhanin suhteen työväkeen ja antaa yleisölle erikoista valppautta sankariksi kohoavan Malviinan pojan toimien seuraamiseen ja kohdistaa huomionsa siihen, voiko työläisluokan kasvatti toimia yksityisomaisuuden säilyttämisen puolesta. Juhani on selvästi Niskavuorelle saapunut uuden ajan airut. Hän ei tee poikkeusta samaan ryhmään kuuluvien Hella Wuolijoen sankarittarien joukossa, sillä Juhanin ja vanhaa yhteiskuntaa edustavan naishahmon välille muodostuu sympaattinen suhde. Sankari oivaltaa jo ensimmäisessä keskustelussaan Loviisan kanssa, miten tämä on saanut kärsiä rahan vallassa eli miten tämä oli traagisesti pyrkinyt säilyttämään inhimillisyyden kovan ulkokuorensa alla. Voidaan siis kaikesta huolimatta odottaa, että Juhani myös konkreettisesti puolustaisi vanhan maalaisemännän perushahmoon kätkeytyvää myönteisyyttä ja samalla Niskavuorta. Talon palkollisten tultua rauhoitetuiksi katsoja kykencc jo arvaamaan, että seuraavissa kuvaelmissa kirjailija keskittyy esittämään Niskavuoren naisten sekä Martan ja Loviisan lasten lopullista välienselvittelyä, jossa Juhani toimisi avainasemassa.

2. Shakaalit saapuvat Niskavuoreen

Martan vierailu Niskavuorella kolmannessa kuvaelmassa käynnistää lopullisen taistelun Niskavuoresta. Martta on lähettänyt etukäteen miehensä tohtorin urkkimaan Niskavuoren asioita, mutta tämä joutuu luonnollisesti Loviisan

edessä paljastamaan vaimonsa suunnitelmat. Martan ja tohtorin raha-avioliitto paljastuu tässäkin näytelmässä kaikessa alastomuudessaan. Naimalla Martan tohtori sai edellisen vaimonsa aiheuttamat taloudelliset iskut korjatuiksi, mutta nyt mies joutuu maksamaan uudesta avioliitostaan raskaan epäinhimillisyysveron. Martta on saanut tyttärensä perintöosuuden vuoksi syyn penkoa Niskavuoren asioita ja vaatii holhoojaa Aarnen omaisuudelle sekä laillista perunkirjoitusta.

Wuolijoki on liittänyt Martan porvarisrouvan hahmoon vielä saksalaisihailun syventääkseen entisestään tämän ja Ilonan välistä kuilua. Suuttuneena ja hysteerisenä Martta paljastaa Niskavuorella mahdollisimman loukkaavasti Aarnen elämän salatun puolen. Hän huutaa julki suuttumuksensa:

Kyllä te sen tiedätte, että kohtalo on Ilonalle kostanut. Aarne juopotteli ja hänellä taisi olla tusina naisia perässään, ennen kuin meni sotaan karkuun. Kysykää rovastilta kuinka monta tyttöä on tunnustanut hänelle. Ja oli vielä olevinaan kuin olisi Ilona muka ollut ainoa. [4]

Huolimatta siitä, että Martta on vain yksi niistä shakaaleista, jotka alkavat kerääntyä Niskavuoren ympärille, on hänen asemansa kuitenkin näiden joukossa tapahtumien kulkuun nähden määräävin: ensinnäkin Martta pitää asuinpaikkanaan pappilaa, josta Wuolijoki rohkeasti rakentaa porvarillisen kaksinaismoraalin pesäpaikan. Toisaalta juuri Martan kautta näyttävät kulkevan viestit Loviisan lapsille, ennen kaikkea viimeksi mainittujen itseoikeutettuna johtajana toimivalle ministeri Kaarle Niskavuorelle. Pappila on eräänlainen kotirintaman juonittelujen päämaja, jonka kautta ministeri Niskavuoren tie kulkee kotitaloonsa toisen näytöksen ensimmäisessä kuvaelmassa.

Ministerivierailun kehyksenä ovat Loviisan syntymäpäivät. Jälleen kirjailija käyttää hyväkseen Sandraa eräänlaisena sanansaattajana, tulevien tapahtumien varoittajana. Hän tietää kertoa Loviisalle, että Kaarlo ja apteekkari ovat kokoontuneet pappilaan Martan luokse keskustelemaan Loviisan holhouksenalaiseksi tekemisestä. Apteekkarin – pitäjän kotijoukkojen päällikön – mukanaolo ei ennusta hyvää Juhanille.

Niskavuoren leivässä Aarnen menestyviä sisaruksia nimitettiin nousukasporvaristoksi, sillä he tahtoivat käyttää itsekkäästi Niskavuorta vain omien valtapyyteittensä toteuttamiseksi. Täsmälleen sama tilanne, mutta vieläkin korostetumpana, toistuu viimeisessä Niskavuori-näytelmässä. Kaupunkilaisnousukkaiden elämään on tullut lisähuolia ja siis enentyvää rahantarvetta. Tätä yhteiskunnallista kerrostumaa edustavan ministeri Niskavuoren sanat ovat paljastavia. Hella Wuolijoki romahduttaa ministerin korkeasta virka-asemastaan alas pikkuporvarillisten huolien rasittamaksi ihmiseksi kuvaamalla hermostunutta Kaarlea seuraavien vuorosanojen välityksellä:

Kaarle: Meillä on niin paljon surua. Hilkka menee naimisiin erään nuoren kersantin kanssa. Koivunen nimeltään.
Vanha emäntä: Herra jesta. Nuorihan se vielä on se likka, kahdeksantoistavuotias. Kuka se Koivunen on?
Kaarle: Mikä lie peltisepän poika Turusta. Eikä pennin pyörylää. Täytyy ottaa meille asumaan... Lapsi on tulossa. Hyvä, että korjaa omansa.
Vanha emäntä: En minä oikein tähän maailmaan enää sovi. Onko se poika edes mitään oppinut?
Kaarle: Konttoristi tiilitehtaalla. Eikä Hilkkakaan vielä ole ylioppilas. Karoliina on aivan murtunut...[5]

Myöhemmin käy selville, että Fredrik-veljellä on muitten rahahuolien lisäksi samankaltaisia vaikeuksia. Hella Wuolijoki saa samalla tilaisuuden ilmaista kaunaansa Suomen hallituksen harjoittamalle sotapropagandalle:

Vanha emäntä: Mitäs maailmalle kuuluu? Ennen kaikkea sotaan? Jokos sitä ollaan Pietarin portilla?
Kaarle: Tarkoitatkos Pyhän Pietarin? Kyllä me siellä olemme olleet pitkän aikaa. [6]

Viranomaisia paossa oleva Juhani puhuu palkollisille epäilyksistään sotaa ja sen menestymistä kohtaan ja syyllistyy näin raskaaseen rikokseen. Tieto Niskavuoren uuden pehtorin sanoista kaikuu kotijoukkojen komentajan korviin. Kun Hella Wuolijoki nyt kuvaa ministerin – siis hallituksen – salaavan tiedot todellisesta sotatilanteesta, kirjailija pyrkii ennen kaikkea siihen, että Juhanin mielipiteet ja toiminta saisivat katsojan sympatiat puolelleen. Kaarle Niskavuoren käynti sen sijaan paljastaa mahdollisimman näkyvästi ministerin päämäärän oman nahkansa pelastamiseksi. Rahaa tarvitsevalle ministerille on elintärkeätä myydä Niskavuoren maat ennen edessä välttämättömänä olevaa katastrofia, mistä ollaan tehokkaasti vaiettu. Kaarle tietää, että Niskavuori jaetaan ja suuri osa luovutetaan karjalaisille. Hän yrittää saada Juhania puolelleen pehmittämään Loviisaa ja suunnittelemaan Niskavuoren jakoa. Tähän Loviisan elämää kunnioittava Juhani ei suostu. Silmukka Juhanin ympärillä alkaa kiristyä ja hänen on lähdettävä. Hänen sanansa yksinäiseksi jäävälle Ilonalle ennustavat kuitenkin paluuta takaisin Niskavuorelle Ilonan luokse. Ajankohdankin Juhani määrittelee juuri niinkuin Hella Wuolijoen romanttisen sankarin pitääkin: "Kello kuusi rauhan jälkeen." [7] Tämä aika koittaa seuraavassa eli viimeisessä kuvaelmassa, jolloin Juhanilla on Niskavuoren tulevaisuuden avaimet käsissään.

3. Kulkurivalssin Antti ja Juhani Multia

Juhani, Niskavuorelle saapunut outo mies nähdään helposti aivan uudeksi hahmoksi Hella Wuolijoen henkilögalleriassa. Näin ei todellisuudessa kuitenkaan ole asia. Pienoisnäytelmässään *Kulkurivalssi* – jota ei pidä sekoittaa Mika Waltarin Kulkurinvalssiin – Hella Wuolijoki sijoitti maalaistalon miljööseen saman henkilökuvion kuin viimeiseen Niskavuori-näytelmäänsä: tuntematon, rehti mies, leskeksi jäänyt nuori emäntä sekä talon vanha emäntä. Pienoisnäytelmä ilmestyi vuotta ennen *Niskavuoren naisia* eli vuonna 1935. Näytelmä ilmestyi siis ajankohtana, jolloin teatterit olivat sulkeneet Hella Wuolijoelta ovensa *Laki ja järjestys* -hälyn johdosta. Näin *Kulkurivalssia* voidaan pitää Hella Wuolijoen vakavana yrityksenä siirtyä maaseudun elämän ja ihmisten kuvaamiseen. *Kulkurivalssi* tuli julkisuuteen porilaisen Satakunnan Kirjateollisuus OY:n järjestämässä näytelmäkilpailussa ja saavutti toisen palkinnon sarjassa 1- ja 2-näytöksiset näytelmät. Yksinäytöksisen hämäläisnäytelmänsä Hella kirjoitti salanimellä Felix Tuli.

Pienoisnäytelmän sankari Antti Nurmi on tuntematon kulkija, joka on joutunut ammattimiehenä lähtemään Helsingistä maaseudulle etsimään työtä – siis tavallaan pakomatkalle hänkin. Maalaistaloon väliaikaiseksi ojankaivajaksi tullut kulkija paljastuu Juhani Multian tavoin luokkatietoiseksi, mikä ilmenee jo seuraavista Antin sanoista: ”Työtä pitää olla ja jos ei sitä anneta, niin lähden hakemaan, kunnes pääsen sille maalle, missä sitä on. Nöyrä en ole, sillä myyn työvoimaani enkä itseäni. Ja jos ei maailma anna työtä, niin tehdään maailma sellaiseksi, että siltä työtä piisaa.”[8] Antti ilmaisee näin mahdollisimman suoraan Hella Wuolijoen oman yhteiskunnallien toimintaohjeen, jota hän toisti useissa esitelmäkonsepteissaan sekä esimerkiksi *Justiina*-näytelmän esipuheessa. Maksim Gorkin kulkurityyppien tavoin Antti asettaa oman vapaan elämänsä talonpojan elämää rikkaammaksi. Hella Wuolijoen kulkuri toteaa:

> Sellainen talollinen, joka tässä on saanut maatilkun haltuunsa, luulottelee nyt olevansa maailman herra, hikoilee ja säästää ja luulee, että elämä loppuu hänen taloonsa, eikä tiedä maailman iloista ja elämän kohinasta. – Avaappas radio, niin kuulet kuinka siellä kohisee ja vinkuu. ’

Sanat radion ilmaisemasta elämän kohinasta Hella Wuolijoki siirsi näytelmäänsä *Juurakon Hulda.* Sankaritar kuuli radiosta maailman metsän kohinan ja uskaltautui nousta ja hyljätä mökkiläisen tyttären elämän. Tätä rohkeutta nousta Jaakko Ilkan tavoin vaikeuksien vaikertamisen keskeltä Wuolijoki ilmaisi jo *Kulkurivalssin* sankarin myötä.

Antti sekä talon palkolliset tietävät, että nuoren emännän Eveliinan elämän täyttää totuttu, mekaaninen työnteko, niin että usein yötkin tämä saattaa valvoa maitolitroja ja rehuyksiköitä laskien. Täsmälleen samanlainen on Ilonankin kohtalo hänen tultuaan Aarnen mukana velkaisen Niskavuoren emännäksi. Eveliinan tilanne johtuu osittain siitä, että isäntää ei talossa ole, mutta Antti – kuten myöhemmin Juhanikin – näkee päällimmäisenä yksityisomaisuuden tuottamat kahleet. Antti on Juhani Multian sekä myös Hella Wuolijoen nuorien sankarittarien tavoin vanhamuotoiseen yhteisöön tullut uuden ajan airut.

Antin sanat elämän vapaudesta eivät kohdistu ainoastaan nuorelle emännälle, vaan myös talon palkollisille kannustukseksi nousemaan ja muodostamaan luokkatietoisuutta. Tämän päämäärän ilmaisemiseksi Antti tarttuu silakan häntään ja sanoo sanat, jotka sittemmin tulivat tunnetuiksi koko maailmalle Bertolt Brechtin omiin nimiinsä ottamasta näytelmästä Herr Puntila und sein Knecht Matti:

Terve sinä silakka! Sinä köyhän kansan särvin ja suolainen suolivaiva! Merestä olet sinä tullut ja maahan pitää sinun menemän! Sinun voimallasi nykyään kaatuvat hongikot ja kylvetään pellot ja sinun voimastasi käyvät ne koneet, jotka eivät vielä ole ikiliikkujia. Voi silakka, jos ei sinua olisi, niin alkaisimme vaatia emänniltä silavaa, ja kuinkas silloin kävisi! [10]

Antin silakkaruno oli erittäin osuva, sillä nuori emäntä joutui talonpitovaikeuksissaan pitämään palkolliset vaatimattomilla ruuilla, lähinnä silakalla ja kuoritulla maidolla. Antin sanat vievät näytelmän kulminaatiopisteeseen, johon liittyy yllätyksellinen käänne. Silakkarunon seurauksena nuori emäntä käskee ajurin hakemaan itselleen silavatalon ja antaa tälle lopputilin. Antti ei huoli rahoja, vaan toteaa, että muistoksi ja lahjaksi hän Eveliinalle ojan kaivoi. Nyt vihdoin paljastuu Antin ja Eveliinan aikaisempi suhde. Antti oli toistakymmentä vuotta sitten asunut samoilla seuduilla ja rakentanut itselleen mökin, johon morsiamensa Eveliinan piti tulla. Eveliina kuitenkin pelkäsi köyhän lapsuudenkotinsa raskaitten muistojen palaavan uudelleen todellisiksi. Köyhän kohtaloa välttääkseen nuori nainen menikin naimisiin varakkaan talon sairaalloisen pojan kanssa ja pääsi emännäksi. Morsiusaikansa seurauksena Eveliina sai Antille tytön, joka syntyi Ville-isännän kanssa solmitun avioliiton aikana.

Eveliina ei uskaltanut ottaa elämää vastaan avoimena ja rohkeana, vaan joutui pakenemaan sitä. Näin hänessä havaitaan samoja piirteitä, jotka tulivat tutuiksi Niskavuori-sarjassa Martan ja Hetan myötä. Eveliina puhuu Hetan tapaan talon tiukasta "oorninkista" esimerkiksi väen palkkojen suhteen. [11] Talossa ei Eveliinan määräyksestä tanssita, joka on selvä merkki ilottomasta ja kireästä ilmapiiristä. Tästä kaikesta vanha emäntä kärsii, sillä hän on – kuten Loviisa *Niskavuoren leivässä* – antanut nuorelle emännälle vallan toimia.

Aivan kuten *Niskavuoren Hetassa,* niin myös *Kulkurivalssissa* lapsi kiintyy

oikeaan isäänsä. Isän ja lapsen välille muodostuu kummassakin näytelmässä vetovoima huolimatta äitien yrityksistä vastustaa sitä. Varsinkin *Niskavuoren Hetassa* isän ja lapsen vetovoima käy näkyviin vaikuttavalla tavalla. Kun Lammentaustan Santeri käy yllättäen Muumäellä, herää pikku-Antti ja tulee huoneestaan tupaan ja sanoo liikuttuneelle Santerille: "isä". [12] Tässä kohtauksessa Hella Wuolijoki tavoittelee *Kuunsillan* mystisyyttä.

Kulkurivalssi päättyy siihen, että Eveliina tunnustaa lapsen oikean isän vanhalle emännälle. Rehdistä työmies Antista pitävä vanha emäntä on valmis pitämään Anttia poikanaan ja näin näytelmä saa kerralla onnellisen lopun. Antti jää isännäksi taloon ja Eveliina löytää uudelleen rakkauden. Hella Wuolijoki ei kyennyt *Kulkurivalssissaan* antamaan sittenkään vastausta yksityisomaisuuden ja ihmisen vapauden väliselle suhteelle, sillä hän antaa sankarinsa astua siihen samaan tilanteeseen, jonka tämä itse juuri oli jyrkin sanoin tuominnut. Viimeisessä Niskavuori-näytelmässään Hella Wuolijoki luo uuden tilaisuuden sankarille toimia kahden naisen hallitsemassa, vaikeuksien keskellä kamppailevassa talossa.

4. Juhani ja Niskavuoren naiset

Niskavuoren uusi pehtori joutuu näkemään, miten Ilona-emäntä on loppuun saakka nääntynyt yrittäessään säilyttää taloa työntekijöiden palkkojen kustannuksella, etsiessään mahdollisuuksia suorittaa lankeavia pankkikorkoja ja maksaa vekseleitä. Ilona näkee edessään jo samat mahdollisuudet kuin miehellään ja toteaa: "Taitaa olla parasta lähteä jonnekin etulinjalle tai ottaa nuora ja hakea Niskavuoren metsästä mahdollisimman vahva kuusi." [13] Nuoren emännän sanat laukaisevat hänen ja Juhanin välillä periaatteellisen keskustelun talollisen elämästä, jota käydään Juhanin pehtoriajan loppuun saakka. Keskustelu valmistaa näytelmän viimeisessä kuvaelmassa tapahtuvaa Niskavuoren kohtalon lopullista sinetöitymistä. Juhani joutuu tuskaisesti repimään auki kaikki ne Ilonan haavat, jotka vuosien kuluessa ovat peittyneet. Kysymys, jonka ympärillä keskustelu käydään, on itse asiassa sama, minkä Ilona *Niskavuoren naisissa* Aarnelle esitti. Kysyjänä on nyt vain Juhani: "Onko tuo Niskavuoren maa kaiken tämän arvoinen?" [14]

Luonnollisesti Juhani joutuu Ilonalle muistuttamaan paikkakunnalle kauan sitten tulleesta nuoresta kansakoulunopettajasta. Rohkea nainen oli valmis kärsimään kaiken yhteiskunnan halveksimisen, jos Aarne ei hänen mukaansa olisi lähtenyt. Mutta silloin Aarne teki, kuten Juhani toteaa, "elämänsä

kauneimman ja suurimman teon. Jätti talonsa ja lähti taistelemaan yhdessä nuoren opettajattaren kanssa koko maailmaa vastaan". Juhani käy läpi myös sen vaiheen, jolloin Loviisa haki poikansa takaisin. Palatessaan Niskavuorelle Ilona unohti kaiken sen, minkä oli tahtonut tehdä ihmiskunnan hyväksi. Myös kaikki se, mistä Aarne Ilonassa oli pitänyt, hukkui. Ilona luopui rohkeasta taistelijan tehtävästään ja hänen kohtalonsa oli sama kuin Niskavuoren miesten. [15] Juhanin ilmaisuissa on samaa arvostelua, jota Hella Wuolijoen todettiin saaneen "radikaaliselta nuorisolta", joka ei hyväksynyt Ilonan paluuta Niskavuorelle. Juhani Multian saapuminen Niskavuorelle merkitsee sitä, että kirjailijaa vastaan suunnattu kritiikki ei ole ainakaan kokonaan osunut harhaan.

Hella Wuolijoen sankaritarminällä on mahdollisuus puolustautua. Sen hän tekeekin tavalla, joka ilmaisee, että hän on kokenut työssään ihmisen ja luonnon yhteyden, maahengen väkevän olemassaolon. Se on tärkeä ja ratkaisevan myönteinen puolustus. Ilona lausuu:

Kun istuutuu tämän talon ruokapöydän päähän ja katsoo, että sekä omalla väellä että väellä turvassa olisi kaikkea, kun nousee puoli viideltä aamulla koelypsylle ja lumi narskuu saappaitten alla ja linnut keväällä laulavat ja teeret ja metsot soivat järven takana ja lehmät ovat puhtoisia ja nirskuttavat heinää, ja valkoinen tuoksuva maito virtaa ämpäriin, silloin ei ajattele, vaan ottaa vastaan elämän antimet ja nauttii. [16]

Häiriintymättömänä maahenki ei kuitenkaan voinut ilmetä. Luonnon ja ihmisen yhteys kärsi omaisuuden väkinäisen säilyttämisen armottomassa ahjossa. Velkataakka painoi. Aarne yritti Ilonan kaunnustamana jatkaa Niskavuorella tiedemiesuraansa, kokeilua siemenviljelyksen alalla, joka oli tappiollista talonpidolle.

Väelle ei voitu maksaa kunnollisia palkkoja. Ihailtu ja rakastettu maa alkoikin uuvuttaa sekä niskavuorelaisia että sen pelloilla työskenteleviä järvisiä ja salmisia. Ilonan entinen tietoisuus alkaa Juhanin myötä uudelleen nousta ja hän toteaa: "Aivan kuin me kantaisimme maata selässämme, emmekä itse kulkisi maan selässä." Samalla hän tunnustaa Juhanille:

Kun astuu miehensä kanssa koekentille ja kouluttaa taimia puutarhurin kanssa ja auttaa karjakkoa punnitsemaan väkirehuja ja on viisi-kuusitoista tuntia jalkeilla, silloin on illalla niin väsynyt, ettei kirja kädessä pysy. Suoranainen ruumiillinen väsymys syöpyy ihmiseen ja tylsistyttää aivot. Kysymykset ja vastaukset seisovat taivaanrannalla rivissä ja odottavat puheille pääsyä, eivätkä pääse. [17]

Juhani sai Ilonassa heräämään tämän pitkiksi ajoiksi unohtamat aatteelliset päämäärät. Hän alkoi luottaa Juhaniin ja edesauttoi lopulta tätä pakenemaan, kun kuuli ministeri Kaarle Niskavuoren soittavan Juhanin vuoksi kotijoukkojen esikuntaan.

Loviisa oli lisännyt Ilonan luottamusta Juhania kohtaan, sillä vanha emäntä oli

saanut selville yksinkertaisesti Juhanin luotettavuuden. Loviisa oli kysynyt viranomaisia pakenevalta Juhanilta kohta tämän saavuttua Niskavuorelle, rakastaako tämä isänmaataan. Juhani oli vastannut: "Kun eräs hyvin suuri kirjailija näki isänmaataan raastettavan, hän sanoi: 'Sydämeni vuotaa verta, kun ajattelen isänmaatani!' Niin tekee minunkin sydämeni." [18] Vastaus riitti Loviisalle ja hän lupasi puolustaa ja suojella Juhania. Kun Ilona sitten kuuli tuntemattoman naisen salaperäisestä vierailusta Juhanin luona, Loviisa rauhoitti Ilonaa sanoen: "Hän tekee työtä aamusta ehtooseen. Kyllä sen meistä pitäisi olla samantekevää ketä hän muuten tapaa ja mikä häntä muuten huvittaa." [19] Hella Wuolijoki on asettanut Loviisaan oman äitinsä Kadri Murrikin rauhallisuutta, ja hän samalla sivuaa omaa jatkosodan aikaista toimintaansa, yhteyttään desantti Kerttu Nuortevaan. Loviisan rauhallisuus merkitsee kirjailijalle tavallaan julkista puolustautumista: olihan hänet tuomittu maanpetoksesta.

Ministeri Kaarlen vieraillessa Niskavuorella Loviisa kyseli rauhasta, josta hänen mukaansa koskaan ei makseta liian korkeata hintaa. Nämäkin Loviisan sanat puolustavat epäsuorasti Juhanin toimintaa. Lausuessaan ajatuksensa Loviisa tuntee jo kuoleman läheisyyden. Hänelle on alkanut selvitä, että Niskavuoren suurtila joka tapauksessa pirstoutuu ja maita jaetaan karjalaisille. Kysymys on nyt enää vain siitä, miten Niskavuori tulee muuttumaan: siirtyykö talon omaisuus uuden nousukasluokan kaupunkikoteihin vai säilyykö talon ydinosa sellaisen perillisen hallussa, joka tahtoo jatkaa työtä. Kysymys on nyt Loviisan maahengen lopullisesta kohtalosta, maahengen, jota hänen elossa olevat lapsensa eivät ymmärtäneet.

5. Loviisan kuolema

Loviisan kuolema askarrutti Hella Wuolijokea hyvin paljon, kuten kirjailijan viimeisten elinvuosien läheisimpiin ystäviin lukeutuva Toini Havu kertoo. Jouduttuaan vakavan sairaskohtauksen vuoksi sairaalahoitoon ja vältettyään täpärästi viikatemiehen iskun Hella Wuolijoki kutsui Toini Havun luokseen sairaalaan. Riutunut Wuolijoki tahtoi ilmaista Havulle kokemansa kuoleman läheisyyden. Kirjailija oli jaksanut puhua sairasvuoteellaan tuntikausia ja kuvata sitä vapauttavaa tunnetta, jonka hän oli kokenut kuoleman portilla. Hella Wuolijoki oli tuolloin useaan otteeseen viitannut Loviisan kuolemaa kuvaavaan viimeiseen Niskavuori-näytelmäänsä, jota hän sanojensa mukaan ei vielä ollut "osannut" saattaa loppuun. Wuolijoki oli kertonut pelänneensä kuolemaa, mutta totesi nyt ymmärtävänsä kuoleman ja hän oli lausunut painokkaasti: "Eihän kuolemaa tarvitse pelätä. Nyt minä osaan kirjoittaa Loviisan kuoleman." [20]

Hella Wuolijoen jäämistöstä on löytynyt muistiinpanon omainen kirjoituskatkelma, jonka ajatuksena on, että kuolleet eivät häviä, vaan "ne ovat aina olemassa ympärillämme näkymättöminä". [21]

Loviisa, *Niskavuoren naisissa* alunperin Ilonan varjoon jääväksi tarkoitettu henkilöhahmo, muodostui Hella Wuolijoelle rakkaimmaksi, ikään kuin lähimmäksi omaiseksi. Omakohtaisesti koettu kuoleman läheisyys ja pelosta vapautunut tunne on selvästi siirretty Loviisan viimeisten hetkien kuvaukseen. Näytelmän viimeisessä kuvaelmassa ovat lapset kerääntyneet Niskavuorelle päättämään talon ja omaisuuden kohtalosta eli talon siitä osasta, joka säilyy pakkolunastuksen jälkeen. Loviisa järjestää vielä viimeisillä voimillaan käännekohdan. Hän on pitänyt Juhaniin yhteyttä ja nyt tämä Loviisan helpotukseksi saapuu. Kirjailija toistaa siis samaa näyttämöllistä effektiä kuin *Niskavuoren nuoressa emännässä* vanhan emännän odotellessa Loviisaa. Nyt on aika paljastaa Juhanin syntyperä, mutta samalla tapahtuu myös toinen yllätys. Sosialisti Juhani Multia on nimittäin uusi ministeri sodan jälkeen muodostetussa hallituksessa. Kykeneekö nyt Niskavuori sotien aiheuttamien raunioiden keskellä merkitsemään enää mitään kansakunnan elämän jälleenrakentamisessa? Meneekö Niskavuori Loviisan mukana hautaan? Hella Wuolijoen näytelmässään asettama kysymys voidaan muotoilla seuraavasti: Onko Loviisan työ tuomittu häviämään vai voidaanko sen perusteella rakentaa uutta?

Loviisa ilmoittaa määränneensä testamentissaan niin, ettei tilaa kokonaisuudessaan myydä, vaan että Aarnen ja Ilonen poika Paavo jää viljelemään jäljelle jäänyttä osuutta. Juhani lupaa Loviisalle pyrkivänsä tekemään kaiken voitavansa, jotta Paavo saisi mahdollisuuden olla Niskavuoren isäntänä. Loviisan lapsille sosialistiministeri lausuu seuraavaa:

> Tahtoisin sanoa teille, isäni lapset, että mielelläni jätän teille sen osuuden talon irtaimistoakin, jonka äitinne ilmoituksensa mukaan on minulle määrännyt. En tarvitse sitä. – Ja toivon, Kaarle ja Fredrik, että voisimme yhdessä ilman katkeruutta toimia pelastuneen yhteisen isänmaamme hyväksi. [22]

Juhani, samoin kuin Loviisan lapsista Anna-Liisa, ilmoittaa luovuttavansa osuutensa Paavolle. Juhanin päätös merkitsee sosialistin antamaa siunausta Niskavuoren tulevaisuudelle. Sosialistina Juhani ei siis anna tuomiotaan sellaiselle Niskavuorelle, joka tarjoaa mahdollisuuden oikean maahengen luomiseen, ihmisen ja maan tasapuoliseen yhteyteen. Tällaisena hän näkee uuden Niskavuoren, jota yksityisomaisuuden suunnaton paino ei rasita. Ratkaisevasti pienentyneen Niskavuoren isäntä ei kanna maata selässään, vaan maa kantaa nyt Paavoa. Niskavuoren itsenäinen pientila merkitsee yhä elinvomaista suomalaisuuden tunnusmerkkiä.

Juhanin sanoista Loviisa on saanut vakuuden, jonka hän pukee ilmaisuksi:

"Minä uskon ihmiskunnan sydämen suuruuteen." [23] Nyt Loviisa tajuaa, että hänen työnsä ei ole valunut hukkaan, vaan että sen myönteinen osa säilyy. Loviisa voi nyt kuolla rauhassa. Hella Wuolijoki kuvaa, miten viimeiseen uneen nukahtavan Loviisan mieleen tulevat säätyvaltiopäivien avajaiset tanssiaisineen, joihin talonpoikaissääty ja Niskavuori ottavat osaa. Vanhan emännän väsyneet huulet toistavat suomalaisuuden nousun muistoja, jotka kohoavat myönteisyydessään herkäksi kansalliseksi tunnuskuvaksi. Suomalaisuustaistelun ja talonpoikaissäädyn voiton symboli on Loviisalle hänen keisarin tanssiaisissa pitämänsä hame. Sen hän ottaa mukaansa myös viimeiselle matkalleen. Loviisa sanoo viimeisiksi sanoikseen:

Ilona, nyt lähden kotia Niskavuorelle... Juhani odottaa minua... Pakkaa matkalaukkuni. Saima, tuo se iso hylkeennahkainen tänne. Pakatkaa sinne se musta silkkinen, se oli niin komea hame, kun keisarin-tansseissa tanssin Juhanin ja Värrivainaan ja Kiipulan kanssa. Juhani vei niin komiasti ... eihän tuo Värri-vainaa osannut... ja Kiipula sanoi, että olin komein emäntä säädyssä. Ja koko sääty kävi mua tanssittamassa. Meurmannikin ... Juhani tulee minua vastaan Hämeenlinnaan... ja ... Väsyttää... täytyy jaksaa. Väsyttää niin kovasti ja nukuttaa. [24]

Näin Hella Wuolijoki vei Loviisan kuolemaan ja päätti vaikuttavalla tavalla Niskavuori-sarjansa ja samalla koko näytelmätuotantonsa. Hän sovitti lopulta toisiinsa yksityisomaisuuden ja uuden maahengen ja tarvitsi tämän suuren päämääränsä toteuttamiseksi sosialistisen sankarin. Juhani Multia oli valmis luomaan suomalaisen kansallisen taistelun kivijalalle uuden Niskavuoren osoittamaan jatkuvuutta, josta tietoisena Loviisa sai kuolla.

Loviisan mahtava kuolema sai sanomalahtiarvostelun osoittamaan Hella Wuolijoelle ihailua ja kunniaa. Samalla kiitettiin näytelmän ohjaajaa Edvin Lainetta, joka näytelmän kantaesityksessä juhli 25-vuotista taiteilijauraansa näyttelemällä Juhani Multian, sekä Elsa Turakaista, joka oli Loviisan roolissa. Kansanteatteri-Työväenteatterin ensiesitys sai muutenkin suurta huomiota osakseen: läsnä oli maan korkeinta johtoa, mm. pääministeri Urho Kekkonen.

Suomen Sosialidemokraatti siteeraa Loviisan sanoja: "Minä uskon ihmiskunnan sydämen hyvyyteen." Lehti toteaa, että näillä sanoilla Hella Wuolijoki lausuu vakaumuksensa ihmiselämän perimmäisen pyrkimyksen suunnasta. Uskollaan ihmisen sydämeen Wuolijoki osoittaa tien, jolla niin yksilön kuin kansakunnankin tulevaisuus ohjautuu ehyempiin ja parempiin uomiin. [25] Toini Havun kirjoituksesta Helsingin Sanomissa kuultaa hänen käymänsä keskustelu Hella Wuolijoen kanssa, joka koski Loviisan kuoleman sisäistä sopusointua ja tulevaan aikaan ulottuvaa humaania ihmistakkauden viestiä. Se yhdistää toisiinsa Loviisan sekä Juhanin ja Ilonan päämäärät. [26] Hella Wuolijoen viimeisestä näytelmästä useisiin sanomalehtiin kirjoittanut nimimerkki "Philomusa" (Mar-

Entäs nyt, Niskavuori? Helsingin Kansanteatteri-Työväenteatterissa 1953. Loviisan lähtö (Elsa Turakainen).

jatta Väänänen) näki Hella Wuolijoen suomalaisen talonpoikaiston suurkuvaajana, jos kohta, kuten arvostelija huomauttaa, Wuolijoesta "muuten" voitaisiinkin olla "mitä mieltä tahansa". [27]

6. Ohjaukset ja alkuteksti

Kuten yleensä Hella Wuolijoen näytelmät, myös *Entäs nyt, Niskavuori?* ilmestyi painettuna suurelle yleisölle sellaisessa muodossa, jossa näytelmä kantaesitettiin. Ohjaaja saattoi siis vaikuttaa – tosin vain kirjailijan sallimissa puitteissa – painettuun tekstiin. Niskavuori-näytelmistä oli ohjaaja Eino Salmelainen korostanut omaa osuuttaan nimenomaan *Niskavuoren naisten* lopullisessa muotoutumisessa. *Entäs nyt, Niskavuori?* on toinen, joka kantaesityksen saavuttaessaan oli kokenut eräitä näkyviäkin muutoksia. Toisin kuin *Niskavuoren naisista* on viimeisestä Niskavuori-näytelmästä tallella Hella Wuolijoen alkuperäisteksti. Se on luettavissa Tampereen Työväen Teatterissa säilytettävästä Eino Salmelaisen pääkirjasta.

Verrattaessa alkuversiota kantaesitystekstiin huomataan, että Juhanin henkilöhahmoa on lievennetty: alkutekstissä – ja osin vielä Salmelaisenkin ohjauksessa – sankarin luokkatietoisuus on saanut korostetumman ilmauksen. Esimerkiksi Hella Wuolijoki panee alkutekstissään Niskavuorelle saapuneen Juhanin laulamaan seuraavia sanoja: "Vapauden valtakuntaan tietä rinnoin me raivatahan..."[28] Eino Salmelaisen kynä on pyyhkinyt Juhanin vallankumouslaulun yli. Myös Edvin Laine on poistanut ilmeisesti arkaluontoiseksi nähdyn kohdan, mutta sen sijaan pannut Juhanin hyräilemään isänmaan ja Hämeen kauneutta J. L. Runebergin sanoin: "Ja Roineen armaiset aallot sen rantoja hyväelee..."[29] Työväen taistelulaulua hyräilevässä ja samalla yksityisomistusta puolustavassa Juhanissa Hella Wuolijoki kuvasi itseään sopeuttamassa sosiaalista taustaansa omaksumiinsa päämääriin: Juhani ilmensi tieteellisen sosialismin periaatteille mahdollisimman kaukaista, käytännöllistä suhdetta maanomistukseen. Alkutekstissä ja Eino Salmelaisen ohjauksessa Loviisa viehättyy selvästi eräistä Juhanin suomalaista sotapolitiikkaa vastaan suunnatuista mielipiteistä.

Ilonaa sodan ja väkivallan vastustajana ovat ohjaajat korostaneet puuttumatta Wuolijoen alkutekstiin. Kaarle Niskavuori – jonka etunimi vielä *Niskavuoren Leivässä* oli Kaarlo – esiintyy sitä vastoin alkutekstissä sotaisammin kuin kantaesitystekstissä. Huolimatta siitä, että ministeri tietää tappion häämöttävän, hän kaikesta huolimatta toistaa sotaintoa uhkuvia taistelusanoja: "Jäitä vatsaan." Painetusta tekstistä puuttuvat myös Kaarlen sanat siitä, miten "kaikenlai-

nen roskaväki pyrkii hallitukseen muka rauhaa aikaansaamaan".[30] Tällaisen ilmaisun tarkoituksena on ollut Juhanin korostaminen rauhanministerinä.

Hella Wuolijoen alkutekstissä esiintyy vielä Niskavuoren maiden ostajiakin. He ovat Karjalan siirtolaiset Miihkaili ja Petteri, mutta Niskavuori ei ole kaupan karjalaisillekaan. Edvin Laine on jättänyt irralliselta tuntuvan – ja karjalaisia tuskin mairittelevan – episodin kokonaan pois.

Loviisan sankarillisuus, pysyminen uskollisesti kohtalon määräämällä paikalla, huipentuu viidennessä eli viimeisessä kuvaelmassa. Loviisan ylevään, mutta samalla herkkään kuolemaan koko draamallisen voiman keskittänyt Edvin Laine sai osakseen Hella Wuolijoen kiitoksen samoin kuin kantaesityksen vanha emäntä, Elsa Turakainen. [31] Harvat myöhemmät *Entäs nyt, Niskavuori?* -näytelmän ohjaajat lienevät tienneet, että Laine poisti eniten nimenomaan näytelmän viimeisen kuvaelman tekstiä. Seurattaessa Wuolijoen alkutekstiä huomataan, että kirjailijalla on ollut selviä vaikeuksia aloittaa Loviisan kuolemaan johtava näytelmäsarjan viimeinen kuvaelma. Se alkaa pitkällä ja periaatteellisella Ilonan ja Loviisan välisellä keskustelulla Niskavuoren tulevaisuudesta. Laine on pyyhkinyt kokonaan pois useita sivuja kattaneen keskustelun ja voi näin siirtyä pian kuvaamaan itse tapahtumia, omaisten kokoontumista eli voimien ja vastavoimien viimeistä ja lopullista ryhmittelyä. Hella Wuolijoen alkutekstiä seuraten Edvin Laine on vienyt tapahtumat Loviisan kuolemaan eli edellä lainattuihin vanhan emännän viimeisiin sanoihin. Laine päättää näytelmän siihen, että Loviisa kannetaan huoneeseensa. Läsnäolijat palaavat sitten järkyttyneinä yksi toisensa jälkeen takaisin.

Hella Wuolijoen alkuteksti ei kuitenkaan vielä pääty tähän. Kun Loviisa on siirretty makuuhuoneeseensa, näyttämölle saapuvat vielä tutut työmiehet Jokinen ja Salminen tapaamaan Juhania. Toverillisesta keskustelusta ilmenee, että miehet olivat auttaneet Juhania pakenemaan viranomaisia ja ilmaisevat nyt keventyneinä ilonsa uudelle ministerille. Puhe kääntyy Loviisaan, josta Jokinen toteaa kunnioittavasti: "Kyllä me tiedämme, että vanha emäntä sua suojeli, ja olemme mekin hänestä pitäneet. Oikeudenmukainen on aina ollut, vaikka onkin ollut kova." [32] Eino Salmelainen on Hella Wuolijoen alkutekstiä seuraten ottanut mukaan myös työmiesten käynnin Niskavuorella. Hella Wuolijoki on Jokisen, Salmisen ja Juhanin välisellä keskustelulla korostanut selvästi näytelmän toisen sankarin, Juhanin asemaa ja kuvannut, miten syvät kansankerrokset osoittavat Juhanille luottamusta. Tämä episodi asetettuna aivan Loviisan kuoleman yhteyteen ilmaisee samalla jatkuvuutta: uudet yhteiskunnalliset voimat luovat uutta tulevaisuutta kunnioittamalla ja arvostamalla Loviisan työtä.

Työmiesten poistuttua niskavuorelaiset tulevat itkien Loviisan huoneesta. Vanha emäntä on kuollut. Vasta nyt voi Ilona lausua viimeisen repliikkinsä, jonka on todettu muistuttavan *Usvantakaisten* Villem-patriarkan kuoleman kuvausta:

Kuulitteko, kuinka Niskavuoren maa tärähti ja pulterit vierivät rinnettä pitkin alas, portinpielet murenivat ja Louhikoira ulkona ulvoo. Usva järvestä nousee ja verhoo Niskavuoren haavat. [33]

Tämän jälkeen seuraavilla näytelmätuotantonsa viimeisillä sanoilla Hella Wuolijoki tahtoo kunnioittaa lapsuudenkokemuksiinsa sisältyvää yhteyttä maahan, johon hänen esivanhempansa olivat uskoneet. Lilli laulaa: "Oi muistatko vielä sen virren, jota lapsena laulettiin..." [34]

Toini Havu, joka melko läheltä pääsi seuraamaan *Entäs nyt, Niskavuori?* -näytelmän kirjoittamista, korostaa, että Hella Wuolijoki itse ei pitänyt Salmelaiselle antamaansa käsikirjoitusta vielä lopullisena, vaan "työversiona". Kun Salmelainen ei ollut ilmaissut alkutekstin muokkaamiseen tarpeeksi halukkuutta, kirjailija antoi käsikirjoituksen myös Edvin Laineelle, joka saattoi ennen kaikkea viimeisen kuvaelman lopputapahtumat siihen muotoon, missä näytelmä on tullut tunnetuksi. [35] Eino Salmelaisen viimeiseen Niskavuori-ohjaukseen Toini Havu kiinnittääkin sangen kriittistä huomiota ja näkee Loviisan henkilöhahmon vielä jääneen puutteelliseksi. [36]

7. Uusi maahenki

Viimeisessä Niskavuori-näytelmässä *Entäs nyt, Niskavuori?* Hella Wuolijoki käytti *Kulkurivalssista* tuttua henkilöasetelmaa: aatteellisesti voimakas, väelle tuntematon mies elää tilapäisesti talossa, jota yrittävät pitää rahavaikeuksien keskellä rasittuneet nuori emäntä ja vanha emäntä. *Kulkurivalssin* sankarin aatteelliset päämäärät jäävät syrjään näytelmän lopussa, mutta näin ei käynyt Niskavuoren päätösnäytelmän Juhanille.

Viimeisessä Niskavuori-näytelmässä käy Juhani Multian myötä ilmi (1) Hella Wuolijoen kunnioitus maalaisemännän perushahmoa kohtaan. *Niskavuoren leivän* tavoin kysymys on siitä, kykeneekö Loviisa enää siirtämään uskoa maahan kenellekään perillisilleen, vai jakavatko shakaalimaiset nousukasporvariston edustajat Niskavuoren.

Näytelmän lopussa on siirrytty peruuttamattomasti uuteen, sodan raunioille kohoavaan yhteiskuntaan. Sen aikaisempana airuena ja myöhempänä todellistajana toimii sosialismin aatetta edustava sankari. Tämän myötä Hella Wuolijoen onnistui vihdoin sovittaa sosiaalisen taustansa ja omaksumansa sosialismin päämäärät toisiinsa, mitä tehtävää Ilona ei täyttänyt. Juhanissa kirjailija kykeni ilmaisemaan vastakohtia tasoittavan kolmannen tien oikeutuksen pyrittäessä yhteiskunnalliseen edistykseen. Pientilaksi muuttuneessa Niskavuoren talossa omaisuuden kielteiset tunnusmerkit ovat poissa. Maahan solmitussa uudessa

yhteydessä yhteiskuntaa rakentavat osat säilyvät ja maahengelle luodaan mahdollisuudet toimia tulevaisuudessakin.

Viimeisessä Niskavuori-näytelmässä eivät (2) puhkea yhteiskuntaluokkien väliset ristiriidat avoimeksi vihaksi tai konfliktiksi. Juhanin ja Loviisan, kahden vastakkaisen yhteiskuntaluokan edustajan välinen kunnioitus ja ymmärtäväisyys ovat avainasemassa. Juhani sai sovittavalla toiminnallaan palkolliset pysymään aloillaan ja Loviisa puolestaan suojeli Juhania tämän yhteiskuntajärjestykselle vaaralliseksi katsotun vakaumuksen vuoksi. Näin konkreettisesti Hella Wuolijoki luo läheisen yhteyden vanhan ja uuden yhteiskunnan välille ja ilmaisee aatteelliset barrikaadit ylittävää humanismia. Näin (3) näytelmä ilmaisee Hella Wuolijoen uskoa isänmaan yhdistävään voimaan.

Naisasia (4) liittyy viimeisessäkin Niskavuori-näytelmässä yksityisomaisuuden tuottamaan ihmisorjuuteen, mikä sosialismin aatteiden näkökulmasta on onnistunut lähtökohta. Kuvauksen kohteeksi tässä yhteydessä nousee Ilona, joka kaventuu ja kuihtuu pääoman tylyn määräysvallan alla. Juhani elävöitti Ilonan aatteellisesti ja muutti tämän takaisin entiseksi Ilonaksi. Sitä vastoin Martta, porvarillisen yhteiskunnan deterministinen tuote, pysyy samana. Hän edustaa sokeasti omaisuuden vallassa toimivaa, onnetonta naista.

XIV LOPPUPÄÄTELMÄT

Tutkimus suuntautui selvittämään helposti ristiriitaiseksi tulkittavan suhteen Hella Wuolijoen yhteiskunnallisen ajattelun ja hänen tuotantonsa sisällön välillä: miten voi olla mahdollista, että sosialistina tunnettu kirjailija kirjoittaa kaikkien kansalaispiirien rakastamia maaseutunäytelmiä? Näin hahmottui tutkimuksen perusongelma ja saatiin aihe kysyä, ilmaiseeko Hella Wuolijoki näytelmissään yhteiskunnallisen ideologiansa ja miten. Ongelman merkittävyyden puolesta puhui omalla tavallaan jo sanomalehtikritiikki, joka usein – tosin yleensä peitetysti – ilmaisi hämmentyneisyytensä Hella Wuolijoen näytelmiä kommentoidessaan. Salanimen taakse kätkeytyneen Hella Wuolijoen paljastuminen aiheutti myös kritiikin suunnanmuutoksia eräissä oikeistolehdissä.

Tutkimusongelman ratkaisemiseksi kartoitettiin Hella Wuolijoen aatteellisen käyttäytymisen perustekijät, jonka tuloksena rakennettiin eräänlainen ideologinen viitekehys. Näin voitiin esittää odotuksia ja oletuksia Hella Wuolijoen yhteiskunnallista ideologiaa määräävien keskeisten perustekijöiden esiintymisestä hänen maaseutunäytelmissään ja suhteuttaa näytelmäanalyyseissä näytelmien yhteiskunnallinen sanoma ideologiseen viitekehykseen. Tutkimuksen lopputulokset voidaan koota seuraavaan muotoon.

(1) Hella Wuolijoen yhteiskunnallisen ideologian muotoutumiseen vaikuttivat ratkaisevasti hänen elämänkokemuksensa. Wuolijoen irtautuminen vanhoillisesta ajattelusta ja päämääränasettelusta sekä hänen lähestymisensä historiallisen materialismin käsityksiä yhteiskunnan kehitystä säätelevistä voimista perustui omakohtaiseen havaintomaailmaan. Tähän myös rakentui hänen kansalaissodan jälkeen lopullisesti muotoutunut näkemyksensä vastustaa luokkataistelua ja välittömien elämänilmiöiden ulkopuolisia arvonmittoja. Yksilötason ajattelijana Wuolijoella oli kriittisen marxismin henkeä. Hän ei yhteiskunta-analyysissaan eikä käytännön toiminnan päämäärissään nojautunut vain järkeen, vaan – jopa ennen kaikkea – tunteeseen, joka motivoi hänen pyrkimyksiään kaihtaa dogmeja, kylmiksi näkemiään sääntöjä.

Dogmien ja ulkopuolisten arvonmittojen hylkääminen merkitsi sitä, että järkyttävien elämänkokemusten aikaansaannoksensa sosialismin päämäärien omaksumiselle altis mieli ja näin syntynyt teoreettinenkin kiinnostus marxismia kohtaan ei Hella Wuolijoelle muodostunut jyrkäksi esteeksi sosiaalisesta taustasta kumpuaville elämyksille. Wuolijoen proletaarisista kokemuksista kaukana olevan elämänpiirin esiintymisellä oli marxilaisesta näkökulmasta katsoen negatiivisia seurauksia: syntyi alttiutta myös ideologiseen kaksijakoisuuteen, mitä vaaraa käytännön elämän tasolla tarjosi hänen "kaksoiselämänsä". Se oli samanaikaisesti toisaalta vallankumouksellisten suojelua ja avustamista ja yhteydenottoa suomalaiseen sosialismiin, toisaalta taas suomalaisen yhteiskunnan vanhoillisten edustajien ihailua. Viimeksi mainittua yhteyttä lujitti Hella Wuolijoelle jo Viron ajoilta tuttu talonpoikaisyhteisö, johon ympäristöön hän uudelleen tuli Suomessa avioliittonsa kautta. Ideologinen kaksijakoisuus merkitsisi näin sellaisen tilanteen syntymistä, että Wuolijoen ihailu vanhan yhteiskunnan edustajia kohtaan heikentäisi hänen omaksumiensa sosialismin päämäärien esiintymistä ja nostattaisi viimeksi mainittujen rinnalle toisia aatteellisen kiinnostuksen kohteita.

Juuri maaseutunäytelmissään Hella Wuolijoella oli tilaisuus palata sosiaaliseen taustaansa ja siitä kumpuavaan alkuvoimaan, jossa maanomistus – tai sen haave – ja usko maahan toimivat kansallisen itsenäisyyden tukipilareina. Näin Hella Wuolijoen omaksumat sosialismin päämäärät saattoivat saada vastaansa kirjailijan alkuperäisen elämänympäristön. Maaseutunäytelmät olivatkin kirjailijan henkilökohtaista ideologista kamppailua omaksumiensa sosialismin päämäärien eli välttämättömiksi näkemiensä yhteiskunnallisten muutosten ja sosiaalisen perimänsä välillä. Lyhyesti sanoen, Hella Wuolijoen maaseudun ihmisiä ja elämää kuvaavissa näytelmissä kirjailijaan varhain vaikuttanut ympäristö sai parhaan tilaisuuden nousta, sillä sen esiintymiseen Wuolijoen sosialismin omaksumisen laatu ei ollut asettanut jyrkkiä esteitä.

Maaseutunäytelmien aatepohjan muotoutumisessa kyse on siis ennen kaikkea siitä, minkälaisen yhteyden Hella Wuolijoki näissä näytelmissään solmi sosiaali-

seen taustaansa ja ei-proletaariseen elämäänsä. Ideologisen viitekehyksen perusteella voitiin odottaa, että (1) Hella Wuolijoen sosiaalisesta taustasta kumpuava usko maahan ja lujan maalaisemännän ihailu olisivat takaamassa rauhallisen siirtymän uuteen yhteiskunnaan, (2) luokkaristiriidat eivät puhkeaisi välttämättömiksi konflikteiksi ja ne (3) voitaisiin sovittaa isänmaalliseen yhteistunteeseen tukeutuen. Hella Wuolijoen kiinnostuksen (4) naisasiaan oletettiin saavan ilmaisunsa henkilökuvauksessa, jossa rakentuisi kirjailijan päämäärä yhteiskunnallisen muutoksen välttämättömyydestä.

(2) Tunnusomaisena piirteenä kaikille Hella Wuolijoen maaseutunäytelmille draamallisen liikkeen muodostamisessa on sankarittaren, harvemmin sankarin, rohkea esiintyminen perinteisen jäykässä, vanhojen sääntöjen ja normien täyttämässä yhteisössä, yhtä poikkeusta lukuunottamatta maaseudulla. Näytelmät jakaantuvat selvästi aatepohjaltaan kolmeen ryhmään. Jokaisessa ryhmässä aatepohjaa sävyttää merkittävällä tavalla ennen kaikkea nuori naishahmo, sankaritar, jonka tunnusmerkit rakentuvat kussakin ryhmässä eri tavalla. Sitä säätää näytelmien muu keskeinen henkilögalleria, yhteisö, joka eräiltä merkittäviltä osiltaan muuttuu siirryttäessä ryhmästä toiseen.

(2.a.) *Talon lasten* poikkeuksellinen aatepohja ilmaisee, että nuoruusvuosinaan kirjailijalla oli vielä sellainen tuntuma marxismin periaatteisiin, että hän saattoi asettaa ne jopa omien elämänkokemustensa edelle. Tähän hän tarvitsi köyhälistöläistä alkuperää olevan sankarittaren sekä röyhkeän nousukasmaisen emännän, joka edusti mahdollisimman täydellisesti maaseudulle ominaisia taloudellisia intressejä. Näin Hella Wuolijoki onnistui eliminoimaan sankarittarensa toimintamiljööstä kaiken marxilaisesti arveluttavan sosiaalisen taustan. Tilalle on tullut marxilaisessa mielessä oikeaoppinen ympäristö eli selvä jako riistettyihin ja riistäjiin, jollaiseksi Hella Wuolijoki ei koskaan itse elävässä elämässä tahtonut maaseutua kokea. Toivottomaksi kuvatun maaseutuyhteiskunnan tilanteen vuoksi oli ainoa keino hylätä maaseutu ja liittyä kaupunkien työväestöön ja näin taistella sosialismin puolesta.

Esikoisteos on tyylipuhdas aateteoreettisen ajattelun tuottama näytelmä. Kirjailija on onnistunut luomaan siinä juuri sellaisen kuvan agraariyhteiskunnasta, että se yksiselitteisesti vastaa kansainvälisen sosialismin ohjelmaa maaomaisuuden yhteiskunnallistamisesta. Näin ollen näytelmien aatepohjaa ennakoivia hypoteeseja laadittaessa ei otettu kylliksi huomioon sitä mahdollisuutta, että kirjailija pyrkisi esikoisnäytelmässään tukeutumaan pian jo kylmiksi näkemiinsä marxismin periaatteisiin. Hypoteesien osalta voidaan siis todeta, että *Talon lapsista* puuttuu tyystin (1) usko maahan ja (2) kärjistetyt luokkaristiriidat puhkeavat välittömästi eikä (3) isänmaallisuusaate voi esiintyä konfliktiken ratkaisuissa, koska yhteistä isänmaata ei nähdä olevan. Näytelmässä sankaritar

taistelee (4) naisen alistettua asemaa sekä miehen holhousta vastaan. Wuolijoki vie sankaritar Mariannen voittoon kieltämällä tältä kaikki toimintamahdollisuudet maaseudulla. Näytelmä on yksiselitteisen selvä luokkataistelunäytelmä.

(2.b.) Tarttuessaan uudelleen dramaatikon kynään 1930-luvun alussa Hella Wuolijoki ei enää voinut tuoda näyttämölle Mariannen kaltaista sankaritarta, vaan kirjailijan elämänkokemukset ja aatteellisten dogmien vastaiset päämäärät olivat sitten esikoisnäytelmän aikojen ratkaisevasti voittaneet alaa kirjailijan tietoisuudessa. Tämä käy näkyviin niistä molemmista 1930-luvun näytelmistä, jotka vielä eivät ottaneet kohteekseen käytännön agraarielämää ja keskittyivät kuvaamaan maaseudun köyhälistönaista. Sekä *Justiinassa* että *Juurakon Huldassa* kirjailija on ottanut maahengen ilmaisemisen kannalta selvän ja ratkaisevan askelen pois *Talon lasten* ehdottomuudesta.

Sekä *Justiinan* että *Juurakon Huldan* syntyhistoria on samanlainen: sysäys molempien näytelmien kirjoittamiseen tuli "ulkopuolelta" ja hedelmällinen ärsyke innoitti kirjailijaa aatteellisesti. Tämä näkyy kummankin näytelmän nuoresta sankarittaresta ja heidän asemastaan. Molemmat ovat konservatiivisessa yhteisössään eläviä itsetietoisia maalaisköyhälistön edustajia. Toisaalta he kuitenkin ovat juuri sellaisia "outoja lintuja", joiden kaltaisia henkilöhahmoja ovat muutkin Hella Wuolijoen maaseutunäytelmien uutta yhteiskuntaa edustavat sankarittaret ja sankarit – lukuunottamatta esikoisnäytelmää. Tällaisen henkilöhahmon myötä kirjailija paljasti omaa itseään. Hän koki itsensä kaikissa elämänvaiheissaan luokittelemattomaksi yksilöksi, "valkoiseksi varikseksi". Sitä hän todella olikin. Niinpä Justiina ja Hulda eivät enää voineet edustaa ehdotonta luokkataistelua, vaan he osoittivat Hella Wuolijoen itsensä tavoin "outoina lintuina" humaania pyrkimystä yhteiskunnalliseen muutokseen.

Varhaisnäytelmän jälkeen lopullisesti kiteytyneen aatteellisen päämääränsä ilmaisemiseksi Hella Wuolijoen oli sekä *Justiinassa* että *Juurakon Huldassa* sankarittariensa lisäksi järjestettävä jonkin verran uudelleen muutakin keskeistä henkilögalleriaansa. *Justiinassa* köyhälistöläisen sankarittaren aatteellisen ja samalla humaanisuuden voiton korostamiseksi tarvitaan laamannin vaimon porvarillista rappeutuneisuutta ja miehen avioeroa. Rahan ja vallan himossaan Hilda osaa käyttää hyväkseen miehen heikkoutta, mihin *Talon lasten* Julia ei vielä yltänyt. Justiina saa osoittaa Hildan bebeliläisellä selvyydellä porvarillisen yhteiskunnan deterministiseksi tuotteeksi. Samalla sankarittaren aattellinen esikuvallisuus ja humaanisuus paljastuvat: hän ei vihaa naista, vaan sääli tätä. Aatteellisella päämäätietoisuudellaan ja rauhallisuudellaan hän saa laamannin työväenliikkeen puolelle.

Sama peruskuvio toistuu pääpiirteittäin *Juurakon Huldassa,* jossa sankaritar uhmasi kaikkia yhteiskunnallisia tilastoja, sääntöjä ja dogmeja kirjailijan itsensä tavoin. Wuolijoki onnistui distansoimaan mainitut keskeiset ominaisuutensa

maalaisköyhälistöä edustavaan sankarittareen ja suorittamaan snellmanlaista kritiikkiään. Raha-avioliittoa havittelevan tuomarin silmien eteen kirjailija tuo "unohdettua kansaa" edustavan naisen, joka raivasi tiensä sivistykseen ja jonka vastakohdaksi paljastui kenkätaiteilija Kaavion elämästä kaikin tavoin nauttiva, asemaansa hyväkseen käyttävä tytär.

Molempien sankrittarien avioliitot tulevat olemaan "vertikaalisia". Toisin sanoen, korkea virkamies, tuomari, tulee solmimaan avioliiton maaseudun köyhälistönä edustavan naisen kanssa. Virkamies, eli Hella Wuolijoelle snellmanlaisen kritiikin mukaan kansasta kauaksi eronnut herra, solmii nyt esitaistelijasankarittareen kohdistamansa aatteellisen ihailun vuoksi uuden, positiivisen yhteyden kansaan.

Sekä *Justiinassa* että *Juurakon Huldassa* saa ilmauksensa (1) usko ja kiintymys maahan. Se saa sankarittaret toimimaan rohkeasti konservatiivisessa ympäristössään yhteiskunnallista avoimuutta osoittaen päämääränään maaseutuköyhälistön elinolojen parantaminen. Koska *Justiina* ja *Juurakon Hulda* eivät koskettele käytännön agraarielämää, niistä puutuu varsinainen maalaisemännän perushahmo. Se on korvattu molemmissa näytelmissä konservatiivisen yhteiskunnan vanhalla, aristokraattisella jäänteellä, vanhalla naishahmolla. Kirjailijalla ei ollut vaikeuksia korostaa tämän heikon ja samalla arvokkaan vanhan yhteiskunnan muistomerkin myötä nuoren sankarittarensa toimintaa uuden ajan airuena. (2) Luokkaristiriitojen kärjistyminen puuttuu kummastakin näytelmästä. Näin edellytykset (3) kansallisen yhteenkuuluvuuden esittämiselle ovat selvästi olemassa kummassakin näytelmässä. Hella Wuolijoen kiinnostus (4) naisasiaan saa ilmaisunsa bebeliläisen porvarillisen naishahmon myötä, jonka vastakohtana Justiina ja Hulda osoittavat voitokkuutensa köyhälistöläistä kohtaloaan vastaan taistelevina sankarittarina.

Sekä *Justiinassa* että *Juurakon Huldassa* Hella Wuolijoen omaksuma yhteiskunnallinen ideologia sai selvän ilmaisunsa: kirjailija piti etäisyyden sosiaaliseen taustaansa eikä päästänyt sitä csiintymään välittömästi, mitä näytclmicn kcskciset henkilöhahmot selvästi osoittavat. Molemmat sankarittaret ilmaisivat Hella Wuolijoen yhteiskunnalliseen muutokseen tähtäävää ideologiaa: kumpikin raivaa sydämellä tietä "vapauden valtakuntaan" käyttääksemme Juhani Multian alkuperäistä ilmausta viimeisestä Niskavuori-näytelmästä. Justiinan suorittamaa raivaustyötä voitiin seurata tavallaan loppuun saakka. Sitävastoin komediassa *Juurakon Hulda* keskityttiin kuvaamaan vain yhtä periodia siitä pitkästä esitaistelijan työstä, mihin sankaritar yleisön suureksi huviksi ryhtyi astuessaan tietämättömänä ja aitona luonnonlapsena konservatiiviseen ympäristöön.

(2.c.) Niskavuori-sarja muodostaa selvästi kolmannen ryhmän Hella Wuolijoen maaseutunäytelmissä. *Niskavuoren naisten* esityö Honkavuoren Herra paljastaa selvästi, että kirjailija tahtoi jälleen kerran kuvata lähinnä vain nuoren

sankarittaren voitokasta taistelua. Niskavuori-sarjan Ilonassa Wuolijoki kuitenkin ilmaisi omaa itseään jo ratkaisevan läheltä: hän solmi sankarittareen erittäin läheiset subjektiiviset yhteydet ja Ilonasta tuli kirjailijan ihanneminä. Nuori nainen ei ole enää maaseudun köyhälistön edustaja, vaan on jo "valmiiksi" sivistynyt, mahdollisimman itsenäinen ja hämäläiseen maaseutuyhteisöön muualta tullut "outo lintu".

Konservatiivista maahenkeä vastaan taistelevassa Ilonassa kirjailija pohjautui sosialistisesta näkökulmasta katsoen sinänsä onnistuneeseen pyrkimykseen vastustaa omaisuuden määräysvaltaa. Tämä tapahtui tutulla tavalla, sankarittaren osoittaman ihanteellisen avoimuuden, sivistyneisyyden ja luonnonläheisyyden myötä. Näillä Wuolijoen sankarittarien tyypillisillä ominaisuuksilla kirjailijan oli jälleen kerran tarkoitus hyökätä vanhojen perinnäistapojen ja vanhakantaisen ajattelun jäykkiä ja ihmistä alistavia muotoja vastaan. Kesken jääneessä Honkavuoren Herrassa tämä tarkoitusperä kävi näkyviin selvästi ja onnistuneestikin. *Niskavuoren naisissa* sitä vastoin Hella Wuolijoki teki – edelleen sosialistisesta näkökulmasta katsoen – ratkaisevan harha-askeleen. Tähän oli omiaan houkuttelemaan jo Ilonan ihanneminä. Loviisan hahmon syntymisen lopputuloksena koko draamallinen peruskuvio, voimien ja vastavoimien ryhmittely ja konfliktit, eivät toimineetkaan aivan kirjailijan omaksuman yhteiskunnallisen ideologian mukaan. Niskavuoren vanhan emännän esiintyminen oli Suomen näytelmäkirjallisuuden kannalta hyvin onnellinen tapahtuma, sillä sen johdosta syntyivät Niskavuoren jatkonäytelmät ja muodostui kuulu Niskavuori-sarja. Tämä tarkoittaa sitä, että Furuholmien ruotsinkielisestä sukukartanosta kehkeytyikin suomalaisen kansallisen taistelun symboli. Syntyi Niskavuoren sukutila ja sen vanhaan maahenkeen ruumiillistunut emäntä, Loviisa. Eräänlaisena Hella Wuolijoen sosiaalisen taustan ja siitä lähteneiden elämänkokemusten liikkeelle sysäisijänä ja rohkaisijana lienee toiminut rohkeasti ohjaaja Eino Salmelainen.

Niskavuoren Loviisa kohosi poikkeuksellisiin mittasuhteisiin, sillä vanhassa emännässä ja Niskavuoren talon kuvauksessa Hella Wuolijoki saavutti ihailemansa kansallisen nousun aatteiden konkreettisen ilmenemismuodon. Taloon ruumiillistuvaa emäntää kohtaan Ilona, eli kirjailija itse, ei näin voinut olla osoittamatta kunnioitustaan. Täten syntynyt ambivalenttisuus vanhan maahengen puolesta ja sitä vastaan muodostaa Hella Wuolijoen ideologisen kaksijakoisuuden. Paitsi *Niskavuoren naisissa* se ehkä selvimmin näkyy *Niskavuoren leivässä* ja havaitaan myös trilogian viimeisessä osassa *Entäs nyt, Niskavuori?*. *Niskavuoren nuoressa emännässä* Hella Wuolijoki taas keskittyi kuvaamaan Niskavuorta kansallisen nousun linnakkeena ja näin hän ikään kuin jälkikäteen tahtoi osoittaa sen, mikä teki Loviisasta aikojenkin yli ulottuvan arvokkaan hahmon.

Loviisa oli kansallisen taistelun sankari. Ilman hänen uskoaan maahan eivät talonpoikaisluokka ja suomalaisuus olisi nousseet. Nimenomaan Loviisassa –

eikä enää nuoressa sankarittaressa – on nyt antiikin kreikkalaisen draaman sankarihahmoa. Loviisa on tavallaan osoittanut jumaluhmaa ja kansallisena sankarina taistellut hänen osakseen määrättyä kohtaloa eli suomalaisen talonpojan sortoa vastaan. Ilman hänen uskoaan maahan ja yksilöllisen onnensa kieltämistä ei talonpoikaisluokka eikä suomalaisuus olisi noussut. Kirjailijan vanhat Viron muistot ja myöhemmin suomalaisen suurtalonpoikaiselämän kokemukset saivat tilaisuuden ilmaista itsensä. Niinpä Loviisan oli myös kuoltava antiikin sankarin ylevällä tavalla ikään kuin kaatamalla Simsonin tavoin rakennus päälleen. Niskavuoren mahtavuuden sortumisen mukana Loviisa meni hautaan, mutta hänen kamppailunsa jäi rakentavasti vaikuttamaan tulevaankin yhteiskuntaan. Niskavuoren Loviisasta tuli suomalaisen kirjallisuutemme vaikuttavimpiin kuuluvia kansallisia muistokuvia.

Hella Wuolijoki vei siis Ilonansa tavallaan "syyhyttä saunaan". Nuori, uuden yhteiskunnan airut sai vastaansa suomalaiseen graniittiin veistetyn Loviisan. Lopputuloksena Loviisasta tulikin Niskavuoren sukutilaa koskevan näytelmäsarjan päähenkilö. *Niskavuoren leivässä* Ilona joutui palaamaan Niskavuorelle ja lopulta hänenkin oli taisteltava Niskavuoren puolesta. Hän joutui uhraamaan omat sankarittaren tunnusmerkkinsä, humaanisuutensa ja avoimuutensa Niskavuoren omaisuuden säilyttämiseksi eli toimimaan täysin omia alkuperäisiä aatteellisia pyrkimyksiään vastaan! Kun *Niskavuoren naisissa* Ilona tuli vapauttamaan Aarnea Niskavuoren mullan kahleista, tarvittiin viimeisessä Niskavuori-näytelmässä vielä uusi "outo lintu" vapauttamaan Ilona. Hella Wuolijoki ratkaisi pulmallisen tilanteen osoittamalla todellista neuvokkuutta: Ilonan aatteelliseksi innoittajaksi tuli Niskavuoren tuntematon perillinen, lopulta ministerin salkun saanut sosialisti Juhani. Hän ymmärtää Niskavuoren kansallisen merkityksen, mutta ei kuitenkaan jää omaisuuden valtaan. Hän saa aikaan sen, että Niskavuoren elinvoimaisin osa säilyy ja talosta muodostuu myös uuden yhteiskunnallisen elämän symboli.

Niskavuoren sukutilaa koskevissa näytelmissään Hella Wuolijoki osoitti alttiutta eksyä kaksijakoisille yhteiskunnallisen ideologian linjoille. Sosialisti-Juhanin myötä Wuolijoki kuitenkin saattoi jälleen distansoida itsensä päämäärätietoiseen köyhälistöläiseen sankariin, joka kykeni ratkaisemaan kirjailijalle erityisen aran ja polttavan kysymyksen, suhteen maanomistukseen ja maaseutuelämään nimenomaan käytännön tasolla. Juhanin toiminta merkitsi maatalouskysymyksen sosialistisista periaatelinjoista kaukana olevia käytännön näkemyksiä. Näin Hella Wuolijoki sai lopulta sopeutetuksi sosiaalisen taustansa ja sen vaikutukset omaksumiinsa yhteiskunnallisiin päämääriin. Tämä oli kirjailijan onnistunutta pyrkimystä ilmentää sosialistisen sankarinsa myötä omaa yhteiskunnallista ideologiaansa, rauhanomaista, uudistuksiin pyrkivää ja vanhaa kunnioittavaa tien raivaamista "vapauden valtakuntaan" ja se tuli näkyviin *Entäs nyt, Niskavuori?* -näytelmän alkutekstissä selvemmin kuin traditionaalisessa

ohjauksessa. Se oli omaisuuden kahleista vapaan uuden ihmiskuvan hahmottamista ja samalla positiivista yhteyden luomista maahan.

Ilona ei voinut Niskavuorelta käsin saavuttaa kirjailijan päämäärää ihmisen häiriintymättömästä suhteesta maahan kaikinpuolisen henkisen kasvun perustana. Wuolijoki yritti uudelleen ja näin syntyi *Niskavuoren Heta*. Tässäkin näytelmässä esiintyy vanhoillisessa maalaisympäristössä toimiva "outo lintu", entinen renki Akusti. Nyt vihdoin kirjailijan onnistui kuvata sellainen päähenkilö, jota Juhani Multian tavoin eivät pienimmässäkään määrin rajoittaneet tai rasittaneet perinteet ja omaisuus, mutta joka sen lisäksi solmi vielä oman persoonallisen ja käytännöllisen yhteyden maahan. Hella Wuolijoki oli tällä kertaa kaukaa viisas. Hän oli oppinut, miten helposti Ilona saattoi menettää tälle alunperin voitokkaiksi tarkoitetut ominaisuutensa. Kirjailija ei asettanutkaan Akustin vastavoimaksi perinteitä edustavaa emäntää, vaan yksiselitteisesti omaisuuden vallassa olevan Hetan. Muodostui Niskavuoren sukutilaa koskevien näytelmien vastaluonnos.

Muumäen Akusti sai vapaana omaisuuden rasitteista yhteyden maahan ja multaan. Akusti katsoi avoimesti luontoa ja luonto puolestaan auttoi Akustia. Tämä oli Hella Wuolijoen maahenkeä puhtaimmillaan: ihminen tarvitsee omaa maata kämmeniensä alle ja vettä veneensä alle voidakseen kokea luonnon elävöittävän vaikutuksen ja elää yhteiskunnallista sopua ja rauhaa rakentavana aseettomana yksilönä. Tässä maahengen ylistyslaulussaan Hella Wuolijoki korosti yksityisomaisuuden positiivisia ulottuvuuksia ilmaisten Akustin myötä samoja päämääriään kuin *Entäs nyt, Niskavuori?* -näytelmän Juhanissa.

Niskavuoren Hetassa Hella Wuolijoki sai luoduksi mahdollisimman selkeät puitteet, joissa ilmaisi myönteisen suhteensa yksityisomaisuuteen: siinä oli sitä samaa kauppiaan rooliin sisältyvää ideaalisuutta, jota Shakespearen Venetsian kauppias tarjoaa. Kyseessä ei ole koronkiskonta eikä omaisuuden himoitseminen ja sen säilyttäminen, vaan avoin inhimillinen vuorovaikutus ympäristön ja yhteiskunnan kanssa. Tällaista kauppiaan rohkeata ja ennakkoluulotonta elämäntapaa Hella Wuolijoki näki itse eläneensä oikeastaan kaikissa vaiheissaan, yhtenä kohokohtana varsinainen liikenaiskautensa, jolla hän uhmasi voimakkaasti myös naisen vanhaa roolia ja kohtaloa.

Niskavuori-sarjasta voidaan siis todeta, että niissä – käytännön agraariaiheisuuden takia – kirjailija läheisesti sivuaa omia sosiaalisesta taustastaan muotoutuneita kokemuksiaan, joiden sopeuttaminen hänen omaksumaansa yhteiskunnalliseen ideologiaan ei enää ollut vaivatonta. Näytelmien henkilörakenne paljastaa tämän realistisesti. Toisin sanoen, se kohta, missä Hella Wuolijoen yhteiskunnallinen ideologia uhkasi muuttua kaksijakoiseksi, heijastuu vastaavana kaksijakoisuutena näytelmissä, ennen kaikkea Loviisan ja Ilonan suhteissa.

Niskavuori-näytelmät ilmaisevat (1) Hella Wuolijoen uskoa maahan. Nyt esiintyy luja maalaisemännän perushahmo, johon uutta yhteiskuntaa edustavat

Ilona ja Juhani solmivat positiivisen suhteen. *Niskavuoren Hetassa* kirjailija poisti emäntähahmon voimakkaan vaikutuksen kuvaamalla ihanneihminen Akustin häiriintymätöntä suhdetta maahan. (2) Luokkaristiriitojen kärjistäminen puuttuu Niskavuori-sarjasta ja (3) isänmaallisen yhteenkuuluvuuden tunne on ehdottomasti keskeisin kriteeri konfliktien lopullisessa ratkaisussa. (4) Hella Wuolijoen kiinnostus naisasiaan saa ilmaisun bebeliläisittäin tyylipuhtaitten rahan vallassa elävien ja porvarillista yhteiskuntaa ilmentävien naishahmojen, Martan ja Hetan myötä. Kuvaamalla omaisuuden määräämiä ihmissuhteita, avioliittoja, kirjailija ei käsittele ainoastaan naisen asemaa, vaan myös miestä – Niskavuoren Juhania ja Aarnea – omaisuuden rautaisessa puristuksessa. *Niskavuoren Hetassa* jo saadaan aavistus ihanneavioliitosta, jollainen olisi ollut mahdollinen Akustin ja Siipirikon välillä.

(3) Hella Wuolijoen aatetaustan ja hänen näytelmätekstiensä suhde ei paljastu samanlaiseksi kaikissa tutkimuksen kohteena olevissa näytelmissä, joten esitetyt olettamukset eivät voineet kaikilta osin pitää paikkaansa. Näytelmäanalyyseissä voitiin selvittää, miksi Hella Wuolijoki ei aina onnistunut luomaan omaksumaansa yhteiskunnallisen ideologian mukaista kuvaa yhteiskunnasta, sen muuttamiseen tarvittavista voimista ja muuttumisen laadusta.

Yleisesti voidaan todeta, että Hella Wuolijoki kykenee parhaiten ilmaisemaan omaksumansa yhteiskunnallisen ideologian draamassa, jonka henkilörakenne noudattaa *Justiinaa* tai *Juurakon Huldaa.* Tällaisessa näytelmässä maaseudun köyhälistöä edustava sankaritar ei saa vastaansa maahengen ruumiillistumana toimivaa emäntää eli vankkaa nuoren naisen aatteellista uhkaa. Ideologisen viitekehyksen pohjalta esitetyissä odotuksissa ja olettamuksissa Hella Wuolijoen maaseutunäytelmien aatepohjasta (1) ei tarpeeksi selvästi ennakoitu tilannetta, jossa kirjailija loisi mahdollisuudet sosiaalisen taustansa mahdollisimman rohkeaan esiin marssittamiseen. Näin Niskavuoren sukutilaa koskevien näytelmien aatepohja horjui selvemmin kuin odotettiin. Wuolijoen oli paikattava kaksijakoisuutensa ilmaisuja tuottamalla lopulta näyttämölle köyhälistöläinen sankari Juhani Multia ja luomalla toisaalta vielä vastaluonnos – *Niskavuoren Heta* – kyseisille näytelmilleen.

Poikkeuksellista varhaisnäytelmää *Talon lapset* lukuunottamatta muissa maaseutunäytelmissä on näkyvillä Hella Wuolijoen pyrkimys (2) luokkaristiriitojen sovittamiseen, missä yhteydessä usein korostuu (3) isänmaallisuus. Hella Wuolijoen yliopistovuosien kokemukset, hänen toimintansa yhteiskunnallisten murrosten pyörteissä ja näin nimenomaan käytännön toiminnan kautta muotoutuneet aatteelliset päämäärät saavat selvän ilmaisunsa näytelmissä. Tältä osin odotukset toteutuivat. Samoin oli laita (4) naisasian osalta. Wuolijoen perehtyminen August Bebelin maanläheiseen naisasialinjaan sai hyvän sadon: marxilaiselta kannalta katsoen aatteellisesti horjuvien Niskavuori-näytelmienkin vahva

puoli oli omaisuuden vallassa elävän naishahmon ja samalla porvarillisen raha-avioliiton realistinen kuvaus. Tällä tasolla kirjailija kykeni rakentamaan selvästi oman ideologiansa mukaista kuvaa yhteiskunnallisen muutoksen toteutuksen välttämättömyydestä ihmisyyden nimissä.

Talon lapsia lukuunottamatta kaikki muut Hella Wuolijoen maaseutunäytelmät ovat saavuttaneet pysyvän suosion. Menestymisen takana on selvästi se, että Hella Wuolijoki taiteilijana onnistui muodostamaan näyttämöllisiksi hahmoiksi nimenomaan elävässä elämässä havaitsemiaan, tutuissa ympäristöissä ja yhteyksissä näkemiään henkilöitä. Miljöö on suomalaiselle katsojakunnalle yhä läheinen: juuret johtavat maaseudulle. Myös näytelmien koko tematiikka, raha ja ihmissuhteet, ovat maaseutuyhteisön elävässä arjessa koettua ja se sisältyi myös Viron Hämeen, Viljandin elämään, josta Wuolijoen varhainen romaani *Usvantakaiset* kertoo.

(4) Maaseutunäytelmissään Hella Wuolijoki pyrki sopeuttamaan elämänkokemuksensa omaksumaansa marxilaiseen perusnäkemykseen historian kulkuun vaikuttavista voimista. Wuolijoen kiistaton ansio on se, että hän ei kuvannut henkilöitään irrallisina, vaan toteuttamassa elämänsä päämäärää ja tarkoitusta niistä näkökulmista, joita heidän asemansa yhteiskunnan tuotannollisessa rakenteessa edustivat. Maaseutunäytelmien suosiota kuitenkin lisäsi epäilemättä edelleen se, että Wuolijoki eräiltä osin "ylitti" yhteiskunnallisen ideologiansa. Tämä tapahtui elämänkokemusten liian välittömän ilmaisun myötä luotujen henkilöhahmojen kuvaamisella. Aatteellisten päämäärien ajoittainen sivuuttaminen ei todellisuudessa ollut odottamatonta huolimatta siitä, että se tarjosi suomalaiselle teatterielämälle aineksia jopa sensaatioon.

Hella Wuolijoen sosialismin omaksuminen, hänen liikenaiskautensa sekä näytelmäkirjailijatoimintansa eivät muodosta toisilleen niin jyrkkiä vastakohtia kuin helposti voitaisiin luulla. Hän kirjoitti luokkatietoisuutta uhkuvan esikoisnäytelmänsä kuululla marxilaisella roolinimellään Wuolijoki ja eli sankarittarensa kohtalon myötä omalle itselleen vierasta luokkataisteluelämää. Varsinaiset tunnetut ja suositut maaseutunäytelmänsä hän kirjoitti nimellä Juhani Tervapää pyrkien ilmaisemaan teoksissaan omaksumiaan yhteiskunnallisia näkemyksiä ja päämääriä. Niitä ilmentävät hänen draamojensa "oudot linnut" eli uuden yhteiskunnan airueina esiintyvät sankarittarensa ja sankarinsa. Ne ovat kaikki poikkeuksetta kirjailijan oman, rohkean, yliopistovuosista aina hautaan saakka ulottuvaan shakespearelaiseen kauppiasihanteeseen pyrkivän mielensä realistisia tuotoksia. Jokainen niistä on kaukana marxilaisesta luokkataisteluroolista. Wuolijoki asetti näihin henkilöhahmoihinsa – joskus onnistuen, joskus epäonnistuen – omaa yhteiskunnallista päämääräänsä vähittäisestä, mutta väistämättömäksi näkemästään kehityksestä siihen yhteiskunnalliseen ihanteeseen, jossa omaisuuden negatiiviset, ihmistä sitovat rasitteet ovat luonnollisella tavalla

hävinneet ja ihminen voisi kohota kahleistaan vapaana kulttuuri-ihmisenä. Tuo kohoaminen on Hella Wuolijoella pyrkimystä pois omaisuuden kahleista omaisuuden positiivisiin mahdollisuuksiin palvella ihmistä. Se on paluuta takaisin epäitsekkäisiin, avoimiin ihmissuhteisiin ja sivistysperiaatteisiin, sellaiseen luontoyhteyteen, josta Hella Wuolijoki näki suomalaisen kulttuurin saaneen alkuvoimansa. Sen symbolina on leipä, jonka olemuksen Juurakon Hulda kaupunkiolosuhteissakin vaistosi ja rakensi elämänsä sen perustalle.

Aatteellisten dogmien vastustajana, yksilötasoisena sosialismin omaksujana, humanistina ja tavallaan myös utopistina Hella Wuolijoki ilmaisi kuuluisilla maaseutunäytelmillään yhteiskunnallisia vastakohtia tasoittavan tien kautta näkymät ihmisen henkiseen kasvuun ja luonnonyhteyteen. Tällä hetkellä – siirryttäessä 1980-luvulle – Hella Wuolijoen osoittama tie on yllättävän ajankohtainen. Se cnnustaa jatkuvaa huomiota hänen näytelmiään kohtaan. Yleisradion pääjohtajana pitämässään puheessa nuorille kirjailijoille Hella Wuolijoki lausui: ”Toivottavasti tästä tulee riita, sillä riidellessähän asiat selvenevät.” Vilkasta keskustelua ja riitaakin Wuolijoen näytelmät ovat herättäneet ja epäilemättä näin tapahtuu myös tulevaisuudessa. Uudet näytelmäohjaukset ja vuosikymmenien yli jatkuva keskustelu ovat paras osoitus siitä, miten Hella Wuolijoen näytelmissään ilmaisema totuudenetsintä, pyrkimys kohti valoisampaa maailmaa sisältyvät ihmisen sydämeen sukupolvesta toiseen.

LÄHDEVIITTEET

I TUTKIMUKSEN ONGELMA JA KULKU

1 Helsingin Sanomat 1.4.1936.
2 Suomen Sosialidemokraatti 1.4.1936.
3 Ks. esim. Palmgren 1965, 129; Palmgren, 1966 II, 3.
4 Ks. esim. Palmgren 1965, 184.
5 Camus 1967, 25–26.
6 Enzensberger 1977 I, 54–55.
7 Nykysuomen sanakirja 1962 III, 333.
8 Venetsian kauppiaan analyysi: Enzensberger 1977 II, 15–89.
9 Kansan Lehti 5.2.1936.

II SOSIAALISESTA TAUSTASTA JA SEN MERKITYKSESTÄ

1 Kruus 1972, 8; Niitemaa 1959, 290.
2 Kruus 1972, 8–9.
3 Kruus 1972, 9–10; Kruus 1967, 725.
4 Kruus 1971, 130; Kruus 1972, 10, 12; Kruus 1967, 725–726.
5 Siirrettäessä syntymäpäivä gregoriaaniseen kalenteriin Hella Wuolijoen syntymäpäiväksi tulee 21. heinäkuuta 1886. Kirjailija on aina pitänyt syntymäpäivänään heinäkuun 22. päivää, joten on ilmeistä, että hän on laskenut syntymäaikansa väärin siirtäessään sen gregoriaaniseen kalenteriin. Saman virheen on tehnyt myös Oskar Kruus. Ks. esim. Kruus 1967, 726–727.
6 Tuleva kirjailija käytti omavaltaisesti etunimeä Hella jo kauan ennen sukunimensä muuttumista. Tässä tutkimuksessa vuosi 1908 ei aiheuta muutosta nimen suhteen, vaan selvyyden vuoksi tullaan kirjailijasta käyttämään yleensä myös ennen kyseistä ajankohtaa nimeä Hella Wuolijoki.
7 H. Wuolijoki 1972, 17.
8 H. Wuolijoki 1972, 17–18.
9 H. Wuolijoki 1972, 18.
10 VA:HWK: Kansio 15 (i): Niskavuori-näytelmien syntyä koskeva otsikoton kirjoitelma, joka alkaa sanoilla: "Puhua omasta kappaleestaan..." 3.
11 H. Wuolijoki 1972, 20.
12 H. Wuolijoki 1953, 153–154.
13 VA:HWK: Kansio 13: Lapsuuden muisto Viljanninmaalta.
14 Vappu Tuomiojan haastattelu 14.5.1979; H. Wuolijoki 1973, 109.
15 Ks. Ojamaa-Varmas 1944, 242–243.
16 H. Wuolijoki 1972, 94.
17 H. Wuolijoki 1972, 92.
18 Tuglas 1926, 11–15.
19 Ks. H. Wuolijoki 1953, 155.
20 H. Wuolijoki 1927, 181.
21 Tervapää 1953 b, 130.
22 Teos ilmestyi Tartossa vuonna 1879.
23 Grenzstein 1926, esim. 203–210.
24 Ojamaa–Varmas 1944, 282–283.
25 H. Wuolijoki 1972, 73–75; vrt. Póld 1960, 66.
26 Ks. esim. Tuglas 1926, 11.
27 H. Wuolijoki 1972, 104–111.

28 H. Wuolijoki 1972, 76.
29 Ks. esim. Póld 1960, 63–64.
30 Ks. esim. Kópp 1954, 296–300.
31 H. Wuolijoki 1972, 77.
32 H. Wuolijoki 1972, 176; Vappu Tuomiojan haastattelu 17.2.1977.
33 H. Wuolijoki 1972, 177.
34 H. Wuolijoki 1972, 177–178.
35 H. Wuolijoki 1936 b; vrt. Kallas 1935, 16–17.
36 H. Wuolijoki 1936 b.
37 Helsingin Sanomat 1.4.1936.

III YLIOPISTOVUODET JA ELÄMÄNKOKEMUKSET

1 H. Wuolijoki 1973, 36.
2 Ks. esim. Soikkanen 1961, 211.
3 HYK:HO: ptk. 24.11.1903.
4 TA:YSY: ptk. 17.8.1906.
5 H. Wuolijoki 1973, 34–35.
6 Kuusisto 1978, 243.
7 Kuusisto 1978, 243–244, 258.
8 HYK:HO: ptk. 27.9.1904; Kuusisto 1978, 242.
9 Kevätlukukauden 1901 Hälläpyörässä – jonka toimittamiseen Otto Wille Kuusinen tuohon aikaan osallistui aktiivisimmin – selostettiin ja kommentoitiin mm. Th Goltzin työväenkysymystä käsittelevää teosta ja suhtauduttiin lämpimästi ajatukseen työväen liittymisestä puolueeksi, kunhan se vain tapahtuu yleistä järjestystä kunnioittaen. HYK:HO: Hälläpyörä 12.3., 16.4.1901.
10 HYK:HO: ptk. 5.11.1901; Kuusisto 1978, 241.
11 H. Wuolijoki 1973, 40-41.
12 H. Wuolijoki 1973,46.
13 H. Wuolijoki 1973, 47.
14 Hella Wuolijoki puhuu apestaan selvyyden vuoksi kokoomuslaisena. Todellisuudessa valtiopäivämies J.R. Wuolijoki ei voinut liittyä Kansalliseen Kokoomukseen, sillä se perustettiin vuonna 1918, Suomalaisen puolueen lopettamisajankohtana.
15 VA:HWK: Kansio 15 (i): Em. "Puhua omasta kappaleestaan..." 3.
16 Reuna 1978.
17 Sos.dem. puoluekokus 1906, ptk. 161–166.
18 H. Wuolijoki 1973, 135.
19 H. Wuolijoki 1973, 168.
20 Kuusisto 1978, 242.
21 H. Wuolijoki 1973, 95; Kock 1906, 67–68; Leppänen 1924, 63.
22 VA:HWK: Kansio 30: Sulo Wuolijoen kirje Ella Murrikille 27.6.1908.
23 VA:HWK: Kansio 15 (h): Saima Kuusisen muistosanat.
24 Tyyne Haverin haastattelu 18–20.6.1965: Kristiina Koskivaaran hallussa.
25 TA: Sos.dem. puoluehallinnon ptk. 14.1.1906. Muut komitean jäsenet: E. Gylling, P. Leppänen ja Y. Mäkelin.
26 Tampereen torpparikokous 1906, ptk. 40–42. Torpparikokouksesta ks. myös Rasila 1961, 304–319; Soikkanen 1961, 286–288.
27 Sos.dem. puoluekokous 1905, ptk. 9.
28 TA:YSY: ptk. 21.10.1906.

29 H. Wuolijoki 1953, 75.
30 H. Wuolijoki 1953, 76.
31 Karhu 1973, 179–180.
32 H. Wuolijoki 1908 a, 4.
33 Karhu 1973, 179–180.
34 Eino Karhu on tehnyt samansuuntaisen johtopäätöksen: "Tietyn veron näille (Gorkin) hairahduksille maksoi Wuolijokikin esipuheessaan." Karhu 1973, 179.
35 H. Wuolijoki 1908 a, 15–16.
36 Gorki 1908, 269.
37 Gorki 1908, 270.
38 H. Wuolijoki 1973, 95–96.
39 H. Wuolijoki 1973, 190.
40 Hannu Soikkasen haastattelu 7.12.1977.
41 H. Wuolijoki 1973, 102–103.
42 Työväen puoluekokous 1903, ptk. 149–153; Soikkanen 1961, 133–134.
43 Soikkanen 1961, 134–135.
44 Paavolainen 1977, 202; vrt. Tanner 1948, 160.
45 VA:HWK: Kansio 13: Ida ja Valpas. Muistiinpano.
46 Tanner 1950, 201.
47 Mäkelin 1905.
48 H. Wuolijoki 1973, 101–102; vrt. Leppänen 1924, 67.
49 Kock 1906 esim. 30, 59–62; Jussila 1975, 216; vrt. Leppänen 1924, 70.
50 H. Wuolijoki 1973, 106.
51 ks. esim. Niitemaa 1959, 328–331; Ojamaa–Varmas 1944, 302 303.
52 H. Wuolijoki 1973, 121.
53 Ks. esim. EBL 1926–1929, 540.
54 H. Wuolijoki 1973, 118–129.
55 H. Wuolijoki 1936 a; vrt. H. Wuolijoki 1973, 121.
56 Niitemaa 1959, 332.
57 H. Wuolijoki 1936 a; H. Wuolijoki 1973, 128, 130.
58 H. Wuolijoki 1973, 126.
59 VA:HWK: Kansio 3: Ella Murrikin kirjekonsepti Jaan Tónissonille, 2.3.1905.
60 VA:HWK:Kansio 30: Jaan Tónissonin kirje Ella Murrikille 7.2.1905.
61 H. Wuolijoki 1973, 191–192.
62 VA:HWK:Kansio 3: Ella Murrikin kirjekonsepti Jaan Tónissonille 2.3.1905.
63 H. Wuolijoki 1973, 191, ks. myös 248.
64 VA:HWK:Kansio 44: Ella Murrikin kirje Ernst Murrikille 17.8.1906.
65 H. Wuolijoki 1973, 200.
66 VA:HWK:Kansio 3: Ella Murrikin kirjekonsepti Anatolille 2.1.1907 sekä kolme päiväämätöntä konseptia.
67 Tallinnan kesäkursseihin ajoittuu myös sivuepisodi, jonka on täytynyt vaikuttaa Hella Wuolijoen mieleen. Valtionarkistossa säilytetään Sulo Wuolijoen kesällä 1907 Viroon Ella Murrikille lähettämiä kirjeitä (VA:HWK:Kansio 30), joissa saavat ilmaisunsa rakkaus ja syvä kaipuu. Sulo Wuolijoki oli aikaisemmin samana vuonna (16.1.1907) solminut ensimmäisen, lyhyen avioliittonsa ja virolainen opiskelijaneito sai vastaanottaa tulevan miehensä kirjeitä nuoren parin Saksaan suuntautuneelta matkalta, tavallaan häämatkalta. Muistelmissaan Hella Wuolijoki vaikenee täysin asiasta. Hän vain toteaa perehtyneensä tuolloin Virossa Anatolin ohjeiden mukaan tieteelliseen marxilaiseen kirjallisuuteen, "vaikkakin", kuten hän myöntää,

"Anatoli itse alkoi häipyä elämästäni ... ja kirjeenvahtomme oli laimentunut". H. Wuolijoki 1973, 264.

68 H. Wuolijoki 1973, 263-264.

69 Osoituksena tästä 12.9.1914 Kuopion Työväenopistosta Hella Wuoijoelle tullut kirje. Lähettäjä K.W. Silfverberg. VA:HWK:Kansio 30.

70 H. Wuolijoki 1908 b, 169, 172–174.

71 VA:HWK:Kansio 20: Yhteiskunta ja yksilö. Konsepti.

72 Marx 1958, 308–309.

73 Lukács 1965, 436.

74 H. Wuolijoki 1908 a, 7–8.

75 Ks. Engels 1951, 269; H. Wuolijoki 1973, 273.

76 Vrt. Lukács 1965, 436; Karkama 1976, 94.

77 Mandelstam 1902, 205.

78 H. Wuolijoki 1973, 273–274.

79 H. Wuolijoki 1953, 161. – Työmies-lehden arvostelijana Hella Wuolijoki on nähty "luokkatietoisena ja oikeaoppisena marxilaisena", Palmgren 1966, II,20.

80 VA:HWK:Kansio 20: Lessing-tutkielma 23–24, 60–61; vrt. H. Wuolijoki 1973, 274.

81 VA:HWK:Kansio 20: Lessing-tutkielma 50, ks. myös 54–55.

82 Koidula (SNL) 46.

83 H. Wuolijoki 1934:

84 H. Wuolijoki 1934; H. Wuolijoki 1973, 127-128

85 Palava maa (SNL) 48–49.

86 H. Wuolijoki 1973, 130.

87 Murrik 1907, 118.

88 H. Wuolijoki 1953, 154.

89 VA:HWK:Kansio 6: Kesken jääneen Snellman-näytelmän alku, 7–8, 9.

90 VA:HWK:Kansio 6: Kesken jääneen Snellman-näytelmän alku, 12.

91 H. Wuolijoki 1973, 280.

92 Palmgren 1976, 69.

93 VA:HWK:Kansio 6: Aineisto Snellman-näytelmää varten.

94 VA:HWK:Kansio 6: Aineisto Snellman-näytelmää varten.

95 Toini Havun haastattelu 6.11.1978.

96 H. Wuolijoki 1953, 76–77.

97 Suolahti 1921, 117, 119–120; VA:HWK:Kansio 6: Aineisto Snellman-näytelmää varten.

98 Vappu Tuomiojan haastattelu 14.5.1979.

99 HYK:HO: ptk. 27.11.1906.

100 VA:HWK:Kansio 13: Tuomas Vitikka. Mietteitä Eino Leinon kirjan johdosta. Konsepti.

101 Lukács 1964 a, 200.

102 Lukács 1964 a, 200–201, 205; Karkama 1976, 116.

103 Lukács 1964 b, 314–315.

IV MYÖHEMMÄT VAIHEET JA KIINNOSTUKSEN KOHTEET VAKAUMUKSEN OSOITTAJINA

1 VA:HWK:Kansio 30: Kuopion sosialidemokraattisen piiritoimikunnan Hella Wuolijoelle lähettämä kirje 10.6.1913; Hella Wuolijoen vastauskirje 14.6.1913, VA:HWK:Kansio 3.

2 VA:HWK: Kansio 30: Irja Spiran kirje Hella Wuolijoelle 3.11.1946.

3 H. Wuolijoki 1953, 76–77.

4 H. Wuolijoki 1973, 48.
5 H. Wuolijoki 1953, 231
6 H. Wuolijoki 1953, 242.
7 H. Wuolijoki 1947, 332.
8 Ks. Engman-Eriksson 1979, 49–50. Max Engman ja Jerker A. Eriksson ovat teoksessaan selvittäneet Hella Wuolijoen poliittista salonkia tähän asti laajimmin.
9 VA:HWK:Kansio 28: Clifford Sharpin kirje Harold Grenfellille 25.4.1919.
10 VA:UM: Ossian Donnerin raportti 3.5.1919; Ks. myös Engman-Eriksson 1979, 51.
11 Engman-Eriksson 1979, 52.
12 VA:HWK:Kansio 3: Hella Wuolijoen kirjekonsepti Harold Grenfellille (päiväämätön); Ks. myös Hella Wuolijoen kirjekonsepti Harold Grenfellille 28.11.1919.
13 H. Wuolijoki 1953, 232.
14 Selvitys John Reedin vaiheista Suomessa: Em. Engman-Erikssonin teos.
15 Hella Wuolijoen kirje Granville Hicksille 15.1.1935: Max Engmanin hallussa (kopio).
16 Päätelmää vahvistaa myös Hannu Soikkanen. Haastattelu 7.12.1977; Vrt. Wuolijoki 1953, 242.
17 Ks. Feuchtwanger 1930, 379–380.
18 VA:HWK:Kansio 3: Hella Wuolijoen kirjekonsepti Lion Feuchtwangerille (päiväämätön).
19 VA:HWK: Kansio 13: Konsepti, joka alkaa sanoilla: "Kapitalismin vallitessa kärsii juuri työläisnainen..."6.
20 Esim. VA:HWK: Kansio 27: Lyyli Heikkilän kirje Hella Wuolijoelle 15.8.1918.
21 Laki ja järjestys (SNL) 12.
22 VA:VTK:Kansio 3: Hella Wuolijoen kirje Väinö Tannerille joulupäivänä 1939; Vrt. Luottamukselliset neuvottelut, 9.
23 Toini Havun haastattelu 6.11.1978.
24 Tanner 1950, 201.
25 Hella Wuolijoen toiminnasta talvi- ja jatkosodan aikana: Ks. Ammondt 1979, 45–46.
26 VA:VTK:Kansio 3: Hella Wuolijoen kirjeet Väinö Tannerille 15.1.1940 ja 30.1.1940; Tanner 1950, 206–207, 210–211.
27 Luottamukselliset neuvottelut, 10.
28 SA:SYO: Päätösaktit N:o 904.
29 SA:SYO: Päätösaktit N:o 904.
30 H. Wuolijoki 1945a, 155.
31 Desantti Kerttu Nuortevan isä Santeri Nuorteva – Uuden Suomen Ollin veli – oli Sulo ja Väinö Wuolijoen ystäviä.
32 H. Wuolijoki 1973, 137–138.
33 H. Wuolijoki 1973, 57.
34 H. Wuolijoki 1973, 58.
35 H. Wuolijoki 1973, 56.
36 H. Wuolijoki 1973, 114.
37 Shakespeare 1962, 176.
38 H. Wuolijoki 1973, 234.
39 VA:HWK:Kansio 13: Em. "Kapitalismin vallitessa..." 4.
40 VA:HWK:Kansio 13: Synnytyslakosta, 10–11.
41 Engels kirjoitti mainitun teoksensa vuonna 1884.
42 Bebel 1907–1908, 28.
43 Bebel 1907–1908, 53.
44 Bebel 1907–1908, esim. 31, 78–79; Bebel 1917, 11–12.
45 Bebel 1907–1908, 37.

46 Bebel 1907–1908, 29; Euripides 1966, 11.
47 Bebel 1907–1908, 30.
48 Bebel 1907–1908, 53.
49 Bebel 1917, 12.
50 Bebel 1917, 8.
51 Bebel 1917, 10–11.
52 Bebel 1907–1908, 83.
53 Bebel 1907–1908, 249–253.
54 Bebel 1907–1908, 71.
55 Kuunsilta (YLE).
56 Ks. H. Wuolijoki 1973, 114.
57 Eeva-Kaarina Volasen haastattelu 3.5.1979.
58 Jotuni 1909, 62.
59 Jotuni 1909, 70.
60 Sillanpää 1909, 187–189.
61 Pärssinen 1907 a, 213–214; Pärssinen 1907 b, 253–254.
62 H. Wuolijoki 1913 b, 181–182.
63 Bebel 1907–1908, 65.
64 VA:HWK:Kansio 13: Synnytyslakosta, 22.
65 VA:HWK:Kansio 13: Synnytyslakosta, 11 12.
66 VA:HWK:Kansio 13: Synnytyslakosta, 28–29.
67 Hella Wuolijoen kirjastoon kuului mainittu Kollontain teos, ja Vappu Tuomioja muistelee, että Kollontaista puhuttiin kotona 1920-luvulla. Vappu Tuomiojan haastattelu 15.2.1977.
68 Kollontai 1920, 154.
69 Kollontai 1920, 138–139; Kuusinen 1922, 82–83.
70 Kollontai 1973, 209.
71 Kollontai 1923, 152–153; Ks. myös Kollontai 1973, 210.
72 Engels 1970, 98–100.
73 VA:HWK:Kansio 13: Em. "Kapitalismin vallitessa..." 2,9.
74 H. Wuolijoki 1953, 135–136, 139–144.
75 H. Wuolijoki 1913 a, 130–131.
76 H. Wuolijoki 1945 b, 25.
77 H. Wuolijoki 1953, 136.
78 Canth 1973, 172: Minna Canthin kirje Anna Augusta Liliuksellc 4.10.1884.
79 Canth 1973, 173: Minna Canthin kirje Juhani Aholle 1884 (päiväämätön).
80 George 1908, 15.
81 Hella Wuolijoki nimittää itseään "valkoiseksi varikseksi" ja se on samalla alaotsikko teoksessaan Minusta tuli liikenainen. Ks. Wuolijoki 1953, 3.
82 H. Wuolijoki 1953, 5.
83 Canth 1884, 174.
84 Canth 1884, 173.
85 H. Wuolijoki 1953, 124–125.
86 VA:HWK:Kansio 13: Käsikirjoitus, joka alkaa sanoilla: "Puhelin soi ruokasalissa..."
87 Shakespeare 1962, 185.
88 Enzensberger 1977 II, 51–53, 57–59.
89 Shakespeare 1962, 176.
90 Enzensberger 1977 II, 75.
91 Shakespeare 1962, 222.

92 Enzensberger 1977 II, 59–65; Shakespeare 1962, 246.
93 VA:HWK:Kansio 13: Em. "Kapitalismin vallitessa..." 4–6.
94 Enzensberger 1977 II, 60.

V YHTEENVETO HELLA WUOLIJOEN YHTEISKUNNALLISESTA IDEOLOGIASTA

1 H. Wuolijoki 1973, 114.
2 Esim. Rintala 1968, 93.
3 Esim. Rintala 1968, 93–95.
4 Monipuolisen ja tiiviin esityksen kriittisestä koulukunnasta tarjoaa mm. Dirk Hülst. Ks. Hülst 1974/75.
5 Enzensberger 1977 I, 50–51.

VI TALON LAPSET

1 H. Wuolijoki 1953, 147–148.
2 Mariannen roolissa toimi Annie Sundman, Peeterinä Simo Kaario. Ohjaus oli Pekka Alpon.
3 Talon lapset (HKT).
4 H. Wuolijoki 1912, 86–87.
5 Talon lapset (HKT); H. Wuolijoki 1912, 16.
6 Talon lapset (HKT).
7 H. Wuolijoki 1912, 53–54.
8 Talon lapset (HKT).
9 Talon lapset (HKT).
10 H. Wuolijoki 1912, 132–133.
11 H. Wuolijoki 1912, 135.
12 Talon lapset (HKT). Painetusta vironkielisestä näytelmätekstistä puuttuu Peeterin repliikki.
13 H. Wuolijoki 1912, roolihenkilöiden esittelysivu.
14 Koskinen 1903, 61.
15 Työväen puoluekokous 1903, pkt. 96–118. Lainaus sivulla 112.
16 Työväen puoluekokous 1903, pkt. 186–187.
17 Sos.dem. ohjelmakomitea 1911, 72; Sos.dem. puoluekokous 1911, ptk. 8.
18 VA:HWK:Kansio 1.
19 Ks. Sosialistinen aikakauslehti 1906, 26.
20 Ks. Sosialistinen aikakauslehti 1907, 57–58.
21 S. Wuolijoki 1906, 9; Soisialistinen aikakauslehti 1907, 58.
22 Sos.dem. vaaliohjelma 1906, 2
23 W. Wuolijoki 1906, 325
24 W. Wuolijoki 1906, 325.
25 TA:YSY: ptk. 21.10.1906.
26 Gylling 1905, 15.
27 Ks. esim. päivänkysymyksiä 1908, 14–15.
28 Valtiopäivät 1911, ptk. 792–830; Valtiopäivät 1912, ptk. 911–913.

29 Valtiopäivät 1913, ptk. 132–136; Asetusehdotus avustuksen myöntämiseksi, Valtiopäivät 1913, Liitteet VII, 639–645.
30 Valtiopäivät 1914, ptk. 318–354; Anomusehdotus valtionlainasta, Valtiopäivät 1914, Liitteet VIII, 590–591.
31 Työläisnainen 29.1.1914.
32 Työläisnainen 19.2.1914.
33 Helsingin Sanomat 15.2.1914.
34 TA:YSY: ptk. 7.4.1907.
35 Jotuni 1909, 113.
36 Jotuni 1930, 57.
37 Jotuni 1930, 86.
38 Jotuni 1930, 86–87.
39 Bebel 1917, 10–11.
40 Jotuni 1930, 49.
41 Oivallinen esimerkki: Novellikokoelman Rakkautta nimikkonovelli. Ks. Jotuni 1958, 90–92.
42 VA:HWK:Kansio 27: Max Hodannin kirjeet Hella Wuolijoelle, Ks. esim. Tallinnassa 22.8.1932 päivätty kirje.
43 VA:HWK:Kansio 3: Hella Wuolijoen kirjekonsepti Eino Salmelaiselle 13.4.1953.

VII JUSTIINA

1 Tärkeimmissä rooleissa toimivat Elsa Turakainen (Justiina), Hugo Hytönen (Laamanni Robert Harmaalahti), Emmi Jurkka (Hilda), Leo Lähteenmäki (Olavi), Elsa Rantalainen (Senaattorska Harmelius).
2 Tervapää 1937a, 22–23.
3 Bebel 1907–1908, 83; Bebel 1917, 10–11.
4 Tervapää 1937a, 125–126.
5 Tervapää 1937a, 111–112.
6 Tervapää 1937a, 46.
7 Tervapää 1937a, 171.
8 Tervapää 1937a, 15–16.
9 VA:HWK:Kansio 15 (h): Esitelmäkonsepti draamakirjallisuudesta, joka alkaa sanoilla: "Aikamme näyttötaiteen isä..." 5–6.
10 Tervapää 1937a, 44.
11 Tervapää 1937a, 113.
12 Tervapää 1937a, 174–175.
13 Engels 1967b, 393–394. Friedrich Engelsin kirje Minna Kautskylle, London 26.11.1885.
14 VA:HWK:Kansio 15 (i): Kirjoitelma, joka alkaa sanoilla: "Justiina-näytelmän esipuheessa...".
15 Suomen Sosialidemokraatti 16.9.1937.
16 Talvio 1937, 77.
17 IKL, 5/1938.
18 Helsingin Sanomat 16.9.1937.
19 Vappu Tuomiojan haastattelu 14.5.1979.
20 Tiusanen 1978.
21 Tervapää 1937a, 9.
22 VA:HWK:Kansio 15 (i): Em. "Justiina-näytelmän esipuheessa...".
23 VA:HWK:Kansio 15 (h): Em. "Aikamme näyttämötaiteen isä..." 5.

24 VA:HWK:Kansio 15 (i): Em. "Justiina-näytelmän esipuheessa...".
25 Törnqvist 1968, 13.

VIII JUURAKON HULDA

1 Salmelainen 1954, 226; Tarinan laulajattaresta ja kansanedustajista vahvistaa Vappu Tuomioja. Vappu Tuomiojan haastattelu 15.7.1979.
2 Maalaistytön kaupunkilaiselämää Hella Wuolijoki ei kuvannut Juurakon Huldassa ensimmäistä kertaa. Viroksi kirjoittamassaan Usvantakaisten jatkoromaanissa Udutaguste Leeni Tartus (H. Wuolijoki, 1933) hän kertoo, miten Usvantakaisten Leeni joutui lähtemään kotitalostaan ja aloittamaan elämänsä Tartossa, kaupungissa, joka jäi Hella Wuolijoen muistoihin hänen kouluajaltaan. Leeni toimi vanhan leskiparonittaren taloudenhoitajana, luki yksityisesti ylioppilaaksi ja meni paronittaren pojan, tohtori Rehbinderin kanssa naimisiin sen jälkeen, kun viimeksi mainitun huikentelevainen aviovaimo oli kuollut. Juurakon Huldan aihe oli Wuolijoelle jo tavallaan tuttu.
3 Tärkeimmissä rooleissa toimivat Emmi Jurkka (Hulda), Kaarlo Angerkoski (tuomari Soratie), Eino Jurkka (professori Norko), Hugo Hytönen (toimittaja Purtiainen), Ossi Elstelä (isäntä ja kunnallisneuvos Ali-Lehtonen), Anni Hämäläinen (Neiti Constance Sanmark).
4 Tervapää 1937b, 23–24.
5 Tervapää 1937b, 28.
6 H. Wuolijoki 1973, 280.
7 Tervapää 1937b, 25.
8 Tervapää 1937b, 22.
9 Tervapää 1937b, 67.
10 Tervapää 1937b, 37.
11 Tervapää 1937b, 48.
12 Tervapää 1937b, 51.
13 Tervapää 1937b, 119.
14 Tervapää 1937b, 118.
15 Tervapää 1937b, 36.
16 Tervapää 1937b, 79.
17 Tervapää 1937b, 86.
18 Tervapää 1937b, 153.
19 Ks. H. Wuolijoki 1973, 114.
20 Tervapää 1937b, 156.
21 Tervapää 1937b, 158.
22 VA:HWK:Kansio 3: Hella Wuolijoen kirjekonsepti Eino Salmelaiselle 13.4.1953.
23 Tervapää 1937b, 158.
24 Kansan Lehti 16.10.1937.
25 Aamulehti 16.10.1937.
26 Helsingin Sanomat 11.3.1937.
27 Tervapää 1937b, 95.
28 Bebel 1907–1908, 240.
29 Tervapää 1937b, 96.
30 Bebel 1907–1908, 191.
31 Bebel 1907–1908, 255.

32 VA:HWK:Kansio 15 (i): Em. "Puhua omasta kappaleestaan..." 3.
33 Tervapää 1937b, 105.
34 Tervapää 1937b, 147.
35 Tervapää 1937b, 15.
36 Tervapää 1937b, 20.
37 Tervapää 1937b, 20.
38 Vappu Tuomiojan haastattelu 14.5.1979.
39 VA:HWK:Kansio 13: A Finnish Baccus.
40 VA:HWK:Kansio 13: A Finnish Baccus, 9.
41 Näytelmän kirjoittamisajankohtaa on vaikeata määritellä, sillä se esitettiin ensimmäisen kerran vasta vuonna 1965 Radioteatterissa. Kirjailija itse toteaa tapansa mukaan suurpiirteisesti kirjoittaneensa näytelmänsä "joskus kolmekymmentäluvulla". H. Wuolijoki 1946, 5.
42 Tervapää 1938, 9–10.
43 Salmelainen 1954, 227.
44 Sahanpuruprinsessa (YLE).
45 Brecht 1973, 164.

IX NISKAVUOREN NAISET

1 Tärkeimmissä rooleissa toimivat Elsa Rantalainen (Niskavuoren vanha emäntä), Martta Kontula (Ilona Ahlgren), Kyösti Erämaa (Aarne Niskavuori), Aino Lohikoski (Martta).
2 H. Wuolijoki 1947, 335; Vappu Tuomiojan haastattelu 14.5.1979.
3 Vappu Tuomiojan haastattelu 14.5.1979; VA:HWK:Kansio 13: Honkavuoren Herra.
4 VA:HWK:Kansio 13: Honkavuoren Herra, 4.
5 VA:HWK:Kansio 13: Honkavuoren Herra, 6.
6 VA:HWK:Kansio 13: Honkavuoren Herra,13.
7 VA:HWK:Kansio 13: Honkavuoren Herra, 12.
8 VA:HWK:Kansio 13: Honkavuoren Herra, 16.
9 VA:HWK:Kansio 30: Sulo Wuolijoen kirjeet Ella Murrikille. Ks. esim. heinäkuussa 1907 saapuneet kirjeet.
10 Tyyne Havcrin haastattelu 18-20.6.1965: Kristiina Koskivaaran hallussa.
11 Tervapää 1936, 74.
12 Tervapää 1936, 76.
13 Tervapää 1936, 77.
14 VA:HWK:Kansio 15 (i): Em. "Puhua omasta kappaleestaan..." 5–7.
15 Tervapää 1936, 60.
16 Tervapää 1936, 59–60.
17 Tervapää 1936, 60.
18 Tervapää 1936, 62.
19 Tervapää 1936, 101.
20 Mehring 1902, 157.
21 Engels 1967a, 604: Friedrich Engelsin kirje Ferdinand Lassallelle. Manchester 18.5.1859.
22 Marx 1967, 591–592: Karl Marxin kirje Ferdinand Lassallelle. London 19.4.1859.
23 Em. Marxin kirje.
24 Lukács 1952, 15.
25 Bebel 1907–1908, 53.

26 Tervapää 1936, 30.
27 Tervapää 1936, 61.
28 Ks. Bebel 1907–1908, 29–30.
29 Tervapää 1936, 68.
30 Tervapää 1936, 69.
31 Tervapää 1936, 44–45.
32 Tervapää 1936, 129.
33 Tervapää 1936, 106.
34 Tervapää 1936, 107.
35 Tervapää 1936, 107–108.
36 VA:HWK:Kansio 6: Snellman-aineiston joukosta löytynyt katkelma.
37 Tervapää 1936, 131.
38 VA:HWK:Kansio 6: Aineisto Snellman-näytelmää varten.
39 VA:HWK:Kansio 15 (i): Em. "Puhua omasta kappaleestaan..." 1–2.
40 Vappu Tuomiojan haastattelu 14.5.1979.
41 Tervapää 1936, 23.
42 Salmelainen 1954, 225.
43 Sorretuista ohjaajista: Vappu Tuomiojan hallussa.
44 Salmelainen 1954, 223.
45 Kosti Elon Niskavuoren naisten pääkirja (TTT).
46 Ajan Suunta 1.4.1936.
47 Ajan Suunta 1.9.1936.
48 Suomen Sosialidemokraatti 4.9.1936.
49 Ilkka 7.11.1936.
50 Ilkka 7.11.1936.
51 Satakunnan Kansa 19.12.1936.
52 Ilkka 26.5.1936.
53 Karjala 9.10.1936.
54 Helsingin Sanomat 1.4.1936.
55 Aamulehti 8.5.1938.
56 Suomen Sosialidemokraatti 1.4.1936.
57 Kansan lehti 19.10.1936.
58 1 stone = 6,350 kg.
59 Morning Post ja Times 9.7.1937, The Observer 11.7.1937.
60 Daily Express ja Daily Sketch 9.7.1937.
61 New Statesman and Nation 17.7.1937.
62 VA:HWK:Kansio 38: Tukholman ensi-illan ohjelmalehtinen.
63 Svenska Dagbladet, Socialdemokraten ja Dagens Nyheter 11.12.1937.
64 Arbetaren 11.12.1937.
65 Deutsche Allgemeine Zeitung 1.2.1938, Hamburger Nachrichten, Hamburger Fremdenblatt (pvm. puuttuu).
66 Novosti, Obzor ja Zagrebaki List 10.6.1939.

X NISKAVUOREN LEIPÄ

1 Tärkeimmissä rooleissa toimivat: Elsa Rantalainen (Loviisa Niskavuori), Vappu Elo (Ilona), Kyösti Erämaa (Aarne Niskavuori), Aino Lohikoski (Martta).

2 Tervapää 1939, 21–22.
3 Tervapää 1939, 33.
4 Tervapää 1939, 34.
5 Tervapää 1936, 67.
6 Tervapää 1939, 64.
7 VA:HWK:Kansio 6: Snellman-aineiston joukosta löytynyt katkelma.
8 Tervapää 1937a, 41.
9 Tervapää 1939, 75.
10 Tervapää 1939, 59.
11 Tervapää 1939, 117.
12 Tervapää 1939, 80.
13 Tervapää 1939, 80.
14 Tervapää 1939, 92.
15 Tervapää 1939, 122.
16 Tervapää 1939, 124.
17 Tervapää 1939, 124.
18 Tervapää 1939, 136.
19 Tervapää 1939, 7–8.
20 Tervapää 1939, 8.
21 VA:HWK:Kansio 15 (i): Em. "Puhua omasta kappaleestaan..." 6.
22 Suomen Sosialidemokraatti 19.1.1939.
23 Helsingin Sanomat 19.1.1939.

XI NISKAVUOREN NUORI EMÄNTÄ

1 Kansallisteatterissa Loviisan roolissa oli Kaisu Leppänen ja Juhanina Urho Somersalmi. Tampereen Työväen Teatterissa vastaavasti Elna Hellman ja Edvin Laine.
2 Tervapää 1939, 124.
3 Tervapää 1940, 55.
4 Tervapää 1940, 56.
5 Tervapää 1940, 60.
6 Tervapää 1940, 105.
7 Tervapää 1940, 30.
8 Tervapää 1940, 102.
9 Tervapää 1940, 125.
10 Tervapää 1940, 130.
11 Tervapää 1940, 63.
12 Tervapää 1940, 63–64.
13 Tervapää 1940, 71.
14 Tervapää 1940, 99.
15 Tervapää 1940, 114.
16 Tervapää 1940, 132.
17 Tervapää 1940, 133.
18 Tervapää 1940, 140.
19 Tervapää 1940, 140–141.
20 Suomen Sosialidemokraatti 14.11.1940.

21 Kansan Lehti 15.11.1940.
22 Aamulehti 15.11.1940.
23 Helsingin Sanomat 14.11.1940.
24 Edvin Laineen Niskavuoren nuoren emännän pääkirja vuodelta 1940 (TTT) – vrt. Edvin Laineen Niskavuoren nuoren emännän pääkirja Pyynikin kesäteatteriin vuodelta 1976: Edvin Laineen hallussa.
25 Tervapää 1940, 132.

XII NISKAVUOREN HETA

1 Hetan roolissa toimi Bertta Tammelin, Akustia esitti Toivo Mäkelä ja Siipirikkona oli Irma Seikkula.
2 H. Wuolijoki 1972, 177.
3 Tervapää 1940, 36–37.
4 Tervapää 1939, 50.
5 Tervapää 1939, 45.
6 Hanna-täti oli syntynyt vuonna 1849 ja solmi avioliiton vuonna 1886.
7 Vappu Tuomiojan haastattelu 14.5.1979.
8 Tervapää 1953a, 14.
9 Tervapää 1953a, 71.
10 Tervapää 1953a, 53.
11 Tervapää 1953a, 61.
12 Tervapää 1953a, 111.
13 Ks. VA:HWK:Kansio 13: Honkavuoren Herra, 13; vrt. Tervapää 1953a, 62.
14 Tervapää 1953a, 110–111; vrt. Wuolijoki 1973, 109–114.
15 Tervapää 1953a, 96.
16 Tervapää 1953a, 95.
17 Tervapää 1953a, 130; vrt. VA:HWK:Kansio 3: Hella Wuolijoen kirjekonsepti Lion Feuchtwangerille (päiväämätön).
18 Tervapää 1953a, 125–126.
19 Vihtori Eerolan kuolemaan liittyvistä yksityiskohdista kertoi Vappu Tuomioja 14.5.1979.
20 VA:HWK:Kansio 13:Heikkilän Roopen sopimaton kuolema, 3–4.
21 VA:HWK:Kansio 13: Heikkilän Roopen sopimaton kuolema, 4-5.
22 Tervapää 1953a, 134.
23 Tervapää 1953a, 151–152.
24 Tervapää 1953a, 14.
25 Asetuskokoelma 1909, N:o 12/1/1§.
26 Sos. dem. puoluekokous 1917, pkt. 80.
27 Rasila 1970, 293–295.
28 TA: Sos.dem. puolueneuvoston ptk. 28–30.10.1917.
29 TA:Sos.dem. puolueneuvoston ptk. 28–30.1917. "Me vaadimme" julkaistiin Työmies-lehdessä 1.11.1917.
30 II Valtiopäivät 1917, ptk. 56.
31 VA:SKV: ptk. 301/1918, N:o 9.
32 Rasila 1970, 323.
33 Rasila 1970, 325–327.

34 Rasila 1970, 329–331, 336.
35 Vuokramaiden lunastuslakiehdotus tuli eduskunnan ensimmäiseen täysistuntokäsittelyyn kesäkuun 18. päivänä 1918 ja saman vuoden lokakuun 15. päivänä valtionhoitaja P. E. Svinhufvud vahvisti sen.
36 II Valtiopäivät 1917, ptk. 1576.
37 Uusi Päivä 9.9.1951; Vapaa Sana 19.11.1950; Kansan Tahto 4.2.1951; Kansan Lehti 18.11.1950.
38 Aamulehti 18.11.1950; Pohjolan Sanomat 3.2.1951; Turun Sanomat 8.9.1951; Helsingin Sanomat 6.12.1950; Uusi Aura 9.9.1951.
39 Maakansa 5.4.1952; Ilta-Sanomat 4.4.1952.
40 Vapaa Sana 19.11.1950; Kansan Lehti 18.11.1950; Kansan Tahto 4.2.1951; Uusi Päivä 9.9.1951.
41 Helsingin Sanomat 6.12.1950; Maakansa 5.4.1951; Pohjolan Sanomat 3.2.1951.
42 Uusi Suomi 22.1.1953.
43 H. Wuolijoki 1950.
44 Toini Havun haastattelu 6.11.1978.
45 Järnefelt 1907, 42.
46 Järnefelt 1907, esim. 51–52.
47 Teos ilmestyi vuonna 1902.

XIII ENTÄS NYT, NISKAVUORI?

1 Tärkeimmissä rooleissa toimivat Elsa Turakainen (Niskavuoren vanha emäntä), Aino-Inkeri Notkola (Ilona), Eino Kaipainen (Juhani), kantaesitysiltana Juhanina toimi Edvin Laine, Rauni Luoma (Martta). Tampereen Työväen Teatterissa vastaavasti Elna Hellman, Liisa Pakarinen, Reino Kalliolahti, Sirkka Lehto.
2 Edvin Laineen haastattelu 3.12.1978.
3 Tervapää 1953b, 14.
4 Tervapää 1953b, 71.
5 Tervapää 1953b, 93–94.
6 Tervapää 1953b, 94.
7 Tervapää 1953b, 109.
8 Tuli 1945, 23–24.
9 Tuli 1945, 24
10 Tuli 1945, 24.
11 Tuli 1945, 33.
12 Tervapää 1953a, 57.
13 Tervapää 1953b, 56.
14 Tervapää 1953b, 56.
15 Tervapää 1953b, 75-76.
16 Tervapää 1953b, 57–58.
17 Tervapää 1953b, 58.
18 Tervapää 1953b, 35.
19 Tervapää 1953b, 81.
20 Toini Havun haastattelu 6.11.1978.
21 VA:HWK:Kansio 6:Snellman-näytelmän aineiston joukosta löytynyt katkelma.

22 Tervapää 1953b, 129.
23 Tervapää 1953b, 129.
24 Tervapää 1953b, 130.
25 Suomen Sosialidemokraatti 12.2.1953.
26 Helsingin Sanomat 12.2.1953.
27 Iisalmen Sanomat 15.2.1953.
28 Eino Salmelaisen pääkirja näytelmään Entäs nyt, Niskavuori? (TTT) 37.
29 Tervapää 1953b, 47.
30 Eino Salmelaisen pääkirja näytelmään Entäs nyt, Niskavuori? (TTT) 84.
31 H. Wuolijoki 1953, 164.
32 Eino Salmelaisen pääkirja näytelmään Entäs nyt, Niskavuori? (TTT) 119.
33 Eino Salmelaisen pääkirja näytelmään Entäs nyt, Niskavuori? (TTT) 120; Tervapää 1953b, 130.
34 Eino Salmelaisen pääkirja näytelmään Entäs nyt, Niskavuori? (TTT) 120; Tervapää 1953b, 131.
35 Toini Havun haastattelu 6.11.1978.
36 Helsingin Sanomat 18.2.1953.

LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

A. Arkistolähteet

1. VALTIONARKISTO (VA)

HELLA WUOLIJOEN KOKOELMA (HWK)

Kansio 1
Hella Wuolijoen arkistoluettelon mukainen signum: A Biografica Hella Wuolijoki. Kansio 1:3 Seurojen diplomeja ja jäsenkirjoja.

Kansio 3

Hella Wuolijoen arkistoluettelon mukainen signum: B Konseptit ja käsikirjoitukset. Kansio 3: 1 Kirjekonseptit: Erikoisluettelo I

Kansio 6

Hella Wuolijoen arkistoluettelon mukainen signum: B Konseptit ja käsikirjoitukset. Kansio 6: 2 Kaunokirjalliset konseptit ja käsikirjoitukset: a Näytelmäkirjoitukset ja -konseptit.

Kansio 13

Hella Wuolijoen arkistoluettelon mukainen signum: B Konseptit ja käsikirjoitukset. Kansio 13: 2 Kaunokirjalliset konseptit ja käsikirjoitukset: e Suomenkieliset lyhyehköt käsikirjoitukset ja konseptit.

Kansio 15 (h)

Hella Wuolijoen arkistoluettelon mukainen signum: B Konseptit ja käsikirjoitukset. Kansio 15: 2 Kaunokirjalliset konseptit ja käsikirjoitukset: h Lehtikirjoitus- ja esitelmäkonseptit.

Kansio 15 (i)
Hella Wuolijoen arkistoluettelon mukainen signum: B Konseptit ja käsikirjoitukset. Kansio 15: 2 Kaunokirjalliset konseptit ja käsikirjoitukset: i Kirjoitelmia omista teoksista, esipuheita.

Kansio 20

Hella Wuolijoen arkistoluettelon mukainen signum: B Konseptit ja käsikirjoitukset. Kansio 20: 4 Tieteelliset käsikirjoitukset ja muistiinpanot: b Historia.

Kansio 27 Kansio 28 Kansio 30

Hella Wuolijoen arkistoluettelon mukainen signum: c. Tulleet kirjeet. Kansiot 27, 28, 30: Erikoisluettelo J.

Kansio 38
Hella Wuolijoen arkistoluettelon mukainen signum: E Painotuotteet, sanomalehtileikkeet ja monisteet. Kansio 38: 3 Lehtileikkeet: a Hella Wuolijoen näytelmät.

Kansio 44

Hella Wuolijoen arkistoluettelon mukainen signum: H Muitten henkilöitten papereita. Kansio 44: 3 Ernst Murrik: d Saapuneet kirjeet: Erikoisluettelo L.

SUOMEN KANSANVALTUUSKUNTA (SKV)
Suomen kansanvaltuuskunnan pöytäkirjat: Ca 1918.

ULKOMINISTERIÖ (UM)
Lontoon lähetystön poliittiset raporit: 5 C 7 1919.

VÄINÖ TANNERIN KOKOELMA (VTK)
Kansio 3: Kirjeitä Väinö Tannerille.

2. HELSINGIN KAUPUNGINTEATTERIN ARKISTO (HKT)

Hella Wuolijoki, Talon lapset. Pääkirja.

3. HELSINGIN YLIOPISTON KIRJASTO (HYK)

Luettelo: Osakunnat, yo-tiedekunnat ja yhdistykset
Hämäläisosakunta (HO)
C. Pöytäkirjat 1901–1906.
K. Käsinkirjoitetut lehdet: Hälläpyörä 1901.

4. SOTA-ARKISTO (SA)

Sotaylioikeuden (SYO) päätösaktit: 23.5.1944 N:o 904.

5. SUOMEN NÄYTELMÄKIRJAILIJALIITTO (SNL)

Hella Wuolijoki, Koidula
Palava maa
Laki ja järjestys

Kopiot alkuperäisistä näytelmäteksteistä.

6. TAMPEREEN TYÖVÄEN TEATTERIN ARKISTO (TTT)

Hella Wuolijoki, Niskavuoren naiset, Kosti Elon pääkirja (1936).
Niskavuoren nuori emäntä, Edvin Laineen pääkirja (1940).
Entäs nyt, Niskavuori?, Eino Salmelaisen pääkirja (1953).

7. TYÖVÄEN ARKISTO (TA)

329.5 (471) Sosialidemokraattisen puoluehallinon pöytäkirjat 1906.
329.5 (471) Sosialidemokraattisen puolueneuvoston pöytäkirjat 1917.

363.2 (471) Ylioppilaiden Sosialidemokraattisen Yhdistyksen (YSY) pöytäkirjat 1906–1907.

8. YLEISRADION NAUHOITEARKISTO JA ÄÄNIARKISTO (YLE)

Hella Wuolijoki, Kuunsilta, radiokuunnelman alkuperäisnauhoite (1951).
Sahanpuruprinsessa, radiokuunnelman alkuperäisnauhoite (1965).

9. YKSITYISTEN HENKILÖIDEN HALLUSSA OLEVAT ASIAKIRJAT JA DOKUMENTIT

Max Engman
Hella Wuolijoen kirje Granville Hicksille 15.1.1935 (kopio). Alkuperäinen kirje: Granville Hicks Papers. Georg Arents Research Library, Syracuse University.

Kristiina Koskivaara
Tyyne Haverin haastattelu (nauhoite), Vesala 18–20.6.1965.

Edvin Laine
Niskavuoren nuori emäntä. Edvin Laineen pääkirja Pyynikin kesäteatteriin vuodelta 1976.

Tiusanen 1978
Timo Tiusanen, O'Neill and Wuolijoki: A Point of Contact between American and Finnish Drama. American Literature Seminar, Helsinki 11–12.2.1978.

Vappu Tuomioja
Hella Wuolijoki, Sorretuista ohjaajista. Kirjoitelma .

B. Kirjallisuus[1)]

Ammondt 1979	Jukka Ammondt, Hella Wuolijoen sota ja rauha. Kanava 2/1979.
Asetuskokoelma 1909	Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokoelma vuodelta 1909. Helsingissä 1910.

1) Myös painetut pöytäkirjat, valtiopäiväasiakirjat sekä sellaiset sanoma- ja aikakauslehtien artikkelit, jotka eivät suoranaisesti ole Hella Wuolijoen näytelmäarvosteluja, kuuluvat luetteloon. Wuolijoen näytelmien vastaanottoa sanoma- ja aikakauslehdistössä koskevat kirjoitukset on esitetty liitteessä 1

Bebel 1907-1908 — August Bebel, Nainen ja sosialismi. Toinen painos. Suomennos: Yrjö Sirola Kotkassa 1907–1908.

Bebel 1917 — August Bebel, Naisen asema porvarillisessa ja sosialistisessa yhteiskunnassa. Suomennos: V.T. Pori 1917.

Brecht 1973 — Bertolt Brecht, Arbeitsjournal. Erster Band 1938 bis 1942. Frankfurt am Main 1973.

Camus 1967 — Albert Camus, Kleine Prosa. Hamburg 1967.

Canth 1884 — Minna Canth, Naiskysymyksestä. Valvoja IV 1884.

Canth 1973 — Minna Canthin kirjeet. Toim. Helle Kannila. Vammala 1973.

EBL 1926–1929 — Eesti Biograafiline Leksikon. Tartu 1926–1929.

Engels 1951 — Friedrich Engels, Anti-Dühring. Lahti 1951.

Engels 1967 a — Friedrich Engelsin kirje Frerdinand Lassallelle. Manchester 18.5.1859 Marx/Engels, Werke Bd 29. Berlin 1967.

Engels 1967 b — Friedrich Engelsin kirje Minna Kautskylle. London 26.11.1885. Marx/Engels, Werke Bd. 37. Berlin 1967.

Engels 1970 — Friedrich Engels, Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä. Moskova 1970.

Engman-Eriksson 1979 — Max Engman-Jerker A. Eriksson, Mannen i kolboxen. John Reed och Finland. Svenska Litteratursällskapet i Finland Nr 485. Ekenäs 1979.

Enzensberger 1977 I-II — Christian Enzensberger, Literatur und Interesse. Eine politische Ästhetik mit zwei Beispielen aus der englishen Literatur. Band I: Theorie, Band II: Beispiele. München-Wien 1977.

Euripides 1966 — Euripides, Medeia, Ifigeneia Auliissa. Suomennos: Otto Manninen. Porvoo 1966.

Feuchtwanger 1930 — Lion Feuchtwanger, Erfolg. München 1930.

George 1908 — Henry George, Sosiaalinen pulma. Arvid Järnefeltin julkaisuja N:o 8. Suomennos: Arvid Järnefelt. Helsinki 1908.

Gorki 1908 — Maksim Gorki, Tunnustus. Suomennos: Hella Wuolijoki. Turku 1908.

Grenzstein 1926 — Ado Grenzstein, Eesti Küsimusest. Friedebert Tuglas, Ado Grenzsteini lahkumine. Tartus 1926.

Gylling 1905 — Edvard Gylling, Maatalouskysymys puoleohjelmassamme. Sosialistinen Aikakauslehti, näytenumero, joulukuu 1905.

Hülst 1974/75 — Dirk Hüls, Kritische Theorie und Ideologiekritik. Politische Theorien und Ideologien. Herausgegeben von Frans Neumann. Baden-Baden 1974/75.

Jotuni 1909 — Maria Jotuni, Arkielämää. Helsinki 1909.

Jotuni 1930 — Maria Jotuni, Savu-uhri. Jotuni, Kootut teokset III. Helsingissä 1930.

Jotuni 1958 — Maria Jotuni, Rakkautta. Jotuni, Valitut teokset. Helsinki 1958.

Jussila 1975 — Osmo Jussila, Vuoden 1905 suurlakko Suomessa venäläisten silmin. Historiallinen aikakauskirja 3/1975.

Järnefelt 1907 — Arvid Järnefelt, Maa kuuluu kaikille. Arvid Järnefeltin julkaisuja N:o 6. Helsinki 1907.

Kallas 1935 — Aino Kallas, Tähdenlento, Virolaisen runoilijattaren Koidulan elämää. Helsingissä 1935.

Karhu 1973 — Eino Karhu, suomen 1900-luvun alun kirjallisuus. Tampere 1973.

Karkama 1976 — Pertti Karkama, Elämänmuodosta yhteiskuntaan. Georg Lukácsin romaaniteorian perusteet 1907–1939. Oulu 1976.

Kock 1906 — Johan Kock, Seitsemän päivää Keskusasemalla. Helsinki 1906.

Kollontai 1920 — Aleksandra Kollontai, Perhe ja sosialistinen valtio. Työläisnainen 8–9/1920

Kollontai 1923 — Aleksandra Kollontai, Kommunistisesta aviomoraalista. Punaorpo, Työläisnainen 11–12/1923.

Kollontai 1973 — Aleksandra Kollontai, Naisen asema taloudellisessa yhteiskuntakehityksessä. Suomennos: Ulla-Liisa Heino Helsinki 1973.

Koskinen 1903 — Kössi Koskinen, Kuinka voitaisiin tilattoman väestön asemaa parantaa ja sitä kiinnittää maanviljelykseen, sekä mitä olisi valtion ja kuntain tehtävä, jotta torjuttaisiin työttömyyttä maanviljelysväestön keskuudessa. Alustus Forssan puoluekokouksen ohjelman 12:lle kysymykselle: Tilattoman työväestön aseman parantaminen. Toisen Suomen työväen puolekokouksen pöytäkirja. Liiteosa. Turku 1903.

Kruus 1967 — Oskar Kruus, Täpsustasi Hella Wuolijoe puhul. Keel ja kirjandus 12/1967.

Kruus 1971 — Oskar Kruus, Naine, hanesulega. Tallinn 1971.

Kruus 1972 — Oskar Kruus, Hella Wuolijoen sukujuuret. Hella Wuolijoki, Koulutyttönä Tartossa. Tapiola 1972.

Kuusinen 1922 — Hertta Kuusinen (H.K.), Yksityistalous ja vallankumous. Työläisnainen, kevätjulkaisu 6–7/1922.

Kuusisto 1978 — Seppo Kuusisto, Hämäläis-Osakunnan historia 1865–1918. Vaasa 1978.

Kópp 1954 — Johan Kópp, Mälestuste Radadel II. Tartus 1896–1906. Lund 1954.

Leppänen 1924 — Paavo Leppänen, Kaksikymmentä vuotta suurlakosta. Työväen kalenteri XVIII. Helsinki 1924.

Lukács 1952 — Georg Lukács, Karl Marx und Friedrich Engels als Literaturhistoriker. Berlin 1952.

Lukács 1964 a — Georg Lukács, Tolstoi und die Probleme des Realismus. Georg Lukács, Werke Bd. 5. Neuwied-Berlin 1964

Lukács 1964 b — Georg Lukács, Maksim Gorki. "Die menschliche Komödie des vorrevolutionären Russlands". Georg Lukács, Werke Bd. 5. Neuwied-Berlin 1964.

Lukács 1965 — Georg Lukács, Balzac und der französische Realismus. Georg Lukács, Werke Bd. 6. Neuwied-Berlin 1965.

Luottamukselliset neuvottelut — Hella Wuolijoki, Luottamukselliset neuvottelut Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Vv. 1938-39-40-41. Painopaikka ja -aika tuntematon.

Mandelstam 1902 — J. Mandelstam, Päätyyppi Maksim Gorkin runoudessa, Valvoja III/1902.

Marx 1958 — Karl Marx, Poliittisen taloustieteen arvostelua. Esipuhe. Marx/Engels, Valitut teokset I osa. Petroskoi 1958.

Marx 1967 — Karl Marxin kirje Ferdinand Lassallelle. London 19.4.1859. Marx/Engels, Werke Bd. 29. Berlin 1967.

Mehring 1902 — Franz Mehring (Hrsg.), Aus dem literarichen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle. Band IV. Briefe von Ferdinand Lassalle an Karl Marx und Friedrich Engels. Stuttgart 1902.

Murrik 1907 — Hella Murrik, Ajalugu. Noor-Eesti II. Tartus 1907.

Mäkelin 1905 — Julistuskirja Suomen Kansalle. Kansan Lehti 11.11.1905.

Niitemaa 1959 — Vilho Niitemaa, Baltian historia. Porvoo 1959.

Nykysuomen sanakirja 1962 III — Nykysuomen Sanakirja. Kolmas osa. Porvoossa 1962.

Ojamaa-Varmas 1944 — M. Ojamaa - A. ja T. Varmas, Viron historia. Suomennos: Eino Parikka. Porvoo 1944.

Paavolainen 1977 — Jaakko Paavolainen, Nuori Tanner – menestyvä sosialisti. Helsinki 1977.

Palmgren 1965 — Raoul Palmgren, Työläiskirjallisuus (Proletaarikirjallisuus). Porvoo 1965.

Palmgren 1966 II — Raoul Palmgren, Joukkosydän II. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus. Porvoo 1966.

Palmgren 1976 — Raoul Palmgren, Suuri Linja. Arvidssonista vallankumouksellisiin sosialisteihin. Toinen painos. Helsinki 1976.

Päivänkysymyksiä 1908 — Sosialistien kanta tilattoman väestön kysymyksessä. Päivänkysymyksiä 16. Helsinki 1908.

Pärssinen 1907 a — Hilja Pärssinen, Aviottomien äitien asema. Työläisnainen 27/1907.

Pärssinen 1907 b — Hilja Pärssinen, Vähän vastustajille. Työläisnainen 32/1907.

Póld 1960 — Peeter Póld, Jaan Tónisson Eesti rahvuslukku mötte arendajana. Jaan Tónisson koguteos tema üheksakymnenda sünnipäeva tähistamiseks. Stockholm 1960.

Rasila 1961 — Viljo Rasila, Suomen torpparikysymys vuoteen 1909. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus. Kajaani 1961.

Rasila 1970 — Viljo Rasila, Torpparikysymyksen ratkaisuvaihe. Suomen torpparikysymys vuosina 1909–1918. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus. Historiallisia tutkimuksia 81. Joensuu 1970.

Reuna 1978 — Risto Reuna, Ministerisosialismin tie. Helsingin Sanomat 23.4.1978.

Rintala 1968 — Marvin Rintala, Political generations. International Encyclopedia of the Social Sciences. USA 1968.

Salmelainen 1954 — Eino Salmelainen, Aioin papiksi – jouduin teatteriin. Helsinki 1954.

Shakespeare 1962 — William Shakespeare, Venetsian kauppias. Shakespeare, Suuret draamat III. Suomennos: Yrjö Jylhä. Helsinki 1962.

Sillanpää 1909 — Miina Sillanpää, Naisen asema nykyisessä yhteiskunnassa. Työläisnainen 24/1909.

Soikkanen 1961 — Hannu Soikkanen, Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisiin eduskunnan vaaleihin asti. Porvoo 1961.

Sos.dem. ohjelmakomitea 1911 — Alustuksia ja ehdotuksia Suomen sosialidemokratisen puolueen edustajakokoukselle, joka pidetään Helsingissä 4.–9. p:nä syyskuuta 1911. Kotkassa 1911.

Sos. dem. puoluekokous 1905 — Suomen sosialidemokratisen puolueen neljännen (ylimääräisen) kokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Tampereella marrask. 20–22 p. 1905. Tampere 1906.

Sos. dem. puoluekokous 1906 — Suomen sosialidemokratisen puolueen viidennen edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Oulussa 20–27 p:nä elokuuta 1906. Tampere 1906.

Sos. dem. puoluekokous 1911 — Suomen sosialidemokratisen puolueen seitsemännen edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Helsingissä syyskuun 4–10 päivinä 1911. Helsinki 1911.

Sos. dem. puoluekokous 1917 — Suomen sosialidemokratisen puolueen yhdeksännen puoluekokousen pöytäkirja. Kokous pidetty Helsingissä kesäkuun 15–18 p:nä 1917. Turku 1918.

Sos. dem. vaaliohjelma 1906 — Sosialidemokratisen puolueen vaaliohjelma. Helsinki 1906.

Sosialistinen Aikakauslehti 1906 — Rajat selviksi. Sosialistinen Aikakauslehti, Näytenumero 3/1906.

Sosialistinen Aikakauslehti 1907 — Köyhälistöpuolueen vaaliohjelma ja herraspuolueitten hätälupaukset. Sosialistinen Aikakauslehti 2/1907.

Suolahti 1921 — Gunnar Suolahti, Vanhempi fennomania ja Suomen itsenäisyyden aate. Turun Suomalaisen yliopistoseuran vuosikirja III. Turku 1921.

Talvio 1937 — U. Talvio, Kansallisen ajatuksen esiintyminen kansalliskirjallisuudessamme. IKL 5–6/1937.

Tampereen Torpparikokous 1906 — Pöytäkirja tehty Ensimmäisessä Torpparien edustajien kokouksessa Tampereella 9, 10, 11 ja 12 päivinä huhtikuuta 1906. Helsinki 1906.

Tanner 1948 — Väinö Tanner, Nuorukainen etsii sijaansa yhteiskunnassa. Helsinki 1948.

Tanner 1950 — Väinö Tanner, Olin ulkoministerinä talvisodan aikana. 4. p. Helsinki 1950.

Tervapää 1936	Juhani Tervapää (Hella Wuolijoki), Niskavuoren naiset. Jyväskylä 1936.
Tervapää 1937a	Juhani Tervapää (Hella Wuolijoki), Justiina. Jyväskylä 1937.
Tervapää 1937b	Juhani Tervapää (Hella Wuolijoki), Juurakon Hulda. Jyväskylä 1937.
Tervapää 1938	Juhani Tervapää (Hella Wuolijoki), Vihreä kulta. Jyväskylä 1938.
Tervapää 1939	Juhani Tervapää (Hella Wuolijoki), Niskavuoren leipä. Jyväskylä 1939.
Tervapää 1940	Juhani Tervapää (Hella Wuolijoki), Niskavuoren nuori emäntä. Porvoo 1940.
Tervapää 1953a	Juhani Tervapää (Hella Wuolijoki), Niskavuoren Heta. Jyväskylä 1953.
Tervapää 1953b	Juhani Tervapää (Hella Wuolijoki), Entäs nyt, Niskavuori? Jyväskylä 1953.
Tuglas 1926	Friedebert Tuglas, Ado Grenzsteini lahkumine. Tartus 1926.
Tuli 1945	Feliks Tuli (Hella Wuolijoki), Kulkurivalssi. 1-näytöksinen hämäläisnäytelmä. Näytelmäkirjasto N:o 25. 2. p. Pori 1945.
Työväenpuoluekokous 1903	Toisen Suomen työväen puoluekokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Forssassa elok. 17–20 p. 1903. Turussa 1903.
Törnqvist 1968	Egil Törnqvist, A Drama of Souls. Studies in O'Neill's Super-naturalistic Technique. Uppsala 1968.
Valtiopäivät 1911	Valtiopäivät 1911. Pöytäkirjat. Helsingissä 1911.
Valtiopäivät 1912	Valtiopäivät 1912. Pöytäkirjat. Helsingissä 1912.
Valtiopäivät 1913	Valtiopäivät 1913. Pöytäkirjat sekä Liitteet I-X. Helsingissä 1913.
Valtiopäivät 1914	Valtiopäivät 1914. Pöytäkirjat sekä liitteet I-XI. Helsingissä 1914.
II Valtiopäivät 1917	Toiset Valtiopäivät. Pöytäkirjat. Helsingissä 1918.
H. Wuolijoki 1908a	Hella Wuolijoki, Suomentajan esipuhe Maksim Gorkin teokseen Tunnustus. Turku 1908.
H. Wuolijoki 1908b	Hella Wuolijoki (Hella Murrik), Ranskan suuren vallankumouksen syyt Jaurésin ja Tocquevillen mukaan. Sosialistinen Aikakauslehti 42/1908.
H. Wuolijoki 1912	Hella Wuolijoki, Talulapsed. Tartus 1912.
H. Wuolijoki 1913a	Hella Wuolijoki, Oikeudessa. Työläisnainen 17/1913.
H. Wuolijoki 1913b	Hella Wuolijoki, Sosialismi ja perhe. Työläisnainen 23-24/1913.
H. Wuolijoki 1927	Hella Wuolijoki, Udutagused. Teine trükk. Tartus 1927.
H. Wuolijoki 1933	Hella Wuolijoki, Udutaguste Leeni Tartus. Tallinn 1933.

H. Wuolijoki 1934	Hella Wuolijoki, Meidän aikamme pitäisi palvella ihmisyyttä. Sosialisti 20.1.1934.
H. Wuolijoki 1936a	Hella Wuolijoki, 30-vuotismuistoja "palavasta maasta". Eestin kansan kärsimykset vv. 1905–1906. Suomen Sosialidemokraatti 25.1.1936.
H. Wuolijoki 1936b	Hella Wuolijoki, Koidula – Viron kansan aamunkoitto. Suomen Sosialidemokraatti 23.8.1936.
H. Wuolijoki 1945a	Hella Wuolijoki, Enkä ollut vanki. Helsinki 1945.
H. Wuolijoki 1945b	Hella Wuolijoki, Tuntematon tuomari. Helsinki 1945.
H. Wuolijoki 1946	Hella Wuolijoen esipuhe näytelmään Iso-Heikkilän isäntä ja hänen renkinsä Kalle. Tammen näytelmiä 39. Helsinki 1946.
H. Wuolijoki 1947	Uuno Kailaasta Aila Meriluotoon. Suomalaisten kirjailijain elämänkertoja. Porvoo 1947.
H. Wuolijoki 1950	Hella Wuolijoki, "Niskavuoren Heta" kypsyy esitettäväksi. Hella Wuolijoen haastattelu Kansan Lehdessä 12.11.1950.
H. Wuolijoki 1953	Hella Wuolijoki, Minusta tuli liikenainen. Turku 1953.
H. Wuolijoki 1972	Hella Wuolijoki, Koulutyttönä Tartossa. Tapiola 1972.
H. Wuolijoki 1973	Hella Wuolijoki, Yliopistovuodet Helsingissä. Tapiola 1973.
S. Wuolijoki 1906	Sulo Wuolijoki, Tilattomat, ketä äänestätte. Torpparien keskuskomitean lentokirjasia 1. Kuopio 1906.
W. Wuolijoki 1906	Wäinö Wuolijoki, Maatalouskysymys. Alustus Oulun puoluekokoukselle. Sosialistinen Aikakauslehti 14/1906.

C. Tietoja antaneet henkilöt

Teatterineuvos	Matti Aro	Helsinki
Fil.maist.	Toini Havu	Helsinki
Kirjastonhoitaja	Kristiina Koskivaara	Espoo
Professori	Edvin Laine	Helsinki
Dipl.ins.	Martti Ollikainen	Helsinki
Kirjailija	Brita Polttila	Helsinki
Fil.maist.	Maija Savutie	Helsinki
Professori	Hannu Soikkanen	Helsinki
Professori	Jaakko Suolahti	Helsinki
Rouva	Vappu Tuomioja	Helsinki
Rouva	Vaike Virkkilä	Helsinki
Näyttelijä	Eeva-Kaarina Volanen	Helsinki

LIITE 1.

HELLA WUOLIJOEN NÄYTELMIEN VASTAANOTTO SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDISTÖSSÄ

a. Vastaanotto kotimaassa

Aamulehti 16.10.1937 (-rk-).	"Juurakon Hulda" valloittaa.
8.5.1938 Sunnuntailiite (Tähkä).	"Hämäläisyyden kuvaustako?"
15.11.1940 (-rk-).	"Niskavuoren nuori emäntä."
18.11.1950 (O.V-jä; G. O. Veistäjä).	Niskavuorelaista ihmiskuvausta. Juhani Tervapään uusi näytelmä Tampereen Työväen Teatterissa.
Ajan Suunta 1.4.1936 (O.-ri.).	Kansanteatteri. Kotimainen ensi-ilta.
1.9.1936 (H. J.).	"Suuri hämäläisnäytelmä" – "todellinen draama".
Helsingin Sanomat 15.2.1914 (V.T; Viljo Tarkiainen).	Kansan näyttämö "Talon lapset".
1.4.1936 (Lauri Viljanen).	Huomattava kotimainen ensi-ilta. "Niskavuoren naiset" Kansanteatterissa.
11.3.1937 (Lauri Viljanen).	Kotimainen komedia Kansanteatterissa. "Juurakon Huldan" ensi-ilta.
16.9.1937 (Lauri Viljanen).	Hella Wuolijoen "Justiina" Kansanteatterissa.
19.1.1939 (Lauri Viljanen).	"Niskavuoren leipä" Kansanteatterissa.
14.11.1940 (Erkki Kivijärvi).	"Niskavuoren nuori emäntä" Kansallisteatterissa.
6.12.1950 (Toini Havu).	"Niskavuoren Heta" Tampereen Työväen Teatterissa.
12.2.1953 (Toini Havu).	Niskavuoren hävitys ja Edvin Laineen juhla.
18.2.1953 (Toini Havu).	Uusinta ja vanhempaa Tampereen teattereissa.
Iisalmen Sanomat 15.2.1953 (Philomusa; Marjatta Väänänen).	Edvin Laine juhli Niskavuoren väkevässä hengessä.
IKL 5/1938 (Omatunto).	Sivistyskysymyksiä: Kulttuuribolshevismi kirjoittavassa ja esittävässä taiteessa.
Ilkka 26.5.1936 (Eva-Rosa).	"Niskavuoren naiset".
7.11.1936 (Sakeus; Väinö Peltonen).	Niskavuoren naiset kommunismin poluilla.
Ilta-Sanomat 4.4.1952 (P. Ta-vi; Paula Talaskivi).	Vahva näytelmä ja hyvä ensi-ilta.
Karjala 9.10.1936 (V.K.).	"Niskavuoren naiset" kaupunginteatterissa.

Kansan Lehti 5.2.1936.	Kotimainen näytelmäuutuus "Palava maa".
19.10.1936 (Y.V.).	"Niskavuoren naisten" ensi-illasta muodostui suuri teatteritapaus.
16.10.1937 (Y.V.).	"Juurakon Hulda" Tampereen teatterissa.
15.11.1940 (Y.V.).	"Niskavuoren nuoren emännän" ensi-ilta Tampereen Työväen Teatterissa eilen muodostui suureksi voitoksi.
18.11.1950 (-o.-a.).	"Niskavuoren Heta" Tervapään uusin näytelmä Tampereen Työväen Teatterissa.
Kansan Tahto 4.2.1951 (Hal.).	"Niskavuoren Heta" Kemin Kaupunginteatterissa.
Maakansa 5.4.1951 (V.P.).	"Niskavuoren Heta".
Pohjolan Sanomat 3.2.1951 (V.S).	Jälleen "Niskavuorta". Kemin Kaupunginteatterilla iskevä ensi-ilta.
Satakunnan Kansa 19.12.1936 (Katsoja).	Kerrankin taas hyvä suomalainen näytelmä.
Suomen Sosialidemokraatti 1.4.1936 (S-K.K; Sylvi-Kyllikki Kilpi).	Huomattava kotimainen draamauutuus. Juhani Tervapää: "Niskavuoren naiset".
4.9.1936 (Sasu Punanen; Kaarlo Yrjö Räisänen).	Mitä Sasulle kuuluu?
16.9.1937 (S-K.K; Sylvi-Kyllikki Kilpi).	Juhani Tervapään "Justiina". Erikoislaatuinen ensi-ilta Kansanteatterissa.
19.1.1939 (H.V.).	Juhani Tervapään uusin näytelmä "Niskavuoren leipä".
14.11.1940 (T.A).	Kansallisteatterin ensi-ilta. Juhani Tervapään "Niskavuoren nuori emäntä".
12.2.1953 (S.M-ä.).	Uusi Niskavuori-näytelmä.
Turun Sanomat 8.9.1951 (T.S.).	Juhani Tervapää: "Niskavuoren Heta" Turun kaupunginteatterissa.
Työläisnainen 29.1.1914 (Miina Sillanpää).	Hella Wuolijoen 3-näytöksinen näytelmä "Talon lapset".
19.2.1914 (H.P; Hilja Pärssinen).	"Talon lapset".
Uusi Aura 9.9.1951 (Ilmari Lahti).	Voileipäpöytää á la Hella Wuolijoki. Kaupunginteatterin alkajaisensi-ilta.
Uusi Suomi 22.1.1953 (Matti; Matti Kuusi).	Teatteri-Heta ja Filmi-Heta.
Uusi Päivä 9.9.1951 (A.T-n.).	Teatterikauden avasi Turussa Tervapään "Niskavuoren Heta".
Vapaa Sana 19.11.1950 (M.S.).	"Niskavuoren Heta", kotimaisen näytelmän tapaus.

b. Vastaanotto ulkomailla (Niskavuoren naiset)

Ulkomainen lehtiarvostelu on laadittu Hella Wuolijoen Niskavuoren naisten ulkomaisten arvostelujen leikekokoelman (VA:HWK:Kansio 38) pohjalta. Tämän vuoksi tiedot kaikista artikkeleista eivät ole päivämäärien, tekijöiden ja kirjoittajien suhteen täydellisiä. Jugoslavian lehtien arvostelussa on käytetty Suomen Zagrepin konsuliviraston Hella Wuolijoelle lähettämiä käännöksiä. Kääntäjä: Hannes Markkula, konsuliviraston sihteeri.

Arbetaren 11.12.1937 (K.Fn.).	"Kvinnorna på Niskavuori" på Dramatiska Teatern.
Dagens Nyheter 11.12.1937 (B-B-n; Bo Bergman).	Kvinnorna på Niskavuori.
Daily Express 9.7.1937 (G.M.).	Six Scenes – five are the Same.
Daily Sketch 9.7.1937 (Archie de Bear).	"Women of Property" – Queen's Theatre.
Deutsche Allgemeine Zeitung 1.2.1938 (Alfred Block).	"Die Frauen auf Niskavuori" Starker Uraufführung eines finnsichen Werkes.
Hambuger Fremdenblatt (Max Alexander Meumann).	Grosser Erfolg eines finnsichen Schauspiels "Die Frauen auf Niskavuori".
Hamburger Nachrichten (Otto Küster).	"Die Frauen auf Niskavuori". Deutsche Aufführung eines finnischen Stückes im Schauspielhaus.
Morning Post 9.7.1937.	Play from Finland "Women of Property".
New Statesman and Nation 17.7.1937 (Desmond Mc Carthy).	Love or Land. "Women of Property " at the Queen's.
Novosti, Jugoslavia. 10.6.1939.	–
The Observer 11.7.1937. (H.H.).	"Women of Property".
Obzor, Jugoslavia. 10.6.1939.	–
Times 9.7.1937.	"Women of Property".
Socialdemokraten 11.12.1937 (Nils Beyer).	Hella Wuolijoki på Dramaten.
Svenska Dagbladet 11.12.1937 (S.-S-n.).	Finskt folkskådespel på Dramaten.
Zagrebaki List, Jugoslavia. 10.6.1939.	

HENKILÖHAKEMISTO

Aalberg, Ida 38
Aarnio, Erland 32
Aho, Juhani 68, 236
Ailio, Julius 29, 30, 33
Alpo, Pekka 237
Anatoli (Trilliser) 41, 42, 43, 60, 233, 234
Angerkoski, Kaarlo 106, 239
Angerkoski, Siiri 110
Anttila (Tanner), Linda 32
d'Arc, Jeanne 27

Bailey, James G. 54
de Bear, Archie 257
Bebel, August 60–65, 71, 76, 85, 88, 97, 103, 111, 117, 124, 136, 137, 151, 228
Bergbom, Emilie 32
Bergbom, Kaarlo 32
Bergman, Bo 257
Bernstein, Edvard 31, 65, 85
Beyer, Nils 149, 257
Björnson, Björnstjerne 59
Blackwell, Elisabeth 63
Block, Alfred 257
Bobrikov, N. I. 163
Brecht, Bertolt 9, 122, 123, 181, 210

Camus, Albert 13
Canth, Minna 59, 68, 69, 236
Cygnaeus, Fredrik 48

Danielson (Danielson-Kalmari), J. R. 30
Danielson, Maija 29, 30, 37
Demosthenes 61
Donner, Ossian 55

Eerola (Wuolijoki), Hanna 182, 243
Eerola, Vihtori 182, 191, 243
Elo, Kosti 145
Elo, Vappu 157, 241
Elstelä, Ossi 106, 239
Enckell, Magnus 35
Engels, Friedrich 44, 61, 66, 99, 137, 238, 240
Engman, Max 235
Enzensberger, Christian 13, 14, 70, 71, 75
Eriksson, Jerker A. 235
Erämaa, Kyösti 157, 240, 241
Euripides 61

Feuchtwanger, Lion 56, 57, 235, 243

Genetz, Helvi 29
George, Henry 68, 69, 203
von Goethe, Johan Wolfgang 63
Goltz, Th. 232
Gorki, Maksim 8, 35, 36, 44, 46, 51, 209
Grenfell, Harold 55, 235
Grenzstein, Ado 18, 22, 23
Gripenberg, Aleksandra 59
Gylling, Edvard 33, 34, 85, 232

Haapanen, Sasu 190
Haarla, Tyyne 176
Haataja, Kyösti 198
Haavelinna, Staava 172
Hakkila, Väinö 32
Haveri, Tyyne 34, 120, 130, 240
Havu, Toini 49, 57, 213, 215, 219, 234, 235, 244, 245, 255
Heberle, Rudolf 73
Heikkilä, Lyyli 235
Hellman, Elna 172, 242, 244
af Heurlin, Augusta 32
af Heurlin, Lauri 32
Hicks, Granville 55, 235
Hitler, Adolf 149
Hodann, Max 90, 238
Holsti, Rudolf 54
Hurt, Jakob 21
Hytönen, Hugo 106, 238, 239
Hämäläinen, Anni 110, 239

Ibsen, Henrik, 59
Ilkka, Jaakko 124

Jakobson, Carl Robert 18, 21–24, 26
Jalava, Antti 60
Jannsen, J. W. 21, 26
Jaurès, Jean 43
Jemeljanov, Arkadi 42
Johansson, Klara 69

Jotuni, Maria 64, 87–89
Juntula, Roope 120
Jurkka, Eino 106, 239
Jurkka, Emmi 96, 106, 110, 113, 155, 238, 239
Jännes, Juho 59
Jännes (Liljeström), Toini 59
Järnefelt, Arvid 202, 203

Kaario, Simo 237
Kaipainen, Eino 176, 244
Kalima, Eino 168
Kallas, Oskar 23, 24
Kalliolahti, Reino 244
Karhu, Eino 35, 233
Kari, Juho, Kyösti 31
Kašanski, Jevgeni 42
Kautsky, Karl 31, 85
Kautsky, Minna 238
Kekkonen, Urho 215
Kilpi, Sylvi-Kyllikki 11, 256
Kivijärvi, Erkki 178, 255
Kivimaa, Arvi 116
Kock, Johan 38, 39
Koidula (Lydia Jannsen) 21, 26, 27, 45
Kokamägi, Ott 8, 18, 20–22, 26
Kollontai, Aleksandra 57, 58, 65, 66, 67, 112
Kontula, Martta 240
Koppel, Heinrich 23
Koskinen, Kössi 83
von Kothen, Kasmir 49
Krohn, Kaarle 32
Kruus, Oskar 17, 231
Kurikka, Matti 37
Küster, Otto 257
Kuusi, Matti 200, 256
Kuusinen, Hertta 66
Kuusinen, Otto Wille 30–33, 57, 197, 232
Kuusinen, Saima 33
Käkikoski, Hilda 59
Käyhkö, Aku 106

Lahti, Ilmari 256
Laine, Edvin 166, 168, 172, 178, 192, 204, 215, 217, 218, 219, 242, 244
Lankila, Jukka 196
Lassalle, Ferdinand 137, 240
Lehti, Senja 176
Lehto, Sirkka 244
Leino, Eino 50
Lenin, W. I. 197, 198
Leppänen, Kaisu 176, 242
Leppänen, Paavo 232
Lessing, Gotthold, Eiphraim 44
Liila, Kari 99
Lilius, Anna Augusta 68, 236
Lohikoski, Aino 240, 241
Lukács, Georg 43, 51, 137
Lunatšarski, Anatoli 44
Luoma, Rauni 190, 244
Luther, Martin 65
Luxemburg, Rosa 65
Lähteenmäki, Leo 96, 238

Mandelstam, Joseph 44
Mannheim, Karl 73
Martna, Mihkel 25
Marx, Karl 14, 43, 64, 74, 137, 240
Mc Carthy, Desmond, 148, 257
Mechelin, Leo 31
Mehring, Franz 44
Menšikov, Aleksander 49
Meumann, Max Aleksander 257
Meurman, Agathon 160, 169, 175, 178
Murrik, Ernst 8, 17–19, 40, 213, 233
Murrik (Kokamägi), Kadri 8, 17, 19, 213
Mäkelin, Yrjö 37–39, 232
Mäkelä, Toivo 185, 194, 242

Nervander, J. J. 48
Nordström, J. J. 48
Notkola, Aino-Inkeri 244
Nuorteva, Kerttu 58, 213
Nuorteva, Santeri 235
Nuorteva, Väinö (Olli) 235

Obolenski, Ivan 39
O'Neill, Eugene 100–103

Paasivuori, Matti, 198
Pakarinen, Liisa 244
Palander (Suolahti), Gunnar 30, 50
Palmgren, Raoul 49
Peltonen, Väinö (Sakeus) 146, 255
Plehanov, Georgi 44
Pärn, Jakob 23
Pärssinen, Hilja 64, 86, 256
Päts, Konstantin 25

Raamot, Jaan 46
Raamot, Mari 46
Rantakari, K. N. 37
Rantalainen, Elsa, 100, 155, 157, 238, 240, 241
Rasila, Viljo 196–198
Reed, John 54, 55
Reiman, Villem 23
Rein, Thiodolf 50
Rintala, Marvin 73
Runeberg, Johan Ludvig 217
Räisänen, Kaarlo Yrjö (Sasu Punanen) 116, 146, 256

Salmelainen, Eino 90, 91, 105, 122, 127, 143, 144, 145, 153, 180, 204, 217–219, 238, 239
Seikkula, Irma 115, 194, 243
Serlachius, Allan 29, 30
Shakespeare, William 14, 60, 63, 70, 227
Sharp, Clifford 54, 55
Silfverberg, K. W. 234
Sillanpää, Miina 64, 67, 86, 111, 256
Sirola, Yrjö 33, 61
Snellman, Johan Vilhelm 47–51, 75, 107, 108, 115, 123, 173, 174

Speek, P. 24
Spira, Irja 53
Soikkanen, Hannu 233
Somersalmi, Urho 176, 242
Suits, Gustav 24
Sundman, Annie 237
Svinhufvud, P. E. 244
Söderhjelm, J. W. 44

Talaskivi, Paula 255
Talvio, Maila 60
Tammelin, Bertta 185, 243
Tanner, Väinö, 37, 38, 57, 58, 235
Tarkiainen, Viljo 86, 255
Thulé (Tulenheimo), Antti 30, 50
Tiusanen, Timo 100
Tolstoi, Leo 59, 202
Treffner, Hugo 18, 24
Tuglas, Friedebert 22
Tuomioja (Wuolijoki), Vappu 8, 21, 25, 77, 100, 127, 143, 232, 236, 238–240, 243
Turakainen, Elsa 215, 216, 218, 238, 244
Tónisson, Jaan 8, 23–26, 29, 32, 39, 40–42, 74, 233
Törnqvist, Egil 102

Vaala, Valentin, 115
Valpas, Edvard 37, 38
Waltari, Mika 209
Wedgwood, J. C. 54, 55
Veistäjä, G. O. 255
Wells, H. G. 64, 134
Viljanen, Lauri 11, 99, 116, 146, 165, 255
Volanen, Eeva-Kaarina 63, 236
Wuolijoki, Juho Robert 31, 32, 118, 120, 182, 232
Wuolijoki, Sulo 8, 18, 29–34, 53, 77, 85, 87, 120, 130, 232, 233, 240
Wuolijoki, Wäinö 29, 31, 32, 85
Väänänen, Marjatta 216, 217, 255

Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari 50, 169, 175

Zola, Emil 51

KUVALUETTELO

Teokseen sisältyvät kuvat on saatu seuraavilta henkilöiltä ja laitoksilta (Kuvien sivunumerot suluissa):

VAPPU JURKKA (113)
HELSINGIN KAUPUNGINTEATTERI (94, 96, 106, 110, 132, 155, 157, 190, 216)
OSKAR KRUUS (18)
SUOMEN KANSALLISTEATTERI (176)
TAMPEREEN TYÖVÄEN TEATTERI (172, 185, 194)
VAPPU TUOMIOJA (10, 25)